

Učinci personalizacije izbornih sustava na političke stranke

Vujović, Zlatko

Doctoral thesis / Disertacija

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:114:008971>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International](#)/[Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-24**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u
Zagrebu

Fakultet političkih znanosti

Zlatko Vujović

**Učinci personalizacije izbornih sustava
na političke stranke:
sustavi stranačkih lista s
preferencijskim glasovanjem**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2018. godina

Sveučilište u
Zagrebu

Fakultet političkih znanosti

Zlatko Vujović

**Učinci personalizacije izbornih sustava
na političke stranke:
sustavi stranačkih lista s
preferencijskim glasovanjem**

DOKTORSKI RAD

Mentorica: prof. dr. sc. Mirjana Kasapović

Zagreb, 2018. godina

Sveučilište u
Zagrebu

Faculty of Political Science

Zlatko Vujović

Impact of personalisation of Electoral Systems on Political Parties: List Proportional Systems with Preferential Voting

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisor(s): prof. dr. sc. Mirjana Kasapović

Zagreb, 2018 year

Informacija o mentorici

Mentorica: prof. dr. sci. Mirjana Kasapović

Mirjana Kasapović, profesorica komparativne politike na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Objavila je deset znanstvenih monografija - pet samostalnih i pet u suautorstvu s jednim ili dva autora - te oko 80 radova u znanstvenim časopisima i drugim znanstvenim publikacijama u Hrvatskoj, Njemačkoj, Velikoj Britaniji, SAD-u, Poljskoj, Mađarskoj, Bugarskoj i drugim zemljama. Za dvije knjige —Bosna i Hercegovina – Podijeljeno društvo i nestabilna država (2005) i Politički sustav i politika Izraela (2010) — dobila je državne nagrade za znanost.

Napisala je brojne publicističke i stručne radove. Prevela je devet znanstvenih monografija i više članaka s njemačkoga na hrvatski jezik. Trenutačno je voditeljica doktorskog studija “Komparativna’ politika” i glavna urednica znanstvene biblioteke “Političke analize”. Članica je Hrvatskoga politološkog društva i Kluba hrvatskih humboltovaca.

Sažetak

Rad se bavi istraživanjem učinaka personalizacije izbornog sustava prije svega na političke stranke i kandidate za zastupnike. Pod personalizacijom izbornog sustava smatra se uvođenje mehanizama u izborni sustav koji osiguravaju veću ulogu birača u izboru njihovih parlamentarnih zastupnika. U radu su predstavljene četiri gusto opisane studije slučaja koje su služile kao temelj za testiranje temeljne i pomoćnih hipoteza. Rad sadrži fokusiranu poredbenu analizu dometa personalizacije izbornog sustava u odnosu na tri ključna slučaja (Austrija, Nizozemska i Finska), kao i u odnosu na kontrolni slučaj Kosovo.

U radu je dokazano da snažni personalizirani izborni sustavi, koji imaju najveće vrijednosti personalizacije, odnosno izmjerene vrijednosti utjecaja dva institucionalna potičuća mehanizma koji su predstavljali nezavisne varijable ovog istraživanja (a. preferencijsko glasovanje unutar razmjernog sustava stranačkih lista i b. procedura selekcije kandidata), dovode do personalizacije političkih stranaka na razini zastupnika. Kroz dokazivanje pomoćnih hipoteza ispraćeni su učinci personalizacije izbornog sustava na političke stranke, kandidate/zastupnike, birače odnosno stranački/politički sustav.

U radu predstavljeni nalazi fokusirane poredbene analize potvrđuju da snažna personalizacija izbornog sustava vodi personalizaciji izborne kampanje te smanjenoj ulozi političkih stranaka u političkom životu. Smanjena uloga stranaka u kampanjama otvara prostor jačanju uloge konkretnih donatora. Poslanici postaju nezavisniji u odnosu na stranku, ali s druge strane otvoreni za utjecaje donatora svojih kampanja. Nemogućnost opoziva, odnosno tekovina da je zastupnik, a ne stranka vlasnik mandata, dodatno ojačava poziciju zastupnika, a slabi poziciju stranke. Pozicija zastupnika jača, kao i birača koji imaju u snažno personaliziranim izbornim sustavima mogućnost presudnog utjecanja na to tko će ih zastupati u parlamentu, odnosno na koga će privremeno prenijeti suverenitet kao njegovi nositelji. Finski primjer najbolje pokazuje utjecaj snažne personalizacije izbornog sustava na političke stranke, kandidate i birače u konsolidiranoj demokraciji.

Slučaj Kosova kao kontrolni slučaj govori da ukoliko izostane prevlast osobnog u odnosu na stranačko u unutarstranačkim procesima, učinci snažnog preferencijskog sustava bit će umanjeni. Izostanak vladavine prava utječe na ravnopravnost kandidata u predizbornim kampanjama, ali snažno preferencijsko glasovanje umanjuje negativne efekte izostanka demokratskih procedura unutar stranke te potiče daljnju demokratsku konsolidaciju u nekonsolidiranim demokracijama.

Summary

The doctoral dissertation deals with research into the effects of personalization of the electoral system primarily on political parties and candidates for deputies. The personalization of the electoral system means the introduction of mechanisms in the electoral system that ensure a greater role for voters in the election of their parliamentary representatives. I define the electoral system as a “set of laws and party rules governing electoral competition between and within the parties” (Cox 1997: 38). This wider definition of the electoral system gives us space to build a more complete picture of the electoral system’s impact on political parties, candidates and voters as main actors in the electoral process. The focus of the research is the relationship between personal and party representation. In order to conduct a more comprehensive analysis of the effects of personalization on political parties, the research framework is narrowed down to list proportional electoral systems with preferential voting.

Contemporary liberal democracy is characterized by a highly personalized politics. Governments are more recognizable by their leaders than by the parties that are the basis of their constitution. This personalization trend is not characteristic exclusively of presidential systems, but has become a feature of parliamentary political systems. In addition to personalization of the party at the leader level, there is also the personalization of politics at the level of members of parliament (MPs). In this paper, we only use the term ‘personalization of a party’ in reference to personalization at the level of the MP. We will not deal with the question of the presidentialization of political parties. Under the personalization of a political party at the level of MPs, we mean strengthening the position of deputies in the intra-party decision-making process.

Thanks to the introduction of preferential voting in list proportional list systems, the group of electoral systems in which voters play an important role in the selection of their representatives has significantly expanded. Historically speaking, the representative position has been strengthened by the accepted attitude that the MP, not the party, is the ‘owner of the mandate’; preferential voting supports this. This paper deals with the personalization of politics at the level of the representative—the political party. That is to say, it explores the question of to what degree personalization of the electoral system affects the political party, its intra- and its inter-party dimension. Moreover, the paper deals with personal and party representation, an area that is a new field of interest for political scientists. Through this relationship, I explore the effect of electoral systems on political parties, candidates and voters.

In developing this work, I was guided by the results achieved by Katz (1980, 1986) and Marsh

(1985) who first dealt with this issue. In his book *A Theory of Parties and Electoral Systems* (1980), Katz took his first steps in the research of preferential systems. Five years later, Marsh (1985) was dealing with differences between the preferential systems in Europe. In their works, Katz and Marsh set forth the first hypotheses about the effects of preferential voting. Although there has been a growing interest in research in this area over the last decade, no significant progress has yet been made. Karvonen (2004) made a significant step in systematizing the hypotheses of Katz and Marsh, and he added some more points. In his last paper on this subject (2011), Karvonen was working within the same group of hypotheses, which were open to further research. They are the basis of this research, with additional contributions. A major impetus for this work was one of the most influential articles in this field, 'Incentives to Cultivate a Personal Vote: A Rank Ordering of Electoral Formulas' by Carey and Shugart (1995), which examines the question of the influence of electoral systems on the candidate's electoral strategies—that is, how electoral systems influence the pre-election roles of parties and their candidates. The authors developed three variables: (1) lack of party leadership control over access to and rank in ballots; (2) degree to which candidates are elected on individual votes independent of co-partisans; and (3) whether voters cast a single intra-party vote instead of multiple votes or a party-level vote. By combining these three variables, there are up to thirteen combinations. This approach set me up to explore the impact that personalization creates when it comes to the relationship between the MP candidate and the party, or the MP and the party. Most authors agree that the introduction of personalization of the electoral system significantly affects inter-party relations, which are sometimes reflected in a high degree of autonomy in campaigning and even in the collection and spending of funds for funding of their personal campaign. The bidding of candidates from the same party exercises a strong influence on intra-party relations, and it often happens that rival relations within the parties remain in the shadow of rival relations between the parties.

Research framework

The aim of the research is to examine the reasons for and characteristics of the different degrees of personalization of list proportional electoral systems in three EU Member States (Austria, the Netherlands and Finland) and their impact of personalization on political parties in the respective countries. A further aim of the research is to examine the character and extent of differences in the influence of personalization of electoral systems on political parties in non-consolidated democracies (Kosovo) in relation to the consolidated democracy (Austria, the Netherlands and Finland).

Key research question

What is the degree of personalization of the preferential list proportional electoral systems in the democratic societies (Austria, the Netherlands and Finland) and how does it influence personalization of political parties in these countries?

Key hypothesis

The key hypothesis is that strengthening the personalization of the list proportional electoral system by introducing different forms of preferential voting, and with the existence of a free mandate of MP, leads to the weakening of the role of parties in political life.

Subsidiary hypotheses

As with Karvonen (2009), this paper focuses on a triangle consisting of: (1) parties, (2) candidates and (3) voters. On the other hand, I will examine the effects of personalization of the electoral system on political parties through four dimensions: (1) the impact of personalization of the electoral system on political parties; (2) the impact of personalization of the electoral system on the behaviour of the candidate/representative; (3) the impact of personalization of the electoral system on the behaviour of voters; and (4) the impact of personalization of the electoral system on the party system. The eighth hypothesis is linked to a not-consolidated democracy: it points to the different effect that personalization of the electoral system has on the party system in a transitional, not yet consolidated democracy.

Table 3. Overview of subsidiary hypotheses

<i>Aspect</i>	<i>Subsidiary hypotheses</i>
<i>Consolidated democracy</i>	
<i>Political party</i>	H1. The existence of legally regulated procedures for selecting MP candidates within political parties in preferential electoral systems further enhances the effects of personalization on political parties. H2. Personalization of the electoral system leads to reduced control of campaign funding and the creation of strong links between candidates and direct donors to their personal campaign. H3. Personalization of the electoral system by preferential voting affects the re-election of the deputy—i.e. it reduces the number of re-elected deputies.
<i>Candidate / Representative</i>	H4. Personalization of the electoral system leads to personalization of the election campaign and the diminished role of political parties in it. H5. Personalization of the electoral system reduces party cohesion.
<i>Voter</i>	H6. Personalization of the electoral system increases the volatility.
<i>Party system</i>	H7. Personalization of the electoral system has a negative impact on political stability.
<i>Transitional, non-consolidated democracy</i>	
<i>Political / Party system</i>	H8. Personalization of the electoral system in non-consolidated democracies encourages fragmentation of the party system.

Structure of the doctoral dissertation

The first part of the dissertation contains the theoretical framework of the research. Within it are defined the purpose and methods of research and the rationale of the established hypothetical framework, as well as the presented basic concepts related to electoral systems, political parties and party systems and their key elements that are of high importance for understanding this research topic. In addition to the basic concepts and meanings of electoral systems in the formation of central representative institutions, several typologies have been presented that differentiate the electoral systems in relation to the type of voting.

The second part of the paper contains a contextual description and intensive analysis of preferential list proportional electoral systems used in three consolidated democracies, member countries of the European Union: Austria, the Netherlands and Finland.

The third chapter contains a contextual description and analysis of the electoral system used in Kosovo. The case of Kosovo helps in understanding the effects of personalization of the electoral system in a non-consolidated democracy such as Kosovo is.

Chapter Four offers a concluding discussion. This chapter represents a focused, comparative analysis that puts an intensive focus on variation within countries, but also on variation between countries, looking at why the same electoral system produces different outputs in different countries. This section presents an empirical analysis aimed at examining the validity of the key and subsidiary hypotheses. Three consolidated democracies were analysed through four research problems and seven subsidiary hypotheses, enabling a better comparison and an overview of the effects in different election models.

Personalization of electoral system and political parties

Table 97, which contains key elements of the preferential list proportional system used in the four countries analysed in this doctoral dissertation, will be used to further consider and compare the effects of personalization of the electoral system on political parties. The table follows the logic of the aforementioned Cox's (1997: 38) definition of the electoral system and the findings already presented in this paper. Thanks to the PVI created for the purpose of this dissertation, it is apparent that the Finnish electoral system is a strong preferential electoral system, as is that in Kosovo, while those in the Netherlands and Austria are weak. It is also shown that Finland, as the only country with legally regulated procedures for the selection of candidates, has the highest preponderance of personal versus party influence in selection procedures. Finland in fact has the maximum values, emphasizing the strength of the institutional mechanisms that encourage the personalization of the electoral system and weaken the role of political parties. The electoral system has stimulated the democratization of political parties in this country, and strengthened the position of MPs and members of political parties in internal decision-making processes. Political parties have a significantly weaker role in Finland than in the Netherlands and Austria. The Finnish electoral system differs in relation to the Austrian and Dutch through: (1) effectively mandatory preferential voting (the possibility of voting solely for the candidate and not for the party); (2) the lack of a legal quota for a direct mandate based on preferential votes; (3) regional multi-seat electoral constituencies; and (4) legally regulated procedures for the selection of candidates.

Even though the Netherlands mandatory preferential voting, where voting only for a candidate and not for a party is possible, that does not have as a consequence a strong preferential system. The Netherlands has a prescribed rule that a voter can cast a ballot only for a candidate and that

a vote given to the candidate is at the same time a vote for the party he/she is enlisted in. Despite the intentions of lawmakers, thanks to the 'listpooler' and activities carried out by parties, the practice of voting for the 'listpooler' rather than for other candidates on the list was created. That makes Dutch preferential voting a party-centred system (Shugart 2001: 184) rather than a candidate-centred system.

Austria, on the other hand, has regional electoral districts, but they serve to protect the interests of regional party structures more than central ones, and less the mechanism of personalization of the electoral system. Although the Netherlands has regional candidacy constituencies, due to the practice of using the same candidate lists in all regions, it effectively turns into one unique candidate list.

In the Netherlands and Austria, the effects of preferential voting are limited by the legal quota of preference votes that each candidate has to win in order to provide a direct mandate. In the case of Austria, if the candidate is to have a direct mandate, it is necessary to win half the Hare provincial (Lander) quota, or at least a sixth of his party's votes in the regional constituency; to win the mandate at the provincial level, he must obtain a number of preferential votes equal to the provincial Hare's quota. In the Netherlands, the quota value is equal to one quarter of the national Hare's quota. Unlike the Netherlands and Austria, in Finland there is no quota as a condition, but the order is adjusted by the number of preferential votes won by candidates, as in Kosovo. The low PVI index values for Austria and the Netherlands best show the devastating effects of this institutional limitation in these countries.

The paper shows that sometimes legal incentives for the personalization of electoral systems, such as mandatory preferential voting, do not have to be followed by weakening the role of the parties. The Dutch case shows that the parties' resistance to preferential voting and the strengthening of the voter role through favouring the 'listpooler', with the aim of treating votes given to the 'listpooler' as votes given to the party, have resulted in a low level of motivation for candidates to conduct personal campaigns.

On the other hand, the Netherlands' candidacy procedures within parties are marked by the domination of personal versus party influence on the final outcome. That diminishes the power of political parties and opens up room to strengthen the position of party members. In Austria, the party leadership has largely maintained its influence over the selection of the candidates, although there is also the possibility for an aspiring candidate to get the candidacy without the support of the central/provincial party leadership. However, only Finland obliges political parties to regulate the candidate selection process in a democratic and inclusive manner, which has had, and still has, a significant impact on the behaviour of the political parties. It is evident that the parties in Finland have adapted to the legal framework, adopting the rules of democratization of intra-party

processes.

Based on the value of the PVI index and the highest personal value of candidate selection procedures, Finland has reached the maximum values of personalization of the electoral system among the list proportional preferential systems. Therefore, it is not surprising to note a high level of incentives to run a personal campaign in the case of Finland, as explained by Shugart (2008: 41–43), and a low level in the case of Austria and the Netherlands.

Table 97. Overview of key structural elements of preferential list proportional systems - per country

	<i>Consolidated democracy</i>			<i>Transitional, non-consolidated democracy</i>
	<i>Austria</i>	<i>Netherlands</i>	<i>Finland</i>	<i>Kosovo</i>
<i>1. Country</i>				
<i>2. Ballot</i>	Flexible	Flexible (Latent)	Open (Quasi)	Open
<i>3. Voter indicates preference vote</i>	Optional	Obligatory	Obligatory	Obligatory
<i>4. Number of preferential votes</i>	1	1	1	5
<i>5. Preference vote quota?</i>	Yes	Yes	No	No
<i>1. Preference votes are sole determinant of candidates' rank on the list?</i>	No	No	Yes	Yes
<i>2. PVI</i>	0.0025	0.01	1	0.4
<i>3. Category of preferential voting</i>	Weak	Weak	Strong	Strong
<i>4. Personal vs. party (candidate selection procedures)</i>	1.17	1.75	2	-0.93
<i>5. Incentives for conducting personal campaign</i>	0.4	0.4	-0.43	-0.43

Source: Developed by author based on adaptation and widening of Shugart's (2008: 41–43) classification of candidate lists and Karvonen's (2004: 208) classification of preferential list proportional electoral systems.

The evidence from the last section of the doctoral dissertation suggests that six out of eight of the subsidiary hypotheses can be considered proved and one partially proved (H8), whereas one auxiliary hypothesis has not been proved (H6).

In order to further check the key hypothesis of the work—that strengthening the personalization of the list proportional systems by introducing different forms of preferential voting, with the existence of a free mandate, leads to weakening of the role of parties in political life—I used CCS data, this time from two additional countries that do not use preferential list proportional systems.

Answers to the question “What was the primary aim of your campaign?” showed that candidates for an MP position in these three countries have quite different standing positions. In Finland, candidates have a greater personal advantage over the party campaign. Therefore, Shugart's classification (2001: 184) of Finland as candidate-centred system, and the Netherlands and Austria

as party-centred systems, is correct: that is, in the concrete case, the candidates for parliamentary functions are perceived as such.

Table 99. Primary aim of the candidate campaign—candidate vs. party—per country.¹

				<i>Primary aim of the campaign [0-1 scale]</i>	
				Mean	Mode
<i>Country</i>	<i>UK</i>	Election year	2010	0,53	0,50
	<i>Finland</i>	Election year	2007	0,56	0,50
	<i>Austria</i>	Election year	2008	0,76	1,00
	<i>Netherlands</i>	Election year	2006	0,80	1,00
	<i>Portugal</i>	Election year	2009	0,81	1,00

Source: Developed by author based on data from Comparative Candidate Study Module I, 2005–2013.
<http://www.comparativecandidates.org/>

* National averages calculated based on responses of candidates from all parties.

In Table 99, we compared the data from CCS, but we have entered data obtained from candidates from Portugal and the United Kingdom. Portugal is the only EU member country which uses closed blocked lists at national elections, and is included in CCS, while the UK is the only country in the EU that uses the majority electoral system, and CCS has been conducted in it. In Table 99, a value of 1 indicates the maximum dedication to a party and zero to a personal campaign. When comparing the answers in these five countries, it is apparent that the candidate’s primary target for the Finnish candidate is the candidate himself, not a party (0.56), with almost the same value in the UK (0.53). Here we can say that they are almost identical values.

The situation in Portugal is similar to that in the Netherlands and Austria, using closed lists. The party dimension dominates the personal in all these countries, with virtually identical values: Portugal (0.81) and from 0.80 to 0.80 to Austria (0.76).

The highly personalized electoral system provides significantly more incentives for a personal campaign, so the Finnish electoral system provides significantly more incentives than the Austrian or Dutch (see Table 85). It is obvious that the greater the personalization of the electoral system, the greater the share of donors in the funding of the candidate campaign and the smaller the share of parties in the financing of personal campaigns (see Table 83). Thus, the largest share of donors in the financing of individual campaigns has been recorded in Finland, where it is almost four times higher than in the Netherlands. Also, the party’s share of campaign funding

¹ What was the primary aim of your campaign? Where would you place yourself on a scale from 0 to 10, where 0 means “to attract as much attention as possible for me as a candidate” and 10 means “to attract as much attention as possible for my party”?

in the case of a strongly personalized electoral system (Finland) is 41% lower than the same share in a poorly personalized preferential system (the Netherlands). This reduces the role of parties in the campaigns and opens space to strengthen the role of concrete donors. MPs become more independent from the party, but they are more vulnerable to the influence of their personal campaign donors. The inability to revoke—i.e. the fact that a deputy and not a party is the owner of the mandate—additionally strengthens the position of the deputy and weakens the party's position.

In this paper, we show that strongly personalized electoral systems that have the highest values of personalization² lead to the personalization of political parties at the level of MPs. Through testing of the subsidiary hypotheses, we have framed the effects of personalization of electoral systems on political parties, candidates/representatives, voters and the party/political system. It can be concluded that strong personalization of the electoral system leads to personalization of the election campaign and the diminished role of political parties in political life—that is, we can talk about the personalization of political parties at the level of MPs. The position of a parliamentary representative is strengthened, as voters in strongly personalized electoral systems have the potential to have a decisive influence on who will represent them. The Finnish example shows it best.

The case of Kosovo as a test case tells us that if there is no predominance of a personal versus party dimension in the candidate selection procedures within the party, the effects of strongly preferential voting on personalization will be reduced. It has been shown that although there is political fragmentation, it does not necessarily lead to political instability. Political fragmentation is a consequence of the absence of democratic procedures of personalization. Lack of rule of law affects the equality of candidates in pre-election campaigns, but strongly preferential voting diminishes the negative effects of the absence of democratic procedures within the party and encourages further democratic consolidation in non-consolidated democracies.

It can therefore be considered as outlined and proved in this chapter of the paper that the underlying hypotheses of the paper have been proved.

This work makes a significant contribution to several segments. Its conceptual contribution is the development of an analytical model for comparison of the effects of personalization of the electoral system on political parties through the establishment of measurement models that enable measurement of (1) the influence of preferential voting on the election of concrete MPs from the candidate list (Preferential Vote Impact Index - PVI) or (2) personal versus party influence in the

² Measured value of the influence of the two institutional incentives that represent the independent variables of this research: (a) preferential voting within the proportional system of party lists and (b) candidate selection procedures.

candidate selection process within parties. For the first time, based on quantitative indicators, Karvonen's classification of preferential proportional systems was tested and confirmed. The newly created and introduced PVI index enables researchers to easily and precisely determine the effect of preferential voting—that is, to measure the relationship between voter and party influence on the final composition of parliamentary groups. The PVI index allows other authors to further analyse the effects of preferential voting in the list proportional systems by its further use.

The study provided an empirical contribution to the use and promotion of a significant resource, a comparative candidate study of candidates' attitudes (CCS), but also including data from an unconsolidated democracy (Kosovo). The use of this approach and the resource package has made it possible to consistently observe the effects of personalization of the electoral system in all four countries that were the subject of this study. In the study, the author has presented certain original data which had not previously been presented in scientific and professional literature. These primary data can serve as a basis for other authors to use them further in their research.

A strong interpretative contribution can be seen through deepening of the notion of personalization of the electoral system at the representative level. In this doctoral dissertation, the term 'personalization of the electoral system' is defined similarly to Renwick and Pilet (2016). However, the model for seeing the effects of personalization of the electoral system is based on Cox's (1997: 38) definition of the electoral system which, in contrast to the definitions of other authors, includes intra-party elections. This definition made it possible to look at the personalization of the electoral system in this work through the influence of preferential voting and procedures for selecting candidates. This is a significant contribution to the understanding and interpretation of the personalization of political parties. The study also opened the perspective of differentiating the effects of personalization of the electoral system between consolidated and unconsolidated democracies, pointing to different aspects of influence on intra-party dynamics.

Ključne riječi:

Personalizacija, izborni sustav, preferencijsko glasovanje, političke stranke, kandidacijski postupci, unutarstranačka demokracija, Austrija, Nizozemska, Finska, Kosovo.

Sadržaj

I PREDMET, CILJ, METODE I TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA.....	25
1.1 PREDMET I CILJ ISTRAŽIVANJA	25
1.2 HIPOTETIČKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	27
1.2.1 Temeljno istraživačko pitanje	27
1.2.2 Temeljna hipoteza	28
1.2.3 Pomoćne hipoteze	28
1.3 METODE ISTRAŽIVANJA	29
1.4 SADRŽAJ RADA	33
1.5 TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	35
1.5.1 Političke stranke i stranačko predstavništvo	35
1.5.2 Osobno predstavništvo	38
1.5.3 Selekcija kandidata	40
1.5.3.1 Klasifikacije metoda selekcije kandidata	42
1.5.3.1.1 Kriteriji za klasifikaciju metoda selekcije kandidata	42
1.5.3.1.2 Pristup kandidaturi: Mjerenje utjecaja stranke na sastav liste kandidata za zastupnike	47
1.5.3.2 Veza između selekcije kandidata i izbornog sustava.....	50
1.5.3.2.1 Struktura glasovanja	51
1.5.3.2.2 Veličina izborne jedinice	51
1.5.3.2.3 Izborni obrazac	52
1.5.4 Personalizacija izbornog sustava	52
1.5.4.1 Tipologija izbornih sustava – osnovna teorijska određenja	53
1.5.4.2 Klasifikacije izbornih sustava s obzirom na tip glasovanja	60
1.5.4.3 Izborni sustavi s preferencijskim glasovanjem	65
1.5.4.3.1 Pojam preferencijskog glasovanja.....	65
1.5.4.3.2 Klasifikacija sustava preferencijskog glasovanja	67
1.5.4.3.3 Metode preferencijskog glasovanja	72
Klasifikacija metoda alokacije mandata u listovnim preferencijskim sustavima	73
1.5.4.3.4 Indeks utjecaja preferencijskog glasovanja u preferencijskim sustavima (Preferential Vote Impact Index).....	75
1.5.4.4 Carey-Shugartov model	77
A. Izborna lista (Balot)	77
B. Udruživanje/povlačenje glasova (Pool).....	78
C. Glasovanje (Vote)	79
D. Veličina izborne jedinice (Magnitude).....	80
1.5.4.5 Shugartov model	81
A. Izborna lista (Balot)	81
B. Glasovanje (Vote)	82
C. Veličina izborne jedinice (District)	82
1.5.4.6 Ostale modifikacije Carey-Shugartova modela	84
1.5.4.6.1 Modifikacije Farrell i McAllistera	84
A. Izborna lista (Balot)	84
B. Glasovanje (Vote)	85
C. Veličina izborne jedinice (District)	85

1.5.4.6.2	Modifikacije Karvonena	86
1.5.4.6.3	Orteginne modifikacije - Poticaji za organiziranje osobnih kampanja u preferencijskim sustavima	87
A.	Struktura izbornog obrasca	88
-	Sustav glasovanja	88
-	Glasački listić	89
-	Nominalni glas	89
B.	Struktura formule	91
C.	Struktura izborne jedinice	91
1.5.4.7	Komparativno istraživanje stavova zastupničkih kandidata (CCS)	93
1.5.5	Utjecaj personalizacije izbornog sustava na političke stranke	93
1.5.5.1	Politički učinci preferencijskih izbornih sustava u konsolidiranim demokracijama	93
1.5.5.1.1	Utjecaj personalizacije izbornog sustava na političke stranke	95
1.5.5.1.2	Utjecaj personalizacije izbornog sustava na izborne strategije kandidata i ponašanje zastupnika	97
1.5.5.1.3	Utjecaj personalizacije izbornog sustava na ponašanje birača	97
1.5.5.1.4	Utjecaj personalizacija izbornog sustava na politički i stranački sustav	99
1.5.5.2	Nekonsolidirane demokracije i personalizacija izbornog sustava	100
1.5.5.2.1	Ograničenja personalizacije izbornih sustava u nekonsolidiranim demokracijama	100

II PERSONALIZACIJA IZBORNIH SUSTAVA U KONSOLIDIRANIM

DEMOKRACIJAMA	102
2.1 AUSTRIJA – PREFERENCIJSKO GLASOVANJE S FLEKSIBILNOM LISTOM	102
2.1.1 Povijesni pregled	102
Prva Republika (1919. - 1938.)	103
Druga Republika (1946. -)	106
2.1.2 Ustavno-pravni okvir	108
2.1.3 Razvoj izbornog prava	108
2.1.3.1 Upotreba izbornog sustava 1920. – 1970.	110
2.1.3.2 Upotreba izbornog sustava 1970. - 1992.	112
2.1.3.2 Upotreba izbornog sustava nakon 1992.	113
2.1.4 Ključni elementi izbornog sustava	115
A. Izborni obrazac	116
B. Magnituda	118
C. Izborni prag	120
D. Tip i način glasovanja	121
E. Kandidacijski postupak	122
- Socijalistička stranka Austrije (SPÖ)	123
- Narodna stranka Austrije (ÖVP)	123
- Slobodarska stranka Austrije (FPÖ)	123
2.1.5 Političke posljedice izbornog sustava	125
2.1.5.1. Utjecaj izbornog sustava na stranački sustav	125
2.1.5.1.1 Ključne stranke u Austriji	125
- Austrijska narodna stranka (ÖVP)	125
- Socijaldemokratska stranka Austrije (SPÖ)	125
- Slobodarska stranka Austrije (FPÖ)	126

- Stranka zelenih Austrije (Grüne)	126
2.1.5.1.2 Stranački sustav: Od umjerenog pluralizma do dvostranačkog sustava i nazad	127
I. Razdoblje velikih koalicija 1947. - 1966.	128
II. Razdoblje dvostranačja 1966. – 1983.	129
III. Prvo uvođenje trećeg lagera u saveznu vladu 1983. – 1986.	130
IV. Razdoblje obnove velikih koalicija 1986. -1999.	130
V. Drugo uvođenje trećeg lagera u saveznu vladu 1999. - 2006.	130
VI. Povratak velike koalicije 2006. - 2017.	131
2.1.5.2. Utjecaj izbornog sustava na političke stranke i kandidate	133
2.1.5.2.2 Financiranje predizborne kampanje	135
2.1.5.3. Utjecaj izbornog sustava na politički sustav	137
2.2. NIZOZEMSKA: PREFERENCIJSKO GLASOVANJE S LATENTNOM LISTOM	139
2.2.1. Politički kontekst	139
2.2.2. Ustavno - pravni okvir	143
2.2.3. Razvoj izbornog prava	143
2.2.3.1 Prvo razdoblje 1948. – 1917.: od ograničenog do općeg biračkog prava	144
2.2.3.2 Drugo razdoblje 1917. – 2017.: izostanak promjena izbornog sustava ..	144
2.2.4. Ključni elementi izbornog sustava	145
A. Izborni obrazac	146
B. Magnituda	148
C. Izborni prag	148
D. Tip i način glasanja	148
E. Kandidacijski postupak	149
- Kršćansko-demokratski poziv (CDA)	150
- Laburistička stranka (PvdA)	151
- Liberalna stranka (VVD)	152
2.2.5. Političke posljedice izbornog sustava	156
2.2.5.1. Utjecaj izbornog sustava na stranački sustav	156
2.2.5.1.1 Ključne stranke u Nizozemskoj	156
- Kršćansko-demokratski poziv - CDA	158
- Laburistička stranka (PvdA)	159
- Liberalna stranka (VVD)	159
- Radikalna desnica	160
2.2.5.1.2 Stranački sustav: umjereni polarizam	160
2.2.5.2. Utjecaj izbornog sustava na stranke i kandidate	163
2.2.5.2.1 Personalizacija predizborne kampanje	164
2.2.5.2.2 Financiranje predizborne kampanje	165
2.2.5.3. Utjecaj izbornog sustava na politički sustav	166
2.3 FINSKA – PREFERENCIJSKO GLASOVANJE S KORIŠTENJEM KVAZILISTE	169
2.3.1 Politički kontekst	169
2.3.1.1 Finski građanski rat – 27. siječnja – 15. svibnja 1918.	170
2.3.1.2 Razdoblje nakon građanskog rata	172
2.3.1.3 Zabrana rada komunističkih organizacija	173
2.3.1.4 Ratna događanja (1939. – 1944.)	173
2.3.1.5 Legalizacija rada komunističkih organizacija	173

2.3.1.6	Finlandizacija 1962. – 1982.	174
2.3.1.7	Od društva sukoba do društva konsenzusa	175
2.3.2	Ustavno-pravni okvir	176
2.3.2.1	Razvoj izbornog prava	176
2.3.2.2	Udruženja birača za nominiranje kandidata	177
2.3.3	Ključni elementi izbornog sustava	178
A.	Izborni obrazac	178
B.	Magnituda	179
C.	Izborni prag	180
D.	Tip i način glasovanja	181
E.	Kandidacijski postupak	181
2.3.4	Političke posljedice izbornog sustava	186
2.3.4.1	Utjecaj izbornog sustava na stranački sustav	186
2.3.4.1.1	Ključne političke stranke	186
-	Stranka centra - Suomen keskusta (KESK)	187
-	Nacionalna koalicija – KOK (Kansallinen kokoomus)	187
-	Socijaldemokratska stranka - Suomen Sosialidemokrattinen Puolue(SSP)	187
-	Lijeva alijansa - Vasemmistoliitto (VAS)	188
-	Zelena liga - Vihreä liitto (VIHR)	188
-	Švedska narodna stranka - Svenska folkpartiet i Finland (SFP) ..	188
-	Demokršćani - Kristillisdemokraatit (KD)	189
-	Finska stranka - Perusuomalaiset (PS)	189
2.3.4.2	Stranački sustav: od kontroliranog polariziranog do umjerenog pluralizma	189
2.3.4.3	Utjecaj izbornog sustava na političke stranke i kandidate	193
2.3.4.3.1	Personalizacija predizborne kampanje	194
2.3.4.3.2	Financiranje predizborne kampanje	195
2.3.4.4	Utjecaj izbornog sustava na politički sustav	196

III. PERSONALIZACIJA IZBORNOG SUSTAVA U NEKONSOLIDIRANIM

DEMOKRACIJAMA	200
3.1. IZBORNI INŽENJERING U POSTKONFLIKTNIM DRUŠTVIMA	201
3.2. KOSOVO – POLIGON ZA USTAVNI I IZBORNI INŽENJERING	201
3.2.1. Ustavno-pravni okvir i politički kontekst	202
3.2.1.1. Kosovo u SFRJ-u	202
3.2.1.2. Ukidanje autonomije i ratni sukobi	203
3.2.1.3. Privremena uprava Ujedinjenih naroda	205
3.2.1.4. Nadzirana neovisnost	205
3.2.2. Međunarodna zajednica u procesu stvaranja institucija države	206
3.2.2.1. Uloga ključnih međunarodni aktera u procesu izgradnje institucija ..	207
3.2.2.1.1 Standardi prije statusa	207
3.2.2.1.2 Standardi i status	208
3.2.2.2. Dometi intervencije međunarodnih aktera	209
3.2.2.2.1 Demokratizacija i vladavina prava	209
3.2.2.2.2 Sigurnost	210
3.2.3. Politički sustav	212
3.3. IZBORNI SUSTAV	213
3.3.1. Razvoj izbornog prava	213
3.3.2. Ključni elementi izbornog sustava	215

A. Izborni obrazac	215
B. Magnituda	216
C. Izborni prag	216
D. Tip i način glasovanja	217
E. Kandidacijski postupak	217
3.3.3. Političke posljedice izbornog sustava	220
3.3.3.1. Utjecaj izbornog sustava na stranački sustav	221
3.3.3.1.1 Ključne stranke	221
- Demokratski savez Kosova (LDK)	222
- Demokratska stranka Kosova (PDK).....	222
- Alijansa za Kosovo (AAK).....	222
- Pokret Samoodređenje (VV)	223
- Inicijativa za Kosovo (NISMA).....	223
- Lista „Srpska“	224
3.3.3.1.2 Stranački sustav od višestranačkog sustava s dominantnom strankom do polariziranog pluralizma	224
3.3.3.2. Utjecaj izbornog sustava na političke stranke i kandidate	230
3.3.3.2.1 Personalizacija izborne kampanje	231
3.3.3.2.2 Financiranje predizborne kampanje	233
3.3.3.3. Utjecaj izbornog sustava na politički sustav	235
3.4. Personalizacija izbornog sustava i demokratska konsolidacija	236
IV ZAKLJUČNA RASPRAVA – UTJEČE LI PERSONALIZACIJA IZBORNOG SUSTAVA NA POLITIČKE STRANKE	237
4.1 PREFERENCIJSKO GLASOVANJE	238
4.1.1 Primjeri konsolidiranih demokracija – Austrija, Nizozemska i Finska	238
4.1.1.1 Austrija	238
4.1.1.2 Nizozemska	240
4.1.1.3 Finska	241
4.1.2 Primjer nekonsolidirane demokracije – Kosovo	241
4.2 SELEKCIJA KANDIDATA (PRISTUP KANDIDATURI)	243
4.3 FINANCIRANJE PREDIZBORNIM KAMPANJAMA	246
4.4 REIZBOR KANDIDATA	247
4.5 PERSONALIZACIJA PREDIZBORNE KAMPANJE	248
4.6 STRANAČKA KOHEZIJA	249
4.7 VOLATILNOST BIRAČKOG TIJELA	251
4.8 POLITIČKA STABILNOST	253
4.9 FRAGMENTACIJA STRANAČKOG SUSTAVA U NEKONSOLIDIRANIM DEMOKRACIJAMA	254
4.10 PERSONALIZACIJA IZBORNOG SUSTAVA I POLITIČKE STRANKE	259
LITERATURA	266
PRILOZI	278
POPIS TABLICA	278
POPIS SLIKA	282
POPIS GRAFIKONA	283
POPIS KORIŠTENIH KRATICA	283
ŽIVOTOPIS	287

I Predmet, cilj, metode i teorijski okvir istraživanja

1.1 Predmet i cilj istraživanja

Naziv “Učinci personalizacije izbornih sustava na političke stranke – Sustavi stranačkih lista s preferencijskim glasovanjem” ukazuje na predmet ove doktorske disertacije. Pod personalizacijom izbornih sustava podrazumijevam uvođenje mehanizama u izborni sustav, koji omogućavaju veću ulogu birača u izboru njihovih parlamentarnih zastupnika. Izborni sustav definiram kao “set/skup zakona i stranačkih pravila koji uređuju izbornu natjecanje među strankama i unutar njih” (Cox, 1997:38). Ova šira definicija izbornog sustava omogućava da se na potpuniji način sagledaju učinci izbornog sustava na političke stranke i ostale glavne sudionike, kandidate te birače u izbornom procesu. U fokusu ovog istraživanja nalazi se odnos između osobnog i stranačkog predstavništva. Drugi dio naziva upućuje na to da je riječ o komparativnoj metodi analize. Radi što obuhvatnije analize učinaka personalizacije izbornog sustava na političke stranke, istraživački okvir je sužen na izborne sustave stranačkih lista, odnosno na preferencijske listovne sustave. Suvremene liberalne demokracije odlikuje visoko personalizirana politika. Vlade su prepoznatljivije po vođama, nego po strankama koje predstavljaju temelj njihova konstituiranja. Trend personalizacije nije karakterističan isključivo za predsjedničke sustave, već je postao odlika parlamentarnih političkih sustava. Osim personalizacije na razini vođa – politička stranka karakteristična je i personalizacija politike na razini zastupnik – politička stranka. U ovom radu pojam personalizacije stranke ćemo koristiti samo kada je riječ o personalizaciji na razini zastupnika. Nećemo se baviti pitanjem prezidencijalizacije političkih stranaka. Pod personalizacijom političke stranke na razini zastupnika ćemo podrazumijevati jačanje pozicije poslanika u procesu donošenja unutarstranačkih odluka. Zahvaljujući uvođenju preferencijskog glasovanja u razmjernim sustavima stranačkih lista, znatno je proširen krug izbornih sustava u kojima birači imaju značajnu ulogu u izboru svojih zastupnika. Povijesno gledano, predstavnička pozicija je ojačana prihvaćenim stavom da je zastupnik, a ne stranka, “vlasnik mandata” dok ju je preferencijsko glasovanje dodatno poduprlo. Ovaj rad bavi se personalizacijom politike na razini zastupnik – politička stranka, odnosno pitanjem koliko element personalizacije utječe na političke stranke, kako na odnose unutar njih tako i na odnose između njih.

Također, ovaj se rad bavi odnosom osobnog i stranačkog predstavništva – područjem koje čini novo polje zanimanja politologa. Kroz taj odnos pratimo kakav je utjecaj izbornih sustava na političke stranke, kandidate i birače. Slijedeći podjelu izbornih sustava na temelju tipa

glasovanja, koju koriste Gallagher i Mitchell (2005), u radu se izborni sustavi svrstavaju u tri grupe: (1) izborni sustavi s ordinalnim glasovanjem, (2) izborni sustavi s kategorijalnim glasovanjem i (3) izborni sustavi s dividualnim glasovanjem. Ordinalno glasovanje omogućava da birač glasuje za više od jedne opcije, za više od jednog kandidata ili jedne liste, dok kategorijalno podrazumijeva da birač glasuje samo za jednog kandidata, odnosno jednu stranku. Dividualno ili dvostruko glasovanje kombinira elemente ordinalnog i kategorijalnog glasovanja i nalazimo ga u kombiniranim sustavima. Posebna pažnja unutar sustava s kategorijalnim glasovanjem posvećuje se onima koji se služe preferencijskim glasovanjem. Unutar sustava stranačkih lista koriste se kako ordinalno tako i kategorijalno glasovanje. U nekim zemljama unutar kategorijalnog koristi se preferencijsko glasovanje s jednom preferencijom, pritom ne ugrožavajući njihov kategorijalni karakter.

Prilikom izrade ovoga rada vodio sam se stajalištima, uvidima i spoznajama autora (Katz, 1980 i 1986.; Marsh, 1985) koji su se prvi bavili ovim pitanjem. Katz je u svojoj knjizi "A Theory of Parties and Electoral Systems" (1980) napravio prve korake u istraživanju preferencijskih sustava. Pet godina kasnije pojavljuje se i Marsh (1985) koji se bavio razlikama između preferencijskih sustava u Europi.

U svojim radovima Katz i Marsh postavili su prve hipoteze o efektima preferencijskog glasovanja. Iako je u posljednjem desetljeću zabilježen veći interes za istraživanje u ovom području, ipak nije došlo do značajnih pomaka. Karvonen (2004) je napravio značajan korak sistematizirajući hipoteze Katza i Marsha i uz to dodajući još neke svoje stavove. U svom posljednjem radu na tu temu Karvonen (2011) je ostao pri istoj grupi hipoteza koje su otvorene za dalje dokazivanje. One predstavljaju osnovu i ovog istraživanja uz dodatne dopune. Velik poticaj za ovaj rad bio je jedan od najutjecajnih članaka iz ovog područja, *Incentives to Cultivate a Personal Vote: A Rank Ordering of Electoral Formulas*, autora Careyja i Shugarta (1995), a koji razmatra pitanje utjecaja izbornih sustava na izborne strategije kandidata, odnosno kako izborni sustavi utječu na predizborne uloge stranaka i njihovih kandidata. Autori su razvili tri varijable: (a) kontrola stranke u procesu odabira kandidata, (b) utječe li glas dat pojedinačnom kandidatu jedne stranke na broj raspodijeljenih mandata stranci u toj izornoj jedinici, (c) varijabla kojom se pravi razlika između sustava u kojem birač može dati glas samo stranci, ima više glasova, ili može dati glas samo pojedinačnome kandidatu. Kombiniranjem ovih triju varijabli dolazi se do trinaest kombinacija. Iako je ova postavka potaknula brojne tekstove u ovom području istraživanja, ona je doživjela i kritike jer pokazuje nedostatke pri uspoređivanju sustava s otvorenim i fleksibilnim listama (Nicolau, 2007:9). Ipak, ova će postavka, sa njenim kasnijim modifikacijama, doprinijeti da istražimo utjecaj koji stvara personalizacija kada je riječ o odnosu kandidat – stranka, odnosno zastupnik – stranka. Većina autora je saglasna da

uvođenje personalizacije značajno utječe na unutarstranačke odnose koji se nekad ogledaju u visokom stupnju samostalnosti u vođenju kampanja, pa čak i u prikupljanju i trošenju sredstava za njihovo financiranje.

Po prvi put u objavljenoj literaturi, Renwick i Pilet Benoit (2016:17) uvode termin personalizacija izbornog sustava u prvom izdanju knjige *Faces of Ballot – The Personalization of Electoral Systems in Europe*. Ova dva autora efekte personalizacije izbornog sustava u Europi analiziraju kroz efekte promjena izbornog sustava u različitim europskim zemljama. Ovaj naziv korespondira s nazivom ovog rada, odnosno temom istraživanja definiranom još 2011. godine. Osim ovog primjera nisam uočio korištenje termina personalizacija izbornog sustava. Međutim, za očekivati je da će ovaj pojam postupno biti u većoj upotrebi.

Nadmetanje kandidata iz iste stranke ostvaruje snažan utjecaj na unutarstranačke odnose pa se često događa da suparnički odnosi unutar stranaka ostave u sjeni suparničke odnose među strankama. Kao i kod Karvonena (2009), ovaj rad usredotočen je na trokut koji čine: (1) stranke, (2) kandidati i (3) birači. S druge strane, efekte personalizacije izbornog sustava na političke stranke pratit ću kroz četiri dimenzije: (1) utjecaj na političke stranke, (2) utjecaj na ponašanje kandidata/zastupnika, (3) utjecaj na ponašanje birača te (4) utjecaj na stranački sustav.

1.2 Hipotetički okvir istraživanja

Cilj istraživanja je ispitivanje razloga i karakteristika postojanja različitih stupnjeva personalizacije političkih stranaka u tri države članice Europske unije, a koje sve redom koriste izborne sustave stranačkih lista s preferencijskim glasovanjem (Austrija, Nizozemska i Finska). Također, cilj rada je kroz kontrolni slučaj Kosova ispitati karakter i opseg razlika u utjecaju personalizacije izbornih sustava na političke stranke u nekonsolidiranim demokracijama (Kosovo), u odnosu na konsolidirane demokracije (Austrija, Nizozemska i Finska).

1.2.1 Temeljno istraživačko pitanje

Koliki je stupanj personalizacije preferencijskih listovnih razmjernih izbornih sustava u demokratskim društvima (Austrija, Nizozemska i Finska) te kakav je njegov utjecaj na personalizaciju političkih stranaka u tim zemljama?

1.2.2 Temeljna hipoteza

Temeljna hipoteza glasi: *jačanje personalizacije izbornog sustava stranačkih lista uvođenjem različitih formi preferencijskog glasovanja, a uz postojanje slobodnog mandata, vodi slabljenju uloge stranaka u političkom životu.*

1.2.3 Pomoćne hipoteze

Dokazivanje osnovne teze provodit će se testiranjem osam pomoćnih hipoteza, a putem četiri aspekta: (1) političke stranke, (2) kandidat/zastupnik, (3) birač te (4) stranački sustav. Osmo hipoteza predstavlja hipotezu karakterističnu za nekonsolidirane demokracije, tako da ona ukazuje na različit efekt koji personalizacija uzrokuje u odnosu na konsolidirane demokracije.

Tablica 1. Pregled pomoćnih hipoteza

<i>Razina</i>	<i>Pomoćna hipoteza</i>
<i>Konsolidirane demokracije</i>	
<i>Političke stranke</i>	H1 – Postojanje zakonom reguliranih procedura za selekciju kandidata unutar političkih stranaka u preferencijskim izbornim sustavima dodatno pojačava efekte personalizacije političkih stranaka. H2 – Personalizacija izbornog sustava vodi smanjenoj kontroli financiranja kampanje i stvaranju snažnih veza između kandidata i izravnih donatora njihove individualne kampanje. H3 – Personalizacija izbornog sustava pomoću preferencijskog glasovanja utječe na reizbor zastupnika, odnosno smanjuje broj reizabranih zastupnika.
<i>Kandidat / Zastupnik</i>	H4 – Personalizacija izbornog sustava vodi personalizaciji izborne kampanje i smanjenoj ulozi političkih stranaka u njoj. H5 – Personalizacija izbornog sustava smanjuje stranačku koheziju.
<i>Birač</i>	H 6 – Personalizacija izbornog sustava povećava volatilnost biračkog tijela.
<i>Stranački sustav</i>	H 7 – Personalizacija izbornog sustava ima negativan utjecaj na političku stabilnost.
<i>Nekonsolidirane demokracije</i>	
<i>Politički / Stranački sustav</i>	H8 – Personalizacija izbornog sustava u nekonsolidiranim demokracijama potiče fragmentaciju stranačkog sustava.

1.3 Metode istraživanja

Metodološki i istraživački rad predstavlja komparativnu studiju malog broja zemalja u kojoj će se korištenjem dizajna najslabijih sustava pokušati dokazati da razmjerni sustavi stranačkih lista s većim utjecajem birača na odabir kandidata vode slabljenju uloge stranaka u političkom procesu i većoj unutarstranačkoj kompeticiji, čime se otvara prostor za potiskivanje političkih stranaka kao dominantnih donositelja odluka u političkim sustavima koji koriste ovaj izborni sustav, tako stvarajući mogućnost da dogovor može biti postignut ne samo između stranaka već i s nekim od zastupnika mimo njihovih stranaka.

Poseban izazov pri kreiranju dizajna ovog istraživanja predstavlja identificiranje usporedivih slučajeva. Prilikom odabira zemalja vodilo se računa o tome da se zadrži regionalni fokus te da zemlje koje se uspoređuju imaju sličan ekonomski i socijalni stupanj razvoja, kao i o tome da su slične veličinom.

Prvi je razlog za izbor ovih zemalja (Nizozemska, Finska i Austrija) taj da sve koriste isti izborni sustav – listovni razmjerni sustav s preferencijskim glasovanjem. Birač ima pravo na jedan preferencijski glas koji može dati nekom od kandidata koji se nalazi na kandidacijskoj listi. Kada je riječ o razini raspodjele mandata, postoje razlike. Nizozemska predstavlja jednu izbornu jedinicu, Finska je podijeljena na više regionalnih izbornih jedinica, dok se raspodjela mandata u slučaju Austrije vrši na više razina.

Drugi je razlog za izbor taj da, osim toga što koriste isti izborni sustav, ove tri zemlje koriste izborne sustave koji predstavljaju primjere Shugartove tipologije metoda alokacije mandata u preferencijskim listovnim razmjernim sustavima (2008:42). Shugart ističe da je ključni indikator razlikovanja unutar kategorije preferencijskih listovnih sustava odgovor na pitanje: “Određuju li sami preferencijski glasovi poredak na izborima?”, odnosno “Je li poredak kandidata na listama određen isključivo od strane birača, od strane stranke ili oboje?” (Shugart, 2008:41). Ovisno o odgovoru na ovo pitanje Shugart razlikuje dva tipa lista i po jedan njihov podtip. Ključni tipovi su otvorene i fleksibilne liste (više u dijelu ovog rada 1.5.4.3.2). Kvazilista je podtip otvorene, a latentna podtip fleksibilne liste. Shugart je kao primjer otvorene liste od europskih zemalja naveo samo Italiju, ali do 1993. godine, odnosno dok Italija nije uvela kombinirani izborni sustav. Od sustava u upotrebi Shugart navodi Brazil, Peru i Šri Lanku. Tri zemlje odabrane za usporedbu u ovom radu predstavljaju primjere tri tipa kandidacijske liste po Shugartovoj tipologiji: 1) fleksibilna (Austrija), 2) latentna (Nizozemska) i 3) kvazilista (Finska). Izbor ovih triju zemalja omogućava nam da sagledamo efekte tipa izborne liste, odnosno utječe li ovaj sustavni element presudno na različite efekte u biti istih izbornih sustava. Također, ove tri zemlje značajne su za analizu jer pripadaju različitim inačicama preferencijskih sustava (Karvonen, 2011:123).

Tablica 2. Sažetak rada

<i>Učinci personalizacije izbornih sustava na političke stranke – Sustavi stranačkih lista s preferencijskim glasovanjem -</i>	
<i>Vrsta studije</i>	Fokusirana studija s malo (3) slučajeva Kontrolni slučaj
<i>Teorijski pristupi</i>	Povijesni institucionalizam, teorija sudionika i institucionalizam racionalnog izbora
<i>Metodološki pristup</i>	Istraživački dizajn najsličnijih slučajeva
<i>Vrsta komparativne analize</i>	Sinkronijsko-dijakronijska
<i>Jedinica analize</i>	Država
<i>Podjedinica analize</i>	Politička stranka
<i>Ovisna varijabla</i>	Personalizacija političkih stranaka
<i>Neovisne varijable</i>	Preferencijsko glasovanje unutar razmjernog sustava stranačkih lista Procedura odabira kandidata
<i>Hipoteza</i>	Temeljna hipoteza ovog rada je da jačanje personalizacije izbornog sustava stranačkih lista uvođenjem različitih formi preferencijskog glasovanja, uz postojanje slobodnog mandata, vodi slabljenju uloge stranaka u političkom životu.

Vidljivo je da se neki od ključnih elemenata preklapaju u slučaju ove tri zemlje, dok im je svima zajednički samo jedan - broj preferencijskih glasova. Biračima u sve tri zemlje je na raspolaganju samo jedan preferencijski glas. Ipak, i pored nesumnjive sličnosti, rezultati korištenih izbornih sustava različiti su u sva tri slučaja. Karvonen Finsku svrstava u zemlju snažnih preferencijskih razmjernih sustava, za razliku od Nizozemske i Austrije koje je svrstao u kategoriju slabih. Značajno je izučiti faktore koji sprječavaju da preferencijski listovni sustav u Nizozemskoj bude u kategoriji snažnih i pored recimo postojanja obveznog preferencijskog glasovanja kao u Finskoj, kao i zašto nizozemski i austrijski izborni sustav ostaju u kategoriji slabih preferencijskih sustava.

Treći razlog izbora navedenih zemalja je taj da je riječ o konsolidiranim demokracijama. Također, riječ je o državama članicama Europske unije koje su morale ispuniti složeni skup uvjeta za stjecanje statusa države članice. Kada govorimo o demokratskim izborima sa širokim krugom osoba s pravom glasa, ove tri zemlje imale su slično iskustvo. Finska je prva uvela jednako pravo glasa za žene, još davne 1906. godine, no tada nije bila samostalna. Njezina samostalnost te izbori za parlament Finske kao neovisne države vezuju se za Prvi svjetski rat, točnije godine nakon njega. Austrija je, također, počela funkcionirati kao zemlja u sadašnjim granicama nakon Prvog svjetskog rata, s tim da je isto proširila pravo glasa. Nizozemska je, isto tako, uvela opće pravo glasa nakon Prvog svjetskog rata. Stoga, možemo reći da su se sve tri zemlje počele razvijati kao moderne demokracije u istom razdoblju, odnosno da sve tri zemlje pripadaju istom, prvom valu demokratizacije (Huntington, 2004:20), iako je Austrija bila također i dio prvog reverzivnog vala, odnosno nakon okončanja Drugog svjetskog rata i dio

drugog vala demokratizacije (23).

Četvrti razlog leži u činjenici da su sve tri zemlje u razdoblju svoje demokratizacije predstavljale duboko podijeljena društva, s razarajućim efektima koje je trebalo sanirati. U Austriji i Finskoj podjele su dovele do građanskih ratova obilježenih dubokom ideološkom podijeljenošću, dok je Nizozemska uspjela izbjeći građanske sukobe. Finska je nastala na temeljima građanskog rata koji je neposredno pratilo proglašenje neovisnosti te države. Rat, koji je buknuo u siječnju 1918. godine, između socijalističke Crvene garde s jedne strane i buržoazijske Bijele garde s druge strane (Karvonen, 2014:13) završio je pobjedom pristaša Bijele garde. Međutim, ova situacija učinila je da finsko društvo između dva rata bude duboko podijeljeno. Sličnu sudbinu imala je i Austrija koja se suočila s građanskim ratom, koji je za razliku od finskog imao manje žrtava, ali se okončao stvarajući još dublje podjele u društvu. U oba slučaja poraženoj strani bio je zabranjen politički rad. Kao i Finsku, i Austriju je obilježila podjela između ljevice s jedne i desnice s druge strane, čiji se jedan dio transformirao u fašističke formacije.

Nizozemska, kao duboko podijeljeno društvo, izbjegla je oružane sukobe između dva svjetska rata, ali se nalazila pod snažnim pritiskom da kroz institucionalne modele traži put izbjegavanja mogućih sukoba. Nizozemska i Austrija primjeri su društva u kojem se tražio institucionalni konsenzus. Nizozemski model vezuje se za pojam konsocijacijske (Lijphart), a austrijski konkordancijske demokracije (Lehmbruch). Kada je riječ o Finskoj, u literaturi nije mnogo pažnje posvećeno istraživanju podjela u njoj. Prema Westinenu (2015:26) "Finska je od strane stručnjaka smatrana da je jednom bila epitom političkog sustava zasnovanog na rascjepima, a po mnogima je i dalje zemlja u kojoj podrška strankama može biti shvaćena uz pomoć pojmova sukoba". Isti autor povlači paralelu smatrajući da "Finska podsjeća na Lijphartov pojam konsocijacijske demokracije" (32) koji je ovaj autor izgradio na primjeru Nizozemske.

S obzirom na više slučajeva uvođenja elemenata personalizacije u postkonfliktnim društvima koja su se nalazila ili se nalaze u određenom statusu međunarodnog protektorata, odlučio sam istražiti efekte personalizacije i u nekonsolidiranoj demokraciji (Kosovo).

Usporedba europskih iskustava s kosovskim, zanimljiva je i sa stajališta da su sve tri odabrane zemlje iz Europske unije (Austrija, Nizozemska i Finska) predstavljale, makar u razdoblju demokratizacije, a značajno i nakon toga, duboko podijeljena društva koja su tražila i, povijesno gledano, uspjela osigurati institucionalne aranžmane za donošenje odluka sa širokom legitimacijskom osnovom. Kosovo, s druge strane, predstavlja državu koja iz stanja "zamrznutog sukoba", duboko podijeljena, kreće k postupnoj, istina ne brznoj, demokratskoj konsolidaciji. Riječ je o procesu koji će trajati dugo, institucionalno uklopljen u proces europskih integracija, pod stalnom lupom Europske unije i SAD-a. Ova država i pored značajnog napretka ni 10 godina od stjecanja neovisnosti ne kontrolira u potpunosti svoj teritorij te se nije izborila za

članstvo u ključnim međunarodnim organizacijama (UN, CoE, OSCE). No, Kosovo, potaknuto snažnim utjecajem međunarodne zajednice, ulaže značajne napore da slijedeći Ahtisarijev sporazum pokuša uspostaviti procedure donošenja odluka sa snažnim elementima konsenzusne demokracije. Različita demokratska tradicija i trenutno stanje političke kulture, u kojoj se kombiniraju slična rješenja u izbornom sustavu, vode nas različitim efektima na Kosovu, u odnosu na slučajeve u Europi, koji su predmet našeg istraživanja.

Stoga, vjerujem da će predloženi dizajn s kontrolnim slučajem Kosova pokazati i dati odgovor na pitanje mogu li određena izborna rješenja dati bitno različite rezultate kada je političko okruženje bitno različito. Pritom napominjem da je kosovski izborni sustav također preferencijski listovni sustav u kojemu birači svoj glas, odnosno 5 glasova, mogu dati kandidatima unutar iste kandidacijske liste. Kontrolni slučaj Kosova treba pokazati funkcionira li postavljena teza samo u konsolidiranim demokracijama, ili ima opću valjanost ukoliko funkcionira i u slučaju kontrolnog slučaja, odnosno nekonsolidirane demokracije.

Na tablici 2. možemo usporediti ključne elemente izbornih sustava koji su predmet fokusirane komparacije s kontrolnim slučajem.

Tablica 3. Pregled ključnih elemenata preferencijskih listovnih sustava po zemljama

<i>Zemlja</i>	<i>Izborna lista (balout)</i>	<i>Izbor kandidata</i>	<i>Broj glasova</i>	<i>Cenzus</i>
<i>Finska</i>	Otvorena	Obavezno	Jedan	Ne
<i>Nizozemska</i>	Fleksibilna	Obavezno	Jedan	Da
<i>Austrija</i>	Fleksibilna	Opciono	Jedan	Da

Izvor: Karvonen, 2011:123

1.4 Sadržaj rada

U prvom dijelu izložen je teorijski okvir rada. Unutar njega su definirane svrha i metode istraživanja te razložen postavljeni hipotetički okvir. U ovom dijelu su predstavljeni osnovni pojmovi koji se odnose na izborne sustave, političke stranke i stranačke sustave, kao i na njihove ključne elemente koji su od posebnog značaja za obradu ove teme. Osim osnovnih pojmova i značenja izbornih sustava u formiranju centralnih predstavničkih organa, predstavljeno je nekoliko tipologija koje razlikuju izborne sustave u odnosu na tip glasovanja.

Drugi dio rada predviđen je za opis i analizu preferencijskih izbornih sustava u Europi, odnosno u zemljama konsolidirane demokracije. U ovom dijelu rada su detaljno predstavljene tri studije slučaja: Austrija, Nizozemska i Finska.

Treće poglavlje je predviđeno za predstavljanje efekata personalizacije izbornog sustava u nekonsolidiranoj demokraciji. Poglavlje sadrži studiju slučaja Kosova.

Četvrto poglavlje predstavlja zaključnu raspravu. U ovom dijelu je predstavljena empirijska analiza kojoj je cilj da ispita valjanost glavne i pomoćnih hipoteza. Tri zemlje konsolidirane demokracije bit će tretirane kroz četiri istraživačka problema, odnosno sedam pomoćnih hipoteza, čime će se omogućiti bolje usporedba i sagledavanje efekata u različitim izbornim modelima. Studije slučaja će tretirati pitanja: (1) utjecaj personalizacije izbornog sustava na političke stranke; (2) utjecaj personalizacije izbornog sustava na ponašanje kandidata/zastupnika; (3) utjecaj personalizacije izbornog sustava na ponašanje birača i (4) utjecaj personalizacije izbornog sustava na stranački sustav. Osmo hipoteza se odnosi isključivo na kontrolni slučaj Kosova. Ovo poglavlje sadrži i odgovor na postavljeno istraživačko pitanje. Posljednje poglavlje ima zadatak stvoriti sintezu prikupljenih nalaza. Svojom strukturom će pratiti strukturu hipotetičkog okvira, odnosno datih pomoćnih hipoteza. U ovom dijelu rada bit će predstavljen odgovor na pitanje karaktera personalizacije izbornog sustava, odnosno hoće li jačanje personalizacije izbornog sustava stranačkih lista uvođenjem različitih formi preferencijskog glasovanja, uz postojanje slobodnog mandata, voditi slabljenju uloge stranaka u političkom životu, jačanju uloge pojedinačnih kandidata, a time i utjecati na stranačku konfiguraciju unutar zemalja članica, približavajući se prema efektima ulozi stranaka u većinskim ili majoritetnim sustavima.

Tablica 4. Pregled ključnih elemenata preferencijskih listovnih sustava po zemljama

Zemlja	Izborna lista (Karvonen)	Izborna lista (Shugart³)	Izor kandidata	Broj glasova	Cenzus
<i>Finska</i>	Otvorena	Kvazilista	Obavezno	Jedan	Ne
<i>Nizozemska</i>	Fleksibilna	Latentna	Obavezno	Jedan	Da
<i>Austrija</i>	Fleksibilna	Fleksibilna	Opciono	Jedan	Da
<i>Kontrolni slučaj</i>					
<i>Kosovo</i>	Otvorena	Otvorena	Obavezno	Pet	Ne

Izvor: Sistematizirao i dopunio autor prema Karvonen, 2011:123 i Shugart 2008: 41-43.

³ Više Shugart 2008: 41-43 i u dijelu 1.5.4.3.3 ove doktorske disertacije “Klasifikacija metoda alokacije mandata u listovnim preferencijskim sustavima”.

1.5 Teorijski okvir istraživanja

1.5.1 Političke stranke i stranačko predstavništvo

Sami počeci modernih predstavničkih izbora bili su obilježeni korištenjem neposrednog glasovanja za same kandidate, bez postojanja stranaka, odnosno kandidacijskih lista. Birači su imali mogućnost da između više kandidata izaberu one koji su po njima bili najbolji da zastupaju interese njihove zajednice. Izborni sustavi koji su se koristili u drugoj polovini XIX., odnosno prvoj polovini XX. stoljeća, bazirali su se na većinskoj metodi koja se primjenjivala u višemandatnim izbornim jedinicama bez postojanja kandidacijskih lista⁴. Kandidati koji su dobili najviše glasova bili bi izabrani za predstavnike. Reforme s kraja XIX. (Ujedinjeno Kraljevstvo⁵, Nizozemska⁶...), odnosno početka XX. stoljeća, uz povećanje kruga osoba s pravom glasa⁷ bile su fokusirane na ukidanje višemandatnih izbornih jedinica, odnosno na njihovo pretvaranje u jednomandatne u kojima se koristi većinska metoda. Stoga ne čudi što se danas osobno predstavništvo dominantno veže za većinske sustave s jednomandatnim izbornim jedinicama (jednokružni sustav relativne većine i dvokružni većinski sustav), dok se stranačko predstavništvo veže za proporcionalne sustave.

⁴ “Ipak, tradicionalni tip izbornog sustava koji smo spomenuli je bio vrlo široko korišten na lokalnim i nacionalnim izborima u preddemokratskom i ranom demokratskom razdoblju prije i tijekom XIX stoljeća. Preživio je u određenom broju lokalnih izbora, a također je u posljednje vrijeme uveden u nekoliko novih demokracija” (Colomer, 2011:3).

⁵ Posljednje tri, od ukupno pet, ključnih povijesnih izbornih reformi u Velikoj Britaniji imale su za cilj pretežno povećanje broja osoba s pravom glasa. Tako da je trećom izbornom reformom (1884.) biračko tijelo povećano za 2 000 000 birača, jer je biračko pravo dato osobama koje raspolažu nekretninom. Četvrta izborna reforma (1918.) donijela je uvođenje općeg prava glasa za muškarce i žene. Međutim, žene nisu bile u potpunosti izjednačene s muškarcima jer je za stjecanje biračkog prava žena bila propisana starosna granica od 30 godina, za razliku od muškaraca kojima se tražilo da budu stariji od godine. Do potpune ravnopravnosti između žena i muškaraca u Velikoj Britaniji doći će 1928. godine nakon pete izborne reforme.

⁶ Ustavom iz 1848. godine uvedeno je biračko pravo u Nizozemskoj. Uslijed postojanja različitih cenzusnih formi svega 10 % ukupne populacije muškaraca raspolagalo je pravom glasa. Biračko pravo je bilo ograničeno spolom i imovinskim cenzusom. Izbornim reformama je povećavan krug muškaraca s biračkim pravom (1880. – 12 %; 1887. – 27 %; 1916. - 71 %) da bi 1917. godine bilo uvedeno opće biračko pravo za muškarce, a 1919. i za žene. U zakonskom okviru ostao je starosni uvjet da općim biračkim pravom raspolažu osobe starije od 25 godina, da bi 1945. bio smanjen na 23, odnosno konačno na 18 godina 1972.

⁷ “Treba imati u vidu da je biračka osnova sustava parlamentarne demokracije bila na početku 19. stoljeća vrlo uska. Tako je, na primjer, u tom razdoblju, status birača u Velikoj Britaniji imalo od 5 do 7 % punoljetnih građana, u Francuskoj 3%, a na izborima u SAD-u sudjelovalo je svega oko 40 000 birača. Ali, tijekom devetnaestog stoljeća započeo je proces izbornih reformi kojima je bitno prošireno biračko pravo. Do tih reformi došlo je u Engleskoj 1832., 1867. i 1884.; u Austriji 1860., 1882. i 1907.; u Belgiji 1893.; Danskoj 1901.; Norveškoj 1898.; Švedskoj 1909. ; Francuskoj 1848. U Njemačkoj je značajno proširenje biračkog prava ostvareno zakonom iz 1867., ali su ovlasti parlamenta u toj zemlji bila mala u odnosu na prava monarha” (Goati, 2007:19).

Iako su stranke postojale kao termin i u XVIII. stoljeću, smatra se da su tek u XIX. stoljeću nastale političke stranke koje su postale ključna organizacijska jedinica politike u mnogim zemljama. Prvo korištenje termina stranke imalo je negativnu konotaciju (Scarrow, 2005:21). Pojam stranke se često poistovjećivao sa značenjem termina faksija⁸, kojim se u tom razdoblju označavalo neželjene podjele koje su ugrožavale društvenu ravnotežu. Veliki društveni procesi, kao što je Francuska buržoaska revolucija, dodatno su gradili profil stranke kao štetne pojave za društvene odnose. Rousseauovo mišljenje poslužilo je kao poticaj negativnoj kampanji protiv stranaka, jer je po njemu, s obzirom na njegovo značenje “opće volje”, bilo negativno da određene organizacije koje se baziraju na podršci samo dijela nacije zastupaju interese svih građana. Takvo nasljeđe je dugo obilježavalo odnos značajnog dijela populacije prema političkim strankama. I pored otpora građana, opseg involviranja političkih stranaka stalno je rastao. Postoji dosta dokaza koji govore o značajnom stupnju neprijateljstva prema strankama i njihovim militantnim predstavnicima (Colomer, 2011:5). Odnos prema političkim strankama se mijenjao kako se povećavao opseg njihove uključenosti u politički život.

U većini zemalja Zapadne Europe formiranje stranaka se odvijalo paralelno s pretvaranjem skupštine staleža u parlament koji je, suprotstavljajući se apsolutnoj monarhiji, postupno zadobivao sve veću autonomiju i značaj. Bitne uzroke uspona političkih stranaka treba, prema Duvergeru (1964: xxiii-xxiv), tražiti u širenju biračkog prava i u težnjama birača da organizirano utječu na članove parlamenta, kao i u nastojanju zastupnika da budu ponovno izabrani⁹. Europu XIX. stoljeća obilježavao je odnos snažnih monarhija sa slabim parlamentom. Nastanak političkih stranaka se vezuje za napore da se na što lakši način obezbijedi mandat kandidatu koji uživa podršku određene grupe građana, odnosno zainteresiranih. Duverger razlikuje s jedne strane izborni i parlamentarni, a s druge izvanparlamentarni način nastanka političkih stranaka (Duverger, 1964:xxiv-xxxvii). Pod parlamentarnim načinom Duverger podrazumijeva povezivanje u grupe zastupnika (parlamentarne grupe) ili u grupe građana koji podržavaju određene zastupnike (izborne komitete) radi pružanja podrške njihovu ponovnom izboru. Izvanparlamentarni način nastanka političkih stranaka postoji kada subjekti izvan parlamenta

⁸ “Faksija (lat. factio), izraz nije uvriježen ni u razgovornome ni u strukovnome hrvatskom jeziku... U klasičnome Latinsko-hrvatskom rječniku Mirka Divkovića (Zagreb, 1900., treće izd.) factio je određen, među ostalim, kao izraz koji označuje političke privrženike, pristaše, stranku, strančarstvo”, a sintagma factionum partes označuje ‘razdijeljene stranke’. Uz to, factio znači i ‘urotu, zavjeru’, a factiosus (pridj.) nekoga tko je ‘spreman na rad, na političke spletke sklon, kolovođa stranke, strančar’. Prema tome, u hrvatskome je jeziku latinski izraz factio rano i točno protumačen u smislu u kojemu se rabi i u političkoj teoriji. No, faksija je pojmovno i, osobito, jezično izjednačavana s frakcijom. Kako Giovanni Sartori — kao i mnogi drugi autori — izriječno razlikuje povijesno analitičke pojmove faksija i fraksija, to je bilo nužno učiniti i u prijevodnom izdanju njegova djela *Parties and party systems*” (M. Kasapović u Sartori, 2002:12).

⁹ “Što je više pravo glasa bilo prošireno i multiplicirano, to je više postojala potreba da komiteti organiziraju birače, upoznaju ih s kandidatima te usmjere njihove glasove k tim kandidatima”(Duverger, 1964:xxiv).

(sindikati, crkva, profesionalna udruženja, privredne korporacije, vojska) formiraju političke stranke radi zaštite vlastitih interesa¹⁰. Koncept osobnog predstavnništva je sve više bio pod pritiskom organiziranih grupa, a kasnije i političkih stranaka koje su predstavljale organizirane skupine s ciljem da osiguraju podršku svojim kandidatima. S obzirom na to da je bila riječ o višemandatnim izbornim jedinicama, političke grupe su težile osigurati podršku grupi kandidata.

U teoriji izbornih sustava konstitutivna razlika između različitih izbornih sustava jest koriste li oni većinsku ili proporcionalnu metodu. Posebnu pažnju tvorca izbornih sustava privlačilo je pitanje alociranja mandata političkim strankama. Iako su prvi načini izbora zastupnika imali za fokus izbor pojedinaca koji su predstavljali šire grupe, pojava stranaka je te težnje brzo potisnula u drugi plan. Prvobitne izborne procedure su vodile izboru pojedinaca za obavljanje funkcija od javnog značaja, što je impliciralo osobno predstavnništvo. Važno je podsjetiti da su se izbori u to vrijeme održavali u višemandatnim izbornim jedinicama, korištenjem većinskih metoda s otvorenim listama. I pored toga što su se višemandatne izborne jedinice uglavnom prestale koristiti u većinskim sustavima, one se i dalje koriste na pojedinim lokalnim izborima u Engleskoj, odnosno u Francuskoj u malim općinama s manje od 3500 građana (Colomer, 2011:3). Pojavom političkih stranaka nametnula se potreba da se kandidati udružuju, odnosno da grade blokovsku strategiju. Stranke su tražile podršku za svoje kandidate u višemandatnim izbornim jedinicama. Stoga su stranke bile nositelji organizirane podrške grupi kandidata, odnosno nositelji predizbornih kampanja. Time su povećavale stupanj informiranosti građana o svojim kandidatima što je u devetnaestom stoljeću predstavljalo značajnu prednost u odnosu na kandidate koji su samostalno nastupali. Daljnji razvoj stranaka je bio uvjetovan potrebom članova stranke da budu reizabrani. “Što su članovima parlamenta bili potrebni glasovi, to je više stranaka u parlamentu — tj. aristokratska stranka — morala je razvijati osjećaje za ono vani, tj. parlamentarna stranka koja je trebala, makar samo u vrijeme izbora, dodatnu izbornu stranku, sredstvo za prikupljanje i, na kraju, dobivanje glasova. Stranka koja prikuplja glasove možda i nije mnogo drugačija, no stranka koja dobiva glasove jest. Ako glasove treba pridobiti, onda se mora voditi računa o prigovorima, a zahtjevi se moraju, u određenoj mjeri, ispuniti” Sartori (2002:34). Sartori ističe da izbori impliciraju dvije povratne reakcije. Prva je učvršćivanje¹¹

¹⁰ Duverger ističe da su sindikati bili vrlo aktivni, tako da navodi primjer nastajanja Laburističke stranke. “Britanska Laburistička stranka je tipičan primjer: njezino nastajanje bilo je rezultat odluke donesene od strane Kongresa Sindikata 1899. godine da se formira parlamentarna i izborna organizacija” (Duverger, 1964:xxx).

¹¹ “Što znači da se u određenoj točki stranke drže zajedno ne samo zbog ‘načela’ nego i zbog izbornih prednosti koje donose stabiliziranje ili jačanje stabilnosti. Preveliko osciliranje, cijepanje ili mijenjanje imena na kraju se pretvaraju u slabost. U toj točki protostranke ili ‘dijelovi’ koji su nekoć bili unutarnji odjeljci (višeg) kruga, postaju stranke u našem smislu, odnosno dijelovi zemlje u cjelini” (Sartori, 2002:34).

stranke, a druga pomak od odgovorne k responzivnoj vladi¹². Stranke su učvršćivale svoj položaj u političkom životu, čemu je potpomoglo nastajanje responzivnih vlada. Sartori ističe da upravo responzivna vlada vodi stranačkoj vladi. Sartori dalje tvrdi, iako opreznije “da za stranačko vladanje nema snažnog razloga sve dok stranke nisu stvarno obvezne ‘vratiti’ izborne dobiti” (35).

Nastajanje preteča modernih političkih stranaka, te njihovo promoviranje vlastitih kandidata, pri korištenju višemandatnih izbornih jedinica utjecalo je na razvoj sustava glasovanja. Od osnovnih formi u kojima se glasovanje provodilo *viva voce*, zatim ispisivanjem imena onog za koga se glasuje, počelo se postupno prelaziti na stranačke glasačke listiće, a onda i na uniformne. Naime, da bi bolje prikupljale podršku za svoje kandidate stranke su počele s tiskanjem vlastitih glasačkih listića¹³ na kojima su bili kandidati te političke stranke.

1.5.2 *Osobno predstavništvo*

Uloga političkih stranaka je od velikog značaja kada je potrebno artikulirati i agregirati različite interese u društvu. Stranke svakako predstavljaju značajnog posrednika, kanal koji omogućava da građani dopru do svojih zastupnika. No, vrlo često, posebno kada je riječ o izbornim sustavima niske personalizacije, političke stranke umjesto kanala postaju ekskluzivni tumači volje građana, a predstavnici samo megafon stranačkog rukovodstva. Razmjerni sustavi stranačkih lista u kojima se koriste zatvorene blokirane liste marginaliziraju položaj birača, a maksimaliziraju ulogu stranačkog rukovodstva. U situaciji kada je ovakav izborni model praćen centraliziranim kandidacijskim postupkom, uloga birača, odnosno članova političkih stranaka je svedena samo na određivanje koliko će koja stranka dobiti mandata, a ne tko će biti konkretno zastupnik. Slično je s većinskim sustavima s jednomandatnim izbornim jedinicama. Zahvaljujući

¹² “Drugu povratnu reakciju čini pomak od odgovorne k responzivnoj vladi ili, makar, kombinaciji toga dvoga. Odgovorna vlada nije dužna odgovarati izvan svoje tehničke odgovornosti: njezin je standard odgovorno i kompetentno ponašanje. Nasuprot tome, responzivna vlada jest vlada od koje se traži da odgovara na zahtjeve. Prema mjerilima kompetentnog i tehnički odgovornog ponašanja, responzivna vlada mogla bi se proglasiti ‘neodgovornom’, tj. vladom koja se odriče vlastite neovisne odgovornosti. Te su dvije pojave, dakle, vrlo različite, a njihova ravnoteža osjetljiva. Unatoč tomu, o demokratskoj stranci — u smislu vanjske, demofilske orijentacije — možemo govoriti tek kada se naglasak s odgovornosti prebaci na responzivnost” (Sartori, 2002:35).

¹³ “Negdje tridesetih i četrdesetih godina devetnaestog stoljeća stranke su za birače u Britaniji, SAD, i u nekoliko država Zapadne Europe, počele tiskati vlastite glasačke listiće, navodeći na njima samo vlastite kandidate. Birač je trebao, ukoliko želi glasovati za cijelu stranačku listu (general ticket), samo ubaciti listić u glasačku kutiju bez označavanja ijednog kandidata. Očekivano za stranke, glasački listići su bili različitih veličina, boje i oblika, i s obzirom na to uočljivi za izborne dužnosnike, kandidate, stranačke predstavnike i birače. I u ovom sustavu je bilo dozvoljen tzv. ‘*splitting the vote*’ između kandidata različitih stranaka” (Colomer, 2011:4).

“sigurnim”¹⁴ mjestima, stranačka rukovodstva imaju stvarnu mogućnost da određuju tko će biti zastupnik. Pojedini razmjerni izborni sustavi s blokiranim listama su sadržavali odredbu da političke stranke imaju pravo nakon izbora odrediti redosljed na temelju diskretne odluke, ne obazirući se na redosljed na kandidacijskoj listi. Ovakvo rješenje je sadržavalo crnogorsko i srpsko zakonodavstvo. Crnogorski izborni zakon iz 1996. godine¹⁵ je predviđao da je prva polovina izborne liste blokirana, odnosno da se ne može mijenjati unaprijed određeni redosljed kandidata, dok je stranka imala pravo odrediti tko će od predloženih kandidata osobno pokriti preostalu polovinu mandata. Srpsko rješenje je bilo još radikalnije¹⁶, stranka bi parlament nakon izbora obavijestila tko su zastupnici, odnosno imala je pravo sama, ne obazirući se na redosljed na listi, odrediti koji će kandidati biti nositelji zastupničke funkcije.

U praksi se događalo da se nakon izbora zna koliko su mandata političke stranke osvojile, ali ne i tko su zastupnici crnogorskog, odnosno srpskog parlamenta. Ovo rješenje najbolje ilustrira obujam stranačkog predstavljanja i zanemarivanje osobne dimenzije izbora. Ovakva rješenja ruše povezanost birača sa svojim predstavnicima, smanjuju odgovornost prema onima koji su glasali što dovodi u situaciju da parlamentarni odnosi predstavljaju odnose unutar oligopolske strukture, a ne arenu u kojoj se predstavnici građana bore čvrstinom argumentacije. Ovakva situacija otvara prostor za koruptivne rizike, kao i stvaranje mreže klijentelističkih odnosa. Nasuprot stranačkoj javlja se osobna predstavljenost. Colomer pod osobnom predstavljenošću smatra *odnos prema pitanju osobne kvalitete zastupnika, odnosno njihov karakter koji daje odgovor jesu li “pouzdana i sposobni ispuniti izborna obećanja i odgovore potrebama birača”* (2011:7). Colomer naglašava da je zabrinutost za kvalitetu zastupnika, odnosno kvalitetu predstavničke demokracije, tema koja dugo zaokuplja pažnju stručne javnosti, tako da je još John Stuart Mill (1865), zabrinut za kvalitetu rada Doma komuna (House of Commons), ukazivao na značaj kako glasačkih procedura tako i procedura selekcije kandidata.

¹⁴ “U SAD-u i UK-u, u više od polovine izbornih jedinica jedna od dvije stranke ima sigurnu poziciju, s većinskom razlikom većom od 10 %, što znači da efektivni izbor tko će postati zakonodavac nije napravljen od strane birača na općim izborima već kroz proces selekcije kandidata” (Atmor, Hazan, Rahat, 2011:31).

¹⁵ Crnogorski izborni zakon doživio je promjene 1996. godine kada su i uvedene sporne odredbe o karakteru kandidatske liste. Tako je članak 99 Zakona o izboru odbornika i zastupnika nakon promjena glasilo: “Mandati u okviru ukupnog broja mandata koje je izborna lista dobila raspoređuju se na način da se jedna polovina dobivenih mandata dodjeljuje kandidatima s izborne liste prema redosljedu na listi, a preostali mandati kandidatima s liste u skladu s odlukom nositelja liste. Kad izbornoj listi pripadne neparan broj mandata, broj mandata koji se dodjeljuje kandidatima s liste prema njihovu redosljedu na listi se povećava za jedan” (Službeni list Crne Gore, br. 21/96).

¹⁶ “Ova bizarna ‘novina’ je još dosljednije primijenjena u Srbiji, gdje nositelj liste dodjeljuje sve zastupnike neovisno od njihova redosljeda kandidata na izbornoj listi. U oba slučaja, određivanje nositelja polovine (Crna Gora), odnosno svih mandata (Srbija), događa se poslije objavljivanja ukupnih rezultata izbora! Ovdje je riječ o rješenju koje ukida vezu (u cjelini ili djelomično) između volje građana i zastupnika, jer građanin, dajući glas za određenu listu, ne zna redosljed po kojem će mandati biti raspodijeljeni, niti principe na temelju kojih će to biti učinjeno” (Goati, 2007:112).

1.5.3. *Selekcija kandidata*

Kandidacijski postupak predstavlja jednu od ključnih funkcija političkih stranaka. Kada je riječ o funkcijama političkih stranaka, različiti autori koriste različite termine i različite podjele. Tako Diamond i Gunther (2001, XIV), među sedam funkcija političkih stranaka kao funkciju prepoznaju regrutiranje i nominaciju za izborne položaje, dok Merriam (1923, 321-405) među 5 funkcija ubraja i selekciju službenih osoba. Bez obzira na razlike između autora, nesporno je da je “selekcija kandidata vitalna aktivnost svake političke stranke” (Katz, 2001:277). Kasapović definira kandidacijski postupak¹⁷ kao “način na koji se biraju kandidati koji se natječu u izborima za opća predstavnička tijela i ostale javne položaje” (2001:4).

Sličnog je značenja definicija da su “metode selekcije kandidata specifičan proces u kojemu političke stranke biraju kandidate za javne funkcije prije održavanja izbora” (Raney, 1981;Galagher, 1988a; Atmor, Hazan, Rahat, 2011). Značaj kandidacijskog postupka je vrlo velik, posebno u političkim sustavima u kojima se rijetko mijenja izborni sustav, odnosno u kojima je vrlo nizak stupanj utjecaja birača na izbor konkretnih kandidata.

Prema nekim autorima kandidacijski postupak se treba tretirati kao dio izbornog sustava. Tako Cox izborni sustav definira kao “set zakona i stranačkih pravila koji uređuju izbornu natjecanje među strankama i unutar njih” (1997:38). Međutim, zakonodavci su se rijetko opredjeljivali da zakonski reguliraju pitanje selekcije kandidata. U nekoliko zemalja, kao što su SAD, Njemačka, Finska i Norveška proces selekcije kandidata je zakonski reguliran, dok se u većini zemalja on ostavlja u nadležnost samih političkih stranaka. Kandidacijski postupak može u određenoj mjeri, ukoliko je inkluzivan, nadomjestiti deficit koji uzrokuje niska razina utjecaja birača na izbor konkretnih kandidata. Stoga nije ni čudo sve veća zainteresiranost istraživača za ovaj proces. Naime, selekcija kandidata na listama je veliki dio procesa koji vodi izboru samih zastupnika, u konkretnom slučaju. Stoga ne čudi Duvergerova konstatacija “Utjecaj stranaka na kreiranje lista kandidata je toliko velik da su rezultati unakrsnog (cross voting) i preferencijskog glasovanja više u funkciji davanja biraču veće slobode izbora između kandidata predloženih od strane stranaka, nego da učine mogućim slobodnu kandidaturu” (1964:359). U brojnim sustavima uloga birača je svedena na broj mandata koje stranke dobivaju. “Birači odlučuju samo

¹⁷ “U literaturi o političkim strankama – od pionirskih djela M. Ostrogorskog i R. Michelsa do najnovijih studija – kandidacijski se postupci općenito apostrofiraju kao područje bujanja oligarhijskih tendencija i jasnoga ‘demokratskog deficita’. M. Duverger tvrdi da oligarhijske tendencije osobito potiču razmjerni izbori s natjecanjem zatvorenih stranačkih lista. ‘Unutarnja oligarhija trijumfira u razmjernim izborima s čvrstim listama i strogim redosljedom postavljenih kandidata, čijim su posredstvom određeni izbori. Tu zastupnike bira ‘unutarnji krug’ tj.osobna ili institucionalna stranačka oligarhija” (1959.: 166-167. v. i 361-371)” (Kasapović, 2001:8).

o broju mjesta što ih dobivaju pojedine stranke, a stranke odlučuju o tome tko će zaposjesti ta mjesta” (Kasapović, 2001:4). Čvrstina ove tvrdnje se najbolje uočava u slučaju Britanije i u njoj tzv. “sigurnih okruga”, izbornih jedinica u kojima je zagwarantirana pobjeda kandidata određene stranke, bez obzira na to tko će osobno biti njezin kandidat. Stoga se i odluka o tome tko će biti kandidat izjednačava sa samim izborom za zastupnika. O značaju kandidacijskog postupka svjedoči i Schattschneider: “Kandidacijski postupak je postao ključni proces za stranku. Onaj tko može nominirati, taj posjeduje stranku” (1942:64). Iako bismo možda mogli reći da je riječ o vrlo oštrom iskazu, unutarne stranačke procedure selekcije kandidata vrlo precizno ukazuju o kakvoj se stranci radi, odnosno tko stvarno ima kontrolu nad strankom.

Osnovna podjela kandidacijskih postupaka prema Kasapovićevoj se bazira na dva tipa: “(1) kandidacijski postupci koji su uređeni državnim zakonima, u osnovi, predstavljaju državno-političke procese, (2) kandidacijski postupci koji su uređeni stranačkim dokumentima i predstavljaju stranačko-političke procese”(2001:6). Primjer prvog tipa predstavlja SAD gdje se provode primarni izbori na kojima registrirani birači na saveznoj razini u nekim državama biraju kandidate za izbore u opća predstavnička tijela, kao i za druge javne pozicije, s obzirom na veliki broj izbornih funkcija u američkom političkom sustavu. Iako gotovo za najveći broj europskih zemalja vrijedi da pripadaju drugom modelu, Njemačka predstavlja značajan izuzetak¹⁸. Ova europska zemlja prilično detaljno regulira pitanje političkih stranaka kroz nekoliko zakonskih tekstova praveći razliku između (1) političke stranke, (2) izborne stranke i (3) parlamentarne stranke, ovisno od procesa i uloge koju igraju u njemu.

Osim navedenog razlikovanja na dva tipa kandidacijskih postupaka, razlikujemo kandidacijske postupke prema stupnju centralizacije i participacije na kandidacijske postupke na: (1) centralnoj, (2) regionalnoj i (3) lokalnoj razini. Zavisno od stupnja participacije razlikujemo inkluzivne koje uključuju stranačko članstvo, odnosno ekskluzivne ukoliko se odluka o

¹⁸ Njemačka je predvidjela Zakonom o strankama da se kandidati stranke za parlamentarne izbore moraju birati tajnim glasovanjem. Zakon dalje upućuje da se izbor kandidata detaljnije uređuje izbornim zakonom i stranačkim statutima. Kasapović (2001:9) navodi da “Savezni izborni zakon detaljnije definira opća pravila o provođenju kandidacijskog postupka, i to kako u većinskom (čl. 21), tako i u proporcionalnom dijelu (čl. 27) njemačkog izbornog sustava. Isti zakon propisuje da stranački kandidati u jednomandatnim izbornim jedinicama mogu biti samo osobe koje je izabralo jedno od tri stranačka tijela: (1) skupština članova stranke, (2) posebna ili (3) opća predstavnička skupština. Isti zakon definira skupštinu stranke kao tijelo koje čine svi članovi izborne jedinice u kojoj se kandidat kandidira” (Kasapović, 2001:9).

“Skupština članova izbornog okruga bira iz svojih redova članove posebne skupštine koja je mjerodavna za izbor kandidata stranke u dotičnome izbornom okrugu ili članove opće skupštine koja je nadležna za odabir kandidata za predstojeće izbore u cjelini. U sva tri tijela kandidati se biraju tajnim glasovanjem. Tajnim se glasovanjem utvrđuje i redosljed kandidata na pokrajinskim listama u razmjernim izborima. Predsjedništvo pokrajinske ili – ako ono ne postoji – sljedeće niže stranačke organizacije ima pravo na prigovor na odluku izbornih tijela. Uloži li se prigovor, tajno glasovanje se ponavlja, a rezultati ponovljenog glasovanja su konačni” (Kasapović, 2001:8-9).

kandidatima donosi samo od strane užeg stranačkog rukovodstva. Osim navedenih tipologija, Duverger smatra da su u poslijeratnom razdoblju razvoja političkih stranaka razlikovane dvije odlike selekcije kandidata: (1) stranački predizbori – izbori u kojima kandidate biraju članovi stranke i (2) nominacija kandidata od strane upravnih odbora (komiteta) stranaka (1964:360).

Pippa Norris (2004:89) razlikuje tri faze procesa selekcije kandidata: (1) faza potvrde prava na kandidaturu (serfitikacija), (2) faza predlaganja kandidata i (3) faza selekcije kandidata stranke. U prvoj fazi se utvrđuje, na temelju izbornog zakonodavstva i internih pravila političke stranke, tko može biti imenovan za njezina kandidata za javne funkcije. U drugoj fazi se određuje koji su se kandidati, od onih koji ispunjavaju uvjete, kandidirali. Posljednja faza predstavlja konačno određivanje kandidata stranke. Kao što se može vidjeti iz Norrisina modela, nije dovoljno da politička stranka iskaže preferenciju prema određenom pojedincu, već je potrebno da njegova kandidatura bude u skladu s “nizom posebnih zahtjeva kojima zakon uvjetuje stjecanje pasivnoga biračkog prava, tj. prava državljana da budu birani na određene javne položaje” (Kasapović, 2001:5).

1.5.3.1 Klasifikacije metoda selekcije kandidata

Postoje različite klasifikacije metoda selekcije kandidata. Gallagher razlikuje dva ekstrema, “s jedne strane primarne izbore za sve birače s pravom glasa, a na drugoj strani kandidat može biti odabran od strane stranačkog vođe (Lundell, 2004:29). Osim toga moguće je izvršiti selekciju kandidata od strane stranačkih članova u izornoj jedinici, od strane delegata na lokalnoj konvenciji, od strane komiteta izborne jedinice, od strane regionalne organizacije, nacionalnih organa ili vođa nekoliko nacionalnih faksija” (Gallagher, 1988b:4, Norris, 1996:202, Lundell, 2004:29).

1.5.3.1.1 Kriteriji za klasifikaciju metoda selekcije kandidata

Uz navedene klasifikacije značajnu pažnju i utjecaj na istraživače ostvarila je studija Rahat i Hazan (2001; 2002) koji su u nekoliko radova predstavili četiri kriterija za klasifikaciju metoda selekcije kandidata. Riječ je o: (1) kandidaturi (tko se može kandidirati), (2) izbornom kolegiju - selektoratu (tko može glasovati), (3) glasovanju nasuprot nominiranju (jesu li svi kandidati izabrani kroz procedure glasovanja) i (4) decentralizaciji (određuje li izborni okrug kandidaturu) (Hazan, Voerman 2006:148). Ovu klasifikaciju ćemo detaljnije predstaviti. Neki

autori ističu da se od predstavljena četiri kriterija selektorat i decentralizacija direktno vezuju za odnos moći unutar stranke, pa samim time se mogu smatrati značajnijima od preostala dva (Lundell, 2004:30). Lundell se također u svom radu kritički osvrće na ovu postavku smatrajući da se kriterij selektorata u velikoj mjeri preklapa s glasovanjem nasuprot nominiranju.

Kandidatura - Kriterij kandidatura odgovara na pitanje tko može biti kandidat političke stranke. Rahat i Hazan (2001; 2006) grafički prikazuju interval vrijednosti u kojemu razlikujemo dva pola inkluzivnost-ekskluzivnost. Na strani inkluzivnog pola, kandidacijski proces je visoko liberaliziran, tako da svaka osoba s pravom glasa na izborima može biti kandidat ispred stranke. Na suprotnom polu, nalaze se restriktivni uvjeti koji predstavljaju ekskluzivnu kandidaturu. Inkluzivnim smatramo one stranke koje omogućavaju kandidaturu svakoj osobi s pravom glasa. Na drugoj strani se nalaze one stranke koje zahtijevaju ispunjavanje određenih uvjeta da bi se neka osoba mogla računati za kandidaturu. Ti uvjeti mogu biti različiti. Autori (Atmor, Hazan, Rahat) navode nekoliko primjera takvih uvjeta: (1) dugoročno članstvo u stranci, (2) zavjet lojalnosti, (3) članstvo u određenim organizacijama, kao i (4) dodatna ograničenja. Zavisno od razina postojanja ovih ili sličnih zahtjeva u nekoj političkoj stranci definiramo vrijednost kandidature na kontinuumu ekskluzivnost-inkluzivnost.

Slika 1. Kandidatura i stranačko/osobno predstavništvo

Izvor: Atmor, Hazan, Rahat, 2011:24

U slučajevima kada imamo rast inkluzivnosti, dolazi do naglašavanja osobnih kvalifikacija kandidata što potiče osobnu dimenziju izbora. S većom ekskluzivnošću stranačko rukovodstvo s jedne strane kontrolira proces selekcije kandidata, odnosno kasnije nositelja javnih funkcija, a s druge strane imaju na raspolaganju mehanizam za osiguravanje zahtijevanog stupnja unutarstranačke discipline. Na taj način osobno predstavništvo se svodi na minimum, za razliku od stranačke dimenzije koja ide k svom maksimumu. Također, važno je istaknuti da se kod velike ekskluzivnosti unutarstranačka ograničenja kandidature koriste radi favorizacije onih koji su po ocjeni rukovodstva 'zaslužni'. Pri velikoj inkluzivnosti moguće je da stranka dođe u situaciju da joj je nametnuta kandidatura određenih pretendenata. Ovakvi slučajevi su dominantno posljedica zakonske regulative, kao recimo u SAD-u (2011:23). Međutim, postoje i

slučajevi kada je ovo opredjeljenje političke stranke jer se time drže otvorena vrata kvalitetnim kadrovima. Kao što se može vidjeti i na slici 1 autori (Atmor, Hazan, Rahat, 2011:24) smatraju da postoji linearna veza između inkluzivnosti uvjeta za kandidaturu i stranačkog u odnosu na osobno predstavništvo.

Selektorat (Izborni kolegij) – Selektorat predstavlja tijelo ili više njih koji obavljaju selekciju kandidata (24). Veličina samog tijela može značajno varirati od samo jedne osobe, vođe stranke ili vođe lokalne podružnice, do velikog broja osoba, odnosno tijela koje predstavlja cijelu naciju. Slika 2 pokazuje kontinuum inkluzivnosti selektorata. Između dva pola moguće je klasificirati različita izborna tijela, zavisno od stupnja njihove inkluzivnosti. SAD se navodi kao primjer političkih stranaka koje imaju selektorat s najvećim stupnjem inkluzivnosti, odnosno u kojima svaki birač može glasovati za kandidata bilo koje stranke.

Iz slike 2 je vidljivo da izborni kolegij s većim stupnjem inkluzivnosti promovira osobnu reprezentaciju, dok ekskluzivniji kolegiji favoriziraju stranačko predstavništvo, u kojima o odabiru kandidata odlučuje uzak krug stranačkih zastupnika. Nasuprot ovom modelu kod inkluzivnijeg modela postoji visok stupanj kompeticije unutar stranke. Inkluzivniji modeli imaju za posljedicu povećanje broja članova, ali kojima nije motivacija podrška stranci, već su isključivo zainteresirani za uspjeh njihova konkretnog kandidata. Stoga oni ne ostaju dugo u političkoj stranci, a izostaje i doprinos promoviranju stranačke programske platforme. Stranački predizbori u zemljama u kojima je predviđena mogućnost da svi birači sudjeluju u selekciji kandidata, predstavlja po Kasapović “najdemokratskiji oblik izbora, jer pretpostavljaju najviši stupanj decentralizacije i participacije, kao i najšire mogućnosti da stranačko članstvo utječe na socijalni, politički i moralni profil kandidata” (2001:11). S druge strane, ekskluzivni modeli favoriziraju stranačko predstavništvo. Oni su zasnovani na podršci lojalističkih grupa unutar stranaka. Predstavници koji budu izabrani kao kandidati na ovaj način, od strane ekskluzivnog selektorata, izloženi su manjim pritiscima, pa su samim tim vezaniji za stranačko rukovodstvo, te manje skloni stranačkim pritiscima. Kada se govori o vezi inkluzivne participacije i osobnog predstavništva autori ističu da se kao jedna od posljedica javlja, od strane kandidata potaknuta, masovna registracija članova stranke. Ovakav vid privremene registracije članova nema za posljedicu njihovu lojalnost stranci (Carty and Cros 2006; Hazan i Rahat 2006). Atmor, Hazan, Rahat (24) također ističu da je kod visoke inkluzivnosti selektorata za očekivati da kandidati budu izloženi različitim pritiscima, koji su velikim dijelom posljedica nagle masovne registracije članova potaknute od strane kandidata.

Slika 2. Selektorat i stranačko/osobno predstavnništvo

Izvor: Atmor, Hazan, Rahat, 2011:26

Autori ove studije (25) ističu da kao i kod kriterija kandidature, tako i kod selektorata postoji veza između inkluzivnosti selektorata i stranačke nasuprot osobnog predstavnništva.

Na desnom kraju kontinuuma se prije nalazi ekskluzivna stranačka elita negoli vođa političke stranke. Ako bi se on nalazio na kraju kontinuuma, onda se po ovim autorima susrećemo s novim vidom osobnog predstavnništva – lojalnosti vođi, koji se možda i ne pridržava stranačkog programa.

Glasovanje nasuprot nominiranju – Kod trećeg kriterija govorimo o situacijama kada se unutar stranke kandidat određuje glasovanjem ili imenovanjem. Čist model glasovanja susrećemo kod određivanja kandidature glasovanjem bez potrebe da se isto potvrdi od neke druge strukture ili instance. Slično je s čistim modelom nominiranja. Kandidat se nominira od strane određene stranačke strukture bez potrebe potvrde. Ovo su dva pola između kojih postoji niz međumodela. Veza između glasovanja i osobnog predstavnništva je prilično vidljiva. Glasovanje potiče osobnu komponentu uslijed stvaranja kompetitivnog okruženja, kao i potrebe da se tijekom kampanje za izbore naglasi osobnost iznad stranke. Ovdje se autori (27) pozivaju na studiju Careya i Shugarta (1995) koja se bavi poticajima za personaliziranu kampanju, a koji ističu da se u proceduri glasovanja stvara distinkcija između kandidata i njihovih stranaka. Kroz kampanju se razvija unutarstranački glas, čime se naglašava osobno nasuprot stranačkog predstavnništva. Rahat i Hazan (2001; 2006) sustave glasovanja razlikuju prema dva elementa. Prvi element predstavlja formula raspodjele pozicija prema njihovoj potencijalnoj razini proporcionalnosti, od razmjernih k većinskim sustavima. Razmjerni sustavi su po pravilu manje personalizirani od većinskih. Drugi element se odnosi na broj krugova unutarstranačkog glasovanja. Višekružni sustavi glasovanja omogućavaju veći stupanj kontrole političkoj stranci, a smanjenu personalizaciju (Atmor, Hazan, Rahat, 2011:27). Unutarstranačko glasovanje u više krugova je uobičajeno manje osobno, jer dozvoljava političkoj stranci određeni vid kontrole nad procesom izbora kandidata, odnosno priliku da upravlja određenim pitanjima, kao što je

recimo pitanje zastupljenosti žena. Za razliku od višekružnog, jednokružno unutarstranačko glasovanje nosi sa sobom veći stupanj personalizacije jer ono stvara prvenstveno individualne pobjednike, a ne pobjednički tim.

Slika 3. Glasovanje nasuprot nominiranju i stranačko/osobno predstavništvo

Izvor: : Atmor, Hazan, Rahat, 2011:27

Iako procedura nominiranja podrazumijeva da je moć selekcije kandidata koncentrirana u rukama male grupe pojedinaca, vrlo često se događa da je takva grupa često sastavljena od zastupnika glavnih suprostavljenih grupa. Lista kandidata može predstavljati postignuti kompromis unutar stranke nakon što su sagledana različita pitanja od značaja za odnose unutar nje. Atmor, Hazan, Rahat (2011:27) smatraju da postoji velika suprostavljenost u odnosima između selekcije kandidata glasovanjem/imenovanjem i osobnog/stranačkog predstavništva. Odnos između ove dvije vrste predstavništva može biti značajno uvjetovan prema ovim autorima sustavom glasovanja, odnosno brojem nominiranja.

Decentralizacija - Pod decentraliziranim metodama selekcije kandidata Rahat i Hazan smatraju situacije u kojima se kandidati za javne funkcije određuju na lokalnoj razini. Po njima potpuno decentralizirane metode selekcije ojačavaju osobno predstavništvo. Međutim, isto tako decentralizacija može utjecati negativno na koheziju političke stranke, odnosno na prevladavanje partikularnih lokalnih interesa u odnosu na interese stranke i promoviranje njezina programa. Vrlo je teško izvesti jasnu linearnu vezu između decentralizirane selekcije kandidata i odnosa prema osobnom odnosno stranačkom predstavništvu, nalik onoj koja je napravljena kod kandidature i selektorata. Decentralizacija može dovesti do jačanja moći lokalnih struktura, narušiti stranačku koheziju, kao djelovati destimulativno na proces demokratizacije selekcije kandidata. Također, decentralizacija u kojoj se glavna riječ daje rukovodstvima na lokalnoj razini s niskom inkluzivnošću vodi depersonalizaciji. S druge strane, centralizacija kandidacijskog postupka vodi promoviranju stranačkog predstavništva. Moć rukovodstva stranke da kontrolira postupak selekcije kandidata može voditi stvaranju poticaja za kandidate da se ponašaju kao dio tima radije nego kao skup pojedinaca.

Slika 4. Decentralizacija i stranačko/osobno predstavnništvo

Izvor: Atmor, Hazan, Rahat, 2011:28

Atmor, Hazan, Rahat (27-28) objašnjavaju da nije moguće vidjeti jasnu linearnu vezu između decentralizirane selekcije kandidata i osobnog/stranačkog predstavnništva zbog utjecaja prije svega prva dva kriterija – razine inkluzivnosti kandidature i razine inkluzivnosti selektorata. Centralizacija selekcije može dovesti do anuliranja nekih od osobnih aspekata veće inkluzivnosti kandidature ili veće inkluzivnosti selekcije, ili oni mogu biti poboljšani čak više decentralizacijom; s obzirom na to da se osobni elementi decentralizacije mogu suprostaviti još isključivijim zahjevima kandidature ili još isključivijim izborima.

1.5.3.1.2 Pristup kandidaturi: Mjerenje utjecaja stranke na sastav liste kandidata za zastupnike

U istom radu Atmor, Hazan, Rahat (29) na slici 5 zajednički sumiraju vezu 4 kriterija za izbor kandidacijskih postupaka vezanih za pitanje stranačkog i osobnog predstavnništva. Prva dva kriterija kandidatura i selektorat su mjerili inkluzivnošću i oba pokazuju linearnu vezu. Kada spojimo prve dvije dimenzije, kandidaturu i selektorat, prema razini inkluzivnosti, to ukazuje na vezu između selekcije kandidata i stranačkog i osobnog predstavnništva. Primjetno je da druge dvije dimenzije pokazuju linearni ili čak, kako ovi autori ističu, dikotomni odnos s reprezentacijom (29).

Vidjeli smo na primjeru SAD-a da u slučaju kada su kandidatura i izborno tijelo inkluzivni, uloga stranke u procesu selekcije kandidata je minimalna, dok osobno predstavnništvo dolazi do izražaja. U situaciji kada imamo visoku razinu inkluzivnosti jedne dimenzije, a nisku druge značilo bi da rukovodstvo političke stranke kontrolira proces selekcije kandidata. U slučaju da su i kandidatura i selektorat ekskluzivni stranačko predstavnništvo je maksimizirano.

Slika 5. Dimenzije selekcije kandidata i stranačko/osobno predstavništvo

Izvor: Atmor, Hazan, Rahat, 2011:29

Da bismo mogli učiniti mjerljivim, a zatim i uporedivim pristup kandidaturi te odnos partijske i osobne dimenzije u procesu selektiranja kandidata, na razini stranaka a zatim i na nacionalnoj razini u daljnjem dijelu rada ću uvesti trostupanjsku skalu od -1 do 1 za svaki od četiri kriterija. Izuzetak je kriterij decentralizacije gdje koristim petostepenu skalu koja uzima vrijednosti u opsegu od -1 do 1, odnosno može uzeti vrijednosti -1, -0.5, 0, 0.5 ili 1. Na ovoj skali minimalna vrijednost (-1) označava maksimalni uticaj partije na selekcionu proces, dok maksimalna vrijednost (1) označava minimalni partijski, a maksimalni uticaj personalne reputacije. Korištenjem pomenute četiri skale ocijenit ću ključne stranke koje su predmet ovoga rada, a nakon toga i utvrditi prosječne vrijednosti na razini zemlje koja je predmet analize. Upravo korišćenje prosječne vrijednosti kao krajnjeg indikatora je razlog za utvrđivanje jednakih minimalnih, odnosno maksimalnih vrijednosti za sve skale, neovisno od broja stupnjeva koje imaju. Predmet ocjenjivanja će, dakle, biti sva četiri razvijena kriterija. Za svaki od datih kriterijuma stepen na skali je definisan da bi se lakše na sustavan način pratile razlike i sagledao proces selekcije kandidata.

Vrijednosti za kriterijum *kandidatura* (tko se može kandidovati) su kodirani na sljedeći način:

- 1 članovi, ili druge ličnosti ali podržane od strane stranačkog rukovodstva;

- 0 članovi;
- 1 članovi i zainteresovani pojedinci.

Kod kriterijuma *izborni kolegij – selektorat* (tko može glasovati) kodovi su definisani na sljedeći način:

- 1 članovi stranačkog rukovodstva na nacionalnom/regionalnom ili nekom drugom nivou (Kongres, predsjedništvo...regionalni lokalni odbori...);
- 0 članovi stranke (neposredni izbori, svi zainteresirani članovi);
- 1 članovi stranke i zainteresovani simpatizeri (otvoreni stranački izbori).

Kriterijum *glasovanje nasuprot naimenovanju* (jesu li svi kandidati selektirani kroz procedure glasovanja) prate sljedeći kodovi:

- 1 stranačko rukovodstvo nominira kandidate;
- 0 članovi centralnog (ili nekog drugog višeg nivoa) stranačkog rukovodstva daju saglasnost na kandidate izabrane neposredno od članova;
- 1 svi kandidati su izabrani/potvrđeni neposrednim glasanjem članova partije.

Kod kriterijuma *decentralizacija* (određuje li izborni okrug kandidaturu procedure glasovanja) predviđena je petostepena skala gdje veća centralizacija znači veći uticaj partije na proces selekcije kandidata. Kodovi su sljedeći:

- 1 kandidaturu određuje centralno stranačko rukovodstvo bez konsultacija sa nižim stranačkim nivoima;
- 0.5 kandidatura se određuje na centralnoj razini (rukovodstvo ili neposredno članovi) na inicijativu ili uz konsultacije sa nižih razina. Na centralnoj razini se mogu praviti korekcije listi odnosno rangirati kandidati, bez obzira sa koje razine je inicijativa upućena. Centralno stranačko rukovodstvo može imati pravo na kvotu svojih kandidata.
- 0 kandidatura donijeta na nivou izborne jedinice se potvrđuje na centralnoj razini;
- 0.5 kandidati se određuju na višem nivou od izborne jedinice ali niži partijski nivoi imaju pravo na kvotu kandidata;
- 1 kandidati se određuju na partijskom nivou koji korespondira sa izbornom jedinicom u kojoj se kandidatura ističe, bez intervencija sa viših nivoa.

1.5.3.2 Veza između selekcije kandidata i izbornog sustava

Razumijevanje instituta predstavništva bilo bi nepotpuno ukoliko bismo fokus stavili isključivo na pitanje izbornog sustava. Jako je nužno obratiti pažnju na vezu između selekcije kandidata i izbornog sustava¹⁹. Ova dva pojma su u neposrednoj vezi jer je riječ o sličnim procesima koji se u pojedinim slučajevima izjednačavaju po svojim efektima. Putem izbora se određuje distribucija mandata, a unutrašnjom selekcijom, u najvećem broju izbornih sustava, tko će biti kandidat. Međutim, u pojedinim slučajevima biti izabran za kandidata stranke u praksi znači biti sa sigurnošću izabran za zastupnika. Naime, prema nekim autorima (Atmor, Hazan, Rahat, 2011:29), u SAD-u i Velikoj Britaniji više od jedne polovine izbornih jedinica je rezervirano za kandidate jedne od stranaka i to s razlikom u prednosti kandidata jedne stranke nad kandidatom druge stranke većom od 10 %. U tim izbornim jedinicama kandidacijski postupak vodi selekciji ne samo kandidata već i zastupnika u neki od parlamentarnih domova. Tako da ne čudi Rushova (1969:4) tvrdnja da je u slučaju sigurnih mjesta u Velikoj Britaniji “selekcija ravna izborima”. Slična situacija je i kod razmjernih izbornih sustava, posebno kod onih koje koriste zatvorene blokirane liste. U ovim slučajevima pozicija na vrhu kandidacijske liste može garantirati izbor. Značaj kandidacijskog postupka leži po Galagheru u tome da je (1988b:2) “jasno da značaj selektorata, često malog broja aktivista, često ima veći utjecaj od značaja glasača”. Ovo se javlja posebno u onim izbornim sustavima koji ne dozvoljavaju nikakav vid izbora između kandidata iste stranke, te biranje kandidata često znači biranje zastupnika. Kao što smo već istaknuli, postoji prilično raširena suglasnost među stručnjacima da su za izučavanje izbornog sustava ključna tri kriterija (Rae 1967, Blais 1988, Taagepera i Shugart 1989, Blais i Massicotte 1996, Farrel 2001, Reynolds, Reilly i Ellis 2005). Od njih polaze Atmor, Hazan, Rahat, (2011:30): (1) struktura glasovanja (ballot structure), (2) veličina izborne jedinice (district magnitude) i (3) izborni obrazac (electoral formula).

¹⁹ “Članovi američkog Kongresa i Britanskog Doma komuna su izabrani, upoređivanjem na temelju tri osnovna kriterija, korištenjem istog izbornog sustava. Bez obzira na to, prvi su poznati po niskoj razini stranačke kohezije, dok posljednje odlikuje prilično kontradiktorno ponašanje. Jedno od mogućih objašnjenja jest korištenje različitih metoda izbora kandidata u ovim zemljama. U SAD-u su stranački kandidati odabrani kroz vrlo decentralizirane i inkluzivne primarne izbore koji predstavljaju dio izbornog sustava. Britanski kandidati su izabrani u višestupanjskom procesu u koji je uključen vrlo ekskluzivan i centraliziran selektorat. Ovako definiran selektorat je uključen u određivanje uže liste kandidata. Iako su izborni sustavi slični, oba procesa i rezultata izbora kandidata su različita” (Atmor, Hazan, Rahat, 2011:32).

1.5.3.2.1 Struktura glasovanja

Struktura glasovanja (ballot structure) je integrirana u dimenziju glasovanja i nominiranja. Ovdje je važno naglasiti da je gotovo pravilo da “selekcija kandidata predstavlja unutarstranačku trku pojedinačnih kandidata, a jedino u izuzetno rijetkim prilikama možemo vidjeti grupe kandidata koji se međusobno natječu unutar konkretne stranke” (30)²⁰. Osim ove razlike, važno je također ukazati na to da je vrlo teško analizirati strukturu glasovanja unutar stranaka. Teško je osigurati empirijske podatke o provedenoj selekciji kandidata, odnosno još je i teže dobiti informacije o izbornom materijalu koji je korišten u izbornom postupku. Kao što se može zaključiti, govorimo o značajno različitom iskustvu u odnosu na glasovanje u izbornom procesu na nacionalnoj, odnosno lokalnoj razini. Isti autori priznaju značaj ovog kriterija za istraživanje izbornog sustava, međutim, kada je riječ o njegovoj ulozi u istraživanju selekcije kandidata ima vrlo ograničen značaj, prije svega uslijed utjecaja drugih dimenzija selekcije kandidata.

1.5.3.2.2 Veličina izborne jedinice

Veličina izborne jedinice (district magnitude) je uključena u okviru trećeg kriterija. Prvo očekivanje je da decentralizirani izborni sustavi idu zajedno s decentraliziranim metodama selekcije kandidata, odnosno centraliziranim izbornim sustavima odgovaraju centralizirane procedure selekcije kandidata. U slučaju SAD-a decentraliziranom izbornom sustavu odgovara decentralizirana selekcija kandidata. Nizozemska služi kao primjer zemlje u kojoj postoji samo jedna, nacionalna, višemandatna izborna jedinica, odnosno centralizirani izborni postupak, a kandidacijski postupak je isto centraliziran (30). Međutim, ovo ne predstavlja pravilo, tako da isti autori koriste indijsku Nacionalnu kongresnu stranku (1950-ih i 1960-ih godina) kao primjer suprotnog stajališta, odnosno da je u konkretnom slučaju, u zemlji koja koristi jednokružne izborne jedinice, sustav selekcije kandidata u ovoj stranci vrlo centraliziran, odnosno s druge strane primjer izraelske Laburističke stranke (1990-tih godina) da pokažu da je u zemlji koja predstavlja jednu izbornu jedinicu moguć decentralizirani kandidacijski postupak. Atmor, Hazan i Rahat ističu da “koliko god je veličina izborne jedinice važan kriterij u cilju procjene stranačkog ili osobnog predstavljanja, mi mu pristupamo na temelju stupnja decentralizacije kada procjenjujemo političke posljedice odabira kandidata za predstavljanje” (30).

²⁰ Na primarnim izborima održanima u dvjema najvećim političkim strankama u Argentini, članovi stranaka (a ponekad i “podržavatelji stranaka”) glasaju za neku od ponuđenih lista kandidata (De Luca, Jones, Tula, 2002, Hazan, Rahat, 2011).

1.5.3.2.2 Izborni obrazac

Izborni obrazac²¹ (electoral formula), kao jedan od tri kriterija za ocjenu izbornog sustava, uključen je u četvrtu dimenziju (glasovanje nasuprot nominiranju) procjene selekcije kandidata. Ne postoji jasna linearna veza između izbornog obrasca u izbornom sustavu i unutarstranačkog glasovanja za kandidate stranaka. Moguće je da se koristi razmjerni izborni sustav, a da se u strankama većinski glasuje za kandidate, kao i obrnuto. Naravno, uvijek ostaje mogućnost da se bez obzira na izborni sustav kandidati određuju imenovanjem, a ne glasovanjem.

1.5.4 Personalizacija izbornog sustava

Izborni sustavi i njihovi efekti su dominantno bili istraživani s aspekta metode koja se koristi: je li riječ o razmjernim ili većinskim metodama. Neki drugi aspekti dugo su bili više ili manje zanemareni. U ovom radu smo posvetili pažnju odnosu između osobnog i stranačkog predstavnštva, odnosno tome koliko personalizacija izbornog sustava utječe na političke stranke. Primjetan je trend da dizajneri izbornih sustava sve više pažnje posvećuju unošenju elemenata kojima se omogućava da birači ostvare veći stupanj utjecaja na konačan odabir kandidata, odnosno da daju glas kandidatu, a ne isključivo političkoj stranci.

Proces personalizacije politike praćen je procesom individualizacije modernog društva, u kojemu individualni političari dobivaju centralnu poziciju. Jačanjem uloge medija u politici (Baumann, 2001) političari dobivaju na značaju u odnosu na političke stranke. Ovaj proces je vodio povećanju interesa za istraživanje fenomena personalizacije politike (McAllister, 2007). Istraživanje personalizacije politike se dominantno vezivalo za utjecaj stranačkih vođa ili predsjednika vlada na politiku. Karvonen (2010) je identificirao tri aspekta personalizacije politike: (1) jačanje (empowerment) pozicija stranačkih vođa u suvremenim demokracijama; (2) jačanje značaja kandidata i stranačkih vođa u izbornoj politici; (electoral politics) (3) fokusiranost medija na stranačke vođe i pojedinačne kandidate. Međutim, pored personalizacije na razini

²¹ “Izborni obrazac (engl. electoral formula, franc. formule électorale, njem. Wahlformel), pojam pod kojim neki autori razumijevaju cijeli izborni sustav, a drugi samo pravila i metode odlučivanja o izbornom pobjedniku kao jednom od strukturnih elemenata izbornog sustava. A. Blais (1988) definira ga kao način pretvaranja glasova u mandate i smatra — uz strukturu glasovanja i strukturu izbornog okruga — jednim od tri konstitutivna elementa izbornog sustava. Preuzima trodiobu izbornih obrazaca D. W. Raea (1971) na jednokružni većinski (plurality system), dvokružni većinski (majority system) i razmjerni obrazac izbora (proportional representation), koji izravno utječu na parlamentarni stranački sustav, poglavito na brojnost stranaka u parlamentu, tako što većinski obrazac rezultira dvostranačkim sustavima, dok razmjerni obrazac potiče umnožavanje političkih stranaka u parlamentu” (Kasapović, 2003:150).

vođa – politička stranka, postoji i personalizacija politike na razini zastupnik – politička stranka.

Pojam personalizacije izbornog sustava je relativno nov pojam, iako se u teoriji koristio za njemački izborni sustav, mješoviti sustav proporcionalnog članka, koji je nazivan personalizirani razmjerni sustav. Iako je pojam personalizacije politike prilično razrađen, pojam personalizacije izbornog sustava nije bio predmet dubljih istraživanja. A. Renwick i J. B. Pilet predstavljaju rijetke autore koji su se bavili pojmom personalizacije izbornog sustava. Po njima, personalizacija predstavlja “stupanj u kojem izborna pravila stavljaju veći naglasak na kandidate u odnosu na političke stranke”(Renwick, Pilet, 2016: 17). U biti istraživanja ova dva autora nalazi se odnos birača prema mogućnosti izbora između kandidata i stranke, odnosno pitanju osobnog i stranačkog glasa (personal vs. party vote), kao i dalje postojanju trenda porasta personalizacije izbornih sustava. Autori se u ovom radu bave provjerom hipoteze da u posljednjim dekadama postoji trend dominacije orijentacije ka kandidatu u odnosu na političke stranke. Upravo taj proces oni prepoznaju kao personalizaciju izbornog sustava.

U ovom radu pod pojmom personalizacija izbornih sustava podrazumijevam uvođenje *mehanizama unutar izbornog sustava koji omogućavaju veću ulogu birača u izboru njihovih parlamentarnih zastupnika*. Radi što sveobuhvatnije analize efekata procesa personalizacije na stranački sustav, istraživački okvir je sužen na izborne sustave stranačkih lista.

1.5.4.1 Tipologija izbornih sustava – osnovna teorijska određenja

Literatura koja se bavila izbornim sustavima je dugo vremena bila vrlo oskudna. Posebno kada je riječ o političkim učincima izbornih sustava. Jedan od radova koji svakako predstavlja najavu drugačijeg odnosa jest studija Mauricea Duvergera “Utjecaj izbornih sustava na politički život” (1950). U ovoj studiji Duverger razlikuje tri tipa izbornih sustava: razmjerni, dvokružni većinski i jednokružni većinski. Osim Duvergera neizbris trag je ostavio Douglas Rae, prvi autor koji je izradio sustavnu komparativnu analizu koja je tretirala utjecaj izbornog sustava na disproporcionalnost izbornih rezultata i višestranačje. U svojoj studiji “The Political Consequences of Electoral Laws” (1967) Rae navodi da dva elementa izbornih sustava imaju ključni utjecaj na proporcionalnost i izborne rezultate. Riječ je o (1) izornoj formuli (electoral formula) i (2) veličini izborne jedinice (magnitude). Lijphart smatra da među teoretičarima ta dva elementa i njihovog utjecaja postoji široka suglasnost (1994:10). Rae je također uveo i treću varijablu - struktura glasovanja (balot structure). Oko ključnih varijabli s Raeom se nije složio Lijphart koji u svojoj studiji “Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven

Democracies, 1945–1990.” uvodi, osim tri Raeova, nekoliko novih strukturnih elemenata²² za proučavanje efekata izbornih sustava. Sam Lijphart nije uključio strukturu glasovanja među četiri osnovne, već među četiri dodatne varijable. Manji značaj ovoj varijabli u odnosu na izbornu formulu i veličinu izborne jedinice davao je i sam Rae koji priznaje da je riječ o slabijoj varijabli (Rae, 1967:129).

Kada govorimo o Raeovu radu, Blais (1988:102) ističe da Rae nije izradio kompletnu tipologiju izbornih sustava. On je više pojedinačno tretirao svaki od tri ključna elementa: (1) glasovanje, (2), izborna jedinica i (3) formula. O tri ključna kriterija postoji ipak širi konsensus i pored određenih razlika između Rae i Lijpharta. Izborna formula predstavlja element koji je naj snažnije utjecao na klasifikacije, odnosno razlikovanje između razmjernih i većinskih sustava. Prema Blaisu, i Rae konstatira da je previse pažnje posvećeno formuli u odnosu na magnitudu. Međutim, i sam Rae u svom radu daje prednost formuli u odnosu na magnitudu, odnosno u odnosu na glasovanje.

Tablica 5. Raeove komponente izbornog sustava

<i>Glasovanje:</i>	Kategorijalno i ordinalno
<i>Izborna jedinica:</i>	Prosječna magnituda
<i>Izborna formula:</i>	Apsolutna većina; Relativna većina; Proporcionalnost

Izvor: Blais, 1988:103

Iako Rae kao i Taylor i Johnson (1979) koriste iste kriterije za izradu njihove klasifikacije, prema Blaisu oni ne navode jasno obrazloženje za izbor ovih kriterija. Prema Blaisu esencijalna funkcija izbornog sustava je prevođenje glasova u mandate, pa shodno tome moguće je razlikovati grupe pravila: “(1) oni koji definiraju kako se glasuje, kao npr. struktura glasovanja, (2) oni koji definiraju kako su mandati strukturirani, npr. struktura izborne jedinice, i (3) oni koji definiraju kako su glasovi prevedeni u mandate, npr. formula” (Blais, 1988:103). U postojećim klasifikacijama dominira snažan utjecaj formule. To je moguće vidjeti i kod Lakemanove (1974) i kod Bogdanorove (1983) klasifikacije.

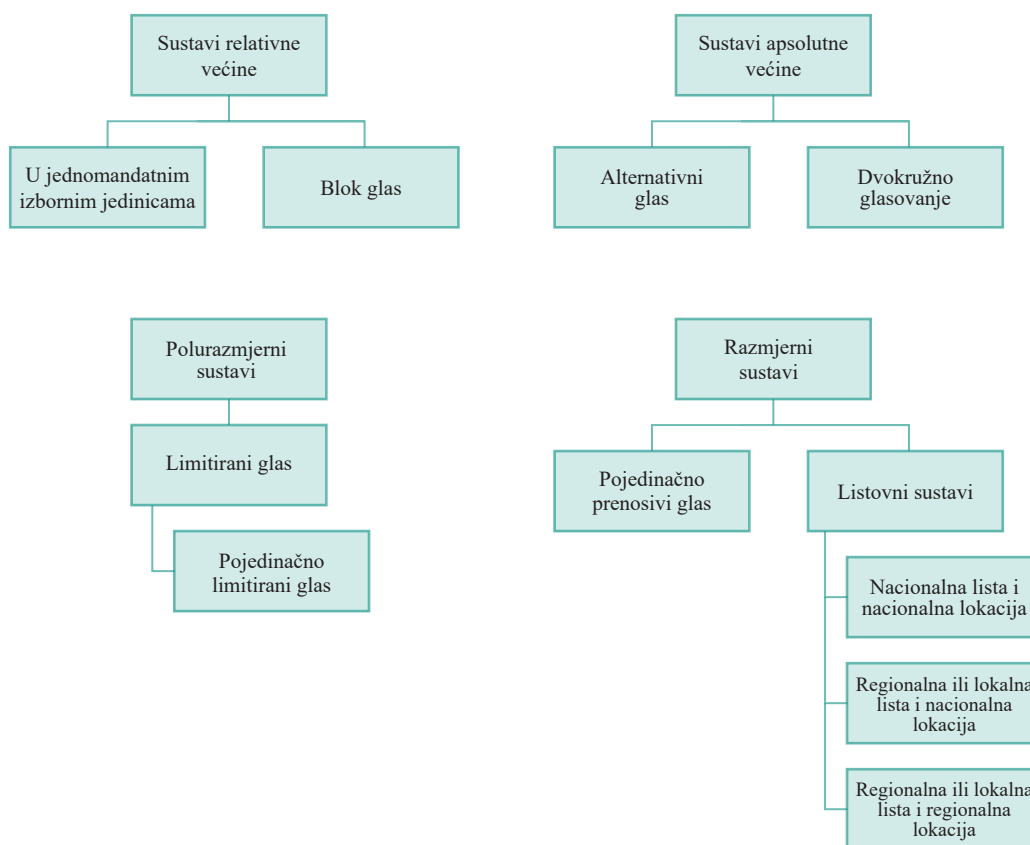
²² Lijphart (1994:10-12) prepoznaje četiri glavne varijable izbornih sustava: (1) izborna formula (electoral formula), (2) veličina izborne jedinice (district magnitude), (3) izborni prag (electoral threshold) i (4) veličina parlamenta (assembly size). Osim ove četiri glavne varijable, Lijphart (14) prepoznaje još četiri: (a) struktura glasovanja (ballot structure), (b) malapportionment, (c) razlika između legislativnih izbora u parlamentarnim i predsjedničkim sustavima, (d) mogućnost vezivanja izbornih lista – savez lista (apparentement). Uočljivo je da Lijphart koristi dvije od tri Raeove varijable te uvodi dvije nove, izborni prag i veličinu parlamenta. Treću Raeovu varijablu (ballot structure) Lijphart je uvrstio, ali ne među glavne četiri, već među ostale četiri varijable.

Tablica 6. Lakemanova klasifikacija izbornih sustava

<i>VEĆINSKI SUSTAVI</i>	<i>POLURAZMJERNI SUSTAVI</i>	<i>RAZMJERNI SUSTAVI</i>
A. Relativna većina	A. Limitirani glas	A. Stranačke liste
1. Jednomandatne izborne jedinice	B. Pojedinačno neprenosivi glas	<i>1. Nema preferencija između kandidata</i>
2. Dvomandatne izborne jedinice	C. Kumulativni glas	<i>2. Jedna preferencija unutar kandidacijske liste</i>
B. Apsolutna većina		<i>3. Više preferencija unutar kandidacijske liste</i>
1. Jednomandatne izborne jedinice		<i>4. Izbor između kandidata koji nije ograničen na jednu kandidacijsku listu</i>
a. Dvokružno glasovanje		B. Mješoviti sustavi
b. Alternativni glas		C. Pojedinačno prenosivi glas
2. Višemandatne izborne jedinice		
c. Dvokružno glasovanje		
d. Alternativni glas		

Izvor: : Lakeman, 1974, dodatak 1.

Grafikon 1. Bodganorova klasifikacija izbornih sustava

Izbor kandidata {zatvorena lista; fleksibilna lista; otvorena lista; slobodna lista.}

Izvor: Bodganor, 1983:17

Bogdanorova klasifikacija ne donosi značajne novine. Naime, i ona se snažno oslanja na odnos većinske naspram proporcionalne metode. Jedina novina je razlikovanje geografske odrednice kada je riječ o listovnim razmjernim sustavima.

Određene novine donijela je klasifikacija Taylor-Johnsonove. Ona uvodi, osim razlikovanja na temelju formule (većinske i proporcionalne metode), i kategoriju preferencijskih sustava unutar koje se omogućava iskazivanje određenog broja preferencija, tako da Taylor-Johnson klasifikacija razlikuje tri glavne vrste sustava: (1) one bazirane na većinama, (2) one bazirane na iskazivanju preferencija, (3) one u kojima postoji izbor između stranačkih lista. Među samim listovnim stranačkim sustavima, po Blaisu, osnovna razlika je između neosobnih i osobnih glasova što se reflektira kroz razinu izbora kandidata (Blais, 1988:102).

Tablica 7. Taylor i Johnstonova klasifikacija izbornih sustava

<i>VEĆINSKI SUSTAVI</i>	<i>PREFERENCIJSKI SUSTAVI</i>	<i>LISTOVNI SUSTAVI</i>	<i>MJEŠOVITI SUSTAVI</i>
A. Jednomandatne izborne jedinice	A. Jednomandatne izborne jedinice 1. Alternativni glas 2. Dvostruko glasovanje	A. Simultane liste	
B. Višemandatne izborne jedinice		B. Lokalne liste	
C. Većinski sustavi s nejednakim pravom glasa	B. Višemandatne izborne jedinice 1. Pojedinačno neprenosivi glas	C. Stranačke liste	

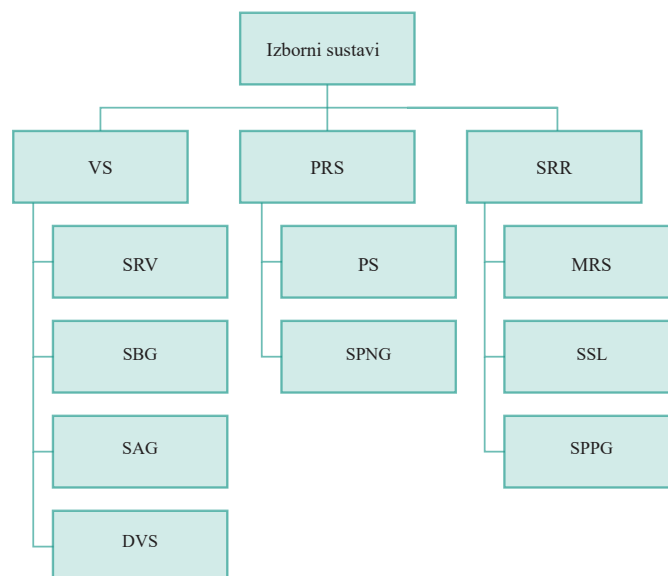
Izvor: Taylor i Johnston (1979), poglavlje 2.

Za razliku od navedenih autora, Sartori izborne sustave razlikuje samo po jednoj funkciji – “odstupanje od zamišljene potpune razmjernosti u odnosu glasova birača i parlamentarnih mandata” (Kasapović, 1993:28), tako da po njemu nultu točku takve klasifikacije predstavljaju “čisti” razmjerni izbori koji vode potpunoj proporcionalnoj reprezentaciji. Prilično smjelo Sartorijevo stajalište izazvalo je kritike drugih teoretičara. Jedan od Sartorijevih kritičara bio je i Nohlen, koji smatra da “treba poći od ‘bipolarnog kontinuuma’, jer postoje dva načela predstavništva koja su svojstvena dvama temeljnim tipovima izbornih sustava” (Kasapović, 1993:28).

Nakon trećeg vala demokratizacije uslijedila je snažna aktivnost u oblasti dizajna izbornih sustava. Veliki broj nacija se opredijelio za višestranačku demokraciju te je bilo potrebno izabrati adekvatan odgovarajući izborni okvir kao osnovu za stvaranje demokratskog sustava. To je vodilo otvaranju prostora za testiranja različitih modela, odnosno različitih formi izbornog inženjeringa. Pored aktivnosti u novim demokracijama, u nekim tradicionalnim demokracijama su pokrenute široke rasprave koje bi trebalo da vode izmjenama tadašnjih izbornih sustava. Povećan interes za izborne sustave vodio je većem akademskom angažiranju u ovoj oblasti. Sve više se istražuju politički efekti izbornih sustava, a i sve su brojnije institucije koje se bave aspektima izbora. Jedna od najaktivnijih na ovom planu je međunarodna organizacija Institut za demokraciju i izbornu asistenciju– IDEA^{23t}, sa sjedištem u Stockholmu. Grupa autora okupljena oko ovog instituta u okviru publikacije “Dizajn izbornih sustava”, objavljene 1997. godine, pod uredništvom Reynolds, A., Reilly B., predstavila je klasifikaciju izbornih sustava. Izborni sustavi grupirani su u tri kategorije: (1) većinski, (2) polurazmjerni i (3) sustavi razmjernog predstavništva.

^{23t} International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA) je međunarodna organizacija sa sjedištem u Stockholmu, čiji je cilj promoviranje demokracije. IDEA okuplja naj eminentnije stručnjake iz oblasti demokratizacije i pitanja koja se odnose na izbore. IDEA je izdavač brojnih publikacija i nositelj niza istraživanja koja tretiraju izbornu problematiku. IDEA omogućava brojnim istraživačima pristup bogatim bazama podataka, od kojih su neke dostupne i putem interneta. IDEA, također ima status promatrača u Organizaciji Ujedinjenih naroda.

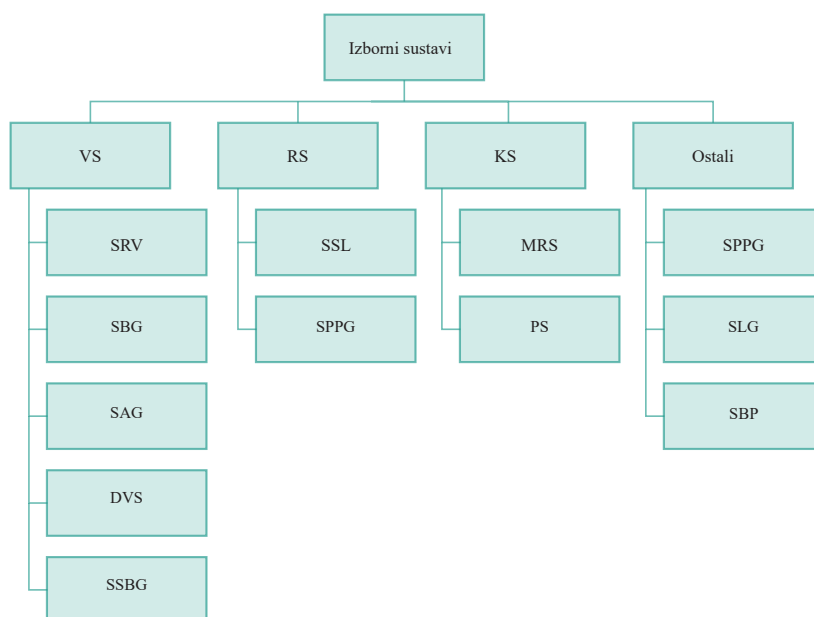
Grafikon 2. Pregled tipologije izbornih sustava razvijene od strane IDEA (1997.)

Izvor: Priručnik za oblikovanje izbornog sustava(1997). Stockholm – IDEA.

I Većinski: (1) sustav relativne većine (SRV), (2) sustav blokovsko glasovanje (SBG), (3) sustav alternativnog glasovanja (SAG) i (4) dvokružni većinski sustav (DVS); II Polurazmjerni: (1) paralelni sustav (PS) i (2) sustav pojedinačnog neprenosivog glasa (SPNG); III Sustavi razmjerne reprezentacije: (1) mješoviti razmjerni sustav (MRS), (2) sustav stranačkih lista (SSL) i (3) sustav pojedinačnog prenosivog glasa (SPPG). Ova publikacija je doživjela drugo dopunjeno izdanje 2005. godine “Dizajn izbornih sustava”: Novi IDEA priručnik, kada se uredničkom tandemu pridružio A. Elis. U ovoj publikaciji je predstavljena nova tipologija koja izborne sustave dijeli u četiri kategorije: (1) većinski, (2) razmjerni, (3) kombinirani i (4) ostali sustavi.

Grafikon 3. Pregled tipologije izbornih sustava razvijene od strane IDEA (2005.)

Izvor: Priručnik za oblikovanje izbornog sustava (2005). Stockholm – IDEA.

U grupi većinskih razlikuju se: (1) sustav relativne većine (SRV), (2) sustav blokovsko glasovanje (SBG), (3) sustav stranačko blokovsko glasovanje (SSBG), (4) sustav alternativnog glasovanja (SAG) i (5) dvokružni većinski sustav (DVS). U grupi razmjernih sustava se nalaze: (1) sustav stranačkih lista (SSL) i (2) sustav pojedinačnog prenosivog glasa (SPPG). U grupi kombiniranih sustava su: (1) mješoviti razmjerni sustavi (MRS) i (2) paralelni sustav (PS). Primjetno je da autori nisu mogli svrstati sve sustave u tri osnovne grupe, odnosno osmisliti za preostale posebnu kategoriju. Na kraju su se opredijelili da sve preostale izborne sustave svrstaju u grupu "ostali". U grupi "ostali" nalaze se: (1) sustav pojedinačnog neprenosivog glasa (SPNG), (2) sustav limitiranog glasa (SLG) i (3) sustav Bordino pravilo (SBP). Uz dvije tradicionalne kategorije, tretira kao ravnopravnu treću kategoriju mješovitih sustava koji postaju sve prisutniji među izbornim sustavima u upotrebi. Ova tipologija uvažava trenutnu realnost da uz izborne sustave koji koriste većinsku i proporcionalnu metodu sve se veći broj kreatora izbornih sustava opredjeljuje za kombinaciju ovih metoda kroz mješovite sustave. Kraj dvadesetog stoljeća je obilježen snažnim valom uvođenja kombiniranih izbornih sustava, koji je nakon dugo vremena učinio da Njemačka ne predstavlja usamljeni primjer korištenja sustava mješovitog članka. A onda je uslijedila recesija kombiniranih sustava, pa su ih napustili Rusija, Italija, Bugarska, Hrvatska, Makedonija, Albanija, Kazahstan, Azerbajdžan, Istočni Timor itd. Ove promjene na svjetskoj mapi izbornih sustava morale su se odraziti na izmjenu IDEA-ine klasifikacije koja je prilagođena realnom stanju.

1.5.4.2 Klasifikacije izbornih sustava s obzirom na tip glasovanja

Douglas Rae se, također, navodi kao autor koji je prvi napravio razliku između kategorijalnog i ordinalnog glasovanja odnosno razliku između glasovanja gdje birač mora glasovati samo za jednu stranku (kategorijalno ili nominalno) i onog gdje birač može rangirati stranke odnosno kandidate (ordinalno) (Gallagher, Mitchell, 2005:7). Kao što smo naveli razlikujemo dva tipa glasovanja: (1) ordinalno i (2) kategorijalno. Kod ordinalnog birač ima mogućnost glasovati za više od jedne opcije, odnosno za više od jednog kandidata ili stranke. Za razliku od njega, kod kategorijalnog birač može glasovati samo za jednog kandidata, odnosno jednu stranku. Kasapović (2003:98) razlikuje prema obliku u kojemu se pojavljuje: (1) pojedinačno glasovanje²⁴, koje se javlja kod kategorijalnog tipa, kao i (2) kumulativno glasovanje²⁵, (3) panaširanje²⁶ i (4) preferencijsko glasovanje koji se javljaju kod ordinalnog tipa glasovanja. Kod ordinalnog razlikujemo (1) glasovanje s dva i (2) glasovanje s više glasova. “Standardni jednokružni i dvokružni većinski sustavi izbora kao i razmjerni sustavi sa zatvorenim blokiranim listama, podrazumijevaju kategorijalno” (Kasapović, 2003:98), za razliku od ordinalnog koje je vezano za proporcionalne sustave s “otvorenim i zatvorenim neblokiranim listama, razmjerne sustave s natjecajem pojedinačnih kandidata, kao što je sustav pojedinačnog prenosivog glasa, te uz posebne oblike većinskih sustava kao što su alternativno glasovanje i različiti oblici većinskih izbora s listovnim glasovanjem” (98). Kada je riječ o ovoj varijabli, Rae priznaje da nije uspio dokazati dvije teze koje je postavio, odnosno tvrdi da nisu ispravne: “(1) ordinalno glasovanje može omogućiti da mandat birača bude disperziran između više stranaka, na taj način proizvodeći neku vrstu mikrofrakcionalizacije. Kategorijalno glasovanje prevenira takvu situaciju, (2)

²⁴ Pojedinačno glasovanje – (engl. single vote), “oblik glasovanja u kojemu svaki birač ima samo jedan glas i može ga dati samo jednom kandidatu ili jednoj izbornoj listi. D. W. Rae (1971) naziva ga kategorijalnim, a G.C. Cox (1997) ekskluzivnim glasovanjem” (Kasapović, 2003:273).

²⁵ Kumulativno glasovanje – (engl. cumulative voting), “oblik glasovanja u kojemu birač ima više glasova i može ih raspodijeliti na više načina: 1. Sve glasove može dati jednom kandidatu (neograničeno kumuliranje); 2. Jednom kandidatu može dati samo zakonski utvrđeni dio raspoloživih glasova (ograničeno kumuliranje); 3. Glasove može raspodijeliti različitim kandidatima. U kumuliranju se broj birača i glasova ne podudaraju jer je broj glasova veći od broja zastupnika koji se biraju. Kumulativno glasovanje pretpostavlja višemandatne izborne okruge” (Kasapović, 2003:214).

²⁶ Panaširanje – (engl. panachage), “oblik glasovanja u kojemu birač ima više glasova i može ih dati kandidatima na različitim izbornim listama. Pretpostavlja razmjerne izbore u višemandatnim izbornim okruzima i otvorenu listu. Broj glasova koji je dobila jedna izborna lista utvrđuje se tako što se zbroje glasovi koje su dobili svi kandidati te stranke, te se taj zbroj podijeli s brojem kandidata. Prema tome glas dat pojedinom kandidatu koristi cijeloj stranci kojoj kandidat pripada. Nakon što se na taj način ustanovi broj mandata koji pripadaju nekoj stranačkoj listi oni se dodjeljuju kandidatima te stranke koji su dobili najviše glasova...Panaširanju se pripisuju personalizacija razmjernih izbora, izražena kandidatska orijentacija birača, poticanje stranaka da u sastavljanju izbornih listi vode brigu o ugledu svojih kandidata među biračima” (Kasapović, 2003:254).

izbori koji se održavaju s ordinalnim glasovanjem bi u ovakvoj mikrofrakcionalizaciji, gdje se ponavljaju više puta, proizveli više frakcionalizirani stranački sustav nego što bi se dogodilo na drugim izborima” (Rae, 1967:126). Rae je odustao od njihova dokazivanja, dok ih Lijphart ne uspijeva u potpunosti potvrditi. Lijphart je jedino uspio dokazati “da kategorijalno glasovanje proizvodi većine, značajno učestalije, nego što je slučaj s ordinalnim” (Lijphart, 1994:124).

Slijedeći podjelu izbornih sustava na temelju tipa glasovanja, koju koriste Gallagher i Mitchell (2005), u radu se izborni sustavi grupiraju unutar tri grupe: (1) izborni sustavi s ordinalnim glasovanjem; (2) izborni sustavi s kategorijalnim glasovanjem i (3) izborni sustavi s dividuinalnim glasovanjem. Ordinalno glasovanje omogućuje da birač glasuje za više od jedne opcije, za više od jednog kandidata ili jedne liste, dok kategorijalno podrazumijeva da birač glasuje samo za jednog kandidata, odnosno jednu stranku. Dividualno glasovanje kombinira elemente ordinalnog i kategorijalnog glasovanja i nalazimo ga u kombiniranim sustavima. Posebna pažnja unutar sustava s kategorijalnim glasovanjem posvećuje se onima koji koriste preferencijsko glasovanje. Unutar sustava stranačkih lista koriste se kako ordinalno tako i kategorijalno glasovanje. U nekim zemljama unutar kategorijalnog koristi se preferencijsko glasovanje s jednom preferencijom, time ne ugrožavajući njihov kategorijalni karakter.

Tablica 8. Ključne karakteristike izbornih sustava u 22 zemlje

<i>Zemlja</i>	<i>Prosječna veličina izborne jedinice</i>	<i>Tip i način glasovanja</i>	<i>Broj razine alokacije mandata</i>	<i>Izbor kandidata unutar kandidacijske liste</i>
<i>Sustavi sa jednomandatnim izbornim jedinicama</i>				
Australija	1	Ordinalno	1	Ne
Kanada	1	Kategorijalno	1	Ne
Francuska	1	Kategorijalno	1	Ne
Indija	1	Kategorijalno	1	Ne
Ujedinjeno Kraljevstvo	1	Kategorijalno	1	Ne
SAD	1	Kategorijalno	1	Ne
<i>Mješoviti izborni sustavi</i>				
Njemačka	598	Dividualno	2	Ne
Mađarska	2,2	Dividualno	3	Ne
Italija ²⁷	1,3	Dividualno	2	Ne
Japan	1,5	Dividualno	2	Ne
Novi Zeland	120	Dividualno	2	Ne
Rusija ²⁸	2,0	Dividualno	2	Ne
Ukrajina ²⁹				
<i>Sustavi sa zatvorenim listama</i>				
Izrael	120	Kategorijalno	1	Ne
Južna Afrika	400	Kategorijalno	2	Ne
Španjolska	6,7	Kategorijalno	1	Ne
<i>Listovni sustavi s preferencijskim glasovanjem</i>				
Austrija	183	Kategorijalno	3	Unutar stranačke liste
Belgija	13,6	Kategorijalno	1	Unutar stranačke liste
Čile	2	Kategorijalno	1	Unutar stranačke liste
Danska	175	Kategorijalno	2	Unutar stranačke liste
Finska	13,3	Kategorijalno	1	Unutar stranačke liste
Nizozemska	150	Kategorijalno	1	Unutar stranačke liste
<i>Razmjerni sustav pojedinačno prenosivog glasa</i>				
Irska	4	Ordinalno	1	Unutar stranačke liste i između stranaka

Izvor: Gallagher, Mitchel: 2008:19

S druge strane Colomer (2011) predstavlja tipologiju izbornih sustava prema glasačkom listiću, odnosno načinu glasovanja. Ovaj autor ističe dva elementa načina glasovanja koja treba uzeti u obzir: (1) broj preferencija (odabira) koje birač može iskoristiti i (2) ima li birač

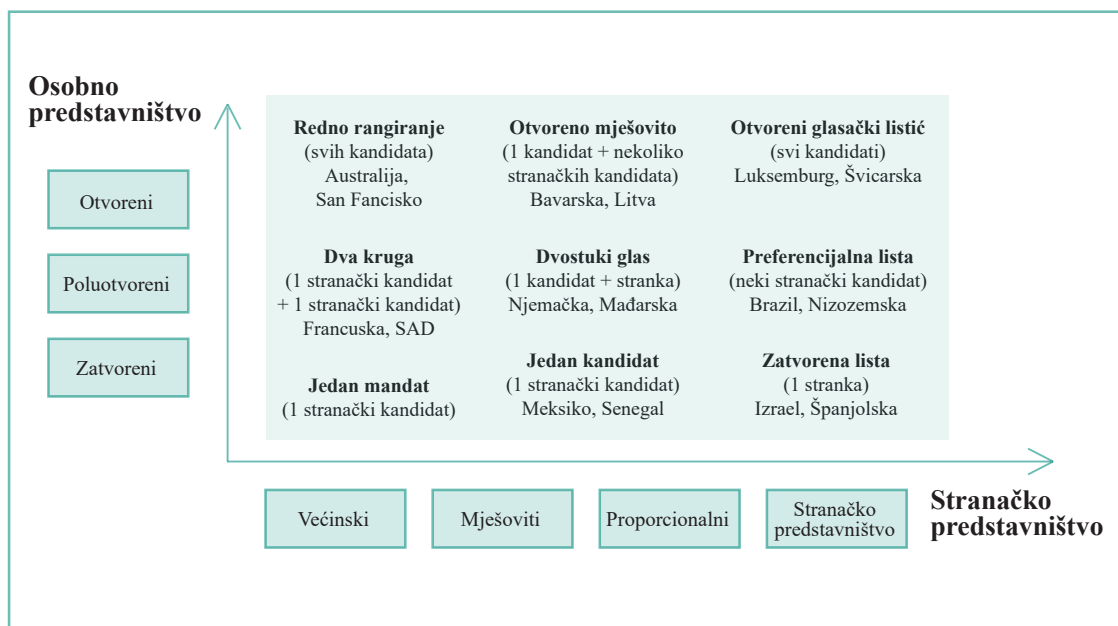
²⁷ Napomena: Italija je kombinirani sustav uveden 1993. godine napustila 2005. od kada koristi listovni proporcionalni sustav s premijom.

²⁸ Napomena: Rusija od 2011. koristi proporcionalni listovni sustav u kojemu Rusija predstavlja jedinstvenu izbornu jedinicu u kojoj se bira svih 450 zastupnika. Mandati se raspodjeljuju korištenjem Hareove kvote u kombinaciji s metodom najvećeg ostatka koja se koristi za raspodjelu preostalih mjesta. Zakonski prag je od 2013. smanjen sa 7 na 5 %.

²⁹ Napomena: Ukrajina je uvela novi kombinirani izborni sustav.

mogućnost glasovati za pojedinačnog kandidata ili političku stranku. Na temelju ova dva elementa Colomer razlikuje tri vrste oblika glasovanja: zatvoreni, poluotvoreni i otvoreni.

Slika 6. Dvodimenzionalna klasifikacija izbornih sustava

Izvor: Colomer, 2011:10

Zatvorene procedure glasovanja uključuju izborne sustave u kojima birači imaju mogućnost glasovati samo za jednog kandidata, odnosno za jednu stranku. Na ovaj način u ovu grupu su uključeni izborni sustavi kao što su jednokružni sustav relativne većine i razmjerni sustav stranačkih lista u kojemu su izborne liste zatvorene, isto kao i neki mješoviti sustavi u kojima je biraču dozvoljeno samo dati glas jednom stranačkom kandidatu. Iako većinski sustavi asociraju na personalizaciju, biraču stvarno na raspolaganju stoji jedino glasovanje za stranku, jer su stvarni kandidati oni koje stranka nominira. Stoga se značajno umanjuje osobna dimenzija te Colomer zaključuje da su ovi sustavi u funkciji osiguravanja stranačkog, a ne osobnog predstavništva.

Poluotvorene procedure glasovanja omogućavaju biraču više od jednog izbora koji uvijek uključuje stranku i kandidata. Kod većinskih sustava ovoj grupi pripada dvokružni većinski izborni sustav, u kojemu biraču stoji na raspolaganju mogućnost dvostrukog izbora, ali u različitom vremenu. Zanimljivo je da u ovu grupu Colomer stavlja i sustav primarnih izbora u SAD-u, gdje birač ima mogućnost izbora dva puta. Prvo, sudjeluje u kandidacijskom postupku u okviru kojega bira stranačkog kandidata, a zatim na izborima glasuje za budućeg nositelja funkcije. Mješoviti sustavi u kojima se biraču omogućava dvostruko pravo glasa za stranku i kandidata također spadaju u ovu grupu. U ovu grupu spadaju i razmjerni preferencijski sustavi u kojima birač raspolaže s dva ili više preferencijskih glasova, ali unutar iste stranačke (kandidacijske) liste.

Otvoreni sustavi omogućavaju biraču da iskaže više od dva izbora za stranku kao i za kandidata. Kod većinskih sustava riječ je o sustavu alternativnog glasovanja gdje birač ima obvezu rangirati sve kandidate na glasačkom listiću. Na temelju rangiranja odlučit će se tko će na temelju više krugova prebrojavanja biti izabran u jednomandatnoj izbornoj jedinici. Prema Colomeru, u nekim izbornim sustavima, kao onom koji se koristi u Litvi (paralelni sustav), birač može dati stranački glas, ali i dati glas za kandidata izvan te stranke. Biraču također na raspolaganju stoji mogućnost da umjesto da da glas za kandidata iz druge stranke glasuje za nekoliko kandidata unutar iste stranačke liste (preferencijski glasovi). Kod razmjernih sustava razlikuje sustav pojedinačnog prenosivog glasa (Irska) u kojemu birač rangira kandidate prema svojim preferencijama bez obzira na to kojoj stranci pripadaju. Pored SPPG-a u ovu grupu su uključeni razmjerni sustavi otvorenog glasačkog listića, odnosno panaširanje, gdje birač ima na raspolaganju onoliko glasova koliko se mandata raspodjeljuje u toj izbornoj jedinici. Ovi izborni sustavi se koriste u Luksemburgu i Švicarskoj.

Tablica 9. Stranačko i osobno predstavništvo u izbornim sustavima

<i>Stranačko predstavništvo</i>	<i>Osobno predstavništvo</i>	<i>Donji dom</i>
Zatvoreni		
Većinski	Jedan mandat	Velika Britanija, Kanada, Indija
Mješoviti	Jedna kandidatura	Meksiko
Razmjerni	Zatvorena lista	Bugarska, Italija, Portugal, Rumunjska, Španjolska, Argentina, Costa Rika, Izrael
Poluotvoreni		
Većinski	Dva kruga, primarni	Francuska, SAD
Mješoviti	Dvostruki glas	Njemačka, Mađarska, Japan, Koreja, Novi Zeland
Razmjerni	Otvorena lista (preferencijsko glasovanje)	Austrija, Belgija, Cipar, Češka Republika, Danska, Estonija, Finska, Grčka, Letonija, Nizozemska, Norveška, Poljska, Slovačka, Slovenija, Švedska, Brazil, Čile, Peru, Indonezija, Kosovo*
Otvoreni		
Većinski	Redno rangiranje	Australija, Malta
Mješoviti	Otvoreno mješovito	Litva
Razmjerni	Redno rangiranje Otvoreni glasački listić (panaširanje)	Irska, Luksemburg, Švicarska, Urugvaj

Izvor: Colomer, 2011:11 * Dopunio autor

1.5.4.3 Izborni sustavi s preferencijskim glasovanjem

1.5.4.3.1 Pojam preferencijskog glasovanja

Preferencijskom glasovanju, posebno u listovnim razmjernim sustavima, nije posvećena u literaturi dovoljna pažnja. Značajan doprinos osvjetljavanju ove teme dali su radovi Katza (1980, 1986) i Marsha (1985). U posljednje vrijeme sve više istraživača posvećuje pažnju ovom segmentu izbornih sustava. Neki od njih su dali značajan doprinos istraživanju ove oblasti kao što su Karvonen (2004, 2010), te Farel i McAllister (2006). U svojoj knjizi "A Theory of Parties and Electoral Systems" (1980) Katz je prvi otvorio prostor za istraživanje posljedica preferencijskog glasovanja na politički sustav, stranačku organizaciju, financiranje političkih stranaka i faksionalizaciju (A.André et al. 2012:2). Nakon Katza, Marsh (1985) se bavio razlikama u modelima preferencijskog glasovanja u izbornim sustavima koji se koriste u Europi. Katz se u svom radu iz 1986. godine bavio posljedicama koje proizvodi preferencijsko glasovanje. Poseban naglasak ove studije stavljen je na europske listovne proporcionalne sustave, odnosno koliko preferencijski glasovi utječu na konačan ishod tko će osobno biti izabran za zastupnika, kao i koliko preferencijski glasovi imaju utjecaj na reizbor aktualnih zastupnika. Pored ovih aspekata, Katz se u ovom radu bavio utjecajem preferencijskog glasovanja na stranačku koheziju. Katz je svojim radovima svakako značajno potakao druge istraživače, ali tek se u skorije vrijeme povećava interes za ovu temu. Tako da je Karvonen (2004) u svom radu testirao svoje hipoteze s više varijabli, kao što su politička stabilnost, stranačka organizacija i kohezija, izborni preokreti u parlamentu (legislative turnover), fragmentacija stranačkog sustava i ponašanja birača na izborima (electoral behaviour). No i pored selekcije autora koje smo naveli, teško možemo reći da se dovoljno pažnje posvećuje istraživanju preferencijskog glasovanja te posljedicama koje ono proizvodi na politički sustav uopće, odnosno na ponašanje kandidata i političkih stranaka. Po Katzu, preferencijsko glasovanje na izborima podrazumijeva "da su birači primorani ili im je dozvoljeno izabrati ne samo između stranaka, već također između pojedinaca unutar grupa kandidata nominiranih od strane stranke ili stranaka za koje glasaju" (2000:216). Prema Karvonenu, preferencijske izborne sustave treba definirati kao "prilikom da se bira između više kandidata jedne stranke" (2004:203). Preferencijsko glasovanje se koristi pri upotrebi zatvorenih neblokiranih listi, kada je biraču ostavljena mogućnost da može iskazati preferenciju prema kandidatima unutar iste kandidacijske liste jednim ili više preferencijskih glasova (Kasapović, 2003:303). Ukoliko se koristi jedan preferencijski glas, onda se glas za kandidata smatra glasom i za njegovu kandidacijsku listu. Raspodjela mandata se provodi u

dva postupka. Prvo se raspodijele mandati kandidacijskim listama, a zatim se na temelju broja osvojenih preferencijskih glasova raspodjeljuju mandati kandidatima unutar kandidacijske liste. “Preferencijsko glasovanje personalizira razmjerne izbore, nagrađuje političke stranke koje imaju javno profilirane i poznate kandidate i potiče stranke da unutarstranačku politiku, poglavito regrutaciju svojih elita, prilagođavaju biračkim preferencijama i javnom mnijenju o pojedinim stranačkim političarima, te da istodobno grade i stranački i osobni ugled svojih kandidata” (304). Neki autori (Reilly, 2001:18) imaju različito shvaćanje preferencijskih sustava, tako da on smatra da “preferencijski sustavi omogućavaju biraču da pokažu kako bi oni glasovali ukoliko je njihov favorizirani kandidat pobijeđen te se trebaju opredijeliti između preostalih kandidata”³⁰. Znači, po ovom autoru, ovi sustavi omogućavaju biraču ne samo da iskaže prvu preferenciju između više kandidata, već da iskaže koje su prihvatljive alternative njegovom prvom izboru.

Najveći broj autora služi se terminom preferencijsko glasovanje (preferential voting)³¹ (Fare-ll, Marsh, Karvonen, Van der Kolk, Wright, Reilly, Amy), dok neki autori koriste različite termine kao osobno glasovanje/personal vote (Shugart, 1994:37), unutarstranački izbor (Katz, 1980:31-32), unutarstranačko preferencijsko glasovanje/intra-party preference voting (Katz, 1985). Karvonen (Karvonen, 2004, Cain et al., 1987) objašnjava terminološku razliku navodeći da se osobno glasovanje/personal voting može pomiješati s osobnim glasom/personal vote, što je pogrešno jer osobni glas treba biti korišten za analizu kandidata u jednomandatnim izbornim jedinicama. Karvonen kritizira i termin koji koristi Katz, smatrajući da se unutarstranački izbor može više vezati za proces nominacije kandidata unutar stranaka nego za same izbore (Karvonen, 2004). Preferencijsko glasovanje je znanstveno-istraživački problem koji sve više zaokuplja pažnju, posebno u Europi. Ipak, nekoliko je studija predstavljalo temelj za buduća istraživanja. Tu svakako treba napomenuti Katza (1980, 1986) i Marsha (1985). Vidjet ćemo u nastavku rada da je nekoliko autora postavilo više teza koje se provlače u brojnim narednim istraživanjima. Razlika je u utemeljenosti nalaza na empirijskoj građi. Katz i Marsh, i pored vrlo značajnih zaključaka, ne uspijevaju dokazati sve hipoteze koje su postavili u svojim radovima. Stoga i sam Karvonen ističe da Katz svoje hipoteze izvlači iz koherentnosti teorije stranaka, ali ih ne uspijeva empirijski potkrijepiti (2004:204).

³⁰ “Unatoč tim razlikama, svi preferencijski izborni sustavi dijele zajedničku značajku: omogućuju biračima da pokazuju kako će glasovati ako im je favorizirani kandidat poražen i oni su morali birati između preostalih. Upravo ta osobina razlikuje preferencijsko glasovanje od drugih opcija izbornog sustava” (Reilly, 2001:18).

³¹ Preferential voting, dok Marsh (1985) koristi i termin preference voting kao i Amy (2000), odnosno Taagepera (1994:240) preference vote.

1.5.4.3.2 Klasifikacija sustava preferencijskog glasovanja

Kada je riječ o preferencijskim sustavima, postoje prilično različiti pristupi njihovoj klasifikaciji, odnosno mišljenja o tome za koje izborne sustave se može reći da su preferencijski. Prilično je prisutna ta razlika između autora iz SAD-a i Europe. Kod europskih autora se preferencijsko glasovanje veže za sustave stranačkih lista s postojanjem iskazivanja preferencija za kandidate koji se nalaze na nekoj od stranačkih lista, dok se kod američkih autora pojam preferencijskih izbornih sustava shvaća značajno šire. Za listovne preferencijske sustave američki autori koriste pojam razmjerni listovni sustavi s otvorenim listama (Reynolds, Reilly, 1997:89-90, 147). Katz, kao američki autor, u preferencijske sustave (intraparty preference voting systems) ubraja: (1) razmjerni sustavi stranačkih lista (PSPL), (2) sustav pojedinačnog prenosivog glasa (SPPG), (3) većinski sustavi – primarni izbori u SAD-u, sustav pojedinačnog neprenosivog glasa (SPNG). Drugi angloamerički autori idu čak i dalje, tako da Farel i McAlister (2006:725) u krug preferencijskih sustava uključuju kumulativno glasovanje³², limitirano glasovanje³³, otvorene liste, panaširanje i alternativno glasovanje³⁴.

³² **Kumulativno glasovanje** – “Oblik glasovanja u kojemu birač ima više glasova i može ih raspodijeliti na više načina: 1. Sve glasove može dati jednom kandidatu (neograničeno kumuliranje); 2. Jednom kandidatu može dati samo zakonski utvrđeni dio raspoloživih glasova (ograničeno kumuliranje); 3. Glasove može raspodijeliti različitim kandidatima. U kumuliranju se broj birača i glasova ne podudaraju jer je broj glasova veći od broja zastupnika koji se biraju. Kumulativno glasovanje pretpostavlja višemandatne izborne okruge, zatvorene liste koje nisu blokirane i glasovanje s više glasova, s tim da broj glasova koji ima svaki birač ne smije biti veći od broja kandidata koji se biraju u izbornom okrugu (najviše 4 u četvoromandatnome, 5 u petomandatnome okrugu itd.). Taj je oblik glasovanja izvorno proistekao iz zamisli o potrebi zaštite političkih manjina jer kumuliranjem (gomilanjem) glasova manjina može izabrati makar jednoga svog zastupnika u izbornim sustavima koji pogoduju velikim strankama” (Kasapović, 2003:214-215).

³³ **Sustav limitiranog glasa** za razliku od sustava pojedinačno neprenosivog glasa, predviđa da u višemandatnoj izbornoj jedinici birači imaju više od jednog glasa, ali je broj glasova i dalje manji od broja mandata. Ovaj sustav se danas vrlo rijetko koristi. Upotrebljava se na izborima za parlament Gibraltara, kao i za gornji dom španjolskog parlamenta. Osnovna prednost je da daje više mogućnosti za uspjeh nezavisnim kandidatima i kandidatima manjina. Ukoliko se stranka odluči da kandidira onoliko kandidata koliko se raspodjeljuje mandata, u tom slučaju može se dogoditi da zbog rasipanja glasova stranka ne ostvari kvalitetan rezultat. “Na primjer, kada je riječ o glasovanju s jednim glasom, a pretpostavimo da u izbornoj jedinici ima 100 birača, tri zastupnika se biraju, a za mjesta nadmeću tri stranke: stranka A s 54 glasača, stranka B s 24, i stranka C s 22. B i C stranke nominiraju samo po jednog kandidata. Stranka ima izbor da kandidira dva ili tri kandidata. Ukoliko A imenuje dva kandidata, i njeni glasači se ravnomjerno podijele i glasuju za njezine kandidate, oba će pobijediti. Ukoliko stranka A imenuje tri kandidata i njezini glasači se podijele jednako, u tom slučaju redosljed je sljedeći: prvi mandat nosi stranka B – 24 glasa, drugi stranka C – 22 glasa, dok se tri kandidata, svaki s podrškom od 17 glasova, natječu za treći mandat. Samo će jedan od tri kandidata stranke A osvojiti mandat uslijed prevelikog broja istaknutih kandidatura” (Cox, 2000:157).

³⁴ **Alternativno glasovanje** – “Većinski sustav s preferencijskim glasovanjem koji je izumio W. R. Ware u drugoj polovini XIX stoljeća. Preferencijsko glasovanje može u nekim sustavima biti obavezno a u nekim opcionalno. Ovaj sustav se koristi u svega tri države. Najpoznatija je Australija, a riječ je još o Fidžiju i Papui Novoj Gvineji. Poznat je australijski sustav koji zovemo i sustav alternativnog glasa. Ovaj sustav predviđa korištenje većinskog sustava s preferencijskim glasovanjem u jednomandatnoj jedinici. Od glasača se traži da rangira sve nominirane kandidate prema svojim osobnim preferencijama. Ukoliko to ne učini, glasački listić će se smatrati nevažećim. Da bi kandidat bio izabran, potrebno je da osvoji više od 50 % glasova podrške. Ukoliko nijedan kandidat ne ostvari takvu podršku na temelju prve preferencije, ide se dalje, s tim da se kandidat s najlošijim rezultatom isključuje, a njegovi glasovi se dijele preostalim kandidatima, na temelju druge preferencije. Proces se nastavlja sve dok jedan od kandidata ne ostvari podršku veću od 50 %” (Vujović, 2008:26-27).

Međutim, Benjamin Reilly (2001:18), australijski autor, u svojoj knjizi “Demokracija u podijeljenim društvima”, pored prilično različite definicije preferencijskih sustava u odnosu na druge autore, predstavlja i prilično iznenađujuću klasifikaciju ove grupe izbornih sustava. Nakon što je predstavio klasifikaciju koja sadrži deset izbornih sustava, izdvaja tri sustava koja se mogu označiti kao sustavi preferencijskog glasovanja: (1) alternativno glasovanje, (2) suplementarno (dodatno) glasovanje³⁵ i (3) pojedinačno prenosivo glasovanje³⁶.

Karvonen je dao značajan doprinos razvoju klasifikacije preferencijskih sustava. On polazi od početne pozicije razlikovanja izbornih sustava u kojima birač može birati između (1) kandidata, (2) stranaka, (3) stranaka i kandidata. Glasovanje isključivo za kandidate, a da pri tom ti glasovi ne doprinose političkoj stranci, rijetko je. Stoga ono više postoji kao izuzetak. Postoji u rijetkim

³⁵ **Suplementarno glasovanje** – “Sustav koji se koristi za izbor gradonačelnika Londona predviđa da je za njegov izbor potrebna apsolutna većina. Ukoliko se u prvom krugu to ne dogodi, u tom slučaju svi kandidati osim dva koja su osvojila najviše glasova, bivaju isključeni, dok se njihovi glasovi raspoređuju na temelju drugog izbora. Kao što se može vidjeti, birači imaju mogućnost glasovati za dva izbora, prvi, koji je je primarni, i drugi koji se koristi isključivo u navedenom slučaju. Ovo je sasvim novi pristup, kojim se omogućava da do izbora dođe već u prvom krugu, iako bi se moglo i tvrditi da je riječ o dva kruga održana u istom danu. Iako ga neki autori opisuju kao ‘britanski izum’ (Norris 1995a), ipak je ovaj sustav po drugim autorima (1997b) primjenjivan još u Alabami u prvoj polovini 20. stoljeća, ali i 1982. godine u australijskoj državi Cleveland. U ovom sustavu, slično sustavu alternativnog glasa, imamo jedan krug glasovanja, ali zato, pored prvog imamo drugi krug brojanja, koji zamjenjuje drugi krug glasovanja koji se u nekim izbornim sustavima koristi da bi se došlo do kandidata s podrškom apsolutne većine. Jenkinsov izvještaj, koji je napravljen po nalogu britanskog parlamenta u cilju reforme izbornog sustava u ovoj zemlji, detaljnije se bavi pitanjem ovog izbornog sustava. Uočena prednost ovog sustava, koji predstavlja podvrstu sustava alternativnog glasa, jest što za razliku od alternativnog glasa, onemogućava da trećerangirani ili u nekim slučajevima četvororangirani kandidat na temelju prvih preferencija bude izabran. Sustav suplementarnog glasa omogućava izbor jednog od dvojice prvoplasiranih na temelju prvih preferencija, apsolutnom većinom do koje se dolazi dodavanjem drugih preferencija birača koji su glasali za kandidate koji nisu na prva dva mjesta” (Vujović, 2008:42-43).

³⁶ **Sustav pojedinačno prenosivog glasa** – (engl. single transferable vote) Riječ je o proporcionalnom izbornom sustavu gdje se u višemandatnim (najveća magnituda je 5) izbornim jedinicama natječu individualni kandidati.”Stranke mogu istaknuti najviše onoliko kandidata koliko se bira zastupnika u toj izornoj jedinici. Da bi kandidat bio izabran, potrebno je da dostigne određenu kvotu glasova. Birači glasaju preferencijski, tj. rangiraju kandidate po preferencijama. Glasovi se broje na temelju prvog izbora. U slučaju da se na taj način ne popune sva ponuđena mjesta, odbacit će se kandidat s najmanje osvojenih glasova. Glasovi tog kandidata se raspodjeljuju ostalim kandidatima na temelju drugog izbora. ‘Osnovni principi ovog sustava su nezavisno osmišljeni u 19. stoljeću od strane Thomasa Harea u Britaniji i Andrae u Danskoj’ (Reynolds, Reilly, Ellis, 2005: 71). Prvi put je primijenjen u Irskoj 1921. gdje je i dalje u upotrebi. Pored Irske, počeo se primjenjivati u Malti 1947., a kratko razdoblje korištenja je doživio u Estoniji 1990. ‘Glavna privlačnost ovog izbornog sustava je u moći koju daje biračima da iskažu svoje preferencije između pojedinačnih kandidata koji sudjeluju na izborima. Također je atraktivan za one koji izučavaju izbore, s obzirom da proces brojanja otkriva mnogo informacija o ponašanju glasača. Na negativnoj strani se nalazi konverzija glasova u mandate, koja je manje transparentna kod ovog sustava u odnosu na većinu drugih izbornih sustava, dok je kod političara vrlo nepopularan uslijed vrlo kompetitivne prirode izbora zastupnika’ (Gallagher, 2000:293). ‘Prednost ovog sustava je da omogućava visoku proporcionalnost. Sustav je uveden u zemlje u kojima se, pod britanskom dominacijom, koristio SRV, te je prelazak sa SRV-a na ovaj sustav u funkciji povećanja proporcionalnosti. Primjenom ovog sustava, s obzirom na to da koristi male višemandatne jedinice, zadržava se veza između birača i kandidata. Uslijed preferencijskog glasanja postoji mogućnost utjecaja birača na postizborne koalicije. Također, SPPG potiče snažnu kompetitivnost unutar stranka, što može voditi i njihovoj fragmentaciji. Teorija ga tretira kao vrstu proporcionalnih sustava. Pored izbora za nacionalne parlamente Republika Irska, Malta i Sjeverna Irska koriste ovaj sustav za izbor zastupnika u Europski parlament” (Vujović, 2008: 36).

slučajevima postojanja demokracija bez stranaka i rijetkih povremenih neovisnih kandidata (Karvonen, 2006). Karvonen ističe da se u sustavima u kojima birač može glasati izravno za kandidata postavlja pitanje povlače (pool) li se ti glasovi na višu razinu u korist stranke odnosno drugog subjekta. Stoga su dva osnovna pitanja po ovom autoru:

- (1) Mogu li birači birati između više kandidata istaknutih u ime jedne stranke?
- (2) Ima li od glasa datog kandidatu korist isključivo kandidat ili se on može prenijeti da koristi listi ili stranci (pooling vote)?

Upravo na temelju ovih pitanja, Karvonen izvodi četiri osnovna tipa izbornih sustava. Preferencijski listovni sustavi omogućavaju glasovanje izravno za kandidata, ali glas dat kandidatu utječe na izborni rezultat stranke. Kod sustava listi koji koriste zatvorene blokirane liste ne postoji mogućnost iskazivanja preferencije za kandidate, već dati glasovi isključivo utječu na ishod liste, odnosno stranke. U donjoj lijevoj polovini tablice 10 se nalaze sustavi u kojima i, pored toga što se kandidati u prvom slučaju nalaze na listama, predstavnici mogu biti izabrani samo na temelju glasova datih za kandidate. Oni čine treću grupu. U posljednjoj, četvrtoj grupi, nalazi se većinski sustav s jednomandatnim izbornim jedinicama u kojima se glasuje isključivo za kandidate. Ovi sustavi ne daju mogućnost da birač bira između više kandidata iste stranke. Bilo bi kontraproduktivno da stranka istakne dvojicu kandidata u ovakvim izbornim sustavima. Jasno je da ovoj grupi pripadaju sustav relativne većine, dvokružno većinsko glasovanje, ali i australski sustav alternativnog glasa. Sustav alternativnog glasovanja se od nekih autora, posebno anglosaksonskih, navodi kao preferencijski sustav. Iako u slučaju ovog sustava postoji rangiranje kandidata, osnovni razlog zašto se ne može uvrstiti među preferencijske izborne sustave je, po Karvonenu, činjenica da ne omogućava biraču da iskaže preferenciju između više kandidata jedne stranke.

Tablica 10. Karvonenova tipologija izbornih sustava

		<i>Izbor unutarstranačke liste</i>	
		DA	NE
<i>Povlačeći i spajajući glasovi za stranku (pooling vote)</i>	DA	Preferencijski listovni sustavi	Zatvoreni listovni sustavi
	NE	SPPG Blok glas SPNG	Sustavi sa jednomandatnim izbornim jedinicama

Izvor: Karvonen, 2004:207

Karvonen produbljuje svoju tipologiju razlikujući izborne sustave na one u kojima glasovi dati kandidatima predstavljaju jedini temelj za određivanje izabranih zastupnika i one u kojima drugi elementi imaju utjecaj, odnosno smanjuju efekt preferencijskog glasovanja.

Tablica 11. Karvonenova klasifikacija država prema izbornim sustavima koje koriste

	<i>Izborni sustav</i>	<i>Karakteristike</i>	<i>Zemlje u kojima je u upotrebi</i>
1.	Snažni preferencijski sustavi	Kandidati su izabrani za predstavnike isključivo na temelju individualnih glasova.	Čile, Cipar, Estonija, Finska, Grčka, Italija (do1993), Lihtenštajn, Luksemburg, Poljska, San Marino i Švicarska (n=11) i Kosovo* (n=12).
2.	Slabi preferencijski sustavi	Red na kandidacijskoj listi ili slični faktori utječu paralelno s preferencijski glasovanjem i limitiraju njegov efekt.	Austrija, Belgija, Češka Republika, Danska, Nizozemska, Slovenija, Švedska (od 1998) (n=7).
3.	Zatvorene liste	Izbor individualnih zastupnika baziran je isključivo na temelju rang liste koji je prethodno određen od strane stranke.	Argentina, Benin, Bolivija (do 1996), Bugarska, Cape Verde, Kostarika, Ekvador, Gajana, Island, Izrael, Namibija, Norveška, Portugal, Sao Tome i Principe, Španjolska, Švedska (do1994) i Urugvaj.
4.	Nezavisni preferencijski sustavi	SPPG i SPNG su odlični primjeri ovog tipa "nezavisnog" preferencijskog glasanja	Irska, Malta, Japan (do 1995), Mauricijus i Vanuatu.
5.	Jednomandatne izborne jedinice	Birači glasuju za kandidate, ali ne postoje alternativni kandidati unutar iste stranke.	Australija, Bahami, Barbados, Belize, Bocvana, Kanada, Dominikanska Republika, Francuska, Grenada, Jamajka, Mongolija (od 1995), Novi Zeland (od 1998), St. Kitts i Nevis, St. Lucia, St. Vincent i Grenadines, Trinidad i Tobago, Ujedinjeno Kraljevstvo, SAD i Zapadna Samoa (N = 19).
6.	Mješoviti sustavi	Ovi sustavi uključuju značajne elemente od dva ili više sustava.	Andora, Bolivija (od 1996), Njemačka, Mađarska, Italija (od 1994), Japan (od 1995), Litva, Mali, Novi Zeland (od 1998), i Južna Koreja (N = 10).

Izvor: Karvonen, 2004:208 (Adaptirao autor).

*Unio autor na bazi Karvonenovih kriterija.

Kada govorimo o klasifikaciji preferencijskih sustava, u ovom radu ćemo se osvrnuti i na klasifikaciju još jednog autora. Karmen Ortega Vilodres je razvila klasifikaciju koja pravi osnovnu razliku između sustava osobnog glasanja i listovnih sustava. Unutar osobnih izbornih sustava Ortega razlikuje: blokovsko, ograničeno i pojedinačno glasanje. Dok među osobnim imamo različite vrste izbornih sustava, što većinske što proporcionalne (SPPG), dotle se u drugoj grupi nalaze isključivo razmjerni sustavi stranačkih lista. Između ovih sustava osnovna razlika je u načinu izbora kandidata, odnosno tipu izbornih lista (otvorene naspram potpuno zatvorenih).

Ortega (2006:8) pod listovnim sustavima sa zatvorenim listama klasificira one sustave gdje preferencijski glasovi doprinose raspodjeli mandata unutar liste, za razliku od ostalih u kojima preferencijski glasovi u potpunosti određuju redosljed na izborima. U velikom broju zemalja koje koriste preferencijsko glasanje glas na raspolaganju biračima je nominalnog karaktera, jer glasačima nije omogućeno rangiranje kandidata.

Tablica 12. Klasifikacija preferencijskih sustava Karmen Ortega Vilodres

<i>Izborni sustav</i>	<i>Država</i>	<i>Izborni sustav</i>	<i>Država</i>
<i>Osobni sustavi glasovanja</i>		<i>Listovni sastavi</i>	
<i>Većinski sustav glasovanja</i>		<i>Zatvorene liste</i>	
Blok glas ³⁷	Ekvador (1999.)	Zatvorene liste	
Sustav limitiranog glasa	Izbori za španjolski senat	Fleksibilne liste	
<i>Sustavi pojedinačnog glasovanja</i>		<i>Otvorene liste</i>	
Sustav pojedinačno neprenosivog glasovanja ³⁸	Japan (do 1994.) i Tajvan	Stranačke liste	Švicarska
Sustav pojedinačno prenosivog glasovanja	Australija (Senat.), Malta i Irska	Abecedne liste ³⁹ :	Luksemburg

Izvor: Ortega, 2006:8

Osim navedenog, sustavi preferencijskog glasovanja se također razlikuju po tome je li glasovanje za pojedinačnog kandidata opcionalno ili obvezno. Ovo je posebno izraženo kod fleksibilnih listi, odnosno otvorenih listi. Tako je, recimo, u Danskoj opcionalno, a u Finskoj obvezno. U sustavima zatvorenih lista kod korištenja preferencijskog glasovanja davanje glasa stranki je opcionalno, dok je unutarstranački izbor obavezan. No, ima i sustava gdje je izbor za listu obavezan, a preferencijski glas opcionalan. U sustavima s otvorenim listama kada stranka ima onoliko kandidata koliko je glasova dozvoljeno, vršenje unutarstranačkog izbora je opcionalno (8).

³⁷ “Kada se umjesto u jednomandatnim, izbori održavaju u višemandatnim izbornim jedinicama, u kojima se koristi sustav relativne većine, gdje birači na raspolaganju imaju onoliko glasova koliko se bira zastupnika, onda je riječ o sustavu blok glasa. No, treba istaknuti da postoji sličnost između sustava bloka glasa i sustava limitiranog glasa. Ono što čini SBG različitim je što birač raspolaže brojem glasova koji odgovara broju mandata koji se raspodjeljuju u izbornoj jedinici, dok kod sustava limitiranog glasa birač raspolaže s više od jednog, ali s manje glasova od ukupnog broja mandata koji se raspodjeljuju u izbornoj jedinici. SBG najčešće omogućava da birači glasuju prema svojoj preferenciji, bez obzira je li riječ o kandidatima iz različitih stranaka” (Vujović, 2008:30).

³⁸ “Sustav pojedinačno neprenosivog glasa predstavlja sustav u kojemu u višemandatnoj izbornoj jedinici birač na raspolaganju ima samo jedan glas, iako se bira više zastupnika iz te jedinice. Birač svoj glas opredjeljuje jednom kandidatu unutar datih izbornih listi. Izabrani su oni kandidati koji osvoje najviše glasova. Stranka može imati jednak broj kandidata broju mandata, s tim da postoji rizik da ukoliko njezini glasači ne raspodijele glasove ravnomjerno svim kandidatima svoje stranke, može doći do rasipanja glasova. Na primjer: ukoliko se u izbornoj jedinici bira pet kandidata, kandidat će sigurno biti izabran ako osvoji više od 20 %. Ukoliko je ukupan postotak glasova koje je stranka osvojila 40 %, raspoređen između dva kandidata tako da je jedan osvojio 35 % a drugi 5 %, prvi će svakako biti izabran, dok drugi riskira ostanak bez mandata. Ovaj sustav se koristi u Afganistanu, Jordanu kao i u još nekim manjim državama (Otoci Pitcairn i Vanuatu)” (Vujović, 2008:30).

³⁹ Abecedne liste predstavljaju kandidacijsku listu na kojoj su kandidati poredani prema abecedi a ne po redosljedu određenom od stranke.

1.5.4.3.3 Metode preferencijskog glasovanja

Marsh u svome radu iz 1985. godine predstavlja metode preferencijskog glasovanja koje se koriste u razmjernim sustavima. Marsh metode preferencijskog glasovanja vezuje za tipove kandidacijskih listi koje se koriste u razmjernim sustavima stranačkih listi. Izborne liste se mogu najjednostavnije definirati kao popis kandidata koji su kandidirani od strane političkih stranaka ili građana (Kasapović, 2003:138). Postoje različite klasifikacije izbornih listi. Jedna od podjela koja se koristi u anglosaksonskoj izornoj teoriji razlikuje (1) zatvorene blokirane⁴⁰, (2) zatvorene neblokirane⁴¹ i (3) otvorene izborne liste⁴². U anglosaksonskoj teoriji se također koristi klasifikacija koja izborne liste dijeli na (1) zatvorene, (2) otvorene i (3) slobodne. U toj klasifikaciji zatvorene odgovaraju zatvorenim blokiranim, otvorene zatvorenim neblokiranim i slobodne otvorenim listama iz prve podjele.

Najzastupljenija tipologija je ona koju je postavio Vernor Bogdanor, koji izborne liste klasificira (1983:17) na: (1) zatvorenu (vezanu), (2) fleksibilnu, (3) otvorenu i (4) slobodnu listu. Kod *zatvorene liste* birač ima na raspolaganju mogućnost izabrati jednu od ponuđenih kandidacijskih/ stranačkih listi, bez mogućnosti da iskaže preferenciju prema kandidatima, odnosno da utječe svojim glasom na ishod tko će od predloženih biti i izabran. Ova izborna lista omogućava snažnu stranačku disciplinu, posebno u kombinaciji s centraliziranim kandidacijskim postupkom. Biraču u izbornim sustavima koji koriste fleksibilnu listu stoji mogućnost glasovanja za listu ili i za listu i za kandidata unutar iste liste. Kod otvorenih lista birač glasuje za kandidata, dok se glasovi stranci zbrajaju na temelju pripadnosti kandidata određenim strankama. U ovakvim

⁴⁰ *Zatvorena blokirana lista* – Zatvorena blokirana lista biraču dozvoljava da iskaže preferenciju samo za političku stranku, odnosno za neku od ponuđenih kandidacijskih listi. Ovakav tip kandidacijske liste omogućava stranačkom rukovodstvu kontrolu nad tim tko će s liste biti izabran za zastupnika u sabor. Ovaj fenomen je posebno izražen kada je riječ o takozvanim “sigurnim mjestima”, odnosno pozicijama na listi za koje se pretpostavlja da će sa njih biti izabrani zastupnici zahvaljujući procjeni rejtinga stranke. “Crna Gora je koristila tzv. modifikiranu zatvorenu blokiranu izbornu listu gdje je polovina liste bila vezana redosljedom, dok je drugi dio liste stranka mogla nakon održanih izbora izmijeniti. Na ovaj način birači nisu znali za koga glasaju” (Vujović, 2008:133). Stranke su dostavljale spisak zastupnika nakon održanih izbora, te je polovina zastupnika bila izabrana isključivo na temelju njihove odluke.

⁴¹ (2) *Zatvorena neblokirana* – Za razliku od zatvorene blokirane liste kod ovog tipa kandidacijske liste omogućeno je biraču da glasuje za nekog od kandidata, ali samo unutar iste kandidacijske liste. Osim utjecanja na redosljed unutar liste moguće je čak brisanje i dopisivanje novih kandidata (Vujović, 2008:134).

⁴² (3) *Otvorena lista* – “Ovaj tip kandidacijske liste pruža biraču mogućnost da sam sastavi svoju listu s onoliko kandidata koliko se bira u izornoj jedinici. Sastavljajući listu, birač utvrđuje i rang kandidata i daje joj svoj glas. Ovakve liste su vezane za ordinalno glasovanje, kada biraču na raspolaganju stoji više glasova. Izuzetno velika sloboda u formiranju kandidacijskih lista izaziva velike probleme u obradi podataka, uslijed postojanja velikog broja preferencija. Ove sustave koriste Luksemburg i Švicarska. Birači u ovom slučaju imaju tri izbora: “(1) dati ‘glas za listu’ stranci, te otuda dati po jedan glas svakom od stranačkih kandidata; (2) kumulirati dva osobna glasa i dati ih jednom kandidatu (ova opcija je nazvana ‘kumulacija’); 3. dati osobni glas kandidatima na više od jedne stranačke liste. Ova posljednja opcija poznata je kao panaširanje i prema Marshu (Marsh, 1985:369), u prosjeku je korištena od strane 8% švicarskih glasača i 18% luksemburških” (Farrell, 2001:88).

sustavima nije moguće da birač glasuje izravno za političku stranku.

Slobodna lista pruža najveću slobodu biraču u iskazivanju vlastitih preferencija. Birač sastavlja svoju listu od kandidata koji se biraju u toj izbornoj jedinici. On samim time rangira kandidate na toj listi i daje joj glas. Kod izbornih sustava koji se koriste u Luksemburgu i Švicarskoj broj glasova koji stoje na raspolaganju biraču jednak je broju mandata u toj izbornoj jedinici, uz mogućnost da ih raspodijeli kandidatima s različitih kandidacijskih listi, kao i da ih kumulira jednom kandidatu. Za potrebe ovog rada služit ćemo se Shugartovom podjelom koju prati i dio strukture ovog rada.

Klasifikacija metoda alokacije mandata u listovnim preferencijskim sustavima

Shugart je dao značajan doprinos klasificiranju metoda alokacije mandata u preferencijskim razmjernim izbornim sustavima. Shugart ukazuje da je “primarna dimenzija varijacija određuju li preferencijski glasovi sami poredak na izborima. Odnosno, je li poredak kandidata na listama određen isključivo od strane birača, od strane stranke ili oboje” (2008:41). Prema ovom kriteriju, Shugart pravi klasifikaciju razlikujući kao dva ključna tipa otvorene i fleksibilne liste. Svaki od ova dva tipa izborne liste ima podtip.

Kvaziliste predstavljaju podtip otvorene liste, a latentne liste podtip fleksibilne liste. U tablici 13. vidi se da je kriterij za određivanje podtipova u odnosu na tipove može li birač glasovati samo korištenjem preferencijskog glasa, odnosno samo za kandidata ili može glasovati i za stranku. Ukoliko bi mogao glasovati samo za stranku, onda bismo govorili o zatvorenim listama, o kojima je već bilo riječi i koje nisu ovdje predmet interesa. Ukoliko birač može glasovati samo za kandidata, a ne može uz osobni dati i stranački glas, onda govorimo o ova dva podtipa. Podtipovi se međusobno razlikuju prateći razlike između samih tipova. Osnovna razlika između otvorenih i fleksibilnih lista, na koju Shugart ukazuje, jest odgovor na pitanje na koga birač koji ne koristi preferencijske glasove prenosi odlučivanje o tome koji će kandidati biti izabrani za zastupnike. “Pri korištenju fleksibilnih lista, birač koji se odluči ne koristiti preferencijski glas *delegira stranci* zadatak određivanja redoslijeda po kojem će kandidati biti izabrani, dokle kod otvorene liste, birač *delegira* ovu odluku *drugim biračima* (onima koji koriste preferencijske glasove)” (Shugart, 2008:43). Shugart smatra da je pogrešno nazivati sve izborne sustave u kojima birač može dati preferencijski glas kao sustave s otvorenim listama, jer u dijelu tih sustava preferencijski glasovi ne utječu u krajnjoj mjeri na to koji će kandidati biti izabrani. Shugart smatra da pod otvorenim listama treba smatrati samo one izborne sustave u kojima kandidati bivaju izabrani isključivo

na temelju preferencijskih glasova. Birači dominantno imaju na raspolaganju jedan preferencijski glas, dok ima sustava u kojima birači koriste više preferencijskih glasova. Iako u tablici 13. nisu predstavljeni sustavi s panaširanjem (Švicarska i Luksemburg), Shugart navodi ove sustave kao primjer korištenja otvorenih lista, ali gdje birač može podijeliti svoje preferencijske glasove između različitih izbornih lista, za razliku od drugih preferencijskih izbornih sustava gdje je ovaj izbor, gotovo po pravilu, ograničen na iskazivanje preferencija unutar jedne izborne liste. Pod kvazilistama, odnosno pod kvaziotvorenim listama, podrazumijevaju se otvorene liste u kojima ne postoji mogućnost glasovanja za stranku već samo za kandidate. Listovni karakter je sačuvan samo uslijed postojanja mogućnosti prenošenja osobnih glasova za stranku, na osnovu temelju čega se i određuje koliko je mandata stranka osvojila na izborima, dok se rangiranje izabranih kandidata unutar stranačkog rezultata određuje na temelju preferencijskih glasova.

Tablica 13. Tipologija metoda alokacije mandata u listovnim preferencijskim sustavima

	Preferencijski glasovi su jedina odrednica za utvrđivanje poretka kandidata na listama?	
	Da; Poredak kandidata utvrđen od strane stranke nije predmet rangiranja.	Ne; Poredak kandidata osiguran od strane stranke također ostvaruje utjecaj.
	Otvorena lista	Fleksibilna lista
	Brazil	Austrija
	Italija (prije 1993)	Belgija
	Peru	Češka Republika
	Šri Lanka	
Podtip:	Kvazilista	Latentna lista
Birač ima na raspolaganju samo preferencijski glas.	Čile	Estonija
	Finska	Nizozemska
	Poljska	

Izvor: Shugart, 2008:42

U slučaju latentnih lista, preferencijsko glasovanje nije opcionalno već obavezno, ali preferencijski glasovi nisu jedini određujući faktor koji će kandidati biti izabrani. Birač kod korištenja ovih lista ne može dati glas samo kandidatu, već ujedno i listi, tako da redosljed na listi, određen od stranke, ima veliku ulogu u procesu određivanja koji su kandidati izabrani. Vidjet ćemo u nastavku rada da političke stranke u Nizozemskoj poduzimaju aktivne radnje kako bi spriječili eventualne posljedice preferencijskog glasovanja tako da “kandidati nekada moraju potpisati antidatirane ostavke ili izjavu da neće prihvatiti izbor na temelju preferencijskih glasova bez suglasnosti stranaka” (Andeweg, 2008:495).

1.5.4.3.4 Indeks utjecaja preferencijskog glasovanja u preferencijskim sustavima (Preferential Vote Impact Index)

Više autora je dalo svoj doprinos sustavnom sagledavanju efekata izbornih sustava. Međutim, kada je riječ o kvantitativnom pristupu koji bi pomogao upoređivanju različitih izbornih sustava ne postoji odgovarajući model. Stoga ovaj indeks predstavlja moj doprinos sustavnom upoređivanju efekata preferencijskog glasovanja.

PVI indeks mjeri utjecaj preferencijskih glasova datih kandidatima unutar stranačke liste na konačan izbor zastupnika s iste kandidacijske liste. Izračunava se tako da se ukupnim brojem mandata koji je stranka osvojila (a) podijeli broj mandata te stranke ostvarenih na temelju preferencijskih glasova, ali samo onih kandidata koji su se na kandidacijskoj listi nalazili ispod broja koji je jednak ukupnom broju mandata koje je ta stranka osvojila (b).

PVI indeks se može računati na razini stranačke liste, ali i na razini ukupnih izbora. Kada se računa na razini ukupnih izbora, onda je formula za izračunavanje $PVI = \frac{\Sigma b}{\Sigma a}$ gdje (b) predstavlja broj mandata stranke ostvarenih na temelju preferencijskih glasova, ali samo onih kandidata koji su se na kandidacijskoj listi nalazili ispod broja koji je jednak broju mandata koje je stranka osvojila, a (a) ukupan broj mandata koje je stranka osvojila.

U preferencijskim izbornim sustavima u kojima redosljed na listi određuje stranka, prednost je data određenim kandidatima time što ih postavlja na ona mjesta na kandidacijskoj listi za koja se vjeruje da će osvojiti mandat. Za ostale se očekuje da mogu ući samo ako ostvare kvalitetan izborni rezultat. Pretpostavka je da će ovi prvi ući po redosljedu datom od stranke ako nijedan kandidat ne dobije preferencijske glasove, odnosno ako preferencijsko glasovanje ne poremeti redosljed na konačnoj listi ovog puta izabranih kandidata.

Kosovski izborni sustav je zahvalan za testiranje ovog modela jer se sva mjesta unutar stranačke liste raspodjeljuju na temelju preferencijskih glasova. Svi kandidati s jedne liste se rangiraju prema broju osvojenih preferencijskih glasova, čime se stvara nova lista kandidata, a onda se s nje smatraju izabranima oni koji pokrivaju redna mjesta do broja koji odgovara broju mandata koje je ta stranka osvojila.

Na kosovskim parlamentarnim izborima održanima 2014. godine PDK je osvojila 37 mandata. Međutim, izabranih 37 kandidata nisu pokrivali prvih 37 mjesta na kandidacijskoj listi koje je stranka ponudila biračima. Od broja osvojenih mandata 15 izabranih zastupnika se nalazilo na kandidacijskoj listi nakon rednog broja 37. PVI indeks računamo kada broj izabranih kandidata ispod rednog broja na kandidacijskoj listi koji odgovara broju mandata koje je ta stranka osvojila (b = 15) podijelimo s brojem mandata koji je označena stranka osvojila (a=37). Stoga $PVI=b/a$

odnosno $PVI=15/37$ $PVI=0,4$.

Tablica 14. PVI indeks za parlamentarne izbore na Kosovu 2014.

		<i>PDK</i>	<i>LDK</i>	<i>VV</i>	<i>AAK</i>	<i>Srpska lista</i>	<i>NISMA</i>	<i>KDTP</i>	<i>Vakat</i>	<i>Other</i>	<i>Total</i>
1	broj mandata koje je stranka osvojila (a)	37	30	16	11	9	6	2	2	7	120
2	Broj mandata koji su osvojili kandidati koji su se našli na poziciji na listi većoj od broja mandata koje je stranka osvojila (b)	15	11	4	7	7	2	1	1	0	48
3	Broj mandata alociranih unutar liste na temelju stranačkog redosljeda (sigurni mandati) (c)	22	19	12	4	2	4	1	1	7	72
4	PVI (p)	0,4	0,36	0,25	0,63	0,77	0,33	0,50	0,50	0	0,40

Izvor: Izradio autor prema podacima sa službene internetske stranice Centralne izborne komisije Kosova <http://www.kqz-ks.org>

Granične vrijednosti PVI su 0, koja označava da nema nikakvog utjecaja preferencijskog glasovanja. U listovnim sustavima bez preferencijskog glasovanja, odnosno onima koji koriste zatvorene blokirane liste, svi kandidati će biti izabrani prema redosljedu određenom od stranke. Što znači da ovi sustavi imaju PVI 0. Listovni razmjerni sustav, sa zatvorenim blokiranom listom, koji se koristi u Crnoj Gori imao bi PVI 0.

U listovnom razmjernom sustavu, s kvazilistama, s korištenjem abecednih lista, odnosno da birači mogu glasovati isključivo za kandidate, a ne i za stranačku listu, PVI bi bio 1. U takvom sustavu stranački rezultat predstavlja zbroj rezultata koje su kandidati te stranke pojedinačno ostvarili. U njemu nije moguće glasovati isključivo za stranku ili za stranku i kandidata. U slučaju najvećeg broja finških stranaka PVI bi bio 1, jer one koriste abecedne kandidacijske liste, iako to nije zakonska obaveza u ovoj zemlji. U njihovu slučaju broj mandata alociranih na temelju preferencijskih glasova bi bio jednak broju mandata koje je stranka osvojila.

PVI je pogodan za mjerenje i upoređivanje kako pojedinačnih kategorija, tako i agregiranih podataka.

1.5.4.4 Carey-Shugartov model

Najveći doprinos istraživanju utjecaja izbornih sustava na stranačku i osobnu reputaciju dao je rad Careya i Shugarta iz 1995. godine. U svom radu oni analiziraju kakav poticaj imaju izborni sustavi na kandidate i zastupnike. Ova dva autora smatraju da neki izborni sustavi ohrabruju kandidate da njeguju svoje osobne reputacije, dok drugi potiču kandidate da se oslone na reputaciju svoje stranke. Model koji su razvili “predlaže metodu dodjeljivanja relativnih vrijednosti osobne reputacije zastupnicima (i kandidatima za zastupnike) naspram stranačke reputacije za napredovanje njihovih političkih karijera” (Carey, Shugart, 1995: 419). Oni evaluiraju izborne obrasce (electoral formula) pomoću četiri varijable: koje označavaju kao (1) izborna lista (balot), (2) udruživanje/povlačenje (pool), (3) glasovanje (votes) i (4) veličina okruga (magnitude) (420). Prve tri varijable služe za izradu indeksa, dok treća nije uključena u numeričko ocjenjivanje izbornih sustava. Unutar svake od tri navedene varijable, ne uključujući veličinu izborne jedinice, Carey i Shugart su odredili skalu vrijednosti od 0 do 2. Na temelju devet različitih vrijednosti tri varijable ova dva autora razvijaju 13 različitih kombinacija izbornih sustava dajući za njih konkretne primjere.

A. Izborna lista (Balot)

Izborna (kandidacijska) lista se odnosi na opseg stranačke kontrole. Kod ove varijable od ključne je važnosti: (1) tko će biti kandidiran, i (2) na kojem će se mjestu na izornoj listi u listovnim sustavima naći sami kandidati. Ovi autori razlikuju tri vrste izborne liste (Carey i Shugart 1995: 421) dajući im numeričke vrijednosti:

Izborna lista 0 - one u kojima stranke predstavljaju konačan popis kandidata koji glasači ne mogu mijenjati. “Kada je izborna lista (BALOT) = 0, vođe imaju maksimalnu kontrolu nad listama, glasači biraju između stranaka, a ne individualnih kandidata, tako da je vrijednost osobne reputacije minimalna” (421);

Izborna lista 1 - one u kojima stranke određuju tko su njihovi kandidati, ali glasači mogu izmijeniti redoslijed liste. “Rezultat u vrijednosti 1 ukazuje da vođe određuju koji će političari dobiti podršku stranke, ali i da glasači mogu odrediti koji će kandidati biti izabrani tako što biraju između kandidata ponuđenih od strane stranke. Ovo nužno podrazumijeva konkurenciju među kandidatima koji predstavljaju istu stranku, te će tako osobna reputacija biti od značaja” (421); i

Izborna lista 2 - one u kojima stranke ne kontroliraju ni pristup kandidaturi niti redoslijed

kandidata. “Rezultat u vrijednosti 2 ukazuje da vođe ne kontroliraju tko će dobiti podršku stranke da se kandidira niti imaju kontrolu na to tko će biti izabran s kandidacijske liste. U takvim sustavima kandidati mogu dobiti pristup glasačkoj listi tako što će: platiti kotizaciju, sakupiti potpise, putem primarnih izbora, ili kombinacijom nekih od ovih metoda. Ključna točka je ta da sami političari određuju sebi pristup kandidacijskoj listi tako što djeluju kao individualni politički poduzetnici. Stranački vođe su marginalizirani i vrijednost osobne reputacije je maksimalna” (421).

B. Udruživanje/povlačenje glasova (Pool)

Udruživanje (povlačenje) glasova pravi razliku između izbornih sustava gdje je glas za jednog kandidata namijenjen samo njemu i onih sustava gdje on doprinosi broju mjesta koja je stranka osvojila u izornoj jedinici. Isti autori razlikuju također tri vrijednosti.

Udruživanje glasova 0 - glas se prvo računa u svrhu određivanja koliko će se mjesta dodijeliti listi, odnosno postoji udruživanje na razini cijele stranke. “Kada je udruživanje/povlačenje glasova [POOL] = 0, glas za bilo kojeg kandidata date stranke se računa prvo kao glas za cijelu stranačku listu radi utvrđivanja koliko će mandata biti dodijeljeno toj listi. Takvi sustavi uključuju razmjerne sustave u sve tri njihove najčešće opcije: (1) zatvorene liste, u kojima glasači glasuju izravno za listu, kao u Španjolskoj, (2) otvorene liste, u kojima glasači iskazuju svoje preferencije za jednog ili više kandidata s liste, kao u Finskoj od 1955.; i (3) višestruke liste, u kojima glasači glasuju za jednu od nekoliko kandidacijskih lista koje su predstavljene pod imenom iste stranke, kao u Finskoj prije 1955. i u Urugvaju. U svakoj od ovih varijanti, međutim, glasovi za sve kandidate ili liste su udruženi kako bi se odredilo koliko mandata stranka kao cjelina osvaja. Osim toga, kada stranke predstavljaju samo jednog kandidata u jednomandatnim izbornim jedinicama, glasovi se efektivno ‘udružuju’ unutar cijele stranke, dok svaka stranka predstavlja utvrđenu fiksnu listu koja sadrži ime jednog kandidata. Kada se glasovi udruže na ovaj način, uspjeh kandidata zavisi od sposobnosti njihove cijele stranke da privuče glasove. Reputacija stranke je tada naglašena u odnosu na osobnu reputaciju” (421);

Udruživanje glasova 1 - udruživanje glasova postoji samo između dijela kandidata, a ne na razini cijele stranačke liste. “Kada je udruživanje/povlačenje glasova = 1, glasovi se također udružuju, ali se udružuju među kandidatima ili među frakcijama stranaka, prije nego unutar cijele stranke. Udruživanje među kandidatima se javlja kod pojedinačno prenosivog glasovanja (uključujući i SMID varijantu sustava alternativnog glasa), gdje glasači mogu izabrati kome će glas biti prenesen, ukoliko nije neophodno da izaberu njihov prvi izbor ili ukoliko je njihov

prvi izbor previše nepopularan da bi bio izabran. Udruživanje se također događa na podrazini stranke, na substranačkoj razini u kolumbijskoj formuli osobnih lista gdje je glas, koji mora biti dat pojedinačnom kandidatu, povučen unutar članova iste liste, ali ne i između drugih lista iste stranke. Kada se povlačenje događa na substranačkoj razini, kandidati ovise o svojoj sposobnosti ili o sposobnosti njihove frakcije da privuče glasove nezavisno od stranke kao cjeline, tako da je osobna reputacija značajnija nego kada je $POOL = 0$ ” (421-422).;

Udruživanje glasova 2 - nema udruživanja glasova. “Kada je $POOL = 2$, uopće ne dolazi do udruživanja glasova, i svi kandidati se u potpunosti biraju na temelju njihovih osobnih sposobnosti da privuku glasove. Jasno, pod takvim uvjetima, vrijednost osobne reputacije je na vrhuncu u odnosu na kolektivnu reputaciju stranke. Takvi sustavi uključuju jedinstveni neprenosivi glas, nekada korišten u Japanu, i sustavi koji koriste primarne izbore koji dozvoljavaju glasačima da biraju između kandidata unutar stranke” (422).

C. Glasovanje (Vote)

Kod varijable glasovanje Carey i Shugart se fokusiraju na prirodu glasovanja, odnosno kome glasač može dodijeliti jedan ili više glasova. Birač može dati glas samo kandidatu, samo stranci ili i stranci i kandidatu. Zavisno od toga oni razvijaju također tri vrijednosti. Carey i Shugart prave razliku između sustava:

Glasovanje 0 – glasači mogu dodijeliti samo jedan glas i to samo stranci. “Kada je glasovanje = 0, glasači jednostavno biraju između raznih stranaka, kao u Raevoj ideji o ‘kategorijalnom glasovanju’. Pod ovim uvjetima, reputacija stranke je značajna i postoji relativno mali poticaj za kandidate da kultiviraju osobnu reputaciju. Primjeri susustavi zatvorenih lista izborne jedinice bilo koje magnitude, uključujući i većinske sustave jednomandatne izborne jedinice u kojima stranka podnosi ‘listu’s jednim kandidatom” (422);

Glasovanje 1 – glasači mogu glasovati za više kandidata. “Kada je glasovanje = 1, glasači mogu dati više od jednog glasa. Ovo se može dogoditi ili tijekom izbora ili tijekom vremena. Glasračima može biti dozvoljeno da dodijele glasove određenom broju kandidata u okviru jedne stranačke liste ili između više stranaka, kao u panaširanju ili u većinskom sustavu s višemandatnim izbornim jedinicama. Prenosivi glas također dozvoljava glasačima da izraze preferencije za više kandidata, ali da ih ordinalno rangiraju. Alternativno, glasačima može biti dozvoljeno da daju više glasova tijekom vremena, kao kad se primarni izbori koriste da se utvrde nominacije ili kada se koristi drugi krug da se izabere između najboljih natjecatelja u prvom krugu glasovanja.

U svim ovim sustavima, činjenica da se glasovi dodjeljuju individualnim kandidatima znači da je osobna reputacija političara značajnija nego kada se glasovi dodjeljuju samo strankama. Međutim, kada se dodjeljuje više glasova, osobna reputacija nije toliko značajna u odnosu na reputaciju stranke kao kada se svi kandidati natječu uporedno za istu nedjeljivu podršku svakog pojedinačnog glasača. Kada se višestruki glasovi dodijele simultano, kandidati jedne stranke mogu se natjecati kao jedan blok, umjesto da se natječu jedni protiv drugih. Kada se na primarnim izborima odrede nominacije, unutarstranačka konkurencija se događa među podgrupama svih kandidata, ali reputacija stranke je važnija na općim izborima. Najzad, u drugoj rundi izbora, konkurenti moraju proširiti svoj ugled izvan ustaljene grupe glasača čija im je podrška dozvolila da 'prežive' prvi krug" (422); i

Glasovanje 2 - glasači mogu glasovati za jednog kandidata ili frakciju. „Kada je glasovanje = 2, konačno, svaki glasač može dati jedan glas, ili za kandidata ili za stranačku frakciju. Ovo objašnjava, između ostalog: pojedinačno neprenosivi glas, dvostruki simultani glas, sustave alternativnog glasa, i proporcionalne listovne sustave otvorenih lista. U svim ovim sustavima, unutarstranačka konkurencija se događa istovremeno s međustranačkom konkurencijom. Glasači ne mogu rasporediti svoju podršku ni na članove jedne iste stranke niti na različite stranke. Svatko se istovremeno natječe protiv svakoga. Pod ovim uvjetima, osobna reputacija je maksimalna u odnosu na reputaciju stranke" (422-423).

Carey i Shugart smatraju da kandidati imaju najveći poticaj da njeguju osobnu reputaciju u onim izbornim sustavima gdje glasači glasaju samo za jednog kandidata ili frakciju. Stoga je kandidatu vrlo važno da privuče pažnju birača, za što je važno da ima dobru osobnu reputaciju koja ga izdvaja u odnosu na druge kandidate.

D. Veličina izborne jedinice (Magnitude)

Četvrta varijabla je veličina izborne jedinice, ili magnituda koja se odnosi na broj mandata koji se raspodjeljuju u jednoj izbornoj jedinici. Carey i Shugart ističu da efekti promjene veličine okruga na važnost osobne reputacije kandidata zavise od drugih odlika izbornog sustava. Povećanje magnituda u listovnim sustavima sa zatvorenim izbornim listama oduzima smisao osobnoj kampanji, ali se važnost osobne reputacije povećava s povećanjem magnituda u svim drugim sustavima, odnosno kada je glasovanje $\neq 0$ (430).

1.5.4.5 Shugartov model

U svojem radu iz 2001. godine Shugart je predstavio blago izmijenjenu verziju modela koji je razvio s Careyem. Shugart se u svom radu bavio pitanjem izborne učinkovitosti. Termin učinkovitost koristi u značenju da je učinkovitost “ostvarenje nekog od željenih efekata s minimumom troškova i napora” (Shugart, 2001:182). Shugart se bavi međustranačkom i unutarstranačkom dimenzijom. Pod unutarpartijskom dimenzijom Shugart podrazumijeva “opseg u kojem kandidati za zakonodavstvo ovise o vlastitom ugledu, za razliku od ugleda njihovih stranaka, kako bi dobili izbore”. U tom radu Shugart je predstavio indeks unutarstranačke učinkovitosti (182) koji se služi izmijenjenim modelom.

U izmijenjenom modelu koji je Shugart predstavio 2001, operacionalizacija ovisi o tri faktora: (1) izbornoj listi, (2) glasovanju, (3) veličini izborne jedinice. Ovoga puta skala vrijednosti nije od 0 do 2, već ima pet mogućih vrijednosti krećući se od 2 do -2, osim u slučaju veličine izborne jedinice kada ima tri vrijednosti i kreće se od 1 do -1.

A. Izborna lista (Balot)

Ova varijabla se odnosi isto kao i u prethodnom, Carey-Shugartovu modelu (1995), s jedne strane na to tko kontrolira sustav nominacije kandidata, a s druge na to mogu li glasači utjecati svojim glasovima na dati redoslijed kandidata na izbornoj listi. Stoga Shugart razlikuje (2001: 182-183):

- (2) : pristup izbornoj listi uz isključivo odobrenje stranačke elite, glasači ne mogu izmijeniti raspored liste;
- (1): pristup izbornoj listi kroz decentralizirane unutarstranačke procedure, glasači ne mogu izmijeniti raspored liste;
- (0): pristup izbornoj listi kontroliraju stranke, ali glasači mogu izmijeniti listu;
- (-1): pristup izbornoj listi na općim izborima zahtijeva preživljavanje preliminarne runde glasovanja;
- (-2): pristup izbornoj listi praktično nesputan.

B. Glasovanje (Vote)

Varijabla glasovanje tretira odnos listovnog prema nominalnom glasanju. Na jednom kraju ekstremna vrijednost je 2 gdje glasač može glasovati samo za listu, a na drugom -2 kad može glasovati samo za pojedinačnog kandidata. Između njih se nalaze međumodeli, te je omogućeno razlikovanje fleksibilne (Nizozemska) te kvaziliste (Finske).

Ova varijabla je u sebi integrirala varijablu udruživanje (pool) iz Carey-Shugartova modela. Naime, ona integrira dvije varijable iz Carey-Shugartova modela - glasovanje i udruživanje, što je na neki način omogućeno većim brojem mogućnosti (5) u odnosu na prethodni model koji je omogućavao 3 mogućnosti po varijabli.

(2): moguće je glasovanje isključivo za izbornu listu;

(1): moguće je glasovanje za izbornu listu ili glasovanje za pojedinačnog kandidata (nominalno), ali glasovanje za listu dominira;

(0): moguće je isključivo glasovanje za pojedinačnog kandidata, ali glas se može udružiti ili prenijeti drugim kandidatima;

(-1): glasovanje je ili nominalno ili za listu, ali nominalni glasovi dominiraju i udružuju se s glasovima drugih kandidata;

(-2): moguće je glasovanje samo za pojedinca te se glasovi ne mogu prenijeti drugim kandidatima.

C. Veličina izborne jedinice (District)

U Carey-Shugartovu modelu veličina izborne jedinice je bila jedna od varijabli, ali ona nije bila numerički tretirana. Carey i Shugart su tada koristili termin magnituda (magnitude), dok Shugart koristi termin district. Riječ je o sinonimima koji znače veličina okruga. Nakon Shugartove intervencije veličina izborne jedinice ima numerički iskazane mogućnosti, odnosno skalu od tri moguće vrijednosti koje variraju od 1 do -1. Shugart smatra da na poticaj za dodjeljivanje osobnog glasa utječe veličina izborne jedinice. Ako glasači daju glasove za stranke, poticaj opada što je izborna jedinica veća (183). Odnosno u velikoj izbornoj jedinici, kada se koriste stranačke liste, značaj kandidata opada. Veliki broj kandidata na listama umanjuje smisao njihova utjecaja na privlačenje glasova za njihovu stranku. Ukoliko je izborna jedinica manja značaj kandidata raste, oni s dobrom reputacijom mogu pojačati mogućnosti stranke za uspjeh.

U izbornim sustavima gdje dominira nominalni glas, odnosno birači glasuju za pojedinačne kandidate, povećavanjem magnitude povećava se potreba kandidata da se osobnom reputacijom istakne u odnosu na druge kandidate što potiče osobne kampanje (Shugart 2001: 183). Vrijednosti na skali imaju sljedeći opseg:

- (1): veličina izborne jedinice je veća od jedan, pri čemu je glasovanje (Vote) > 0;
- (0): veličina izborne jedinice je jedan;
- (-1): veličina izborne jedinice je veća od jedan, pri čemu je glasovanje (Vote) ≤ 0, što znači da je izborna lista (Balot) ≤ 0.

Tablica 15. Shugartov indeks unutarstranačke učinkovitosti - unutarstranačka dimenzija

<i>Vrijednost indeksa</i>	<i>Ocjene komponenti</i>	<i>Opis sustava</i>	<i>Primjeri</i>
Izborni sustavi orijentirani k biraču (candidate-centered systems)			
-1,00	-2, -2, -1	SNTV	Japan (prije reforme) Kolumbija
-0,86	-2, -2, 0	SSD većina s nesputanim pristupom	Filipini
-0,71	0, -1, -1	Listovni razmjerni sustav s otvorenim listama	Grčka, Italija, Brazil
-0,57	-2, 0, -1	Sustav pojedinačno prenosivog glasovanja	Irska
-0,43	0, 0, -1	Listovni proporcionalni s kvazilistama	Finska, Čile, Kosovo*
-0,29	-1, -2, 0	SSD dvokružni većinski sustavi	SAD, Francuska
-0,14	0, -2, 0	SSD sa stranačkom kontrolom	UK, Kanada
Izborni sustavi orijentirani k stranci (party-centered systems)			
0,20	1, -1, 1	Listovni razmjerni sustav s odvojenim nominacijama i jedinicama za alokaciju	Danska, Slovenija
0,40	0, 1, 1	Listovni razmjerni s fleksibilnim listama	Belgija, Nizozemska, Austrija*
0,60	-1, 2, 1	Listovni razmjerni sa zatvorenim listama uz nominiranje kandidata putem primarnih izbora,	Costarika
0,80	1, 2, 1	Listovi razmjerni sustavi – zatvorene liste	Portugal, Španjolska
1,00	2, 2, 1	Listovni razmjerni sustavi sa zatvorenim listama i koncentriranim nominacijama	Venezuela (prije reforme)

Izvor: Shugart 2001: 184

Autor unio Kosovo i Austriju, prateći Shugartove kriterije.

Shugart (2001: 184) je u svom kasnijem radu kreirao indeks čije se vrijednosti kreću od 0 do 1. Međutim, vrijednosti indeksa ne predstavljaju stvarne numeričke vrijednosti dobivene izračunavanjem putem određene formule. Shugart je jednostavno definirao 12 vrijednosti između 1 i 0, uključujući i granične vrijednosti koje odgovaraju odgovarajućim kombinacijama ocjena komponenti. Prateći zadane kombinacije, odnosno vrijednosti indeksa klasificirao je određeni broj izbornih sustava (tablica 15.).

1.5.4.6 Ostale modifikacije Carey-Shugartova modela

Carey-Shugartov model je potakao značajan interes za pitanje poticaja za vođenje osobnih kampanja, odnosno sve dublje istraživanje pitanja odnosa osobne i stranačke reputacije, kao i glasovanja. I sam Shugart je predložio korigirani model (2001), a slično su uradili Farrell i McAllister (2006), odnosno Karvonen (2010), kao i Ortega. Svi oni su modifikacijama pokušali unaprijediti model, ili ga prilagoditi dostupnim podacima, recimo CSES (Farrell i McAllister, 2006).

1.5.4.6.1 Modifikacije Farrell i McAllistera

Farrell i McAllister (2006) su pošli od Shugartova modela (2001), tako da i oni tretiraju tri varijable: (1) izborna lista, (2) glasovanje, (3) veličina izborne jedinice.

A. Izborna lista (Balot)

Ova varijabla se gotovo u potpunosti poklapa sa Shugartovom skalom za varijablu izborna lista. Budući da su Farrell i McAllister koristili u svom istraživanju podatke CSES-a, morali su odustati od pravila za selekciju kandidata, jer CSES nije posjedovao tada detaljne podatke o ovom pitanju (Farrell i McAllister, 2006:727). U njihovu modelu skala se sastoji od sljedećih vrijednosti:

1. glasači ne mogu izmijeniti raspored liste (listovni razmjerni – zatvorena lista);
2. glasači mogu izmijeniti listu (listovni razmjerni – otvorena lista);
3. pristup izornoj listi (ballot) zahtijeva kvalificiranje u drugi krug glasovanja građana (francuski dvokružni većinski sustav);
4. pristup izornoj listi praktično nesputan (sustav pojedinačno prenosivog glasovanja).

B. Glasovanje (Vote)

Kod varijable glasovanje Farrell i McAllister kreirali su sljedeće rangiranje:

1. moguće je glasovanje isključivo za izbornu listu (zatvorene liste);
2. moguće je glasovanje za izbornu listu ili glasovanje za pojedinačnog kandidata (nominalno), ali glasovanje za listu dominira (zatvorene neblokirane liste);
3. moguće je isključivo glasovanje za pojedinačnog kandidata, ali glas se ne može udružiti ili prenijeti drugim kandidatima (sustavi relativne većine);
4. glasovanje je ili nominalno ili za listu, ali nominalni glasovi dominiraju i udružuju se s glasovima drugih kandidata (otvorene liste);
5. moguće je glasovanje samo za pojedinca, ali se glasovi mogu udružiti ili prenijeti drugim kandidatima (sustav pojedinačno prenosivog glasa).

C. Veličina izborne jedinice (District)

Farrell i Mc Allister su u slučaju komponente veličina izborne jedinice, kako i sami kažu (2006:727), preuzeli Shugartovo kodiranje. Slično kao i Carey i Shugart (1995) i oni smatraju kako se utjecaj veličine magnitude (M) može razlikovati ovisno o karakteru glasovanja. Ovi autori smatraju da u izbornim sustavima koje karakterizira stranačko glasovanje osobna reputacija kandidata smanjuje značaj veličini magnitude, odnosno da je osobna reputacija manje značajna ako je magnituda veća. U izbornim sustavima koje karakterizira glasovanje za kandidate, što je magnituda veća značaj osobne kandidature se povećava, jer se kandidati suočavaju s više unutar-stranačkih konkurenata, pa se i poticaji za osobno glasovanje povećavaju.

Vrijednosti su izvedene na sljedeći način:

1. $M_{1, \text{sa Glasovanje}} = 1$
2. $M = 1$
3. $M_{1, \text{sa Glasovanje}_1 \text{ i Izborna lista}_1}$

Tablica 16. Ocjene izbornih sustava na temelju unutarstranačke dimenzije

<i>Vrijednost indeksa</i>	<i>Ocjene komponenti</i>	<i>Opis sustava</i>	<i>Primjeri</i>
10,0	4,5,3	Sustav pojedinačno prenosivog glasa	Irska
0,8	4, 5 ,2	Sustav alternativnog glasa	Australija
7,1	2, 4, 3	Listovni razmjerni s otvorenim listama, panaširanje	Danska, Švicarska
5,7	3, 3, 2	Jednomandatni izborni okruzi, dvokružni izborni okruzi	Francuska, SAD
4,7	MM FIX A	Kombinirani sustav s apsolutnom većinom (run off rule)	Mađarska, Litva
4,3	1, 3, 1	Jednomandatni izborni okruzi sa stranačkom kontrolom	Kanada, UK
3,6	MM FIX B	Kombinirani sustav s relativnom većinom	Njemačka, Japan, Koreja, Meksiko, Novi Zeland, Tajvan
2,9	2, 2, 1	Zatvorene neblokirane liste	Belgija, Češka Republika, Nizozemska, Poljska, Slovenija, Švedska
1,4	1, 1, 1	Listovi razmjerni – zatvorene liste	Bugarska, Island, Izrael, Norveška, Portugal, Rumunjska, Španjolska

Izvor: Farrell i McAllister, 2006:731

1.5.4.6.2 Modifikacije Karvonena

Lauri Karvonen je za potrebe svoje studije Personalizacija politike (2010) intervenirao na Shugartovu modelu. Karvonen je izmijenio model, tako da 0 odgovara maksimalnoj usredotočenosti na stranku, a 2 maksimalnoj usredotočenosti na kandidata. U svojoj knjizi Karvonen klasificira različite izborne sustave po ovom modificiranom modelu. Prilikom izbora izbornih sustava on se opredijelio za sustave u stabilnim demokracijama, odnosno nije se bavio istraživanjem onih izbornih lista koje se koriste u novim demokracijama.

U grupu sustava s većom usredotočenosti prema kandidatu razlikuje pet razina, odnosno podgrupa, ovisno o stupnju usredotočenosti sustava na kandidata. U prvu podgrupu ubraja sustav pojedinačno neprenosivog glasovanja koji se koristio u Japanu do 1996. godine s maksimalnom vrijednosti 2. Ovaj sustav se odlikuje višečlanim izbornim jedinicama, gdje glasovi dati pojedinačnim kandidatima ne mogu biti prenijeti drugim kandidatima ili udruženi na razinu lista ili stranaka. U drugu podgrupu izbornih sustava Karvonen svrstava izborne sustave u kojima “stranke kontroliraju pristup listiću, ali glasači mogu glasovati za pojedinca ili listu u višečlanim izbornim jedinicama” (Karvonen, 2010: 37) s vrijednošću 1,71. Kod ovih izbornih

sustava glasovi za pojedinca su jedini kriterij koji odlučuje koji će kandidat s liste biti izabran. Karvonen ističe izborni sustav u Grčkoj kao sustav u kojemu “relativno mala grupa posvećenih glasača može pomoći svom omiljenom kandidatu da bude izabran” (37). Treća razina u ovoj grupi zauzima irski sustav pojedinačno prenosivog glasovanja (STV) s vrijednošću od 1,57. Na četvrtu razinu Karvonen smješta “finski sustav kvazilista, gdje svi glasači moraju odabrati preferiranog kandidata sa stranačke liste i gdje se preferencijski glasovi skupljaju na razini izborne jedinice” s vrijednošću 1,43. Petu grupu čine “dvokružni većinski sustavi s jednomandatnim izbornim jedinicama (Francuska, SAD) koji imaju vrijednost 1,29, dok britanski većinski sustav sa stranačkom kontrolom dobiva vrijednost 1,14” (37).

Drugu grupu čine izborni sustavi usredotočeni na stranke. Njihov najčistiji tip, po Karvonenu, je razmjerni sustav zatvorenih lista s primjerima Norveške i Španjolske. Listovni razmjerni sustavi s preferencijskim glasovanjem unutar liste imaju vrijednost 0,60 - 0,80, kao u slučaju Belgije i Danske.

Kombinirani sustavi po Karvonenu predstavljaju problem za Shugartovu klasifikaciju, “ističući da oni sadrže dva elementa s drukčijom izbornom logikom” (37). Karvonen se dalje ne upušta u polemiku sa Shugartom već samo navodi da Shugart (2001, 186-187) klasificira njemački mješoviti razmjerni sustav kao neznatno stranački usmjeren. Na Karvonenovoj skali on ima vrijednost 0,90, dok je japanski paralelni sustav klasificirao kao neutralan, odnosno niti je klasificiran kao stranački usmjeren niti kao usmjeren na kandidata. Po Karvonenu njegova vrijednost je 1,00.

1.5.4.6.3 Ortegine modifikacije - Poticaji za organiziranje osobnih kampanja u preferencijskim sustavima

Model koji su izgradili Carey i Shugart (1995) Ortega je adaptirala za potrebe preferencijskih sustava, te na temelju njega uporedila dio preferencijskih izbornih sustava. Po ovom autoru (Ortega, 10) dva su pitanja od fundamentalnog značaja za razvrstavanje poticaja koji u sustavima preferencijskog glasovanja potiču organiziranje osobnih kampanja:

- “(1) potrebno je ispitati stupanj do kojeg sustavi preferencijskog glasovanja potiču kandidate da se natječu s članovima drugih stranaka na izborima,
- (2) potrebno je ispitati stupanj do kojeg preferencijski sustavi idu u prilog unutarstranačkoj konkurenciji” (Ortega, 10).

Ortega (4-7) preferencijske sustave upoređuje kroz tri osnovne dimenzije:

- (1) izborni obrazac (ballot structure),

- (2) struktura formule (formulatic structure) i
- (3) struktura izborne jedinice (constituency structure).

Slijedeći Carey-Shugartov model i Ortega daje niz mogućih vrijednosti 0, 1 i 2. Veći broj bodova, ukazuje na postojanje većeg poticaja.

A. Struktura izbornog obrasca

Kod izbornog obrasca Ortega razlikuje tri glavna elementa: (1) sustav glasovanja (voting system), (2) glasački listić (ballot paper) i (3) nominalne glasove (nominative votes).

Sustav glasovanja

Sustav glasovanja mjeri je li dozvoljeno da birač podrži jednog ili više kandidata, uz isključenje svih drugih kandidata iste stranke u unutarstranačkoj konkurenciji. Sustav glasovanja je bodovan na sljedeći način:

- 0: Sustavi totalnog transfera (Systems of total transfer)⁴³
- 1: Sustavi parcijalnog transfera (Systems of partial transfer)⁴⁴
- 2: Sustavi bez transfera (Systems without transfer)⁴⁵.

⁴³ Rezultat “0” kod Ortege (2006: 11) znači da glas dat određenom kandidatu može doprinijeti izboru svih drugih kandidata iste stranke, kao i da birači imaju dovoljno glasova da glasaju za sve stranačke kandidate. U ovim slučajevima nije izražena unutarstranačka kompeticija, jer glasač ima jednak broj preferencijskih glasova broju kandidata njegove stranke.

⁴⁴ Rezultat “1” se označavaju izborni sustavi gdje je biračima dozvoljeno da podrže nekoliko stranačkih kandidata, ali ne i jednak broj broju stranačkih kandidata. Ortega (2006:11) uključuje u ovu kategoriju izborne sustave u kojima stranke imenuju više kandidata nego što birači imaju glasova na raspolaganju. U ovu kategoriju je uključen i sustav pojedinačnog prenosivog glasa.

⁴⁵ U kategoriju rezultat “2” Ortega (2006:12) svrstava sustave s najvećim stupnjem unutarstranačke kompeticije, gdje birači imaju mogućnost da glasuju za jednog kandidata iz grupe više stranačkih kandidata. U ovu kategoriju ona uključuje sustav pojedinačno neprenosivog glasa.

Glasački listić

Kategorija *glasački listić* razlikuje dva osnovna pristupa koja mogu biti primijenjena kod određivanja radoslijeda na kandidacijskoj listi. Jedan predstavlja “abecednu listu” gdje su kandidati izlistani po abecednom redu. Primjer korišćenja abecednih lista predstavlja veći broj finških stranaka. S druge strane, Ortega razlikuje stranačku listu koja rangira sve kandidate jedne stranke u skladu sa stranačkim preferencijama. Redoslijed na listi kod preferencijskog glasovanja može biti od velikog utjecaja⁴⁶.

Glasački listić se boduje na sljedeći način:

0: Stranački glasački listić

1: Abecedni glasački listić sa stranačkom kontrolom nad pristupom listiću

2: Abecedni glasački listić bez stranačke kontrole nad pristupom listiću

Nominalni glas

Treća kategorija unutar izbornog obrasca ima dvije dimenzije. Pod prvom dimenzijom Ortega podrazumijeva *broj dozvoljenih nominalnih glasova*, koji može biti (1) jedan (pojedinačni sustavi glasovanja), (2) više od jednog ali manje od broja mjesta (ograničeno glasovanje) ili (3) jednako broju mjesta (blokirano glasovanje).

Druga dimenzija je *tip glasovanja birača* koji može biti ili *nominalni* ili *ordinalni*. Svi ovi tipovi nominalnog glasovanja mogu biti korišteni i u osobnim i u listovnim sustavima. Dok u osobnim sustavima i sustavima otvorenih lista birači imaju jedan tip glasa (nominalni glas), u sustavima zatvorenih lista birači mogu dati dva različita tipa glasa: glas za listu i različit broj nominalnih glasova².

Nominalni glasovi mogu u *osobnim i otvorenim listovnim* sustavima proizvesti različite učinke, ovisno o strategiji same stranke (12). Ukoliko stranka nominira broj kandidata jednak broju

⁴⁶ “Istraživanje preferencijskog sustava glasovanja ukazuje na to da gdje je biračima dozvoljeno da biraju između stranačkih kandidata, redoslijed kandidata na glasačkom listiću ima utjecaj na to kome će birač dati glas (Darcy and McAllister, 1990). Katz i Bardi (1980) su analizirali talijanske parlamentarne izbore 1976, i otkrili su da su kandidati, koji su bili postavljeni u vrhu stranačke liste, primili više nominalnih glasova nego oni poredani na sljedećim pozicijama. Sličan efekt pozicije na listi je primijećen u Švicarskoj (Gruner et al., 1975), Irskoj (Robson and Walsh, 1974) i Španjolskoj (Lijphart i Lopez Pintor, 1988). U tom pogledu, sustavi abecednih lista vjerojatno će kreirati više poticaja za kandidate da organiziraju osobne kampanje nego strukture stranačkih lista. Međutim, izbori za španjolski Senat ilustriraju da abecedni redoslijed kandidata na glasačkom listiću može biti izmanipuliran od strane političkih stranaka favoriziranjem određenih kandidata, stavljanjem njihovih imena da budu prva na listi (Montaves & Ortega, 2002)” (Ortega, 2006: 12).

glasova s kojima raspolaže pojedinačni birač u višestrukim sustavima glasovanja (multiple voting systems), kao što su blokirani i ograničeni sustavi glasovanja, stranački glas jača. Ukoliko je broj kandidata istaknutih od stranke veći, onda slabi stranački glas, a potaknuta je konkurencija između kandidata iste stranke. Kod nominalnih pojedinačnih sustava glasovanja kandidati iste stranke se natječu između sebe, ali bez mogućnosti zbrajanja izbornih rezultata, već isključivo na temelju vlastitog izbornog rezultata.

Prilikom određivanja vrijednosti Ortega (14) polazi od pretpostavke da ako stranke imenuju onoliko kandidata koliko ima mjesta u izornoj jedinici da budu popunjena, nominalni glasovi u osobnim i sustavima otvorenih lista bi bili bodovani na sljedeći način:

- Blok glas: 0 ako je nominalni, 2 ako je ordinalni, 1 ako je kumulativni
- Ograničeni glas: 1 ako je nominalni ili kumulativni, 2 ako je ordinalni
- Pojedinačni glas: 2 ako je nominalni ili ordinalni.

Ortega ističe da kod osobnih i otvorenih izbornih sustava kada stranka nominira onoliko kandidata koliko ima glasova po biraču kandidati su prisiljeni voditi kampanju kao grupa.

Ortega ističe “da kada je biračima dozvoljeno glasovanje za onoliko kandidata za koliko žele iz zatvorene stranačke liste, isticanje osobne preferencije za određene kandidate unutar stranačke grupe ne rezultira oslabljenim stranačkim glasom, glasovi birača u potpunosti određuju alokaciju mjesta koja je dobila stranka” (14). Prema ovom autoru upotreba “ograničenog i blokiranog glasa u sustavima zatvorenih lista uvijek favorizira unutarstranačku konkurenciju, ali ohrabruje kandidate da se grupiraju” (14). U jednoj takvoj konkurenciji, javlja se konkurencija grupa, pa uspjeh pojedinačnog kandidata ovisi i o sposobnosti njegove stranačke grupe unutar stranačke liste.

Kada je riječ o preferencijskom glasovanju u kojemu je pojedinačni glas korišten u sustavu zatvorenih lista, kandidati iste stranke su primorani raditi kampanje jedan protiv drugoga bez grupiranja (15).

Nominalni glasovi u sustavima zatvorenih lista su bodovani na sljedeći način:

- Sustavi većinskog glasovanja: 1 ako je nominalni, 2 ako je ordinalni
- Sustavi pojedinačnog glasovanja: 2 ako je ordinalni ili nominalni.

B. Struktura formule

Kod strukture formule ključna razlika između izbornih sustava jest određuju li isključivo preferencijski glasovi koji će kandidati sa stranačke liste biti izabrani, ili je osim preferencijskog glasovanja od značaja i redosljed kandidata na listi, koji je određen od strane stranke.

Stoga Ortega predviđa više bodova za sustave u kojima su preferencijski glasovi isključivi kriterij za raspodjelu mandata unutar stranačke liste. Po Ortega (15) izborna kvota može biti ocijenjena na sljedeći način⁴⁷:

2: sustavi u kojima je unutarstranačka raspodjela mjesta bazirana u potpunosti na nominalnim glasovima

1: sustavi gdje je unutarstranačka raspodjela mjesta bazirana na nominalnim glasovima i stranačkim listama kandidata.

U sustavima rigidnih listovnih sustava po Ortega značaj osobne reputacije je određen: (1) veličinom izborne kvote, (2) brojem postojećih stranačkih kandidata i (3) brojem dozvoljenih nominalnih glasova⁴⁸.

Sustavi se boduju na sljedeći način:

a. nominalnih glasova: blokirano glasovanje = 0, ograničeno glasovanje = 1, pojedinačno glasovanje = 2

b. rigidni listovni sustavi: blokirane liste, blokirani glas = 2, ograničeno glasovanje = 1, pojedinačno glasovanje = 0.

C. Struktura izborne jedinice

Ortega (18) kod strukture izborne jedinice razlikuje dvije dimenzije: (1) broj mjesta koja treba popuniti u svakom okrugu, veličine izborne jedinice (constituency magnitude), (2) broj birača u izbornom okrugu (constituency size). Efekti magnitude izborne jedinice na unutarstranačku

⁴⁷ Ortega kod strukture formule predviđa dvije moguće vrijednosti: 2 i 1. Rezultat "0" je isključen jer bi značio da redosljed kandidata na glasačkom listiću u potpunosti određuje unutarstranačku raspodjelu mjesta u sustavima preferencijskog glasovanja.

⁴⁸ "Što veći broj kandidata stranka imenuje, to kandidati imaju manji poticaj da organiziraju osobne kampanje: kada stranka predstavlja veliki broj kandidata koji se natječu za mali broj mjesta, visok stupanj unutarstranačkog natjecanja može dovesti do toga da nijedan kandidat ne postigne izbornu kvotu koja je potrebna da bi bio izabran na temelju nominalnih glasova. Drugo, u blokiranim (rigidnim, krutim) sustavima poticaji za organiziranjem osobnih kampanja su također uvjetovani brojem glasova koje birači imaju mogućnost dati: porast broja dozvoljenih glasova povećava mogućnost da neki kandidat dostigne izbornu kvotu svojim nominalnim glasovima" (Ortega, 2006: 15).

konkurenciju zavise od strukture glasačkog listića “dok u sustavima orjentisanim ka stranci velika magnituda izborne jedinice može doprinijeti jačanju stranačkog određivanja redosljeda kandidata, u abecednim listovnim sustavima velika magnituda okruga može doprinijeti pojačanju unutarstranačke konkurencije, jer stranke ne mogu upravljajati redosljedom kandidata koji će se pojaviti na glasačkom listiću” (18). Kad je riječ o utjecaju broja birača u izornoj jedinici na unutarstranačku konkurenciju, Ortega ističe da manji izborni okruzi potiču osobne kampanje, jer su birači jednostavno dostupniji kandidatima nego u izbornim jedinicama s većim brojem birača. Tri načina mjerenja će biti korištena prilikom evaluacije obrazaca unutarstranačke konkurencije: (1) upotreba nominalnih glasova, (2) Ginijev indeks nejednakosti i (3) unutarstranačke borbe.

Upotrebom nominalnih glasova Ortega (18) mjeri jesu li birači izrazili osobnu preferenciju za određene kandidate iz stranačke grupe ili ne vrše unutarstranački izbor⁴⁹.

Ginijevim indeksom nejednakosti mjeri se jesu li birači koncentrirali svoje nominalne glasove na određenog kandidata, ili su raširili svoje glasove jednako između stranačkih kandidata (Wildgen, 1985). Rangira se od 0 do 1⁵⁰.

Indeks unutarstranačkih poraza Ortega je pozajmila od Katza, a njime se mjeri postotak aktualnih kandidata koji su poraženi od strane novih stranačkih kandidata. Dominantni kandidat je članak prethodnog parlamenta⁵¹. Indeks unutarstranačkih poraza se može kretati u rasponu od 0 do 100⁵².

Ortega (19) zaključuje da “velika upotreba preferencijskog glasovanja u kombinaciji sa Ginijevom vrijednošću jednakoj ili blizu 0, zajedno s visokim postocima poraženih izvršitelja ukazuje na visok stupnj unutarstranačke konkurencije”.

⁴⁹ U pojedinačnim sustavima glasovanja ovaj indeks može biti lako izračunat: broj nominalnih glasova je podijeljen s ukupnim brojem glasova. Međutim, u većinskom izbornom sustavu računanje upotrebe unutarstranačkog izbora je kompliciranije. Ovo može biti procijenjeno računanjem prvo totalnog broja nominalnih dozvoljenih glasova i dijeljenjem broja nominalnih glasova djelotvorno datih za određene kandidate prvim rezultatom” (Ortega, 2006:18).

⁵⁰ Rezultat “1” označava da birači koncentriraju svoje nominalne glasove na jednog kandidata unutar stranačke grupe, dok vrijednost “0” označava da birači šire svoje nominalne glasove jednako između svih stranačkih kandidata. Što je veći rezultat, niži je stupanj unutarstranačke konkurencije.

⁵¹ “Jednostavno rečeno, svaki članak parlamenta mora biti ponovno izabran, poražen ili nerazmatran kandidat na sljedećim izborima. Oni koji su poraženi mogu izgubiti na jedan od dva načina. S jedne strane, njihova stranka može izgubiti snagu, što znači da više ne dobiva dovoljno mandata da dozvoli svim postojećim službenicima da budu reizabrani (stranački poraz). S druge strane, ako je novi članak izabran, onda poraženi službenik ne može biti razmatran kao čisto stranačka stvar, umjesto toga, unutarstranački procesi moraju igrati značajnu ulogu” (Ortega, 2006: 19).

⁵² Vrijednost 0 ukazuje na to da izazivač nije uspio poraziti dominantnog članka, za razliku od rezultata 100 koji označava uspjeh novopridošlice (Ortega, 2006: 18).

1.5.4.7 Komparativno istraživanje stavova zastupničkih kandidata (CCS)

Prilikom izrade rada koristit ću se podacima iz provedenog komparativnog istraživanja stavova zastupničkih kandidata, odnosno njegova I. modula (2005. - 2013.). Ovo istraživanje predstavlja multinacionalni projekt⁵³ koji prikuplja podatke o kandidatima na nacionalnim parlamentarnim izborima. Nalazi se dobivaju korištenjem zajedničkog osnovnog upitnika, zahvaljujući čemu je moguća usporedba različitih zemalja. I modul ovog istraživanja je obuhvatio sve tri zemlje koje su predmet analize ovog rada. U ovom radu koristim i podatke za Kosovo, koje mi služi kao kontrolni slučaj, s tim da će podaci za Kosovo biti uvršteni u paket podataka za II. modul koji će biti objavljeni tijekom 2018. ili početkom 2019. godine. Osnovni upitnik se bavi odnosom između kandidata, stranke i birača. Iako je kampanja u fokusu ovog upitnika, on tretira i pitanja ideologije, unutarstranačke demokracije te regrutacije članova i selekcije kandidata za zastupnike. Moduli obuhvataju, po pravilu, razdoblje od 5 godina. Prvi modul je obuhvatio razdoblje 2005. - 2013., a sljedeći će obuhvatiti razdoblje 2013. - 2018.

1.5.5 Utjecaj personalizacije izbornog sustava na političke stranke

1.5.5.1 Politički učinci preferencijskih izbornih sustava u konsolidiranim demokracijama

Efektima preferencijskih sustava bavilo se više autora (Katz, 1980; Katz, 1986; Marsh, 1985; Karvonen, 2004; Ortega, 2006; i dr.). I pored toga što su radovi Katza i Marsha temelj za druge radove u ovoj oblasti, Karvonenov rad (2004) je sistematizirao polazišta za nova istraživanja. Karvonen je hipoteze Katza i Marsha, kao i svoje, sistematizirao u skup od 8 osnovnih hipoteza u četiri oblasti. Nekoliko navedenih Karvonen je preuzeo iz švedske rasprave reformi izbornog sustava, koja se fokusirala na nedostatke preferencijskog glasovanja, koje je sumirao i opisao Petersson i još nekoliko autora (1999).

Ove hipoteze su postavljene i kao osnova za druge istraživače koji se odluče ući u ovo neistraženo područje. Karvonen je dobro poslužila komparativna studija CSES-a na temelju čijih je podataka mogao testirati predložene hipoteze.

⁵³ Više o ovom istraživanju može se naći na njegovoj službenoj stranici <http://www.comparativecandidates.org/>

Ovaj autor, na temelju datih hipoteza, ispituje odnose unutar trokuta koji čine: (1) stranke, (2) kandidatii (3) birači.

Prema Karvonenu, stranke nastoje povećati podršku među biračima, parlamentarni utjecaj i unutrašnju koheziju. Kandidati nastoje povećati svoje mogućnosti za izbor, dok birači nastoje povećati svoj utjecaj na ishod izbora u pogledu kadrova, zastupljenosti stranaka i formiranja vlade (209).

Tablica 17. Karvoneneve hipoteze o efektima preferencijskog glasovanja

<i>Razina</i>	<i>Hipoteza</i>
Politički sustav	H1 - Efektivno preferencijsko glasovanje ima negativan utjecaj na političku stabilnost
	H2 – Preferencijsko glasovanje čini centralnu kontrolu stranačkog financiranja mnogo težom
Stranački sustav	H3 – Preferencijsko glasovanje ublažava fragmentaciju stranačkog sustava
Parlament	H4 – Preferencijsko glasovanje podrazumijeva visok stupanj neuspješnog reizbora aktualnih zastupnika
	H5 – Promjena zastupnika (turnover) kao posljedica preferencijskog glasovanja je povezana s veličinom izbornog okruga
	H6 – Preferencijsko glasovanje dovodi do manje stranačke kohezije
Birač	H7 – Preferencijsko glasovanje dovodi do visoke volatilnosti (nestalnosti) biračkog tijela
	H8 – Preferencijsko glasovanje dovodi do velike izborne izlaznosti

Izvor: Karvonen, 2004:209-210

Za potrebe ove studije koristili smo neke od ovih hipoteza. Ograničili smo istraživanje efekata personalizacije na sustave stranačkih lista koji koriste preferencijsko glasovanje, odnosno preferencijske listovne izborne sustave koji su u upotrebi u zemljama Europske unije. S obzirom na to da se i Karvonen bavio efektima preferencijskih listovnih sustava, velikim dijelom se poklapaju i hipoteze koje je postavio u svom radu s hipotezama u ovom radu. Izuzetak predstavlja hipoteza H1 ovog rada koja tretira pitanje utjecaja na personalizaciju političkih stranaka postojanje zakonom reguliranih procedura za izbor kandidata unutar političkih stranaka u personaliziranim izbornim sustavima.

Karvonen je pokušao kvantitativnim pristupom testirati neke od svojih hipoteza. Međutim, u nekoliko slučajeva primjećuje se nedostatak dostupnih podataka, pa samim time u nekim slučajevima dokazivanje tih hipoteza je i previše zahtjevan zadatak. U nekim hipotezama i sam Karvonen zaključuje da na temelju dostupnih podataka nije moguće izvesti zaključak. U ovom radu ćemo testirati ove teze na konkretnim slučajevima, iako ni kod njih nećemo imati na raspolaganju željene podatke u željenim okvirima.

1.5.5.1.1 Utjecaj personalizacije izbornog sustava na političke stranke

Prilikom ispitivanja utjecaja personalizacije izbornog sustava na političke stranke, pored dvije Katzove hipoteze, unijeta je još jedna hipoteza (H 1) koja ispituje kako utječe postojanje zakonom propisanih postupaka selekcije na odnose u stranci. Ovim se želi pokazati da postojanje zakonskih procedura dodatno ojačava personalizaciju političkih stranaka jer je stranačko rukovodstvo potaknuto da uredi izborne procedure na temelju zakonskih poticaja, odnosno u nekim slučajevima na zakonom uređen način. Preostale dvije hipoteze u okviru ove sekcije se odnose na utjecaj personalizacije izbornog sustava na predizbornu kampanju i odnose ključnih aktera u njoj.

Tablica 18. Pomoćne hipoteze o efektima personalizacije izbornog sustava

<i>Razina</i>	<i>Pomoćna hipoteza</i>
<i>Konsolidirane demokracije</i>	
Političke stranke	H1 – Postojanje zakonom reguliranih procedura za izbor kandidata unutar političkih stranaka u preferencijskim izbornim sustavima dodatno pojačava efekte personalizacije političkih stranaka. H2 – Personalizacija izbornog sustava vodi smanjenoj kontroli financiranja kampanje i stvaranju snažnih veza između kandidata i izravnih donatora njihove individualne kampanje. H3 - Personalizacija izbornog sustava pomoću preferencijskog glasovanja utječe na reizbor zastupnika, odnosno smanjuje broj reizabranih zastupnika.
Kandidat / Zastupnik	H4 – Personalizacija izbornog sustava vodi personalizaciji izborne kampanje i smanjenoj ulozi političkih stranaka u njoj. H5 – Personalizacija izbornog sustava smanjuje stranačku koheziju.
Birač	H 6 – Personalizacija izbornog sustava povećava volatilitnost biračkog tijela.
Stranački sustav	H 7 – Personalizacija izbornog sustava ima negativan utjecaj na političku stabilnost.
<i>Nekonsolidirane demokracije</i>	
Politički / Stranački sustav	H8 – Personalizacija izbornog sustava u nekonsolidiranim demokracijama potiče fragmentaciju stranačkog sustava.

Izvor: Izradio autor.

H 1 – Postojanje zakonom reguliranih procedura za izbor kandidata unutar političkih stranaka u preferencijskim izbornim sustavima dodatno pojačava efekte personalizacije političkih stranaka.

Kao što smo već naveli, postoje dva načina uređenja kandidacijskih postupaka, procesa u kojemu se utvrđuje tko će biti kandidat političke stranke na parlamentarnim izborima. Dominira model u kojemu je ovo pitanje stavljeno u nadležnost samim strankama, dok su rijetke zemlje kojima je zakonski definirana, odnosno uređena procedura selekcije kandidata za zastupnike.

U onim sustavima u kojima je zakonski regulirana procedura selekcije kandidata omogućeno je biračima, u većini zemalja samo članovima političkih stranaka, da biraju kandidate za legislativne funkcije. Na ovaj način se pojačava efekt personalizacije izbornih sustava, jer se povećava uloga birača u izboru njihovih zastupnika. Kao što je već rečeno, pod izbornim sustavom ne treba podrazumijevati samo izbor zastupnika u kojemu sudjeluju dominantno kandidati stranaka već, kako kaže Cox izborni sustav treba definirati kao “set zakona i stranačkih pravila koji uređuju izbornu natjecanje među strankama i unutar njih” (1997:38). Osim slučajeva kada se zakonom propisuje održavanje selekcijskih procesa, u nekim zemljama je prisutan blaži pristup kroz zakonske poticaje za uvođenje prakse demokratske selekcije kandidata za zastupnike.

H 2 – Personalizacija izbornog sustava vodi smanjenoj kontroli financiranja kampanje i stvaranju snažnih veza između kandidata i izravnih donatora njihove individualne kampanje.

Personalizacija izborne kampanje utječe na nastanak ili razvoj osobne financijske kampanje. Postojanje većeg broja individualnih kampanja otežava centralnom rukovodstvu političke stranke, kao i nadležnim državnim službama, kontroliranje i reguliranje financija (Katz,1980: 90-1; Petersson et. al.,1990: 140-2, Karvonen, 2004:210). Povećanje stupnja personalizacije utjecat će na jačanje mreže klijentelističkih odnosa unutar stranaka, kao i licima i društvenim skupinama (interesnim skupinama, lobističkim udruženjima i sl.) izvan njih.

H 3 –Personalizacija izbornog sustava pomoću preferencijskog glasovanja utječe na reizbor zastupnika, odnosno smanjuje broj reizabranih zastupnika.

Katz je razvio tezu da postojanje “mogućnosti nagrađivanja i kažnjavanja individualnih zastupnika dovodi do toga da sve više aktualnih zastupnika izgubi, a novih kandidata osigura mandate, nego u sustavima bez preferencijskog glasovanja” (Katz, 1980: 34). Slično mišljenje ima i Blais koji smatra da preferencijsko glasovanje omogućava biračima da ako ne vole stranku mogu glasovati za drugu stranku, odnosno ako birači ne vole kandidata stranke, onda im sustav omogućava da mogu glasovati za drugog kandidata te iste stranke (Blais, 1991: 250).

1.5.5.1.2 Utjecaj personalizacije izbornog sustava na izborne strategije kandidata i ponašanje zastupnika

Kroz ovu sekciju i u njoj predstavljene dvije hipoteze ispituje utjecaj elemenata izbornog sustava na kandidate te njihovo ponašanje kako u predizbornoj kampanji, tako i između izbora.

H 4 – Personalizacija izbornog sustava vodi personalizaciji izborne kampanje i smanjenoj ulozi političkih stranaka u njoj.

Visok stupanj kompetitivnosti između kandidata iste stranke utjecat će na smanjenje uloge stranaka u vođenju predizbornih kampanja. Carey i Shugart su u članku “Poticaji razvoju osobnog glasa – Rangiranje izbornih formula” (1995) stvorili model s ciljem da se odredi u kojem stupnju izborni sustavi potiču osobnu reputaciju političara, odnosno personalizaciju izborne kampanje. Poseban naglasak su stavili na efekte kontrole glasovanja, udruživanja glasova, tipa glasova i veličine izbornog okruga. I pored toga što su Shugart i Carey dali veliki doprinos izučavanju ove dimenzije izbornih sustava, Ortega smatra da njihov model ne obuhvaća značajan element sustava preferencijskog glasovanja – strukturu same formule (Ortega, 2006:10).

H 5 – Personalizacija izbornog sustava smanjuje stranačku koheziju.

S povećanjem stupnja utjecaja preferencijskog glasovanja na izbor kandidata unutar stranačkih lista, smanjivat će se utjecaj stranačkog rukovodstva na djelovanje zastupnika izabranih s te stranačke liste. Kompetitivnost u odnosima između kandidata utjecat će na to da izabrani predstavnici jačaju svoje veze s biračkim tijelom, što će se odražavati kroz jasno iskazanu obranu interesa biračkih skupina koje su ga podržale. Zastupnici će osjećati pritisak od svoje biračke baze, od koje u krajnjem slučaju zavisi njihova politička budućnost (Blais, 1991:250; Katz, 1980:34; Sanchez de Dios, 1999:159, Karvonen, 2004:210).

1.5.5.1.3 Utjecaj personalizacije izbornog sustava na ponašanje birača

S obzirom na to da smo personalizaciju izbornog sustava već definirali kao postojanje mehanizama unutar izbornog sustava koji omogućavaju veću ulogu birača u izboru njihovih parlamentarnih zastupnika, onda se u fokusu interesa i ove studije nalazi utjecaj personalizacije na ponašanje birača. Ponašanje birača i utjecaj personalizacije na njega sagledavamo kroz dvije date hipoteze.

H 6– Personalizacija izbornog sustava povećava volatilnost⁵⁴ biračkog tijela.

Postojanje mogućnosti da se glasuje izravno za kandidate utjecat će na to da se birači radije opredjeljuju za atraktivnijeg kandidata druge od manje atraktivnog kandidata vlastite stranke. Kako se birači budu navikli na uvjete kandidata i stranke, njihova lojalnost će slabiti. (Marsh,1985:376). Personalizacija može povećati volatilnost, a da ta volatilnost, komparativno gledano, ipak ne bude visoka. Karvonen se prilikom testiranja ove teze služio Pedersenovim indeksom koji mjeri neto volatilnost. Neto volatilnost se može kretati u okviru graničnih vrijednosti od nule, kada nema promjena, odnosno kada nijedna stranka ne gubi ili dobiva u odnosu na prethodne izbore, do 100 kada su sve stranke zamijenjene novim akterima. U Karvonenovu fokusu se nalazi opća razina volatilnosti. Karvonen koristi generirane podatke 21 članice OECD-a u razdoblju 1950. – 1997., ne uzimajući u obzir neke značajne promjene u dizajnu izbornog sustava svake pojedinačne zemlje. U svom radu ovu hipotezu ću koristiti vodeći računa o različitim razdobljima koja su obilježile izmjene izbornog sustava, ali moguće i neki događaji koji mogu značajno utjecati na ponašanje birača.

H 7 – Personalizacija izbornog sustava povećava izbornu izlaznost

Jačanje uloge birača u procesu izbora individualnih zastupnika kroz preferencijsko glasovanje djeluje kao snažan poticaj za sudjelovanje na izborima (Petersson et al., 1999: 127-9; cf. Johnston and Koene, 2000:243). Karvonen je testirao ovu hipotezu na temelju podataka iz IDEA-inog izvještaja *“Izlaznost birača od 1945 do 1997: Globalni izvještaj”*. Izvještaj sadrži informacije o izornoj participaciji na nacionalnim izborima od 1945. godine. Za zemlje koje nemaju tako dug kontinuitet demokratskih izbora rok je kraći, ali najmanje dva izborna ciklusa su uključena za sve zemlje. Klasifikacije zemalja po izbornim sustavima se zasniva na situaciji pred izborne reforme iz 1990-ih godina (Karvonen, 2004:223). Na temelju prikupljenih podataka Karvonen nije uspio potvrditi ovu tezu.

⁵⁴ “Volatilnost (engl. volatility, franc. volatilité électorale, njem. Volatilität), pokazatelj promjena političkog ponašanja birača između dvaju ili više ciklusa izbora. Volatilnost je ‘jednostavno maštovit izraz za promjene u stranačkim preferencijama u biračkom tijelu’ (Crewe/Denver, 1985,8). Ona nije samo pokazatelj stabilnosti biračkog tijela, tj. odnosa između birača i političkih stranaka u izborima, nego ima i ključnu ulogu u objašnjenju promjena u PARLAMENTARNOME STRANAČKOM SUSTAVU. Volatilnost, koja uzrokuje strukturne promjene u stranačkom sustavu, posljedica je raspada tradicionalnih veza između pojedinih skupina birača i političkih stranaka (partisan dealignment), a ono je pak uzrokovano promjenama socijalne strukture i vrijednosnih obrazaca biračkog tijela. Uobičajeno se razlikuju: 1. net volatility koji izražava gubitke i dobitke stranaka u dva uzastopna ciklusa izbora i smatra se pokazateljem površinske stabilnosti odnosa između birača i političkih stranaka; 2. gross ili overall volatility, koji izražava tendenciju birača da glasuju za različite stranke u različitim izborima i smatra se pokazateljem dublje strukturne stabilnosti odnosa između birača i stranaka. Oslanjajući se na pokazatelje volatilnosti što su ih razvili R. Rose i D. Urwin (1970), danski istraživač izbora M. N. Pedersen (1979, 1983) utvrdio je općeprihvaćeni obrazac izračunavanja net volatility, koji je prema njemu nazvan Pedersenovim indeksom” (Kasapović, 2003:366).

1.5.5.1.4 Utjecaj personalizacija izbornog sustava na politički i stranački sustav

Pri sagledavanju efekata personalizacije na politički i stranački sustav opredijelili smo se za dvije hipoteze, a kroz njih za istraživanje utjecaja ovog fenomena na političku stabilnost i pojavu fragmentacije stranačkog sustava.

H 7 – Personalizacija izbornog sustava ima negativan utjecaj na političku stabilnost.

Kod ove hipoteze Karvonen misli na stabilnost izvršne vlasti. Samo postojanje izravnih mandata, odnosno izbora kandidata na temelju preferencijskih glasova ojačava legitimitet tako izabranih zastupnika. Time se slabi njihova disciplina u slijedenju odluka stranke, što dovodi do smanjivanja kapaciteta svake stranke da djeluje i čini stranke manje pouzdanim partnerima. Posljedica može biti češće kabinetske krize, nego u sustavima bez preferencijskog glasovanja (Petersson et. al.,1999: 129-31).

Otvora se prostor za političke pogodbe koje neće uvijek podrazumijevati kompromis između političkih stranaka, već će dozvoljavati da on može biti postignut s nekim od njezinih zastupnika. Karvonen je bio svjestan težine odgovarajućeg mjerenja “stabilnosti” odnosno “kriza”, tj. kako i sam kaže one pripadaju jednom od najspornijih pojmova u političkoj znanosti (211). Jedan broj autora političku stabilnost mjeri dužinom trajanja vlade, odnosno koristi ovaj fenomen kao osnovni indikator stabilnosti (Taylor and Herman,1971: 29). Važno je istaknuti da jedan dio autora smatra da nije potrebno uzimati u obzir promjenu kabineta u potpunosti, već se treba fokusirati na promjenu ključnih pojedinaca (Dogan, 1989: 239). Stoga se i Karvonen ovom prilikom opredijelio da indikator promjene budu promjene predsjednika vlade (211). Tako da se promjene (turnover) “mogu promatrati kao mjera osnovnog stupnja promjena i kontinuiteta u izvršnoj jezgri političkog sustava” (211). Karvonen se držao upoređivanja samo zemalja koje se smatraju demokratskim u dužem kontinuitetu. U konkretnom slučaju Karvonen je uzeo u obzir razdoblje nakon 1980. godine. Ipak, ima zemalja koje su bile demokratske tijekom kraćeg razdoblja, pa Karvonen uzima u obzir samo razdoblja kada su one bile demokratske. Iz ove grupe isključio je zemlje s predsjedničkim sustavom. “Promjena je izračunata kao prosječan broj godina koje je pojedinačni premijer proveo na čelu vlade podijeljen s brojem mandata zakonodavnog doma”(211). Varijabla će biti jednaka jedinici ako je nakon svakih parlamentarnih izbora izabran novi premijer, odnosno ako je pojedinačni premijer pokrивao istu poziciju duže od mandata parlamenta onda će vrijednost biti veća od jedan. Slično ovome ako je promjena premijera češća od parlamentarnih izbora, onda će vrijednost varijable biti ispod 1.

1.5.5.2 Nekonsolidirane demokracije i personalizacija izbornog sustava

1.5.5.2.1 Ograničenja personalizacije izbornih sustava u nekonsolidiranim demokracijama

Prilikom definiranja ove hipoteze pošli smo od Karvonenova stava da bi se “možda moglo reći da nedemokratski sustavi prethode zatvorenim listovnim izbornim sustavima, odnosno da je lakše uvesti preferencijske sustave ukoliko postoji prethodno demokratsko iskustvo” (Karvonen, 2011:129). Ovaj stav Colomer je djelomično dopunio kazavši da “iznenadna demokratizacija diktatorskih režima može favorizirati usvajanje zatvorenih lista, snažno dajući prednost stranačkom predstavništvu odnosno da relativno nove i slabe političke stranke u krhkom demokratskom režimu mogu biti faktor političke nestabilnosti” (2011:13). Po ovom autoru, režimi s manjom demokratskom tradicijom su skloniji zatvorenim listama, a tek kada ojačaju institucije može se očekivati i “otvaranje” političkih stranaka. U ovoj sekciji smo se opredijelili za testiranje Karvonenove teze da preferencijski sustavi, odnosno u ovom radu personalizacija izbornog, ublažava fragmentaciju stranačkog sustava, ali ovoga puta se testiranje provodi u nekonsolidiranoj demokraciji. Hipotezu smo postavili na način da ona potiče fragmentaciju stranačkog sustava u zemljama nekonsolidirane demokracije. Zbog ograničenih resursa nismo se opredijelili za testiranje onih hipoteza koje ćemo testirati na primjerima tri zemlje koje predstavljaju konsolidirane demokracije. Iako Karvonen nije potvrdio svoju tezu u demokratskim zemljama, vidjet ćemo na primjeru Kosova kako jedan snažan preferencijski sustav u nekonsolidiranoj demokraciji utječe na stranački sustav, odnosno potiče li ili ublažava njegovu fragmentaciju.

H 8 - Personalizacija izbornog sustava u nekonsolidiranim demokracijama potiče fragmentaciju stranačkog sustava

Preferencijsko glasovanje predstavlja institucionalni mehanizam za napredovanje u stranačkoj hijerarhiji. Karvonen (2004:210) smatra da u preferencijskim sustavima, za razliku od zatvorenih stranačkih sustava i sustava s jednomandatnim izbornim okruzima, kandidati ne ovise u potpunosti o stranačkim organizacijama koje odlučuju o redoslijedu ili selekciji kandidata. Nakon nominacija kandidati mogu voditi svoje kampanje i iskorisiti svoje komparativne prednosti u odnosu na druge kandidate. U kategorijalnim sustavima osporavanje stranačke organizacije i liderstva je možda i jedini način za napredovanje neprivilegiranih kandidata. Po Karvonenu

bi, općenito, potreba za određenim raspadom stranaka trebala biti manja u preferencijskim sustavima (210). Međutim, Karvonen nije potvrdio ovu tezu (214). Naprotiv, u svom radu on utvrđuje da preferencijsko glasovanje potiče fragmentaciju stranačkog sustava. Karvonen se za mjerenje fragmentacije stranačkog sustava koristio Laakso-Taageperovim indeksom broja efektivnih stranaka. Karvonen je uporedio nekoliko tipova izbornih sustava, prema klasifikaciji koju smo već predstavili i utvrdio da je ipak kod zatvorenih izbornih lista stupanj fragmentacije niži, odnosno broj efektivnih stranaka je manji. No, ipak treba ovdje ukazati na to da se broj efektivnih stranaka ne može objašnjavati na ovaj način, već ovisi i o indeksu proporcionalnosti koji proizvodi konkretan izborni sustav. I sam Karvonen zaključuje da se iz nalaza do kojih je došao ne može izvući konačan zaključak uslijed malog broja slučajeva koji su primjer njegove analize (214), pa zaključuje da ova njegova hipoteza treba biti odbačena (214).

Radi ispitivanja utjecaja personalizacije izbornog sustava na političke stranke u nekonsolidiranim demokracijama izabrali smo slučaj Kosova. Riječ je o zemlji koja predstavlja prilično rijedak primjer koji u sebi sažima nekoliko povijesno bitnih karakteristika prilikom uvođenja demokracije nakon postojanja: (1) diktature sa snažnom represijom; (2) ratnog sukoba; i (3) protektorata UN-a. U takvoj situaciji upravo ove karakteristike nam omogućavaju da pratimo kako iz procesa ustavnog i izbornog inženjeringa nastaje izborni sustav koji sadrži prilično ohrabrujuća rješenja, ali s druge strane ključni akteri (političke stranke, kandidati i birači) još uvijek nisu spremni za tako izazovan model. Kroz ispitivanje ovog slučaja, te njegova uspoređivanja sa sličnim rješenjima istraživat ćemo hipotezu koju smo postavili, a koja se odnosi na ispitivanje efekata personalizacije izbornog sustava na fragmentaciju stranačkog sustava u nekonsolidiranim demokracijama.

II Personalizacija izbornih sustava u konsolidiranim demokracijama

2.1 AUSTRIJA – Preferencijsko glasovanje s fleksibilnom listom

2.1.1 Povijesni pregled

Austrija predstavlja zemlju s izuzetno bogatom povijesnom baštinom. Najveći dio njezina razvoja bio je obilježen dugom vladavinom Habsburške dinastije koja seže još od srednjeg vijeka. Austrijska monarhija je bila ključna njemačka država koja je dugo pretendirala na lidersku poziciju u procesu obnavljanja i stvaranja jedinstvene njemačke državne tvorevine pod vodstvom dinastije Habsburgovaca. Od sredine XIX. stoljeća počinje niz događaja koji će značajno oslabiti do tada jednu od najsnažnijih europskih sila. Austrija nije predstavlja homogenu nacionalnu zajednicu, već su se u njezinu sastavu osim tadašnjih njemačkih nalazila još mađarska, slovenska, češka, slovačka, hrvatska, rumunjska i srpska područja. Sve češći su bili zahtjevi za reformiranjem carstva. Pod pritiskom nacionalnih zahtjeva, niza vojnih poraza (u talijanskom ratu 1859., od Pruske 1866.) car Josip I. je pristao na ustavnu reformu. Ova reforma je predstavljala provođenje nagodbe s Mađarskom (Ausgleich) kojim je carstvo podijeljeno na dva dijela, čija je granica bila rijeka Lajta (njem. Leitha). Cislajtaniya (njem. Cisleithanien) je predstavljala zapadni dio monarhije koji je bio pod kontrolom Austrije (Austrija, Bohemija i Galicija), a Translajtaniya (njem. Transleithanien) dio pod mađarskom upravom (Mađarska, Hrvatska i Transilvanija). Time je stvorena dvojna monarhija – Austro-Ugarska. Riječ je bila o dva entiteta koja je povezivao zajednički monarh i nekoliko državnih funkcija koje su ostale u rukama centralne vlasti: (1) diplomacija, (2) vojska i (3) financije (Poier, 2010:171).

Austrougarska monarhija je i pored snažne političke nestabilnosti, iskazivala ambiciju za daljnjim teritorijalnim širenjem. Umjesto jačanja svog položaja na Balkanu, Austro-Ugarska je doživjela raspad⁵⁵. Umjesto nekada moćne monarhije, nastala je republika Austrija u

⁵⁵ “Njemački poslanici, iz parlamenta konstituiranog 1911., formirali su Privremenu nacionalnu skupštinu za ‘Njemačku-Austriju’ (‘Deutsch-Osterreich’). Kršćanski socijalisti i socijaldemokrati ubrzo su se uključili i car je dao ostavku na sve političke dužnosti. Nacionalna skupština proglasila je njemačke teritorije nekadašnjeg carstva republikom 12. studenog 1918. Car je prognan iz države 1919., a ostalim članovima austrijske carske obitelji bilo je dozvoljeno vratiti se u Austriju nakon što se odreknu krune. Štoviše, plemstvo je ukinuto. Tijekom ovog razdoblja, sve političke snage, sumnjajući u održivost nove male države Austrije, su se složile s ujedinjenjem s Njemačkom. U nekim pokrajinama, održani su referendum u kojima je velika većina podržala ujedinjenje. Međutim, mirovnim sporazumom u Saint Germainu 1919. rezultati referenduma su stavljeni izvan snage, odnosno zabranjeno je da naziv tog entiteta bude Njemačka Austrija. Štoviše, Austrija se morala odreći teritorija njemačkog govornog područja u Bohemiji i Moraviji, Južnom Tirolu i južnom dijelu Štajerske do Čehoslovačke, Italije i Jugoslavije. Na temelju referenduma, sporne oblasti Koruške ostale su u Austriji, a teritorije njemačkog govornog područja u zapadnoj Mađarskoj su dodane kao nova zemlja. Ovime su određene postojeće nacionalne granice Austrije”(Poier, 2010:171).

granicama koje danas poznajemo. Porazi u I. svjetskom ratu doveli su do kaotične situacije. Pokušaji vođa ključnih političkih (austro-njemačkih) stranaka da s novim monarhom preduhitre raspad monarhije, kroz njezinu transformaciju i federalizaciju nisu urodili plodom. Opstanak monarhije je bio neprihvatljiv kako silama pobjednicama I. svjetskog rata, tako i predstavnicima nacionalnih nenjemačkih zajednica u njoj. Nakon što je bilo jasno da monarhija ne može opstati⁵⁶, zahtjev austro-njemačkih zastupnika da se pripoje Njemačkoj je odbijen na Pariškoj konferenciji, kao i uvedena zabrana Austriji da se ne može zvati Njemačka Austrija. Iako se Njemačka, kao i nova Austrija, obavezala očuvati austrijsku neovisnost, odnosno da će odustati od namjere pripojenja Austrije Njemačkoj, u novom njemačkom Ustavu unesena je bila odredba koja daje “Njemačkoj Austriji”, nakon ujedinjenja s Njemačkom, prava na mjesta u gornjem domu njemačkog parlamenta, a do tada na predstavničke koji imaju savjetodavni status (Barker, 1973:43). Nakon intervencije Francuske, ova odredba je uklonjena iz njemačkog Ustava. Uslijed niza unutarnjih i pretežno vanjskih čimbenika nastala je Austrija u granicama koje danas poznajemo.

Prva Republika (1919. - 1938.)

Razdoblje koje počinje s proglašenjem republikanskog uređenja, poznato je kao početak Prve Republike koja je trajala sve do pripojenja Austrije od strane nacističke Njemačke. “Stvaranje nove Austrijske Republike je bio rezultat zajedničkog rada tri političke stranke – socijaldemokrata, kršćanskih socijalista i njemačkih nacionalista (Barker, 1973: 25). Upravo će i djelovanje ovih političkih snaga obilježiti politički proces u razdoblju Prve Republike. Naime, prema Kurtu Steineru (1972: ix), ove tri stranke su bile vezane za tri lagera koje on označava kao austroklerikalce, austromarksiste i pangermaniste⁵⁷.

Razdoblje Prve Republike je obilježeno snažnom političkom nestabilnošću i dubokom podjelom u društvu između ljevičarskih i desničarskih snaga. Koalicija socijaldemokrata i kršćanskih socijalista, formirana nakon izbora održanih 1919. godine, brzo se raspala. Ipak, postignuta je

⁵⁶ “Privremena nacionalna skupština je 12. studenog 1919. proglasila Njemačku Austriju republikom, sastavljenom od građana, seljaka i radnika. Mi smo sada jedan narod, s jednim tržištem i jednog jezika, ujedinjen ne silom već slobodnom voljom svih nas” (Barker, 1973:30).

⁵⁷ Prema ovom autoru, među njima “nije bilo konsenzusa ni o postojanju austrijske nacije, jer se tijekom višestoljetnog postojanja Habsburške Monarhije nije oblikovala zamisao o austrijskoj naciji, ni o postojanju austrijske države, jer se u monarhiji nije razvio koncept nacionalne države, budući da se ona zasnivala na anacionalnoj dinastiji, dvoru, plemstvu, vojsci i visokom kleru, kao ni o legitimnosti republikanskog demokratskog režima, jer monarhisti nisu prihvaćali republiku” (Kasapović, 2005: 39).

suglasnost o prvom Ustavu republikanske Austrije. Pregovori prvog Ustava su bili vrlo teški. Ključne točke sukobljavanja su bile: (1) status pokrajina⁵⁸ (Länder) i (2) status federalnog predsjednika (Bundespräsident)⁵⁹. Ipak, postignut je kompromis koji je rezultirao usvajanjem prvog republikanskog Ustava čiji su mnogi djelovi i danas u upotrebi (Poier, 2010:173). Teška ekonomska situacija je dodatno pojačavala podjele unutar javnosti, a posebno između ključnih političkih stranka. Nemogućnost formiranja stabilne vlasti, te nepovjerenje između najvećih stranaka, ljevice i desnice, učinili su da vlade ne budu stabilne. U cilju nadvladavanja krize došlo je do ustavnih promjena (1929.) kojima je uveden neposredni izbor predsjednika Austrije koji je dobio pravo da nominira, odnosno raspusti vladu, kao i da raspusti parlament (Poier 2010: 174).

Od 1920. godine većinu u austrijskom parlamentu kontrolirali su kršćanski socijalisti. Međutim, nije bilo lako očuvati većinu. Nepovjerenje između ključnih političkih stranaka nije bilo manifestirano samo u parlamentu, već je rezultiralo stvaranjem paravojsnih jedinica. Prvo je to učinjeno od strane vođa kršćanskih demokrata⁶⁰ stvaranjem stranačke vojske Heimwehr, a zatim i od socijaldemokrata koji su formirali privatnu vojsku pod nazivom Republikanischer Schutzbund (Barker, 1973:60). Obje stranačke vojske su organizirale marševe u kojima su manifestirale snagu, ali i provocirale sukob. Neki od tih sukoba su rezultirali smrtnim slučajevima. U protestima 1927. godine ubijena su od strane vladinih snaga i Heimwehra 84 prosvjednika, ali zahvaljujući pribranosti rukovodstva socijaldemokrata izbjegnuto je građanski rat. No, tenzije su nastavljale rasti, čemu je doprinio i uspon Hitlera u Njemačkoj. Kršćanski demokrati su se nalazili pod pritiskom Heimwehra s jedne strane, te s druge radnika i SPÖ, ali i vanjskih čimbenika, prije svega fašističke Italije. Kancelar Engelbert Dollfuß se strateški oslanjao na Mussolinijevu Italiju, te pokazivao sve više spremnost da se, i pored oklijevanja,

⁵⁸ “Kompromis je bio sljedeći: Pokrajine će postati prave države sa svojim parlamentom i vladom. Glavna vlast će biti koncentrirana u federalnoj državi (Bund). Sudstvo je određeno kao pitanje na državnom nivou. Državni parlament je određen kao dvodomni, s vijećem koje predstavlja pokrajine (Bundesrat). Bundesrat nije bio jednak s Predstavničkim domom (Nationalrat). U suštini, Bundesrat je imao samo moć suspenzivnog veta. Iz ovih razloga, austrijske pokrajine imaju slab položaj u federalnom sustavu. Ovo, u svakom slučaju, ne objašnjava političku stvarnost u potpunosti. S obzirom na dugu tradiciju, pokrajine nisu postale samo ključni entitet s kojim se ljudi poistovjećuju, već i vrše utjecaj na federalnoj razini – najviše kroz moćan položaj pokrajinskih stranačkih organizacija i, u biti, pokrajinskih predsjednika vlade (Landeshauptmänner)”(Poier 2010: 173).

⁵⁹ “S Ustavom Njemačke iz razdoblja Weimarske republike na umu, Kršćanska socijalna stranka se zalagala za moćnog, neposredno izabranog predsjednika, dok se Socijaldemokratska stranka zalagala za ukidanje te funkcije. Kompromis je nađen u izboru predsjednika od strane parlamenta, čije bi dužnosti bile čisto reprezentativne. Vlada (državni kancelar, zamjenik kancelara i ministri) bi bila odgovorna Predstavničkom domu (Nationalrat) koji ju je birao na temelju zahtjeva nadzornog komiteta”(Poier 2101: 174).

⁶⁰ “Seipelov razlog za takav potez je bio u postojanju Volkswehra – vojske stvorene i dominirane od strane socijaldemokrata. Ubrzo će Volkswehr biti zamijenjen saveznom vojskom - Bundeswehrom. Mnogi njegovi oficiri su bili skloni Heimwehru, koji bi im u nekim mjestima mogao pomoći da se naoružaju oružjem iz vojnih skladišta” (Barker, 1973:60).

opredijeli za uvođenje fašizma. Riječ je o razdoblju kada je Mussolini pokušavao uspostaviti suradnju tri fašističke ili gotovo fašističke zemlje: Italija, Mađarska i Austrija (Barker, 1973:92). To bi ograničilo Hitlerove ambicije prema tom prostoru. Mussolini je zahtijevao obračun sa socijaldemokratima, a posebno s crvenim Bečom. Iako su austrijski nacisti doživjeli težak poraz na nacionalnim izborima održanima 1930., uspjeli su se oporaviti i ostvariti veliki uspjeh na lokalnim izborima u Beču, kada su se približili po rezultatu Dollfußovim kršćanskim demokratima. Dollfuß tada formira vladu s Heimwehrom. Ova koalicija je predstavljala temelj za obračun, s jedne strane s rastućim nacistima, a s druge strane sa socijaldemokratima. Prvo je zabranjen rad Schutzbunda 31. ožujka 1931., a u srpnju iste godine i Nacističke stranke. No, obje strukture su nastavile djelovati unatoč zabrani. Pod pritiscima Italije, Dollfuß je otišao dalje i krenuo u konačan obračun sa socijaldemokratima, tako da su 9. veljače počela uhićenja vođa Schutzbunda. Oružani sukobi su počeli 12. veljače kada se policija, ojačana kasnije pripadnicima vojske, počela obračunavati s pripadnicima Schutzbunda. Socijaldemokrati nisu uspjeli u organiziranju generalnog štrajka, tako da su policijsko-vojne jedinice, praćene paramilitarnim jedinicama počele ovladavati situacijom. Socijaldemokrati su bili razbijeni. Policija i vojska su koristili i artiljeriju da bi se u proleterskim gradskim četvrtima (Karl-Marx Hof i Goethe-Hof) obračunale s pristašama ljevice. U sukobima je na strani vladinih snaga poginulo 105 osoba, a još preko 300 je ranjeno. Schutzbund je izgubio 137 pripadnika, dok ih je skoro 400 bilo ranjeno (87). Socijaldemokrati su bili razbijeni, vođe uhićene ili u emigraciji, a stranka zabranjena.

Dollfuß se okrenuo usvajanju Ustava koji bi mu omogućio da kapitalizira rezultate ostvarene represijom. Novi Ustav, usvojen 1934. godine, dao je ogromne ovlasti vladi, te marginalizirao parlament. Navedena “događanja” su ojačala položaj vlade, koja je zatim formirala Patriotski front (*Vaterländische Front*, VF), koji se sastojao od kršćanskih socijalista i Heimwehra. Patriotski front je bio jedina stranka kojoj je bio dozvoljen rad, te se pokušala postaviti kao pokret koji djeluje s ciljem osiguravanja jedinstva Austrije, odnosno nadvladavanja dubokih političkih i socijalnih podjela. Vaterländische Front se suprostavljao ujedinjenju s Njemačkom, zalagao se za neovisnost Austrije, ali su bili protiv koncepta liberalne demokracije. Nezadovoljni novim stanjem u zemlji, te ohrabreni iz Njemačke, austrijski nacisti su pokušali puč, tijekom kojeg su uspjeli uhititi kancelara. Puč nije uspio, iako je državni kancelar Dollfuß ubijen. Nakon neuspjelog puča organizatori su bili uhićeni, a dio njih i pogubljen. Novi državni kancelar Edler von Schuschnigg, podržan od strane Mussolinija⁶¹, samo je kratkotrajno postigao uspjeh u

⁶¹ “Mussolinijeva privrženost Hitlerovoj Njemačkoj pogoršala je situaciju još jednom 1936. godine. Unutar države nacionalsocijalisti su povećali svoje ilegalne aktivnosti i dijelovi Heimwehra počeli su okretati leđa vladi. Uz to, Hitler je povećao pritisak na Austriju u veljači 1938. Kao odgovor na ovakav razvoj situacije, vlada Austrije je bila primorana legalizirati Nacionalsocijalističku partiju i dati im udio u izvršnoj vlasti. Kada je vlada, po kratkom postupku, odredila 13. ožujak 1938. kao datum za neobavezujući referendum o neovisnosti Austrije, Hitler se počeo pripremati za vojnu intervenciju” (Poier, 2010: 175).

konsolidaciji stanja. Međutim, daljnje jačanje Hitlera, slabljenje Mussolinija u odnosu na Hitlera, te promjena odnosa snaga u predratnoj Europi učinili su položaj Austrije dodatno ranjivim. S usponom nacista u Njemačkoj, bilo je samo pitanje vremena kada će Austrija pokleknuti pod snažnim pritiskom Njemačke. Hitler je u Schuschniggovim planovima za održavanje plebiscita vidio veliki rizik zbog podrške lijevih snaga, glasača socijaldemokrata, izboru koji je protiv nacističke Njemačke, te se stoga opredijelio za prijetnje. Nakon njemačkih vojnih prijetnji Schuschniggu, bez stvarne podrške ijedne europske zemlje, ostalo mu je jedino da dâ ostavku, što je i učinio 11. ožujka 1938. Nationalsocijalisti su preuzeli vlast. Dan kasnije njemačke vojne snage su umarširale u Austriju, a 13. ožujka nova nacionalsocijalistička vlada je dovršila Anschluss. Po Hitlerovu naređenju, 10. travnja 1938. je održan plebiscit. Na plebiscitu, u već mjesec dana okupiranoj Austriji, prema službenim podacima čak 99.73 glasača je glasalo za podršku Anschlussu pri izlaznosti od 99.71 %. Time je Austrija i formalno izgubila neovisnost.

Druga Republika (1946. -)

Iskustvo Prve Republike kao i razdoblja nacističke okupacije, kada su mnoge vođe Socijaldemokratske stranke i Kršćansko-socijalne stranke bili uhićeni, a neki poslani u koncentracijske logore (Poier, 2010: 176), utjecalo je da političke elite budu svjesne potrebe nadvladavanja ideoloških i socijalnih podjela.⁶² Upravo je to pomoglo da se opredijele za politiku konsenzusa te spriječe gubljenje neovisnosti Austrije, bilo pripajanjem Njemačkoj, bilo formiranjem austrijsko-bavarske federacije ili eventualno uključivanjem Austrije u komunistički blok.

Dodatno je tome doprinijela i specifičnost austrijske poslijeratne situacije, koja je bila primorana proglasiti neutralnost, kojoj je i danas privržena. Međutim, nakon rata sudbina Austrije bila je predmet borbe interesa SSSR-a i zapadnih saveznika. Krajem rata Austrija je bila okupirana od strane SSSR-a, SAD-a, UK-a i Francuske.⁶³ U statusu okupirane zemlje Austrija je ostala sve do 1955. U tom razdoblju događanja na političkoj sceni su opredijelila daljnju sudbinu ove zemlje. Snažan utjecaj SSSR-a nije doveo do čehoslovačkog scenarija, gdje su domaći komunisti uspjeli

⁶² “Tragična su zbivanja produbila spoznaju političkih elita o tome kakve su opasnosti inherentne segmentiranom društvu te učvrstila njihovo uvjerenje da društvene rascjepke treba nadići, ‘nadsvoditi’, međusobnom suradnjom kako bi opstali demokratski politički sustav i država. Dok su osobni kontakti vođa dvaju tabora u Prvoj Republici bili vrlo slabi, tijekom nacističkog razdoblja oni su se pojačali, da bi u Drugoj Republici postali i razmjerno bliski” (Kasapović, 2005:42).

⁶³t Saveznici su okupirali Austriju i podijelili je u četiri zone: istočnu kojom je vladala Sovjetska unija, južnu kojom je vladala Velika Britanija, zapadnu kojom je vladala Francuska, i sjevernu kojom su vladale SAD” (Poier, 2010: 176).

srušiti ponovno uspostavljeni demokratski poredak, pretežno zahvaljujući snažnom utjecaju austrijskih socijaldemokrata koji su uspjeli obuzdati rastući utjecaj komunista na valu podrške Sovjeta. Neizvjesna budućnost, slab položaj zemlje na međunarodnom planu, teška ekonomska situacija te mračno iskustvo Prve Republike i razdoblja nacističke okupacije utjecalo je na to da se na temelju nacionalnog konsezusa počne graditi konsenzualna demokracija. U temeljima ovog koncepta se našao konsenzus snaga okupljenih u austrijskom Privremenom nacionalnom komitetu, koje su pripremale obnovu Austrije tijekom 1944. - 1945. Konsenzus se temeljio na povratku republikanskom Ustavu iz 1920., nacionalizaciji ključnih industrijskih grana,⁶⁴ sektora transporta i bankarstva (Barker, 1973:155-156). Međutim, nakon proglašenja neovisnosti ponovno je stupio na snagu Ustav kakav je bio 5. ožujka 1933., uključujući reforme iz 1929. godine. (Poier, 2010: 176). Neovisnost je proglašena 27. travnja 1945. od strane stranaka koje su formirale privremenu vladu:(1) Socijalističke stranke (SPÖ), novoosnovane (2) Austrijske narodne stranke (ÖVP), nekadašnjih kršćanskih socijalista i (3) Komunističke stranke (KPÖ). Nakon izbora se pokušalo ustrajati na konceptu neke vrste koncentracijske vlade, odnosno vlade sa svim strankama. Komunisti su napustili vladu 1947. U njoj su ostale dvije najveće stranke čime je uvedena praksa velikih koalicija koja je dugo bila ključno obilježje austrijskog stranačkog sustava. Time je uveden konsocijacijski/konkordijanski model koji se u mnogome održao i nakon prestanka djelovanja velike koalicije. Dva konkordijanska mehanizma su uvedena Ustavom iz 1920. godine: “(1) razmjerno izborno pravo i (2) kvalificirane dvotrećinske većine u usvajanju ustavnih zakona ili jednostavnih zakona koji sadržavaju ustavne odredbe” (Kasapović, 2005: 41). S Drugom Republikom uveden je i treći element konkordijanskog modela: “velika koalicija dvaju glavnih taborskih stranaka kao sredstvo političke integracije Austrije”⁶⁵ (43).

Ovaj model je uključivao ne samo dvije ključne političke stranke već i suradnju sa različitim

⁶⁴ “To uključuje ulje, željezo i čelik, struju, brodogradnju i kemijsku industriju. Godine 1968. u nacionaliziranom sektoru bilo je 107500 zaposlenih osoba, odnosno 18,2 posto svih radnika u industriji... Osim toga, nacionalizirane su tri najveće banke (Creditanstalt Bankverein, Österreichische Landesbank i Österreichisches Creditinstitut), čime je došlo do neizravne nacionalizacije brojnih konzorcija u kojima su ove banke bili vlasnici udjela” (Barker, 1973: 211).

⁶⁵ “Konstitucionalizacija kvalificiranih većina kao široko primjenjivanog pravila odlučivanja neposredno je utjecala na tip koaliranja, praktično isključujući mogućnost djelotvorna rada jednostranačkih vlada ili minimalnih pobjedničkih koalicija. Velika koalicija, koja je postojala od 1945. do 1966. godine, bila je glavni institucionalnopolitički okvir unutar kojega su taborske elite surađivale i usklađivale interese u procesima političkog odlučivanja. Djelovala je na podlozi opsežnih pisanih koalicijskih ugovora u kojima su bili izraženi rezultati pregovora dviju taborskih stranaka o najvažnijim pitanjima nacionalne politike. Uz to, pitanja javnih politika i raspodjela važnih položaja u javnim institucijama – primjerice, austrijsku politiku integracije u Europsku Uniju, politiku privatizacije, pravo nominiranja članova Ustavnog suda i dr. – rješavale su posebnim koalicijskim sporazumima” (Kasapović, 2005:43).

organizacijama⁶⁶, što je dovelo i do visoke stope članstva građana u političkim strankama koja je dosegala i do 30 % elektorata (Poier, 2010: 177). Utjecaj stranaka je bio ogroman u društvenom životu. Posebna dimenzija snažnog utjecaja stranke je bilo upravljanje nacionaliziranim sustavom. Država je upravljala izuzetno velikim kapitalom, što je značilo da je postala i najveći poslodavac. Pripadništvo stranci je otvaralo prostor za napredovanje u karijeri, koje nije uvijek bio utemeljeno na zaslugama. “Kao posljedica toga, najviše političkih, ekonomskih i društvenih oblasti bilo je pod pokroviteljstvom stranaka unutar kojih su mjesta u nomenklaturi bila popunjena na temelju proporcionalnog principa” (2010: 177). “Javni sektor je bio podijeljen na ‘crno’ i ‘crveno’ krilo” (Kasapović, 2005:43). Dijelom zbog sve veće globalizacije i europeizacije, kao i obavljene privatizacije utjecaj stranaka na svakodnevni život počeo je padati tijekom 1980-ih. No, stranke su ipak zadržale svoj dominantni položaj, iako pripadnost stranci više nije bila od takvog značaja kao ranije. Socijalno partnerstvo je opstalo, iako je bilo kritizirano kao demokratski nelegitimno.

2.1.2 Ustavno-pravni okvir

Austrija je federalna republika čiji su građani, nakon nametnute neutralnosti po završetku Drugog svjetskog rata, izglasali priključenje Europskoj uniji, nakon čega je 1995. primljena u punopravno članstvo. Parlament Republike Austrije sastoji se od Nacionalnog savjeta (Donjeg doma – Nationalrat), čiji se članovi biraju neposredno, i Federalnog savjeta (Gornjeg doma – Bundesrat) čije članove imenuju skupštine federalnih članica Austrije (Länder). Slično ostalim parlamentima koji imaju bikameralno ustrojstvo, Gornji dom ima vrlo sužene nadležnosti u formi veta za neka od pitanja. Donji dom se sastoji od 183 članka koji imaju mandat pet godina.

2.1.3 Razvoj izbornog prava

Pilersdorfski ustav (*Pillersdorfsche Verfassung*) iz 1848. predvidio je postojanje bikameralnog parlamenta (*Reichstag*) koji se sastojao od gornjeg doma Senata i Donjeg Predstavničkog doma. Iste godine su održani prvi izbori za austrijski parlament. Ovaj ustavni tekst postavio je osnove

⁶⁶ “Vođe ekonomskog, agrikulturalnih i radničkog vijeća zajedno s trgovačkom unijom su, neformalno, formirali s vladom socijalno partnerstvo (Sozialpartnerschaft). Kroz njega je bio kreiran veliki broj odluka od suštinske važnosti koje su onda lako provedene u parlamentu. Ključno za ovu strukturu bile su čvrste veze između političkih stranaka i udruženja, što je značajno povećalo moć stranaka” (Poier, 2010: 177).

na koje se oslonio prvi izborni zakon u Austriji. Gornji dom uključivao je dio virilnih članova, kao što su prinčevi iz carske obitelji, osobe koje je imenovao car, te još 150 članova koje je biralo 20 zemljoposjednika koji su uplaćivali većinu poreza u državnu kasu (Poier, 2010: 181). Predstavnički dom činila su 383 članka koja su bili birana od strane elektorskih tijela. Građani nisu imali pravo neposrednog glasovanja za zastupnike Donjeg doma, već samo posredno time što su birali članove elektorskih tijela. Pravo glasa imali su muški stanovnici Austrije stariji od 24 godine, dok su pravo kandidature imali oni stariji od 30 godina. Sve do formiranja Prve Republike u Austriji je korišten dvokružni većinski sustav. Kandidat je izabran ukoliko osvoji apsolutnu većinu. Ukoliko nitko nije izabran ni nakon dva kruga, organizirao bi se treći krug u kojemu bi sudjelovala dva kandidata s najviše osvojenih glasova.

Za razvoj izbornog prava u Austriji od posebnog značaja je ustavna reforma za Cislajtaniju. Ovom reformom (*Dezemberverfassung*), provedenom 1867., uvedena je ustavna monarhija, te formiran parlament (*Reichsrat*) za Cislajtanijsku polovinu. *Reichsrat* je dijelio zakonodavnu vlast s carem. Ova reforma “je obuhvatila i usvajanje Osnovnog zakona o općim pravima građana, koji je uveo *osnovna liberalna običajna prava*, a koji je i danas u upotrebi. Ustavna struktura formirana ovim paketom ostala je nepromijenjena u svom suštinskom značenju, sve dok nije došlo da raspada monarhije 1918.” (Poier, 2010: 171). Garantiranje prava na slobodno udruživanje (1867.) omogućilo je stvaranje prvih političkih stranaka koje nisu bile organizirane na nacionalnoj, već samo na lokalnoj razini. Reformu iz 1867. pratili su uvođenje neposrednog glasovanja 1873.⁶⁷, zatim općeg prava glasa za muškarce 1896.,⁶⁸ te jednakog prava glasa za muškarce 1907.⁶⁹ Reformom iz 1907. uvedeno je korištenje službenog glasačkog listića u cilju osiguranja tajnog i osobnog glasovanja. Izbori 1907. i 1911. organizirani su u skladu s ovim pravilima. Bili su to ujedno i posljednji izbori prije raspada carstva.

⁶⁷ “Ukupan broj članova Donjeg doma 1873. bio je povećan na 353. Osim toga, članove Donjeg doma više nisu birale pokrajinske skupštine (Landtag) već su neposredno birani od strane članova četiri kurije. U sklopu kurije ruralnog građanstva provodilo se putem elektora posredno glasovanje. Pravo glasa bilo je dodijeljeno svim muškarcima starijim od 24 godine, dok su žene iz kurije velikih zemljoposjednika također mogle glasovati. Smjernice za izbore za sve 4 kurije određivale su minimalne poreze, čiji se iznos razlikovao u ovisnosti o pokrajini. Pravo na kandidaturu za izbore imali su svi muškarci stariji od 30 godina. Zakonskim reformama iz 1862. (*Taafesche Wahlreform*) prošireno je pravo glasa na kurije ruralnog i urbanog građanstva tako što je porez smanjen na 5 guldena” (Poier, 2010: 183).

⁶⁸ “Amandman iz 1869. (*Badenische Wahlreform*) uveo je opće pravo glasa za sve muškarce, koje je, međutim, ostalo nejednako. Broj članova Donjeg doma se povećao za 72 članka i iznosio je 425. Ova dodatna mjesta bila su omogućena kroz izbore u novoj, petoj kuriji svih muškaraca starijih od 24 godine. Pravo glasa u petoj kuriji dobili su muškarci koji su već imali pravo glasa u sklopu neke od 4 postojeće kurije. Imajući u vidu izbore u kuriji ruralnog građanstva i petoj kuriji, Landtag bi odredio je li glasovanje posredno ili neposredno. Reformom iz 1896. godine smanjen je minimalni porez kao uvjet za pravo glasa s 5 na 4 guldena u kurijama urbanog i ruralnog građanstva” (Poier 2010: 184).

⁶⁹ Ovom reformom ukinut je sustav kurija, kao i minimalna porezna obveza kao uvjet za stjecanje prava glasa. Zastupnici su se birali neposredno u jednomandatnim izbornim okruzima putem dvokružnog većinskog sustava. Pravo glasa imali su samo muškarci stariji od 24 godine.

Širenje kruga osoba s biračkim pravom pospješilo je organiziranje političkih stranaka, te je došlo do organiziranja stranaka na nacionalnoj razini (kršćanski socijalisti, socijaldemokrati). Ratna događanja zatekao je parlament koji je izabran 1911. godine. Složena nacionalna struktura carstva utjecala je i na visoku fragmetiranost parlamenta, uslijed čega je njegov rad bio dosta otežan. U parlamentu je djelovalo 37 grupacija koje su bile slabo udružene s 12 etničkih klubova (Poier, 2010: 172). Kraj Prvog svjetskog rata u mnogim zemljama je doveo do ukidanja različitih povijesnih cenzusa kojima je brojnim građanima bilo uskraćeno biračko pravo. Pravo glasa dobile su i žene. Uvedeno je opće i jednako pravo glasa za sve građane starije od 20 godina. Granica za istjecanje kandidature je utvrđena na 29 godina. Uveden je razmjerni listovni izborni sustav. Austrija je bila podijeljena na 38 izbornih jedinica u kojima se biralo 225 zastupnika. Međutim, uslijed neriješenog pitanja granica nove države, izbori su održani samo u 25 izbornih jedinica⁷⁰, u kojima je izabrano 159 zastupnika. Naknadno je izabrano još 7.

U razvoju izbornog sustava u Austriji razlikujemo tri razdoblja: (1) 1920. - 1970. (s izuzetkom razdoblja od 1933. - 1945.),⁷¹ (2) 1971. – 1992., i (3) od 1992. (Müller, 2008:399).

2.1.3.1 Upotreba izbornog sustava 1920. – 1970.

Ustav iz 1920. predvidio je korištenje proporcionalnog listovnog sustava. Pravo glasa imali su državljani Austrije stariji od 20 godina. Zastupnički kandidat morao je imati 24 godine. Zemlja je bila podijeljena na više izbornih jedinica. Ukupan broj zastupnika nije bio određen Ustavom, već izbornim zakonom. Od 1923. godine Austrija je imala 25 izbornih jedinica u kojima se biralo 165 zastupnika. Uveden je stalni birački spisak kojim su upravljale općine, s tim da je 1929. ukinuta obaveza njegova vođenja u općinama koje imaju manje od 100 000 stanovnika.

Broj mandata se raspodjeljivao u izbornim jedinicama korištenjem proporcionalne metode. Raspodjela mandata se vršila na dvije razine. U prvom krugu raspodjele, na prvoj razini 25 izbornih jedinica, mjesta bi se dijelila koristeći Hagenbach-Bischoffovu kvotu. U cilju raspodjele neraspodijeljenih mandata, u drugom krugu raspodjele mandata zemlja je bila podijeljena na

⁷⁰ “Ostale izborne jedinice su se nalazile u spornim oblastima Bohemije, Moravije, Šlezije, Južnog Tirola i južnom dijelu Štajerske, od kojih je većina kasnije izgubljena kao rezultat mirovnog ugovora iz Saint-Germaina potpisanog 1919.” (Poier, 2010: 185).

⁷¹ Između 1933. i 1945. u Austriji nije bilo niti demokracije niti izbora. Političke stranke su prvo bile zabranjene od austrijskog kancelara Dollfussa, a zatim je represija nastavljena i pojačana nakon Anshlussa Austrije od strane nacističke Njemačke.

četiri izborne jedinice na drugoj razini. Za raspodjelu mandata na drugoj razini kvalificirale bi se samo one stranke koje su osvojile makar jedno mjesto u prvom krugu. Raspodjela preostalih mandata u drugom krugu se provodila korištenjem D'Hondtove formule.

Nakon rata pravni okvir za izbore je postavljen usvajanjem posebnog Ustavnog zakona koji je donesen 19. listopada 1945. Ovim zakonom je osiguran kontinuitet u odnosu na zakonska rješenja prije ukidanja demokratskog sustava 1933. godine. Odnosno, kako Poier (2010: 187) ističe, ovaj zakon je zapravo preuzeo odredbe koje su bile na snazi do reformi 1929. godine. Novinu je predstavljalo ograničenje izbornih prava bivšim članovima Nacionalsocijalističke stranke. Kasnijim zakonskim tekstovima je ova zabrana ublažavana, tako da su oni koji nisu bili blisko povezani s režimom, ponovno imali pravo glasa i mogućnost da se kandidiraju na izborima do 1950. Za razliku od njih, oni koji su bili bliski nacističkom režimu, dobili su pravo glasa od 1950., a pravo na kandidaturu od 1957. godine.

Starosna granica za glasovanje je snižena 1949. godine na 20, a zatim 1968. na 19 godina. Pravo na kandidaturu je 1949. bilo ograničeno za starije od 26, da bi 1968. ublaženo na 25 godina.

Od 1956. godine ponovno je uveden stalni registar glasača kojim su ponovno upravljale općine.

Najvažnija promjena izbornog sustava, u odnosu na onaj koji je postojao u Prvoj Republici, "bila je zamjena zatvorenih i blokiranih lista sa zatvorenim i neblokiranim listama. Glasači su mogli brisati i rangirati kandidate" (Poier, 2010: 187).

Ključno osporavanje efekata izbornog sustava bilo je vezano za situaciju nastalu nakon izbora održanih 1953. i 1959. godine. Naime, oba puta SPD je osvojio više glasova, a ÖVP više mandata. To je bilo moguće jer su mandati izbornim jedinicama raspodijeljeni proporcionalno prema veličini stanovništva, a ne prema veličini njihova biračkog tijela. Ovo je potaklo pripadnike SPD-a da traže izbornu reformu.

Tablica 19. Alokacija mandata na razini regionalnih i pokrajinskih izbornih jedinica 1923. - 1970.

<i>Regionalna izborna jedinica</i>	<i>Pokrajinska izborna jedinica</i>	<i>Magnituda/veličina regionalne izborne jedinice</i>	
Wien Innen-Ost	Wien	6	
Wien Innen-West		4	
Wien Nordwest		5	
Wien Nordost		8	
Wien Südwest		7	
Wien Südost		8	
Wien West		8	
Viertel oberm Wienerwald	Niederösterreich	9	
Viertel onterm Wienerwald		12	
Viertel oberm Manhartsberg		7	
Viertel unterm Manhartsberg		8	
Linz und Umgebung	Oberösterreich, Salzburgerland, Tirol, Vorarlberg	4	
Innviertel		4	
Hausruckviertel		5	
Traunviertel		6	
Mühlviertel		4	
Salzburg		6	
Tirol		8	
Vorarlberg		4	
Graz und Umgebung		Kärnten, Steiermark, Burgenland	6
Mittel- und Untersteier			5
Oststeier	5		
Obersteier	Kärnten, Steiermark, Burgenland	8	
Kärnten		10	
Burgenland		8	
TOTAL			165

Izvor: Reimink, Elwin. Electoral System Change in Europe since 1945: Austria

2.1.3.2 Upotreba izbornog sustava 1970. - 1992.

Veliko nezadovoljstvo izbornim sustavom omogućilo je formiranje manjinske vlade SPÖ-a, podržane od strane FPÖ-a. Ovaj savez omogućio je provođenje izborne reforme i pored protivljenja ÖVP-a. Promjene usvojene 1971. godine imale su za cilj povećanje narušenog stupnja proporcionalnosti.

Ključne izmjene predstavljale su smanjenje broja izbornih jedinica, odnosno povećanje njihove magnitute. Umjesto nekadašnjih 25 izbornih jedinica, svaka pokrajina predstavljala je izbornu jedinicu u kojoj su se raspodjeljivali mandati na prvoj razini raspodjele. Na prvoj razini raspodjele alokacija mandata je vršena korištenjem Hareove kvote. Neraspodijeljeni

mandati su se raspodjeljivali na drugoj razini. U tu svrhu formirane su dvije izborne jedinice umjesto nekadašnje četiri. Pravo sudjelovanja u raspodjeli na drugoj razini imale su samo one stranke koje su osvojile barem jedno mjesto u prvom krugu raspodjele. Na ovoj razini raspodjele korištena je D'Hondtova formula. Broj zastupnika je povećan sa 165 na 183.

Lista je ostala zatvorena i neblokirana, a umjesto brisanja i rangiranja, glasači su mogli dati preferencijski glas kandidatu.

Odluka FPÖ-a da podrži manjinsku vladu SPÖ-a pokazala se ispravnom za izborne rezultate ove stranke na sljedećim izborima. Zahvaljujući većem stupnju proporcionalnosti uslijed manjeg broja izbornih jedinica s većom magnitudom, rezultat sljedećih izbora je doveo do dvostrukog povećanja broja mandata koje je osvojio FPÖ. Starosna granica za kandidiranje je dodatno smanjena na 21 godinu. Dijaspori, odnosno državljanima Austrije koji žive u inozemstvu, odlukom Ustavnog suda 1989. godine dano je pravo glasa (Poier, 2010: 188).

Tablica 20. Alokacija mandata na razini regionalnih i pokrajinskih izbornih okruga

<i>Regionalna izborna jedinica</i>	<i>Nadregionalni izborni okruzi</i>	<i>Magnituda regionalne izborne jedinice</i>
Burgenland	Prvi izborni krug	7
Nieder-österreich		36
Wien		42
Kärnten	Drugi izborni krug	13
Ober-österreich		29
Salzburgerland		9
Steiermark		29
Tirol		12
Vorarlberg		6
TOTAL		183

Izvor: Reimink, Elwin. Electoral System Change in Europe since 1945: Austria

2.1.3.2 Upotreba izbornog sustava nakon 1992.

Nakon izvanrednih izbora održanih 1971. godine Austrija je ušla u razdoblje snažne dominacije SPÖ-a. Naime, ova stranka je samostalno upravljala vladom od 1971. do 1983. a nakon toga sve do 1986. kao vođa “male koalicije” s FPÖ-om. Razlaz s FPÖ-om i nemogućnost da nakon izvanrednih izbora 1986. samostalno formira vladu, utjecali su na ponovno formiranje “velike koalicije” SPÖ-a i ÖVP-a. Socijaldemokrati i Narodna stranka su se ponovno opredijelili za vladu koja je tada uživala podršku od čak 85 % austrijskih zastupnika. Široka koalicija, tri velike stranke SPÖ-a, ÖVP-a i KPÖ-a postojala je u razdoblju od 1945. do 1949. Nakon

nje uspostavljena je velika koalicija SPÖ-a i ÖVP-a (1949. - 1966.) koja je trajala ukupno 21 godinu. S obzirom na međunarodnu poziciju u kojoj se našla Austrija nakon Drugog svjetskog rata, ovakva koalicija je doprinijela političkoj stabilizaciji, te konsolidaciji pozicije Austrije na međunarodnom planu, tada već sa statusom neutralne zemlje. Međutim, na unutrašnjem planu to je dovelo do stvaranja sustava u kojem je profesionalna sudbina pojedinca uvelike zavisila od stranačke pripadnosti. Država je bila najveći poslodavac te su članovi stranaka upravljali velikim privrednim sustavima koji su nacionalizirani nakon Drugog svjetskog rata.

Formiranje ovakve koalicije izazvalo je zabrinutost, tako da su intelektualci i novinari ukazali na opasnosti od postojanja ovakve vlade, odnosno da bi u njezinim rukama bila koncentrirana prevelika moć, koja bi vodila odsustvu demokratske odgovornosti (Muller, 2008:399-400).

Odgovor vlasti bio je da se posvetila izbornoj reformi koja bi vodila osnaživanju položaja zastupnika. Glavna namjera izbornih promjena bila je personalizacija izbornog sustava za *Nationalrat* s ciljem bolje povezanosti birača i njihovih zastupnika, kroz povećanje njihova utjecaja na redosljed kandidata na stranačkoj listi, odnosno onih koji će biti izabrani s nje (Poier, 2010: 188). Zakonodavac je ovaj cilj pokušao ostvariti smanjivanjem veličine izbornih jedinica i povećavanjem mogućnosti preferencijskog glasovanja. No, reforma nije ispunila glavni cilj. Kvota preferencijskih glasova koja se traži kao uvjet da bi kandidat na temelju njih bio izabran je bila previše visoka, tako da nije bilo značajnih rezultata uvođenja preferencijskog glasovanja. Međutim, ono što istraživači (Poier, 2010: 188) ističu jest da je ovaj sustav povećao proporcionalnost, kao što je smanjio starosnu granicu za stjecanje prava glasa na 18, a prava na kandidaturu na 19 godina.

Inicijalna ideja ove reforme bila je uvođenje kombiniranog sustava. Austrija bi bila podijeljena na 100 jednomandatnih izbornih jedinica u kojima bi se predstavnik birao većinskom metodom, dok bi preostala 83 mandata služila za korekciju disproporcionalnosti na drugoj razini alokacije mandata. Ovaj plan naišao je na kritiku ne samo opozicijskih stranaka, već i mnogih vladinih zastupnika, koji su se bojali natjecanja na razini jednomandatnih izbornih jedinica (Muller, 2008:400). “Štoviše, mnogi zastupnici su vjerovali da će oni koji su izabrani izravno u jednomandatnim izbornim jedinicama biti ‘prva klasa’ zastupnika, odnosno da će članovi parlamenta koji su izabrani sa stranačke liste biti degradirani kao zastupnici ‘drugog reda’. Ova zabrinutost je postojala među onim regionalnim stranačkim organizacijama Socijaldemokratske i Narodne stranke koje su bile izborno slabe, te su projektirale monopol ‘autentičnog’ regionalnog predstavništva svojim protivnicima” (Poier 2010: 400). Strah je postojao kod opozicijskih stranaka koje su smatrale da ovaj model vodi marginalizaciji slabijih stranaka. Stoga je reforma otišla u drugom smjeru. Umjesto jednomandatnih izbornih okruga stvorena su 43 regionalna i 9 pokrajinskih okruga, koji su ujedno predstavljali prve dvije razine alokacije mandata. Federalna

razina je predstavljala treću razinu alokacije. Preferencijsko glasovanje za po jednog kandidata sa stranačke liste je omogućeno na regionalnoj i pokrajinskoj razini umjesto izravnog izbora većinskom metodom u jednomandatnim izbornim jedinicama.

Vidljivo je da je austrijski zakonodavac htio povećati stupanj personalizacije izbornog sustava, ali da ne ugrozi njegov visok stupanj proporcionalnosti. U drugom je uspio, ali u prvome nije. Međutim, daljnjih reformi nije bilo, iako je bilo inicijativa. Stoga je ovaj sustav i dalje u upotrebi.

2.1.4 Ključni elementi izbornog sustava

Zastupnici za Donji dom austrijskog parlamenta biraju se svake četiri godine. Birači se registriraju po službenoj dužnosti poslije stjecanja prava glasa, a na temelju njihove izjave ili prebivališta. Ne postoji zakonska obaveza glasovanja. Aktivno biračko pravo se stječe s 18 godina, a pravo da se bude kandidiran s 19 godina. Za promjenu izbornog zakona ne traži se kvalificirana, već je dovoljna jednostavna većina.

Tablica 21. Pregled osnovnih strukturnih elemenata izbornog sustava u Austriji

Izbori	Veličina parlamenta	Izborni sustav	Metoda raspodjele mandata	Tip kandidacijske liste	Preferencijski glasovi/broj preferencijskih glasova	Izbor kandidata	Prag za izravan mandat	Broj izbornih jedinica	Magnituda (regionalne izborne jedinice) / prosječna magnituda	Zakonski prag
1920. – 70.	165	Listovni PR	I. razina: Hagenbach-Bischoff kvota II. razina: d'Hondtova formula.	Fleksibilna (od 1949. godine – brisanje i dodavanje kandidata)	Ne	Opciona-lno (od 1949.)	Ne	I. razina: 25 II. razina: 4 III. razina: 1	4-12 / 6,6	Ne
1970. – 92.	183	Listovni PR	I. razina: Hareova kvota II. razina: d'Hondtova formula.	Fleksibilna	Da (1)	Opciona-lno	Da	I. razina: 9 II. razina: 2 III. razina: 1	6-42 / 20,33	Ne
1994. -	183	Listovni PR	I. i II. razina: Hareova kvota III. razina: d'Hondtova formule.	Fleksibilna	Da (1)	Opciona-lno	Da I. razina: ½ Haerove pokrajinske kvote, ili najmanje šestinu glasova koje je njegova stranka ostvarila u regionalnoj izornoj jedinici II: Hareova kvota	I. razina: 43 II. razina: 9 III. razina: 1	1-8 / 4,25	4% na nacionalnoj razini Ili izravan mandat na regionalnoj razini

Izvor: Izradio autor.

A Izborni obrazac

Izborni sustav u Austriji poprilično je složen, posebno nakon izbornih reformi iz 1992. godine, koje su značajno izmijenile način raspodjele mandata. Prvi parlamentarni izbori po novom izbornom sustavu održani su 1993., a posljednji 2017. godine. Riječ je o listovnom razmjernom sustavu s trirazinskom raspodjelom mandata. Do izbornih promjena mandati su se raspodjeljivali na dvije razine: na regionalnoj i pokrajinskoj. Izbornim promjenama 1992. uvedena je treća, nacionalna razina. Pored nacionalne razine, postoji devet pokrajinskih izbornih jedinica koje predstavljaju drugu razinu raspodjele. Pokrajinske jedinice su podijeljene na 43 regionalna izborna okruga. Ukupan broj mandata koji se raspodjeljuje je 183. Magnituda izborne jedinice se određuje prije izbora, Hareovom kvotom, proporcionalno broju stanovnika koji žive u izbornom okrugu.

Izbornim promjenama povećan je broj regionalnih, te uvedene pokrajinske izborne jedinice. Prosječna magnituda regionalne izborne jedinice je smanjena s 20,33 na 4,25, a ukupan broj izbornih jedinica povećao se na sve tri razine s 12 na 53. Uvođenjem većeg broja malih izbornih jedinica željelo se utjecati na približavanje kandidata biračima i njihovim regijama, a da se ne ugrozi postojeći visok stupanj proporcionalnosti.

Birač na raspolaganju ima jedan stranački glas, odnosno može birati jednu stranačku listu. Individualne kandidature nisu dozvoljene. Postoje regionalne, pokrajinske i savezne kandidacijske liste. Stranačke liste su, na neki način, podijeljene na tri razine, tako da se glasovanjem za jednu stranku glasuje za njezine liste na tri razine. Pored glasa za stranku birač može realizirati svoje preferencije za po jednog kandidata s regionalne i pokrajinske liste, ali samo unutar već izabrane stranačke liste. Preferencijsko glasovanje je opcionalno. Birač može, a ne mora iskazati preferenciju unutar izabrane kandidacijske liste.

I. Raspodjela na regionalnoj razini – Za raspodjelu mandata na regionalnoj i provincijskoj razini koristi se metoda izbornog broja (*Wahlzahl*) ili Hareova kvota koja se izračunava na pokrajinskoj razini, a ne ona koja bi bila izračunata na razini regionalnog okruga. Stranka dobiva na regionalnoj razini onoliko mandata koliko se puta “pokrajinska” Hareova kvota sadrži u izbornom rezultatu stranke u tom okrugu.

II. Raspodjela mandata na pokrajinskoj razini – Hareovom kvotom na pokrajinskoj razini se ne raspodjeljuju svi mandati. Neraspodijeljeni mandati raspodjeljuju se na drugoj, pokrajinskoj razini. U raspodjeli na drugoj razini sudjeluju one stranke koje su osvojile minimum jedan izravan mandat na razini regionalnog izbornog okruga ili one koje su osvojile najmanje 4 % glasova na nacionalnoj razini. Pri raspodjeli mandata u obzir se uzimaju svi glasovi koji su dati

u toj pokrajini, uključujući i one koji su već bili pretvoreni u mandate na regionalnoj razini. Svaka stranka će na pokrajinskoj razini osvojiti onoliko mandata koliko puta se pokrajinska kvota sadrži u njenom izbornom rezultatu. Od njenog izbornog rezultata bit će oduzet broj mandata koje je ta stranka dobila u raspodjeli na regionalnoj razini.

III. Raspodjela mandata na saveznoj razini – Mandati koji se nisu raspodijelili na prve dvije razine raspodijelit će se na saveznoj, trećoj razini. U raspodjeli mandata, isto kao i na drugoj razini, sudjeluju samo stranke koje su osvojile najmanje jedan izravan mandat na regionalnoj razini ili najmanje 4 % glasova na nacionalnoj razini. D'Hontov kvocijent se računa korištenjem svih važećih glasova ostvarenih na području Austrije, odnosno u svim regijama. Stranka će osvojiti onoliko mandata koliko se puta sadrži D'Hontov kvocijent u izbornom rezultatu stranke na saveznoj razini, s tim da će se od broja tako izračunatih mandata oduzeti broj mandata koje je stranka osvojila na regionalnoj i provincijskoj razini. Teoretski je moguće da stranka na temelju raspodjele mandata na saveznoj razini može imati pravo na manje mandata od broja koji je ostvarila na regionalnoj i pokrajinskoj razini što se do sada nije dogodilo (Müller, 2008:402). U ovom slučaju stranka bi zadržala mandate raspodijeljene na prvoj i drugoj razini.

Raspodjela mandata kandidatima – Birač može, a ne mora, iskazati preferenciju unutar stranačke liste, i to prema jednom kandidatu s regionalne i jednom s pokrajinske kandidacijske liste. Savezne kandidacijske liste su blokirane, te birač ne može iskazati preferenciju prema kandidatima koji se nalaze na njima. Na biračkom listiću su ispisana imena svih kandidata na regionalnoj razini, ali ne i kandidata na druge dvije razine. Da bi iskazao svoje preferencije, birač će označiti jedno od ponuđenih imena na glasačkom listiću regionalnih kandidata, dok će upisati ime kandidata s pokrajinske liste na posebnom mjestu na glasačkom listiću. Stranke imaju pravo na dva puta veći broj kandidata od broja raspoloživih mjesta u regionalnoj izornoj jedinici ili alternativno 12, odnosno koji je od ta dva broja veći (Müller, 2008 : 406). Isto tako, na pokrajinskoj razini stranka može imati dva puta veći broj kandidata od broja raspoloživih mandata u toj pokrajini. Ukoliko se dogodi da nije označena stranka, a jest njezin kandidat, taj glas će se smatrati glasom za stranku kandidata te neće biti označen nevažećim. Ipak, glasački listić će biti nevažeći ako je ime kandidata s pokrajinske liste pogrešno upisano u polje koje pripada drugoj stranci. Prednost u selekciji kandidata sa stranačke liste ima od stranke određen redosljed. Ipak, na temelju preferencijskih glasova koje su dobili kandidati moguće je promijeniti redosljed, odnosno moguće je da bude izabran i kandidat koji ne bi ušao na temelju redosljeda utvrđenog listom. Naime, kandidat na regionalnoj razini bit će pomjeren na vrh ukoliko je osvojio glasova u visini $\frac{1}{2}$ Hareove pokrajinske kvote ili najmanje šestinu glasova koje je njegova stranka ostvarila u regionalnoj izornoj jedinici. Na pokrajinskoj razini pojedinačnom kandidatu potrebno je da osvoji preferencijskih glasova isto onoliko koliko je

potrebno stranci da osvoji mandat, odnosno puna pokrajinska Hareova kvota. Ukoliko je neki od kandidata ispunio traženi uvjet, on se pomjera na vrh liste. Ukoliko ima više kandidata koji su ispunili uvjet, njihov redoslijed se određuje na temelju broja osvojenih preferencijskih glasova, pod uvjetom da je stranka osvojila dovoljno mandata u toj izbornoj jedinici.

B Magnituda

Raspodjela mandata se u austrijskom izbornom sustavu provodi na tri razine. U cilju osiguravanja visokog stupnja proporcionalnosti, s jedne, te snažnije povezanosti između birača i njihovih zastupnika, s druge strane, formirane su ukupno 53 izborne jedinice na tri razine. Na regionalnoj razini postoje 43 izborne jedinice veličine od 1 do 8 mandata. Druga razina raspodjele je pokrajinska razina na kojoj se raspodjeljuju mandati koji nisu raspodijeljeni na prvoj razini. Posljednja je nacionalna razina na kojoj se raspodjeljuju preostali neraspodijeljeni mandati

Broj mandata koji se raspodjeljuje u regionalnim okruzima određuje se primjenom Hareove formule i metode najvećeg ostatka (Reimink, 7), odnosno razmjerno broju stanovnika, a ne upisanih birača koji tamo žive prema posljednjem popisu, uključujući u taj broj i one koji su registrirani na području regionalnog izbornog okruga, iako žive u inozemstvu. Regionalni izborni okruzi ustanovljeni su izbornim zakonom, sadrže u sebi nepodijeljene općine, te ne smiju sjeći granice pokrajina. U tablici 22. predstavljen je pregled regionalnih i pokrajinskih izbornih jedinica. Treba naglasiti da je prikazani broj podložan promjeni zavisno od promjene veličine populacije u istoj regiji.

Tablica 22. Alokacija mandata na regionalnoj i pokrajinskoj razini

<i>Regionalna izborna jedinica</i>	<i>Pokrajinska izborna jedinica</i>	<i>Magnituda regionalne izborne jedinice</i>	
Burgenland Nord	Burgenland	3	
Burgenland Süd		4	
Klagenfurt	Kärnten	3	
Villach		3	
Kärnten West		3	
Kärnten Ost		4	
Weinviertel		6	
Waldviertel	Niederösterreich	5	
Mostviertel		6	
Niederösterreich Mitte		5	
Niederösterreich Süd		4	
Wien-Umgebung		5	
Niederösterreich Süd-Ost	Niederösterreich	4	
Linz und Umgebung		7	
Innviertel		5	
Hausruckviertel		8	
Traunviertel		6	
Mühlviertel	Oberösterreich	6	
Salzburg Stadt		3	
Flachgau/Tennengau		4	
Lungau/Pinzgau/Pongau		4	
Graz		5	
Steiermark Mitte	Steiermark	4	
Steiermark Süd		3	
Steiermark Süd-Ost		3	
Steiermark Ost		4	
Steiermark Nord		3	
Steiermark Nord-West		4	
Steiermark West		3	
Innsbruck		Tirol	3
Innsbruck-Land			5
Unterland			3
Oberland	3		
Osttirol	1		
Vorarlberg-Nord	Vorarlberg	4	
Vorarlberg-Süd		3	
Wien Innen-Süd	Wien	4	
Wien Innen-West		3	
Wien Innen-Ost		3	
Wien Süd		7	
Wien Süd-West		6	
Wien Nord-West		6	
Wien Nord		5	
TOTAL			183

Izvor: Reimink, Elwin. Electoral System Change in Europe since 1945: Austria.

C Izborni prag

Aktualni izborni sustav u Austriji ima dva alternativna zakonska cenzusa. Da bi stranka mogla ući u proces raspodjele mandata potrebno je da osvoji jedan izravan mandat na razini neke od regionalnih izbornih jedinica ili 4 % važećih glasova na nacionalnoj razini. Novinu je donijela izborna reforma iz 1992. godine. Značajan broj stranaka ima problem s osvajanjem nekog od mandata na regionalnoj razini pa im je jedina mogućnost preći nacionalni izborni prag od 4 %. Müller (2008:406) ističe da je važno imati u vidu da u trenutku uvođenja ovog rješenja nije postojalo iskustvo neke etablirane stranke koja je u nekom izbornom ciklusu dobila manje od 4 % glasova na nacionalnoj razini.

Međutim, događalo se nakon uvođenja ovog rješenja da i parlamentarna stranka ostane ispod cenzusa i ne uspije održati parlamentarni status. Primjer je BZÖ-a, Alijanse za budućnost Austrije, stranke nastala od odcijepljenog krila nekadašnjeg ÖVP-a predvođenog Jörgom Haiderom. Naime, ova stranka je pod vodstvom Haidera na izborima 2008. godine osvojila 10,7 % glasova ili 21 mandata. Haiderova smrt u prometnoj nesreći svega dva tjedna nakon održanih izbora predstavljala je za tu stranku prevelik hendikep. Na sljedećim izborima 2013. godine stranka nije osvojila nijedan izravan mandat na regionalnoj razini, a nije uspjela niti preći zakonski prag na nacionalnoj razini osvojivši 3,53 %, i time postavši prva parlamentarna stranka koja nije održala parlamentarni status time što nije prešla zakonske pragove.

Gubitak parlamentarnog statusa pokrenuo je val sukoba i neuspjeha na pokrajinskoj razini. Sve je vodilo rastakanju stranke, koja nije uspjela preživjeti izborni neuspjeh i gubljenje parlamentarnog statusa. Müller (2008 : 406) ističe psihološku dimenziju postojanja zakonskog praga. Primjer Liberalnog foruma, koji nije došao do parlamentarnog statusa 2002. godine, pokazuje da se stranka koja ostane ispod izbornog praga ne uspijeva kasnije oporaviti, odnosno osvojiti parlamentarni status. Isto potvrđuje i navedeni primjer BZÖ-a koji nije ostvario parlamentarni status na izborima održanima 2013. godine.

Tablica 23. Pregled rasutih glasova po godinama

<i>Izbori</i>	<i>Rasuti glasovi</i>
2013.	5,58 %
2008.	6,09 %
2006.	5,04 %
2002.	1,71 %
1999.	5,64 %

Izvor: Izradio autor na temelju podataka Saveznog ministarstva unutarnjih poslova Austrije – <http://www.bmi.gv.at> Uvid ostvaren 12. 08. 2017.

Iz tablice 23, koja predstavlja prikaz rasutih glasova, odnosno glasove koje su birači dali strankama koje nisu uspjele ispuniti izborni cenzus, može se vidjeti efekt zakonskog cenzusa. Međutim, treba imati u vidu da je efektivni cenzus u Austriji bio značajan i prije uvođenja zakonskog cenzusa. Müller (2008: 406) ističe da je zakonski cenzus za 1,4 % veći od Lijphartova efektivnog praga u Austriji za razdoblje 1971. - 1990.

D Tip i način glasovanja

Zavisno od različitih klasifikacija, kandidacijske liste koje se koriste u Austriji pripadaju kategoriji fleksibilnih, odnosno zatvorenih neblokiranih listi. Ključna karakteristika je da birač na raspolaganju ima jedan glas koji daje stranačkoj listi, te pored toga ima pravo da istakne preferenciju, odnosno izabere po jednog kandidata s regionalne, odnosno pokrajinske liste stranke kojoj je dao glas.

Preferencijsko glasovanje nema snažan efekt na proces izbora zastupnika. S obzirom na to da je preferencijsko glasovanje opcionalnog, a ne obavezujućeg karaktera, na prvim izborima na kojima je korišten novi izborni sustav 25 % glasača je zaokružilo ime regionalnog kandidata, a svega 8 % je napisalo ime kandidata na pokrajinskoj razini (Müller i Scheucher, 1995:178-180).

Ipak, praksa bilježi kandidate koji su izabrani izravno za zastupnike. "Iako je nekoliko regionalnih kandidata dobilo dovoljno preferencijskih glasova da bi stekli mjesta u parlamentu, mnogi od njih su već bili pozicionirani na vrhu stranačke liste, upravo zato što se znalo da su 'popularni'" (Müller, 2008: 409). Stoga isti autor ostaje pri tvrdnji da, "preferencijski glasovi ne mijenjaju listu" (409). No, ipak su ti prvi izbori po novom sustavu imali dva slučaja u kojima su kandidati bili izabrani isključivo na temelju preferencijskih glasova, a ne položaja na stranačkoj listi. Preferencijsko glasovanje je značajno manje zastupljeno na pokrajinskoj razini. Najvećim dijelom razlog je tehnički. Da bi se izabrao kandidat s regionalne liste dovoljno je označiti njegovo ime, jer se imena regionalnih kandidata nalaze na biračkom listiću. Kada je riječ o pokrajinskoj razini, potrebno je upisati u prazno polje ime nekog od kandidata, jer se imena kandidata na pokrajinskoj razini ne nalaze na glasačkom listiću.

Razloge značajno manjem broju preferencijskih glasova na pokrajinskoj razini Müller (2008 : 409) nalazi u sljedećem:

1. "dio birača nije siguran hoće li glas biti ispravan ako ne označe jednog od ponuđenih kandidata na regionalnoj razini, pa se odlučuju označiti makar prvog na listi da ne bi riskirali poništenje listića;

2. da bi birač upisao kandidata u prazno polje potrebno je da raspolaže sa značajnom količinom

podataka o kandidatima na pokrajinskoj razini.

Pri analizi efekata preferencijskog glasovanja na pokrajinskoj razini treba, također, imati u vidu da je uvjet daleko veći, odnosno traži se puna kvota, a ne njezina polovina kao na regionalnoj razini”.

E Kandidacijski postupak

Proces određivanja liste kandidata je prilično složen u austrijskim strankama. Potrebno je odrediti liste na tri razine, pri čemu na prve dvije razine birači mogu dati preferencijske glasove kandidatima unutar liste, za razliku od treće razine na kojoj su liste zatvorene i blokirane. Vrlo je raširena praksa da jedna osoba nije kandidat samo na jednoj razini. Pravilo da su kandidati u regionalnim izbornim jedinicama navedeni na glasačkom listiću, za razliku od onih na pokrajinskoj razini, čije je ime potrebno rukom upisati na glasački listić, utječe na to da broj preferencijskih glasova na drugoj razini bude drastično manji nego na prvoj.

Tablica 24. Broj osvojenih preferencijskih glasova kandidata s kandidaturama na dvije razine

<i>Izbori</i>	<i>Kandidat</i>	<i>Stranka</i>	<i>Broj preferencijskih Glasova</i>	<i>Izborna jedinica</i>
2013.	Eva-Maria Himmelbauer	ÖVP	11.461 805	Regionalna lista 3A Pokrajinski izbori – Donja Austrija
2013.	Martina Diesner-Wais	ÖVP	8.902 176	Regionalna lista 3B Pokrajinski izbori – Donja Austrija

Izvor: Izradio autor na temelju podataka Saveznog ministarstva unutarnjih poslova Austrije – <http://www.bmi.gv.at> Uvid ostvaren 12.08.2017.

Kandidatura na pokrajinskoj razini daje male mogućnosti za izbor kandidata na temelju preferencijskih glasova, jer se od birača traži da u prazno polje upiše ime svog preferiranog kandidata. Primjer dva navedena kandidata tome najbolje svjedoči. Naime, razlika u broju dobivenih preferencijskih glasova varira od 14 do 50 puta manje glasova za istog kandidata na regionalnoj u odnosu na pokrajinsku razinu. Primjeri koje sam iznio predstavljaju kandidate koji su izabrani na temelju preferencijskih glasova, odnosno to su jedina dva kandidata izabrana na temelju preferencijskih glasova na parlamentarnim izborima održanima u Austriji 2013. godine.

Oba kandidata su izabrana na temelju preferencijskih glasova osvojenih na regionalnoj, a ne pokrajinskoj razini. Također, najveći broj mandata većih stranaka se raspodijeli na regionalnoj razini. Od ukupnog broja osvojenih mandata, u razdoblju od 1994. do 2002. između 61.1 % (ÖVP) i 65.7 % (SPÖ) mandata raspodijeljeno im je na prvoj razini raspodjele, odnosno u regionalnim izbornim jedinicama. Kod manjih stranaka, recimo Zelenih, nijedan mandat u istom razdoblju

nije raspodijeljen na regionalnoj razini. Stoga u velikim strankama biti na regionalnim listama znači veću mogućnost biti izabran. Ne čude stoga prilično složeni načini lobiranja na različitim stranačkim razinama za poziciju na regionalnoj listi.

Socijalistička stranka Austrije (SPÖ)

SPÖ predstavlja najcentraliziraniju političku stranku kada je riječ o selekciji kandidata za zastupnike, dok je ÖVP funkcionalno i regionalno decentraliziraniji (Krouwel, 1999:10). U SPÖ-u većina kandidata se bira na pokrajinskoj razini, uz određene konzultacije sa stranačkim organizacijama na razini izbornih jedinica. Konačne kandidacijske liste se utvrđuju na relaciji centralno-pokrajinsko stranačko rukovodstvo, s tim da nacionalno stranačko rukovodstvo ima pravo “imenovati” jednu petinu kandidata (Muller, 1992: 100). Centralno stranačko rukovodstvo odlučuje o listi na posljednjoj razini alokacije mandata.

Narodna stranka Austrije (ÖVP)

U ÖVP-u stranačka organizacija regionalne izborne jedinice (Bezirksparteileitung) može predložiti kandidate, ali pokrajinska organizacija odlučuje o rangiranju kandidata i nominira 5 %, odnosno najmanje jednog kandidata (Muller, 1992: 102). Nacionalno stranačko rukovodstvo odlučuje o kandidacijskoj listi na posljednjoj razini. Centralno stranačko rukovodstvo ima pravo “imenovati” 10 % kandidata, a kandidate mora odobriti predsjednik stranke i vođa parlamentarne frakcije (Krouwel, 1999:10).

Pravo kandidature imaju osobe koje su mlađe od 65 godina, s tim da ukoliko nisu obavljali stranačke i javne funkcije starosna granica je 60 godina (Muller, 1992: 103).

Slobodarska stranka Austrije (FPÖ)

U FPÖ-u pokrajinska organizacija sastavlja listu kandidata koja mora biti odobrena od strane nacionalne stranačke organizacije. Nacionalno rukovodstvo može promijeniti listu zbog “vrlo važih razloga” (Muller 1992, 103).

Komparativna studija stavova kandidata za zastupnike (CCS) ne sadrži odgovore na pitanja

o tome tko donosi odluke o nominaciji kandidata, odnosno na kojoj razini se one donose, za razliku od istraživanja koja su provedena u Nizozemskoj i Finskoj. Naime, taj set pitanja nije postavljan ispitanicima u CCS-u provedenom u Austriji.

Da bismo učinili uporedivim stranke odnosno zemlje, polazeći od Atmorove, Rahanove i Hazanove klasifikacije (2011), uz uvedenu skalu (više u dijelu 1.5.3.1.1) dao sam ocjene procedura selekcije kandidata na temelju njihova četiri kriterija.

Tablica 25. Pristup kandidaturi: Odnos stranačke i osobne dimenzije u procesu selekcije kandidata - Austrija

<i>Kriterij</i>	<i>ÖVP</i>	<i>SPÖ</i>	<i>FPÖ</i>	<i>Austrija</i>
1. Kandidatura (tko se može kandidirati),	0	0	0	
2. Izborni kolegij-selektorat (tko može glasovati o kandidatima),	-1	-1	-1	
3. Glasovanje nasuprot nominiranju (jesu li svi kandidati izabrani kroz procedure glasovanja)	-1	-1	-1	
4. Decentralizacija (određuje li izborni okrug kandidaturu)	0	0	-0,5	
Prosječna vrijednost	-0,5	-0,5	-0,2	-0,54

*Skala od tri, odnosno pet vrijednosti u slučaju kriterija decentralizacija, istog opsega od -1 koja označava maksimalan utjecaj stranačke dimenzije, odnosno vrijednosti 1 koja označava maksimalan utjecaj osobne dimenzije na izbor kandidata.

Izvor: Izradio autor.

Ključni dio procesa selekcije kandidata odvija se na regionalnoj i pokrajinskoj razini, uz postojanje prava veta od strane nacionalnih stranačkih rukovodstava stranaka (Muller, 1992a:100-104; Muller, 1994: 70-71; Gerlich, 1987:83). Članovi imaju ograničen utjecaj na izbor kandidata za zastupničke funkcije. Ono što je karakteristično jest da centralno stranačko rukovodstvo ima pravo na svoju kvotu gdje ono određuju kandidate prema rezultatima s prethodnih izbora. Stranačke liste na saveznoj razini ostaju u nadležnosti centralnog stranačkog rukovodstva. Izborne procedure u austrijskim strankama predviđaju da proces ide od nižih ka višim razinama odlučivanja, ali pravo veta i pravo uređivanja lista na saveznoj razini, odnosno djelomičnih intervencija na pokrajinskim listama, u rukama je centralnog stranačkog rukovodstva, što postupke selekcije kandidata čini centraliziranima i ekskluzivnima.

2.1.5 Političke posljedice izbornog sustava

2.1.5.1. Utjecaj izbornog sustava na stranački sustav

2.1.5.1.1 Ključne stranke u Austriji

Druga Republika nastala je zajedničkim naporima dvije tada osnovane političke stranke koje su svoje korijene vukle iz Prve Republike: Socijalističke stranke Austrije (SPÖ), Narodne stranke Austrije (ÖVP) i Komunističke stranke Austrije (KPÖ). SPÖ i ÖVP predstavljaju stranke koje su nastavljači nekadašnje Socijaldemokratske stranke osnovane 1889. godine i Kršćansko-demokratske stranke osnovane 1890. godine. Ove dvije stranke će obilježiti politički život Druge Republike, kao što su i njihove prethodnice obilježile razdoblje Prve Republike. SPÖ i ÖVP pokrivaju lijevi i desni centar

Austrijska narodna stranka (ÖVP)

Austrijska narodna stranka (*Österreichische Volkspartei, ÖVP*) predstavlja demokršćansku stranku, članicu Europske unije kršćanskih demokrata. Stranka ima složenu organizacijsku i programsku strukturu koja obuhvaća grupe prilično različitih ekonomsko-socijalnih interesa: od radnika i poljoprivrednika do poslodavaca. ÖVP-ova pozicija je prilično oslabljena nakon posljednjih parlamentarnih izbora (2017.) jer je osvojio neznatno više glasova od glavnog konkurenta za konzervativne glasove FPÖ-a, kome bježi svega 3,5 postotna boda.

Socijaldemokratska stranka Austrije (SPÖ)

Socijaldemokratska stranka Austrije (*Sozialdemokratische Partei Österreichs, SPÖ*) dobila je to ime tek 1991. godine nakon pada Berlinskog zida. Stranka je donijela odluku da se profilira kao lijevi centar te odustane od demokratske marksističke doktrine, uključujući i dotadašnji naziv Socijalistička stranka. U svom programskom dijelu stranka se fokusira na ekonomsko-socijalna pitanja, povećanje zaposlenosti i kvalitetu života. SPÖ nema više ekskluzivno pravo zastupanja radništva kakav je nekad imao, te je više okrenut srednjoj klasi, odnosno lijevom centru. SPÖ je na posljednjim parlamentarnim izborima 2017. godine izašao kao relativni pobjednik s 52 mandata i podrškom oko 26,82 % birača te, i pored izvjesno lošijeg rezultata, zadržao poziciju relativnog lidera, prije svega zbog, također, lošijeg rezultata ÖVP.

Slobodarska stranka Austrije (FPÖ)

Slobodarska stranka Austrije (*Freiheitliche Partei Österreichs, FPÖ*) predstavlja treću političku snagu na političkoj sceni. FPÖ, koja je osnovana 1955. godine, predstavlja nastavljača Lige neovisnih (VdU)⁷². Na početku djelovanja su je vezivali za nekadašnje neonaciste, jer je uživala podršku velikog broja ekstremista. Stranka je dugo bila izvan aranžmana vlasti sve dok nije ušla u koaliciju sa socijalistima osamdesetih godina prošlog stoljeća. Nakon umjerenog razdoblja došlo je do novog programskog zaokreta pod vodstvom tadašnjeg vođe Jörga Haidera. Karizmatični Haider je, upravljajući se valom euroskepticizma i antiimigrantske politike, doveo stranku do nevjerojatnog uspjeha i do koalicije s ÖVP-om. Sukobi unutar stranke potakli su Haidera da napusti stranku i formira novu pod nazivom Koalicija za budućnost Austrije (Bündnis Zukunft Österreich, BZÖ). BZÖ je s Haiderom na sljedećim izborima stekla parlamentarni status. Međutim, Haiderova smrt te nesuspjesi stranke na pokrajinskim i lokalnim izborima vodili su njezinoj marginalizaciji i nestanku s parlamentarne scene. FPÖ je uspio zadržati svoju poziciju i pored kriza te značajnih oscilacija u podršci birača. Na izborima održanima 2017. godine osvojili su podršku jedne petine birača (20,51 %).

Stranka zelenih Austrije (Grüne)

Stranka zelenih Austrije (*Grüne*) predstavlja četvrtu po snazi stranku na austrijskoj političkoj sceni. Nastali su ujedinjenjem Zelene alternative (Grüne Alternative), Stranke zelenih – Ujedinjeni zeleni Austrije (Vereinte Grüne Österreichs) i Alternativne liste Austrije (Alternative Liste Österreichs). Sadašnji naziv stranka koristi od 1993. godine – Die Grünen – Die Grüne Alternative (Grüne), odnosno popularniji Stranka zelenih Austrije. U temelju političkog djelovanja nalazi se borba za ekološka pitanja i pitanja zaštite životne sredine. Pored tih pitanja, stranka posvećuje pažnju zaštiti manjina i poreznoj reformi. Zeleni Austrije odlikuju se rastom podrške birača, tako da su na posljednjim parlamentarnim izborima (2017.) osvojili preko 12 % glasova te time predstavljaju drugu po snazi lijevu stranku. Iako u njima postoje konzervativni elementi, kao dio stranke nekad okupljen oko nekadašnje Vereinte Grüne Österreichs, ipak se za ovu stranku može reći da je po svojim stavovima znatno više ulijevo u odnosu na SPÖ koji zauzima lijevi centar.

⁷² VdU je nastao uz podršku tadašnjih socijalista. Kako pise Manoschek (2002: 5) socijalisti su pokušali utjecati da čak 688 000 novih osoba s pravom glasa, nekadašnjih članova NSDAP-a, ne završe kao podrška ÖVP-a. Na tim izborima VdU je dobila 12 % te nastavila zagovarati veća prava nekadašnjih nacista odnosno tražiti ukidanje propisa koji su provodili denacifikaciju.

2.1.5.1.2 Stranački sustav: Od umjerenog pluralizma do dvostranačkog sustava i nazad

Razdoblje Druge Republike obilježila je dominacija dvije najveće stranke, ÖVP-a i SPÖ-a, koje su osvajale pojedinačno najviše glasova. Ono što je dodatno utvrđivalo njihovu dominirajuću poziciju jest zajedničko upravljanje saveznom vladom. Naime, podrška birača ovim dvjema strankama zajednički je dostizala 94,4 % glasova na prvim poslijeratnim demokratskim izborima, ali je prelazila 90 % i na izborima održanim 1966., 1970., 1975., 1979. i 1983. godine. Od 72 godine parlamentarizma, od 1945. do 2017., ÖVP i SPÖ su bile u zajedničkim vladajućim koalicijama ukupno 41 godinu, od toga 37 godina u velikoj dvostranačkoj koaliciji, a 4 godine zajedno s Komunističkom strankom Austrije (KPÖ), odmah nakon rata. U istom razdoblju SPÖ je na vlasti ukupno bio 65 godina, a ÖVP ukupno 52 godine. Najmanje je na vlasti provela KPÖ, svega dvije godine. BZÖ je na vlasti bio 4, a FPÖ 14 godina. Sve tri, od trenutno četiri ključne stranke su bile u međusobnim koalicijama: (1) ÖVP i SPÖ 65 godina, (2) SPÖ i FPÖ 7 godina i (3) ÖVP i FPÖ 7 godina. Razdoblje jednostranačkih vlada trajalo je 17 godina, od toga je 4 godine vladao ÖVP, a 13 godina SPÖ.

Tablica 26. Pregled ključnih elemenata udjela dvije dominantne stranke u izborima za članove Nacionalnog savjeta

<i>Zakonodavno razdoblje</i>	<i>Zajedničko udjela u % ÖVP, SPÖ</i>			<i>Savezna vlada</i>	
	Glasovima	Mandatima	Sustav vlade	% udjela u glasovima	% udjela u mandatima
1945. - 1947.	94,4	98	ÖVP, SPÖ, KPÖ	99,8	100
1947. - 1949.			ÖVP, SPÖ	94,4	98
1949. - 1953.	82,7	87		82,7	87
1953. - 1956.	83,4	89		83,4	89
1956. - 1959	89	95		89	94
1959. – 1962.	89	95		89	95
1962. – 1966.	89,4	95		89,4	95
1966. – 1970.	90,9	96		ÖVP	48,3
1970. – 1971.	93,1	95	SPÖ	48,4	49
1971. – 1975.	93,1	95		50	51
1975. – 1979.	93	95		50,4	50,9
1979. – 1983.	92,9	94		51	51,9
1983. – 1986.	90,8	93	SPÖ, FPÖ	55,26	56
1986. – 1990.	84,4	86		84,4	86
1990. – 1994.	75,1	77	SPÖ, ÖVP	75,1	77
1994. – 1995.	62,6	63,9		62,6	63,9
1995. – 1999.	66,4	67,2		66,4	67,2
1999. - 2002.	60,1	63,9	ÖVP, FPÖ	53,8	50,8

<i>Zakonodavno razdoblje</i>	<i>Zajedničko udjela u % ÖVP, SPÖ</i>			<i>Savezna vlada</i>	
	Glasovima	Mandatima	Sustav vlade	% udjela u glasovima	% udjela u mandatima
2002. – 2006.	78,8	80,9	ÖVP, FPÖ	52,3	53
2006. – 2008.	69,7	73,2	SPÖ, ÖVP	69,7	73,2
2008. – 2013.	55,2	56,8		55,2	56,8
2013. – 2017.	50,8	56,3		50,8	56,3

Izvor: Luther, 1992:74.

Razvoj stranačkog sustava u Austriji možemo podijeliti na šest razdoblja: (1) razdoblje velikih koalicija 1947. – 1966., (2) razdoblje dvostranačja 1966. – 1983., (3) prvo uvođenje trećeg lagersa u saveznu vladu 1983. – 1990., (4) obnova velikih koalicija 1990. – 1999., (5) drugo uvođenje trećeg lagersa u saveznu vladu 1999. – 2006., (6) povratak velike koalicije 2006. – 2017.

I. Razdoblje velikih koalicija 1947. - 1966.

Prvo razdoblje odlikuje se prilično izvjesnim izbornim ishodima, kako u očekivanoj podršci birača tako i u formiranju savezne vlade. Postojale su tri relevantne stranke koje su predstavljale tri segmenta društva (Lager). Dvije su dominirale (SPÖ i ÖVP) i činile su sve savezne vlade u ovom razdoblju, dok je stranka trećeg segmenta (FPÖ) bila prilično slaba i marginalizirana. Ovo razdoblje obilježeno je snažnim utjecajem pet socijalnih partnera u korporativnoj sferi: (1) Privredna komora Austrije (BWK), (2) Federacija sindikata Austrije (ÖGB), (3) Komora rada (AK), (4) Poljoprivredna komora (LWK) i (5) Udruženje austrijskih industrijalaca (VOI). Luther (1992:82) ističe da je “sudjelovanje stranaka u austrijskoj korporativnoj areni tradicionalno bilo posredovano preko ovih pet institucija, s tim da ostaje upitno je li isto rezultiralo njihovom kasnijom kolonizacijom od strane stranaka ili obrnuto”. Upravo događanja u ovim institucijama, prije svega djelovanje BWK-a i ÖGB-a, bilo je od ključnog značaja za politike savezne vlade u oblasti od interesa za aktere okupljene u ovim intitucijama.

Kada je riječ o radu državne administracije, u ovom razdoblju su se dogodile velike promjene. Razdoblje Prve Republike karakterizirala je birokracija u kojoj su dominirali pripadnici katoličkog konzervativnog lagersa (Luther, 1992:88), da bi se to počelo mijenjati nakon konstituiranja organa Druge Republike. Naime “na strukturu stranačke interakcije u birokratskoj areni utjecala su dva glavna principa. Prvo, u svojim raznim koalicijskim sporazumima političke elite glavnih tabora su se obavezale da se nominiranja u javnom sektoru provode prema Proporz (načelu razmjernosti, prim. Z. V.). Iako se ovi sporazumi samo eksplicitno pozivaju na radna mjesta u brojnim tvrtkama u javnom sektoru, *Proporz* se primjenjivao i unutar državne službe.

Drugo, u državnoj službi *Proporz* se nije primjenjivao na cjelokupnoj razini, već po principu segmentirane autonomije. Nominiranja su unutar svakog ministarstva bila ostavljena stranci koja je upravljala konkretnim ministarstvom, tako da su sektori unutar ministarstava poprimili političku ‘boju’ svojih ministara” (90). Slično se događalo u javnom sektoru. Luther (90) navodi primjer Landerbank kojom je upravljao ÖVP, dok je Creditanstalt bila u rukama SPÖ-a. Država se našla u rukama ove dvije stranke koje su preuzele upravljanje javnim resursima, te iste dijelile po razmjernom načelu. Zapošljavanje je u strukturama pod stranačkom kontrolom bilo dominantno opredijeljeno stranačkom pripadnošću.

II. Razdoblje dvostranačja 1966. – 1983.

Ovo se razdoblje odlikuje transformacijom stranačkog sustava iz umjerenog pluralizma u dvostranački sustav (Sartori, 2002:177). Naime, nakon izbora 1966. godine saveznu vladu je formirao ÖVP, stranka katoličko-konzervativnog lagera. Međutim, nakon četvorogodišnjeg mandata narodnjaka, uslijedila je trinaestogodišnja dominacija socijalista koja je utjecala na to da Luther zaključi da je SPÖ u ovom razdoblju postao ono što Sartori definira kao predominantnu stranku (1992:79).

Iako je u dugom razdoblju SPÖ imao apsolutnu vlast, kada je riječ o udjelu njihovih zastupnika u državnoj administraciji glasači ÖVP-a, odnosno pripadnici katoličko- konzervativnog lagera su i dalje dominirali. Prema nalazima istraživanja provedenih u razdoblju 1967. – 1991., (Luther, 1992: 89) među javnim službenicima najjača stranka je bio ÖVP. Među javnim službenicima podrška ovoj stranci se kretala u rasponu od 61,9 % (1983.) do 52,3 % (1991.), iako je njena podrška među biračima na nacionalnoj razini bila značajno skromnija. SPÖ je u istom razdoblju među javnim službenicima uživao podršku od 33,4 % (1979.) do 30,2 % (1991.). Značajno skromniju podršku je imao FPÖ, iako s trendom rasta od 1,4 % (1979.) do 7,9 % (1991.). Podaci govore da je, i pored primjene principa *Proporza* i zapošljavanja u javnim službama po stranačkom ključu, dominacija ÖVP-a, odnosno katoličko-konzervativnog lagera zadržana uslijed ogromne startne prednosti zbog ideoloških čistki provedenih u međuratnom razdoblju, odnosno u vrijeme austro-fašističkog režima (1934. – 1938.), odnosno nacističkog (1938. – 1945.) (Luther, 1992: 89). Ključni element dogovora postratnih stranaka 1945. godine koji se odnosio na opstanak Austrije predviđao je radikalnu reformu postavljanja unutar državne administracije da bi se uvjerali socijalisti u političku neutralnost nove administracije (1989.).

III. Prvo uvođenje trećeg lagersa u saveznu vladu 1983. – 1986.

Uvođenje u vlast FPÖ-a od strane SPÖ-a drastično je utjecalo na konfiguraciju austrijskog stranačkog sustava. FPÖ je na izborima 1983. godine osvojio 5 % glasova. Od izbora održanih 1986. godine možemo govoriti o usponu treće stranke, koja će se kasnije izjednačiti s prve dvije. Koalicija sa SPÖ-om nanijela je štetu tadašnjem vođi FPÖ-a Norbertu Stegeru, koji je doživio unutarstranački poraz od Haidera. Dolazak Haidera na čelo FPÖ-a je dodatno ojačao ovu stranku, koja je na izborima 1986. udvostručila podršku birača na 9,7 %. Iako je potez SPÖ-a bio iznenađujući, on je dugoročno bio uspješan uspijevajući oslabiti svog glavnog konkurenta, a ujedno i glavnog protivnika ÖVP. FPÖ je snažno ušao u biračko tijelo ÖVP-a i zauzeo postupno poziciju trećeg ključnog aktera.

IV. Razdoblje obnove velikih koalicija 1986. -1999.

Haiderova pobjeda na unutarstranačkim izborima je FPÖ udaljila od mogućih aranžmana sa druge dvije ključne stranke. One su se vratile isprobanom aranžmanu velike koalicije. Međutim, ovo razdoblje obilježava osjetan pad podrške ovim strankama, odnosno zbir njihovih pojedinačnih rezultata pada na 62,6%, da bi na izborima 1999. godine pao na alarmantnih 60,1%. Ne samo da je njihov zajednički udio u glasovima bio nizak, već se narastajući FPÖ u potpunosti izjednačio sa vladajućim ÖVP-om. Obje stranke su osvojile isti broj mandata (52), te gotovo isti postotak glasova (26,9). Tijekom ovog razdoblja dolazi do rasta Zelenih, koji sa 4,8% osvojenih glasova 1986. godine, kada su prvi put ušli u parlament, rastu na 7,4% (1999), sa daljom tendencijom rasta.

V. Drugo uvođenje trećeg lagersa u saveznu vladu 1999. - 2006.

Haider je sa svojim populističko-nacionalističkim pristupom, ujedno s pozicija prosvjedne stranke, uspio podići podršku svojoj stranci na 26,9 % (1999.) i uvesti FPÖ u vladu, ali ovoga puta s narodnjacima. ÖVP se odlučuje za koaliciju sa FPÖ-om svjestan da će dalje omogućavanje ovoj stranci da bude prosvjedna voditi još većem padu podrške birača ÖVP-a. No, formiranje

ove koalicije izazvat će burnu reakciju ostalih članica EU-a koje su čak, istina kratkotrajno, uvele sankcije Austriji.⁷³ Wolfgang Schüssel, vođa ÖVP-a će iskoristiti raskol unutar FPÖ-a te na izvanrednim parlamentarnim izborima 2002. godine ostvariti izuzetan izborni rezultat, a FPÖ potisnuti na prethodne pozicije.

VI. Povratak velike koalicije 2006. - 2017.

Ostanak u vladi FPÖ-u nakon izbora 2002. godine nije donio povećanje podrške birača na sljedećim izborima. Uspon doživljavaju Zeleni koji dostižu dvoznamenkastu podršku birača. Na ovaj način postoje dva para stranaka slične podrške birača, ali značajno različite ideološke profilacije. Iako su na početku novog razdoblja velike koalicije dvije najveće stranke uživale podršku od 69,7 %, na izborima 2013. ta podrška je pala tek nešto iznad apsolutne većine (50,8 %). No, tako velik pad podrške nije utjecao na to da ove dvije stranke raskinu veliku koaliciju.

Iz tablice 27. može se pratiti razvoj stranačkog sustava u Austriji nakon 1945. godine. U njegovu razvoju, držeći se Sartorijeve tipologije (1976), dominira umjereni pluralizam, ako izuzmemo razdoblje jednostranačkih vlada, kada je imao karakteristike dvostranačkog sustava. U drugom razdoblju umjerenog pluralizma slabi podrška dvjema dominantnim strankama, dok raste podrška FPÖ-u i Zelenima. Pored toga, pojavljuju se i druge manje stranke koje ne ugrožavaju pozicije tri velike, sada već u potpunosti izjednačene stranke, te Zelenih koji im se približavaju po visini podrške. Iako su s rastom podrške FPÖ-u osamdesetih godina prošlog stoljeća te njegovom antisustavnom orijentacijom bile ojačale tendencije transformacije iz umjerenog u polarizirani pluralizam to se nije dogodilo⁷⁴.

⁷³ “Sankcije su imale snažan utjecaj na međustranačku kompeticiju jer su potisnule domaće političke teme i dopustile vladi da poziva na nacionalno jedinstvo. Nakon ukidanja sankcija u rujnu 2000. godine, Austrija se vratila na konvencionalniji oblik stranačkog natjecanja s domaćim političkim temama u centru političke rasprave” (Müller i Fallend, 2004: 802).

⁷⁴ “Iako su promjene u stranačkom sustavu, posebice osnivanje Zelenog i Liberalnog foruma u parlamentu 1986. i 1993. godine, te uspon FPÖ-a od 1986. (od 5,0 posto glasova 1983. na 26,9 posto 1999.) obilježene kao tendencija prema polariziranom pluralizmu austrijski politički sustav je ostao u kategoriji umjerenog pluralizma do 2000. godine” (Müller 1997, 2000b; Luther 1999).

Tablica 27. Pregled broja efektivnih stranaka i faza razvoja stranačkog sustava

<i>Austrija</i>	<i>LSq</i>	<i>EffNv</i>	<i>EffNs</i>	<i>N mandata</i>	<i>Relevantne stranke</i>	<i>Stranke koje su formirale vladu</i>	<i>Tip stranačkog sustava (mehanika)</i>
1945.	2,65	2,22	2,09	165	ÖVP, SPÖ, KPÖ	ÖVP, SPÖ, KPÖ	Umjereni pluralizam
1949.	3,05	2,78	2,54	165	ÖVP, SPÖ, FPÖ (VdU) ⁷⁵	ÖVP, SPÖ	
1953.	3,99	2,76	2,47	165			
1956.	4,02	2,48	2,22	165			
1959.	4,39	2,48	2,2	165			
1962.	3,98	2,46	2,2	165			
1966.	3,81	2,39	2,14	165	ÖVP, SPÖ, FPÖ	ÖVP	Dvostranački stranački sustav sa SPÖ-om kao predominantnom strankom 1970. - 1983.
1970.	2,99	2,29	2,12	165		SPÖ	
1971.	1,19	2,28	2,21	183			
1975.	1,04	2,26	2,21	183			
1979.	0,93	2,27	2,22	183			
1983.	2,44	2,4	2,26	183	ÖVP, SPÖ, FPÖ, Zeleni	SPÖ, FPÖ	Umjereni pluralizam
1986.	0,93	2,72	2,63	183		SPÖ, ÖVP	
1990.	2,07	3,16	2,99	183			
1994.	1,03	3,87	3,73	183			
1995.	1,03	3,59	3,49	183			
1999.	3,53	3,82	3,41	183			
2002.	1,33	3,02	2,88	183		SPÖ, ÖVP	
2006.	2,8	3,71	3,38	183			
2008.	2,92	4,79	4,24	183			
2013.	3,31	5,15	4,59	183			

Izvor: Gallagher (2017), Luther 1992:74; djelomično dopunio autor.

Napomene: LSq =Indeks najmanjih kvadrata, odnosno Gallagherov koji mjeri relativnu nerazmjernost između dobivenih glasova i alociranih mandata. Više u: Michael Gallagher, 'Proportionality, disproportionality and electoral systems', Electoral Studies 10:1 (1991), str. 33–51

EffNv = djelotvoran broj stranaka na izbornoj razini (prema postotku osvojenih glasova – primjedba Z.V.); EffNs =djelotvoran broj stranaka na parlamentarnoj ili zakonodavnoj razini (prema postotku raspodijeljenih mandata – premjedba Z.V.)

Više o efektivnim strankama u: Markku Laakso and Rein Taagepera, "Effective' number of parties: a measure with application to west Europe", Comparative Political Studies 12:1 (1979), str. 3–27.

⁷⁵ Der Verband der Unabhängigen - VdU ili Savez neovisnih predstavlja preteču Slobodarske stranke Austrije (FPÖ). Stranka je okupila njemačke nacionaliste. Egzistirala je od 1949. do 1955. godine

2.1.5.2. Utjecaj izbornog sustava na političke stranke i kandidate

Preferencijsko glasovanje nije proizvodilo značajnije efekte u Austriji prije reforme provedene 1992. godine. Naime skoro 30 godina nije bilo primjera da je izabran zastupnik preferencijskim glasovima, da bi 1983. zahvaljujući ovom mehanizmu bio izabran popularni vođa Organizacije mladih socijalista Josef Cap. Ovaj mladi vođa, zbog svog radikalnijeg pristupa, nije bio po volji vođama socijalista tako da se našao nisko na kandidacijskoj listi. Kampanja je ukazala na nedostatke preferencijskog glasovanja, ali se Cap ipak uspio domoći parlamentarnog mandata. Capov uspjeh je potakao korištenje preferencijskog glasovanja. Neke stranke su ga vidjele kao način da iskoriste popularnost vođa, pa je vođa socijalista Vranitzky osvojio nešto više od 75 % svih preferencijskih glasova te godine (Meth-Cohn i Muller 1991: 186).

U razdoblju između 1959. i 1990. godine samo jedan kandidat je izabran na temelju preferencijskih glasova, a u razdoblju nakon 1990. bilo je još šest slučajeva.

Tablica 28. Pregled zastupnika izabranih u temelju osvojenih preferencijskih izbora (1990. - 2013.)

<i>Godina</i>	<i>Kandidat</i>	<i>Stranka</i>
2013.	Eva-Maria Himmelbauer	ÖVP
2013.	Martina Diesner-Wais	ÖVP
2002.	Franz Glaser	ÖVP
1999.	Hubert Gorbach	FPÖ
1999.	Jörg Haider	FPÖ
1999.	Gerhart Bruckmann	ÖVP

Izvor: Izradio autor na temelju podataka Saveznog ministarstva unutarnjih poslova Austrije – <http://www.bmi.gv.at> Uvid ostvaren 12. 08. 2017.

2.1.5.2.1 Personalizacija predizborne kampanje

Iako izborni sustav ima prilično ograničen efekt kada je riječ o broju izabranih zastupnika, postoje zastupnici koji daju prednost vlastitoj u odnosu na stranačku reputaciju. Da bih dokazao taj stav, poslužio sam se bazom podataka istraživanja stavova kandidata za zastupničke funkcije provedenog u Austriji 2008. godine.⁷⁶ U tablici 29. predstavljeni su rezultati obrade odgovora na pitanje gdje zastupnik vidi sebe na skali od 0 do 10, pri čemu nula (0) znači da je kandidat u kampanji bio maksimalno fokusiran da privuče što je moguće više pažnje kao kandidat, dok 10

⁷⁶ SPSS baza podataka CCS 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. – 2005. – 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

znači da je cilj njegovih aktivnosti bio da privuče što je moguće više pažnje za svoju stranku. Na ovo pitanje su odgovorili svi ispitanici koji su sudjelovali u istraživanju, a prosječna vrijednost odgovora je iznosila 0.76. Iz ovoga zaključujemo da kandidati za zastupničke funkcije daju prednost interesima stranačke kampanje pred vlastitom kampanjom.

Tablica 29. Svrha aktivnosti kandidata tijekom kampanje - kandidat vs. stranka⁷⁷

	<i>TOTAL</i>
<i>N</i>	966
<i>sig</i>	
<i>...za kandidata</i>	<i>3,1</i>
<i>1</i>	<i>1,3</i>
<i>3</i>	<i>3,9</i>
<i>4</i>	<i>4,0</i>
<i>5</i>	<i>4,5</i>
<i>6</i>	<i>6,9</i>
<i>7</i>	<i>3,4</i>
<i>8</i>	<i>8,0</i>
<i>9</i>	<i>12,5</i>
<i>... za stranku</i>	<i>15,8</i>
<i>bez odgovora</i>	<i>36,4</i>
<i>Total</i>	<i>100%</i>
<i>Prosjek</i>	<i>0,76</i>

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. – 2005. – 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

Kada pogledamo odgovore na ovo pitanje po strankama, primjećujemo da je najviše personalizirana kampanja zastupničkih kandidata ÖVP-a s vrijednošću 0.65, ali da i kod njih dominira stranačko naspram osobnog u kampanji, dok se najveća dominacija stranačkog u kampanji uočava kod dvije manje stranke: FPÖ-a (0.79) i Zelenih (0.81).

Tablica 30. Svrha aktivnosti kandidata tijekom kampanje - kandidat vs. stranka - po strankama

<i>Stranka</i>	<i>Svrha aktivnosti kampanje [0-1 skala]</i>
	<i>PROSJEK</i>
SPÖ	0,71
ÖVP	0,65
Zeleni	0,81
FPÖ	0,79
Prosjek	0,74

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. – 2005. – 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

⁷⁷ Kandidatima za zastupnike postavljeno je sljedeće pitanje: “Koji je bio glavni cilj Vaše kampanje? Na kojem mjestu biste postavili sebe na skali od 0 do 10, gdje 0 znači privući što je moguće više pažnje za sebe kao kandidata, dok 10 znači privući što je moguće više pažnje za svoju stranku?”

Najveći broj ispitanika u svojoj osobnoj kampanji angažirao je od 2 do 5 osoba. Tijekom provođenja osobne kampanje kandidat za zastupnika ove četiri stranke je u prosjeku angažirao 5,36 osoba⁷⁸, s tim da je taj broj varirao od nijedne osobe do 50 angažiranih u kampanji. Ispitanici nisu odgovorili na više pitanja unutar ove sekcije, tako da ne raspolažemo podacima koliko je osoba uključenih u kampanji volontiralo, bilo plaćeno, odnosno bilo angažirano od strane stranke. Također, prema temelju CCS-a, nijedan od 966 ispitanika nije odgovorio na pitanje iz kojih izvora je financirana njegova osobna predizborna kampanja, čak ni oni koji su rekli da su angažirali timove za podršku vlastitoj kampanji.

Tablica 31. Prosječan broj angažiranih osoba u osobnoj kampanji zastupničkih kandidata u Austriji - po strankama

<i>Stranka</i>	<i>Broj angažiranih osoba u osobnoj kampanji [0-1 skala]</i>
	<i>PROSJEK</i>
SPÖ	6,09
ÖVP	5,00
Zeleni	4,00
FPÖ	5,52

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. – 2005. – 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

Kada se podaci izlistaju prema strankama, vidljiva je prilična izjednačenost kada je riječ o broju pripadnika osoblja angažiranog u osobnoj kampanji među strankama. Blago veća angažiranost je primjetna kod zastupničkih kandidata socijalista.

2.1.5.2.2 Financiranje predizborne kampanje

Financiranje političkih stranaka i predizbornih kampanja je u Austriji prilično liberalno zakonski postavljeno. Postoji mali broj zabrana, tako da je dozvoljeno financiranje od strane subjekata iz inozemstva, sindikata, pa čak i tvrtki u kojima je vlasnik država pod uvjetom da vlasnički udio države nije veći od 25 %. Financiranje političkih stranaka i kandidata je dozvoljeno i od strane anonimnih donatora, ali ukoliko njihova donacija nije veća od 1000 €.

⁷⁸ U SPSS bazi CCS Austrija jedan ispitanik, kandidat FPÖ-a, je izjavio da je imao 4000 osoba angažiranih u svojoj osobnoj kampanji. Taj broj dramatično odstupa od ostalih kandidata. S obzirom na to da nije odgovorio ni na jedno drugo pitanje u istoj grupi pitanja, njegov iskaz je isključen iz ove analize. Ukoliko ne bi bio uključen, prosjek angažiranih osoba u osobnoj kampanji bi bio 28, a u FPÖ-u 148 po kandidatu.

Kada je riječ o zakonskim ograničenjima donacija, ona ne postoje. Znači, ne postoji ograničenje visine pojedinačne donacije, ali postoji limit koji stranka može potrošiti u izbornoj kampanji. Taj iznos je ograničen na 7 milijuna eura po stranci, odnosno koaliciji ukoliko koalicija ima zajedničku listu kandidata.

Kada govorimo o zastupničkim kandidatima, oni nisu prepoznati kao posebna kategorija, osim što se često koriste kod određenih odredbi zajedno sa strankom. Ne postoji posebno ograničenje za upotrebu sredstava u kampanji pojedinačnog kandidata, već je ono izvedeno iz ograničenja za stranku. Limit za utrošak sredstava u osobnoj kampanji kandidata za zastupnika bi bio 7.000.000 €, u teorijskoj situaciji da postoji samo jedan kandidat te stranke na izborima. U suprotnom se utrošak sredstava tog kandidata mora uklopiti u limit propisan pojedinačnoj stranci. Zanimljivo je zakonsko rješenje koje predviđa da, ukoliko je trošak kampanje pojedinačnog zastupničkog kandidata manji od 15.000 €, on neće biti uključen u ukupan iznos troška stranačke kampanje koji je limitiran na 7.000.000 €. Kad je riječ o izvještavanju, poslanici nemaju obvezu izvještavanja izravno Revizorskoj instituciji, već stranci koja podnosi konsolidirani izvještaj za cijelu kampanju, uključujući i osobne kampanje zastupničkog kandidata ukoliko su one veće od 15.000 €. U CCS-u je austrijskim kandidatima postavljeno pitanje koliko je utrošeno sredstava za njihovu osobnu kampanju. Prosječan utrošeni iznos za sve kandidate koji su sudjelovali na parlamentarnim izborima 2008. godine bio je 4.829 €, odnosno 7.240 za četiri ključne stranke.

Tablica 32. Prosječan iznos utrošen u osobnoj izbornoj kampanji kandidata za zastupnika - po strankama

<i>Stranka</i>	<i>Prosjek (€)</i>
SPÖ	6.489,74
ÖVP	5.102,44
Zeleni	13.875,00
FPÖ	3.490,91
Prosjek	7.240,00

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. – 2005. – 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

U tablici 32. smo prikazali utrošene iznose po strankama. Vidimo da oni variraju od ujednačenih prosjeka za SPÖ i ÖVP do izrazito visokog za Zelene i niskog za FPÖ.

2.1.5.3. Utjecaj izbornog sustava na politički sustav

U poslijeratnom razdoblju, zaključno s vladom koja je završila svoj mandat u svibnju 2016. godine, Austrija je imala 28 vlada. Prosječno trajanje vlade bilo je 30 mjeseci. Međutim važno je istaknuti da su se događali slučajevi da isti koalicijski partneri, u istom mandatu parlamenta, imaju nekad i tri vlade (1959. – 1963.). Važno je istaknuti i to da su od 28 vlada u 19 sudjelovali zajedno ÖVP i SPÖ, od toga je 17 bilo dvostranačkih vlada. Samo 5 vlada je imalo jednostranački karakter, od toga 4 SPÖ-a i jedna ÖVP-a. FPÖ je četiri puta bio dio koalicijske vlade, i to dva puta s ÖVP-om i dva puta s SPÖ-om. Zeleni u označenom razdoblju nisu nijednom bili dio savezne vlade.

Tablica 33. Ključni strukturni elementi vlada u Austriji nakon Drugog svjetskog rata

<i>Izborna godina</i>	<i>Razdoblje</i>	<i>Dužina trajanja vlade (mjeseci)</i>	<i>Kancelar</i>	<i>Zamjenik kancelara</i>	<i>Stranke koje su formirale vladu</i>
1945.	travanj, 1945. – prosinac, 1945.	8	Karl Renner1	N/A	ÖVP, SPÖ, KPÖ
	prosinač, 1945. – studeni, 1949.	47	Leopold Figl (ÖVP)	Adolf Schärff (SPÖ)	ÖVP, SPÖ, KPÖ
1949.	studenj, 1949. – listopad, 1952.	35	Leopold Figl (ÖVP)	Adolf Schärff (SPÖ)	ÖVP, SPÖ
	listopad, 1952. – travanj, 1953	5	Leopold Figl (ÖVP)	Adolf Schärff (SPÖ)	ÖVP, SPÖ
1953.	travanj, 1953. – lipanj, 1956.	38	Srpanjius Raab (ÖVP)	Adolf Schärff (SPÖ)	ÖVP, SPÖ
1956.	lipanj, 1956. – srpanj, 1959.	37	Srpanjius Raab (ÖVP)	Adolf Schärff (SPÖ), Bruno Pittermann (SPÖ) ²	ÖVP, SPÖ
1959.	srpanj, 1959. – studeni, 1960.	16	Alfons Gorbach (ÖVP)	Bruno Pittermann (SPÖ)	ÖVP, SPÖ
	studenj, 1960. – travanj, 1961.	5	Alfons Gorbach (ÖVP)	Bruno Pittermann (SPÖ)	ÖVP, SPÖ
	travanj, 1961. – ožujak, 1963.	23	Josef Klaus (ÖVP)	Bruno Pittermann (SPÖ)	ÖVP, SPÖ
1962.	ožujak, 1963. – travanj, 1964	13	Josef Klaus (ÖVP)	Bruno Pittermann (SPÖ)	ÖVP, SPÖ
	travanj, 1964. – travanj, 1966.	24	Bruno Kreisky (SPÖ)	Bruno Pittermann (SPÖ)	ÖVP, SPÖ
1966.	travanj, 1966. – travanj, 1970	48	Bruno Kreisky (SPÖ)	Fritz Bock (ÖVP), Hermann Withalm (ÖVP) ³	ÖVP
1970.	travanj, 1970. – studeni, 1971.	19	Bruno Kreisky (SPÖ)	Rudolf Häuser (SPÖ)	SPÖ
1971.	studenj, 1971. – listopad, 1975.	47	Bruno Kreisky (SPÖ)	Rudolf Häuser (SPÖ)	SPÖ
1975.	listopad, 1975. – lipanj, 1979.	44	Bruno Kreisky (SPÖ)	Rudolf Häuser (SPÖ), Hannes Androsch (SPÖ) ⁴	SPÖ

<i>Izborna godina</i>	<i>Razdoblje</i>	<i>Dužina trajanja vlade (mjeseci)</i>	<i>Kancelar</i>	<i>Zamjenik kancelara</i>	<i>Stranke koje su formirale vladu</i>
1979.	lipanj, 1979. – svibanj, 1983.	47	Bruno Kreisky (SPÖ)	Hannes Androsch (SPÖ), Fred Sinowatz (SPÖ) ⁵	SPÖ
1983.	svibanj, 1983. – lipanj, 1986.	35	Fred Sinowatz (SPÖ)	Norbert Steger (FPÖ)	SPÖ, FPÖ
1986.	lipanj, 1986. – siječanj, 1987.	7	Franz Vranitzky (SPÖ)	Norbert Steger (FPÖ)	SPÖ, FPÖ
	siječanj, 1987. – prosinac, 1990.	47	Franz Vranitzky (SPÖ)	Alois Mock (ÖVP), Josef Riegler (ÖVP) ⁶	SPÖ, ÖVP
1990.	prosinac, 1990. – studeni, 1994.	47	Franz Vranitzky (SPÖ)	Josef Riegler (ÖVP), Erhard Busek (ÖVP) ⁷	SPÖ, ÖVP
1994.	studenj, 1994. – ožujak, 1996.	16	Franz Vranitzky (SPÖ)	Erhard Busek (ÖVP), Wolfgang Schüssel (ÖVP) ⁸	SPÖ, ÖVP
1995.	ožujak, 1996. – siječanj, 1997.	10	Franz Vranitzky (SPÖ)	Wolfgang Schüssel (ÖVP)	SPÖ, ÖVP
	siječanj, 1997. – veljača, 2000.	37	Viktor Klima (SPÖ)	Wolfgang Schüssel (ÖVP)	SPÖ, ÖVP
1999.	veljača, 2000. – veljača, 2003.	36	Wolfgang Schüssel (ÖVP)	Susanne Riess-Passer (FPÖ)	ÖVP, FPÖ
2002.	veljača, 2003. – siječanj, 2007.	47	Wolfgang Schüssel (ÖVP)	Herbert Haupt (FPÖ), Hubert Gorbach (FPÖ/BZÖ) ⁹	ÖVP, FPÖ, BZÖ
2006.	siječanj, 2007. – prosinac, 2008.	23	Alfred Gusenbauer (SPÖ)	Wilhelm Molterer (ÖVP)	SPÖ, ÖVP
2008.	prosinac, 2008. – prosinac, 2013.	60	Werner Faymann (SPÖ)	Josef Pröll (ÖVP), Michael Spindelegger (ÖVP) ¹⁰	SPÖ, ÖVP
2013.	prosinac, 2013. – svibanj, 2016.	17	Werner Faymann (SPÖ)	Michael Spindelegger (ÖVP)	SPÖ, ÖVP

Politički sustav u Austriji možemo ocijeniti vrlo stabilnim, mnogo stabilnijim nego što nam ukazuje podatak o dužni trajanja kabineta. U procesu formiranja vlada dominira koncept dvostranačke vladajuće koalicije, a tijekom kampanje postoji visok stupanj predvidljivosti mogućnosti za formiranje vlade (Gallagher, 2008: 561), odnosno formiranja postizbornih vladajućih koalicija.

Izborni sustav u Austriji ne sadrži dovoljno poticaja za osobno predstavnštvo. Utjecaj preferencijskog glasovanja je minimalan tako da su primjeri kandidata izabranih na temelju preferencijskog glasovanja rijetki. Procedure selekcije kandidata su snažno centralizirane, ekskluzivne, te je utjecaj članova na selekciju kandidata prilično limitiran snažnom pozicijom pokrajinskog i centralnog stranačkog rukovodstva.

Ovakav izborni sustav je osigurao dominantne pozicije ključnim strankama na političkoj

sceni, a izostanak dovoljno razvijenih inkluzivnih unutarstranačkih procedura prilično snažnu poziciju stranačkom rukovodstvu. Desetljećima su ključne austrijske stranke razvijale snažne mreže nepotističkih i klijentelističkih odnosa. Tada je pripadnost stranci značila zapošljavanje i napredovanje u službi. Posljednjih nekoliko desetljeća donijelo je promjenu na tom planu, ali je utjecaj stranaka i dalje značajan, iako se suočavaju s padom broja članova.

Izborne reforme su provođene u cilju jačanja veze između birača i njihovih zastupnika, ali su izostali snažniji efekti. Stoga je logično da kandidati daju prednost stranačkoj nad osobnom kampanjom. Posvećenost stranačkoj u odnosu na osobnu kampanju je nešto niža nego, recimo, u Portugalu koji koristi zatvorenu blokiranu istu. Na pitanje daju li prednost osobnoj ili stranačkoj kampanji, kandidati u Austriji na razini svih stranaka imaju vrijednosti 0.76 naspram portugalskih 0.81 (izbori 2009.).

Možemo zaključiti da je izborni sustav u Austriji, i pored postojanja preferencijskog glasanja, slabo personaliziran te da je blizak po stupnju personalizacije listovnim razmjernim sustavima sa zatvorenim listama u drugim članicama EU-a.

2.2. NIZOZEMSKA: Preferencijsko glasanje s latentnom listom

2.2.1. Politički kontekst

Neovisnost Nizozemske prvi put je formalizirana Vestfalskim ugovorom 1648. godine nakon nizozemske pobune protiv španjolske vladavine koja se pretvorila u osamdesetogodišnji rat (1568. – 1648.). U ustavnom razvoju Nizozemske autori (Andeweg, Rider i Irwin, 2010: 1379) razlikuju dvije ključne faze: (1) fazu konfederalne republike i (2) fazu centralizirane monarhije.

Prvu fazu, koja je trajala od stjecanja neovisnosti 1648.⁷⁹ do 1795. odlikovala je izuzetno široka autonomija sedam pokrajina koje su činile Republiku sedam ujedinjenih nizozemskih provincija⁸⁰ (*Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden*). Teritorijalno, ova državna tvorevina odgovarala je teritoriju današnje Nizozemske.

Rad tadašnjeg jednodomnog parlamenta, *The Staten Generaal*, bio je uvelike opterećen veza-

⁷⁹ Sedam sjevernih protestantskih nizozemskih provincija se 1581. godine pobunilo protiv španjolske okupacije i proglasilo neovisnost. Nakon višegodišnjeg rata primirje je uspostavljeno 1609. dok je neovisnost od Španjolske dogovorena 1648. godine.

⁸⁰ Frizija (niz. Fryslân), Helre, današnji Helderland (niz. Gelderland), Nizozemska, današnje provincije Sjeverna i Južna Holandija (niz. Noord-Holland i Zuid-Holland), Overijssel, Groningen, Utrecht i Zeeland.

nim mandatom zastupnika pokrajina.⁸¹ Nije postojala nacionalna, već samo pokrajinske vlade. Na nacionalnoj razini je postojao samo generalni tajnik (*Raadpensionaris*). Decentralizacija je bila obilježje i vojne organizacije, tako da su pokrajine imenovale za rukovoditelja vojnih snaga *Stadtholder*. Pokrajine su imale mogućnost imenovati istog *Stadtholdera*, tako da je ista osoba mogla upravljati vojnim potencijalima svih pokrajina, a mogle su imenovati i različite osobe (Andeweg, Rider i Irwin, 2010: 1379). Prva faza razvoja nizozemskog konstitucionalizma je okončana Napoleonovom okupacijom 1810. godine.

Početak druge faze konstitucionalnog razvoja označilo je uspostavljanje monarhije pod dinastijom Oranski 1813. godine odlukom Kongresa u Beču. Odlukama Bečkog kongresa nije obnovljena republika, već je konstituirana Kraljevina Nizozemska koja je uključivala veće područje u odnosu na republiku, jer se u njezinu sastavu našla i današnja Belgija. Faza monarhije se odlikuje postojanjem snažno centralizirane države u kojoj je autonomija pokrajina drastično umanjena u odnosu na razdoblje ujedinjene republike. Tada konstruiran ustavni okvir je izdržao probu vremena ako se izuzmu tri ključne reforme: “(1) uvođenjem izravnih izbora 1848. godine za drugi dom i odgovornosti ministara parlamentu Nizozemska je postala ustavna monarhija s parlamentarnim sustavom vlasti, (2) postupno širenje prava glasa sve dok nije postignuto univerzalno pravo glasa odraslih 1919. godine, (3) početak procesa europeizacije nakon stvaranja Europske zajednice za ugljen i čelik, kasnije Europske unije, s Nizozemskom kao jednom od država osnivača” (Andeweg, Rider i Irwin, 2010: 1380).

Povijest Nizozemske bila je obilježena postojanjem kontinuiranog procesa pregovaranja i težnje ka kompromisu. U Republici, kompromis se tražio između pokrajinskih vođa, a u monarhiji između vođa političkih stranaka. No, traženje kompromisa ili dovoljne većine između različitih političkih stranaka odlika je svakog parlamentarnog sustava. Posebnost Nizozemske je u traženju konsenzusa između različitih segmenata duboko podijeljenog društva. Podjele, te način njihova nadvladavanja, bili su vrlo zanimljivi američkom politologu nizozemskog podrijetla Arendu Lijphartu koji se bavio nizozemskim konsocijacijskim aranžmanima u svom poznatom djelu “The Politics of Accomodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands”. Lijphartu je bilo zanimljivo kako se nizozemsko društvo nosi s dubokim vjerskim i klasnim podjelama. Proces reformacije je donio vjersku podjelu, te su nastali rimokatolički i kalvinistički vjerski blok. “Kako je od 17. do 19. stoljeća kalvinistički blok doživio dvije velike šizme, nakon Drugog svjetskog rata katolici su činili pojedinačno najbrojniji vjerski blok. Potkraj 19. stoljeća dva povijesno suprotstavljena vjerska bloka stupila su u kršćanski savez protiv nekršćanskoga

⁸¹ “U situacijama kada nije bilo moguće dosegnuti kompromis u parlamentu zbog različitih mandata pokrajinskih zastupnika, oni su se morali vratiti u svoje pokrajine po dodatne instrukcije od pokrajinskih vlada” (Andeweg, Rider i Irwin, 2010: 1379).

sekularnog bloka koji je sve više jačao” (Kasapović, 2005:32). Procesi započeti stvaranjem moderne nizozemske države i nacije u 16. stoljeću rezultirali su postojanjem tri ključne skupine: (1) nizozemski rimokatolici, (2) ortodoksni kalvinisti i (3) sekularne skupine (32). Ove segmente u Nizozemskoj nazivaju *zuilen*.⁸²

Lijphart nastanak konsocijacijske demokracije u Nizozemskoj vezuje za razdoblje 1913. – 1917., to jest za pitanje rješavanja državnog financiranja vjerskih škola i uvođenja općeg biračkog prava, poznatog kao Velika pacifikacija 1917.⁸³

Vjerske i klasne podjele bile su prisutne u svim aspektima društva te su se odražavale u prenošenju procesa pilarizacije i na stranački sustav. “Svaki je blok imao svoju političku stranku: katolici Katoličku pučku stranku, kalvinisti Protorevolucionarnu stranku i Kršćansko-povijesnu uniju, a sekularni blok Liberalnu i Laburističku stranku. Političko organiziranje kalvinističkog bloka u dvije stranke bilo je uzrokovano razdorom u nizozemskoj Reformističkoj crkvi, kao što je i političko organiziranje sekularnog bloka u dvije stranke bilo uvjetovano njegovom podijeljenošću na proliberalnu, pretežno srednju klasu i prosocijalističku, pretežno nižu klasu”(Kasapović, 2005:33). Pored stranačke segmentacije, ista pojava podjela pratila je odnose u drugim segmentima društva. Pripadnici segmenata su gotovo cjelokupan društveni život vodili u okviru vlastitih segmenata, nemajući dovoljno poticaja da interagiraju ili integriraju s pripadnicima drugih zajednica.⁸⁶

⁸² “Izraz *zuil* (njem. Säule, engl. pillar, hrv. stup) prvi je upotrijebio J. P. Kruijt (1934, 130) u jednome svojem članku iz 1959. godine. Izraz je mišljen kao neka vrsta metafore koja označava međusobno odvojeni skup osoba ili skupina. Iz izraza *zuilen* izveden je termin *verzuiling* (njem. Versäulung, engl. pillarization), koji sugerira podjelu društva na stupove koji podupiru državu kao što su stupovi podupirali grčke hramove. *Verzuiling* se obično prevodi kao segmentacija, a *zuilen* kao segmenti društva. Suprotan proces naziva se *ontzuiling*, a označava desegmentaciju, odnosno ublažavanje i prevladavanje podjele društva na segmente. Pojam segmentirani pluralizam prvi je, pak, upotrijebio V. Lowrin (1974, 33), a odredio ga je kao ‘organizaciju društvenih pokreta, obrazovnoga i komunikacijskog sustava, dobrovoljnih udruženja i političkih stranaka uzduž crta vjerskih i ideoloških rascjepa. On je pluralistički utoliko što priznaje različitost vjerskih, socijalnoekonomskih i političkih veza; ‘segmentiran’ je utoliko što institucionalizira većinu oblika udruživanja uzduž crta političko-vjerskih rascjepa” (Kasapović, 2005:32).

⁸³ “Što se tiče ‘borbe oko škola’, liberali, a do određene mjere i socijaldemokrati branili su državni školski sustav u kojem su djeca svih vjeroispovijesti i razreda išla ‘nepodijeljena’ u istu školu. Protestanti i, više oklijevajući, katolici su zagovarali državno financiranje vlastitih župnih škola. U sukobu oko općeg biračkog prava socijaldemokrati su se suočili s otporom nekih liberalnih skupina i vjerskih stranaka, posebno Kršćansko-povijesne unije. Unutar postignutog kompromisa kršćanski demokrati su dobili državno financiranje vjerskih škola, a socijaldemokrati opće pravo glasa. Liberalne stranke, koje su se suprotstavile objema reformama, također su mogle biti zadovoljne: uvođenje općeg biračkog prava je bilo praćeno promjenom izbornog sustava od jednomandatnih okruga i apsolutne većine do proporcionalnog predstavnštva na nacionalnoj razini. Ovo je omogućilo preživljavanje liberala, jer bi ih ukidanje imovinskih i dohodovnih ograničenja prava glasa dovelo u manjinsku poziciju u gotovo svakom okrugu” (Andeweg i Irwin, 2014: 40).

⁸⁴ “Ukratko, opća blokovska podjela društva imala je kao posljedicu da su katolici rađani u katoličkim bolnicama, pohađali su katoličke škole, upisivali su se na katolička sveučilišta, sklapali su brakove jedni s drugima, provodili su slobodno vrijeme u katoličkim klubovima i društvima, bili su organizirani u katoličke sindikate ili udruženja poslodavaca, glasovali su za katoličku stranku, liječili su se u katoličkim bolnicama i odlazili u katoličke staračke domove, a sahranjivala su ih katolička pogrebna društva. Slično su živjeli i pripadnici ostalih dvaju blokova” (Kasapović, 2005:34).

Primjer koje Lijphart koristi govori o postojanju svijesti da se do dogovora može doći samo kroz traženje kompromisa, odnosno politikom akomodacije. Kasapović (2005: 35) ističe da su temeljnim oblicima akomodacije zajednička tri obilježja: “prevladajuća uloga vođa u prepoznavanju problema i pronalaženju rješenja u ‘duhu neslaganja’, sudjelovanje vođa svih blokova u pregovorima, te poštovanje načela razmjernosti u pregovorima, ali i u nacionalnoj politici uopće”.

Tablica 34. Struktura nizozemskih segmenata

<i>Segmenti</i>	<i>Katolici</i>	<i>Protestanti</i>		<i>Socijalisti</i>	<i>Liberali</i>
		<i>Dutch Reformed</i>	<i>Gereformeerd</i>		
Stranka	KVP	CHU	ARP	PvdA	VVD
Sindikati	NKV	CNV		NVV	Some white-collar unions
Unije poslodavaca		NCW		-	VNO
TV kuće	KRO	NCRV		VARA	AVRO
Zdravstvo	Bijeli/žuti krst	Zeleni/narandžasti krst		Zeleni krst	
Škole	Katoličke škole	Škole "sa biblijom"		Državne škole	
Sveučilišta	Nijmegen, Tilburg	Free University, Amsterdam		Državna i općinska sveučilišta	
Novine	Volkskrant	Trouw		(Het Parool), Vrije Volk	NRC, Handelsblad

Izvor: Andeweg i Irwin, 2014: 3.

Razdoblje nakon Drugog svjetskog rata je također obilježeno snažnom pilarizacijom, ali i početkom i okončanjem procesa depilarizacije. To razdoblje ćemo podijeliti na tri podrazdoblja koristeći se podjelom koju je razvio Andeweg (2008: 274): (1) vrhunac pilarizacije (1945. – 1966.), (2) razdoblje depilarizacije (1967. – 1986.) i (3) razdoblje nakon depilarizacije (1987. – 2017.).⁸⁵ Imajući u vidu ovu podjelu, lakše možemo pratiti određene procese, te njihove posljedice koje opisujemo u narednom dijelu ovog rada.

⁸⁵ Izvorno, Andeweg je označio 2007, ali sam razdoblje produžio jer nije uočen proces povratka pilarizaciji.

2.2.2. Ustavno - pravni okvir

Nizozemska predstavlja parlamentarnu monarhiju s parlamentom dvodomne strukture koji postoji još od 1830. godine. Sastoji se od Drugog doma (*Tweede Kamer*), Donjeg doma, i Prvog doma,⁸⁶ (*Eerste Kamer*), Gornjeg doma. Drugi dom je predstavničko tijelo koje se sastoji od 150 zastupnika koji se biraju neposredno, dok se 75 članova Prvog doma bira od strane Izbornog savjeta⁸⁷. Nizozemska predstavlja i federaciju koju, pored europskih dijelova, čine tri ostrvske teritorije, nekadašnje kolonije (1) Bonaire (2) Sint Eustatius i (3) Saba.

Aktualni Ustav datira iz 1815. godine kada je formirano Ujedinjeno Kraljevstvo Nizozemske. Ustav je doživio značajne promjene 1848., što je doprinijelo razvoju Nizozemske kao parlamentarne demokracije. Ove promjene su omogućile neposredan izbor zastupnika većinskom metodom, kao i odgovornost ministara parlamentu. Kasnije je uvedeno opće biračko pravo. Značajnije promjene Ustav je pretrpio 1983. godine kada su unijete brojne odredbe koje se odnose na različita ljudska i socijalna prava. Zanimljivo je da Nizozemska nema nacionalni ustavni sud, te da sudovi ne mogu ispitivati suglasnost zakonskih propisa s Ustavom. Time je pozicija parlamenta snažno postavljena u odnosu na ostale institucije.

2.2.3. Razvoj izbornog prava

U razvoju izbornog prava razlikujemo dva razdoblja. Prvo razdoblje započinje uvođenjem neposrednih izbora za izbora zastupnika 1848. godine, a završava uvođenjem općeg biračkog prava 1917. godine.

⁸⁶ “Značajan izuzetak u izborima institucija jest odabir Prvog doma. Kao što je već spomenuto, nastao je 1815. kao dom koji su činili aristokracija i druge ugledne ličnosti. Od 1850. Prvi dom se bira od strane članova vijeća pokrajina. Ovo ne uključuje geografsko predstavljanje, već članovi pokrajinskog vijeća formiraju nacionalni izborni koledž. Od 1850. do 1922., svake tri godine, vršio se reizbor trećine zastupnika Prvog doma; od 1922. do 1983. vršio se reizbor polovine članova Prvog doma svake tri godine; od 1984. čitav dom se bira na svake četiri godine. Ovi izbori bi bili održani u roku od tri mjeseca nakon pokrajinskih izbora. Prvom domu nedostaju neke od nadležnosti Drugog doma (prije svega, mogućnost da inicira i izmijeni zakon), ali ima mogućnost stavljanja veta na sve račune koji se podnose ili vladi ili članovima Drugog doma” (Andeweg, Rider i Irwin, 2010: 1383).

⁸⁷ “Izborni savjet, sastavljen od članova svih 12 nizozemskih provincijskih parlamenata, bira Gornji dom koji se naziva Prvi dom. Njega čine političari koji ne obavljaju taj posao u punom radnom vremenu, sastaje se rjeđe od Drugog doma i nedostaje mu moć davanja amandmana, ali raspolaže apsolutnim vetom na sve zakone” (Andeweg, 2008: 492).

2.2.3.1 Prvo razdoblje 1948. – 1917.: od ograničenog do općeg biračkog prava

Val revolucija u europskim zemljama 1848. utjecao je da nizozemski monarh omogući početak procesa demokratizacije zemlje. Naime, te godine je omogućen izravan izbor zastupnika predstavničkog Drugog doma nizozemskog parlamenta. No, uslijed postojanja imovinskih, spolnih i starosnih cenzusa, značajan dio populacije nije imao pravo glasa. Prema nekim autorima (Andeweg, Rider i Irwin, 2010: 1384) na izborima prije prvih proširivanja kruga osoba s biračkim pravom svega je oko 11 % muške populacije imalo pravo glasa, što je činilo oko 2.5 % ukupne populacije.⁸⁸ Reformama 1887. i 1896. smanjeni su imovinski i porezni cenzusi. Ovim promjenama je udio osoba s pravom glasa u populaciji muškaraca povećan na skoro 50 %, da bi do 1917. taj postotak porastao na 70,9 %. Uvođenjem općeg biračkog prava za muškarce 1917., a za žene 1919. napravljeno je najveće proširenje kruga osoba s biračkim pravom. Isti proces je ojačan smanjivanjem starosne granice s 23 iz 1946., na 21 u 1967., te na sadašnjih 18 godina 1972. godine.

Prije reformi 1917. godine u Nizozemskoj je bio u upotrebi dvokružni većinski sustav s jednomandatnim izbornim jedinicama. Uvođenjem neposrednih izbora koristile su se dvomandatne ili višemandatne izborne jedinice, da bi se od 1896. godine izbori provodili isključivo u jednomandatnim izbornim jedinicama. Ukoliko zastupnik nije osvojio apsolutnu većinu u prvom krugu, dva kandidata s najviše glasova bi se kvalificirala za natjecanje u drugom krugu. Broj zastupnika nije bio unaprijed određen već se birao jedan zastupnik na 45 000 stanovnika. Rastom populacije rastao je i broj zastupnika. Broj zastupnika je ipak ograničen 1888. godine na 100.

2.2.3.2 Drugo razdoblje 1917. – 2017.: izostanak promjena izbornog sustava

Izborna reforma 1917. godine bila je dio Velike pacifikacije, velikog nacionalnog kompromisa između tri ključna segmenta nizozemskog društva. Socijaldemokrati su dobili uvođenje općeg biračkog prava, a liberali zamjenu većinskog s razmjernim sustavom.⁸⁹ Dio ove reforme je bilo

⁸⁸ “Kombinirano s regime censitaire ovo je značilo da je 1850-ih svaki zastupnik predstavljao ne više od 1200 registriranih birača”(Andeweg, Rider i Irwin, 2014: 1384).

⁸⁹ “Da je ovaj izborni sustav zadržan nakon uvođenja općeg prava glasa, to bi dovelo do nestanka liberalnih zastupnika u parlamentu. Liberali su uživali podršku imućnijeg sloja stanovništva, a ukidanje regime censitaire bi smanjilo ukupan udio tog dijela biračkog tijela u većini okruga, ako ne u svim okruzima. U sklopu paketa 1917. opstanak liberala bio je zagaraniran ukoliko se sustav apsolutne većine zamijeni s listovnim proporcionalnim sustavom” (Andeweg, Rider i Irwin, 2014: 1384).

i uvođenje obveznog glasovanja koje je bilo na snazi sve do 1970. godine.⁹⁰

Od uvođenja listovnog proporcionalnog sustava nije bilo značajnijih izbornih reformi. Izmjene izbornog okvira su se događale u oblasti: (1) zakonskog praga, (2) preferencijskog glasovanja i (3) korekcije izborne formule u dijelu raspodjele ostatka mandata.

2.2.4. Ključni elementi izbornog sustava

Neposredni izbori se održavaju samo za Drugi dom nizozemskog parlamenta, dok se za Prvi dom provode posredni. U fokusu interesa ove studije je Drugi dom koji ima 150 zastupnika. Nizozemska koristi listovni razmjerni sustav s preferencijskim glasovanjem. Pravo glasa imaju svi državljani Nizozemske koji su stariji od 18. godina. Izuzetak od ovog pravila predstavljaju osobe kojima je biračko pravo suspendirano odlukom suda na određeno razdoblje, odnosno osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost. Tablica 35. sadrži pregled osnovnih strukturnih elemenata izbornog sustava u Nizozemskoj.

Tablica 35. Pregled osnovnih strukturnih elemenata izbornog sustava u Nizozemskoj

Izbori	Veličina parlamenta	Izborni sustav	Metoda raspodjele mandata	Tip kandidacijske liste	Preferencijski glasovi/broj preferencijskih glasova	Izbor kandidata	Prag za izravan mandat	Broj izbornih jedinica	Magnituda (regionalne izborne jedinice) / prosječna magnituda	Zakonski prag
1917.-2017.	150	Listovni PR	Hareova d'Hontova za raspodjelu neraspodijeljenih mandata	Latentne	Da (1)	Obvezno	Da 0,25 Hare-ove kvote	1	150	0,67%

Izvor: Izradio autor.

⁹⁰ “Nije bilo manje od sedam neuspjelih pokušaja da se ukine obvezno glasovanje sve dok 1970. godine osmi pokušaj nije bio uspješan. Na prethodnim izborima 1967. godine protestne stranke ostvarile su uspjeh bez presedana, te su mnogi poslanici iz etabliranih stranaka smatrali da bi protestni birači ostali kod kuće da nije bilo obveznog glasovanja. Pod obveznim glasovanjem prosječna izlaznost bila je 94.1 %. Na prvim izborima nakon ukidanja obveznog glasovanja izlaznost je pala na 79.1 % i od tada je na državnim izborima oscilirala približno između 75 % i 85 %. Danas se ponovno uvođenje obveznog glasovanja smatra kao težnja da se izbjegne daljnji pad izlaznosti” (Andeweg, Rider i Irwin, 2014:1387).

A. Izborni obrazac

Za raspodjelu mandata političkim strankama koristi se Hareova kvota,⁹¹ dok se preostali, neraspoređeni mandati raspodjeljuju D'Hondtovom formulom. Hareova kvota se koristi od uvođenja listovnog proporcionalnog sustava, dok se način raspodjele neraspodijeljenih mandata vremenom mijenjao. Naime, prvo su se neraspodijeljeni mandati raspodjeljivali metodom najvećeg ostatka, koja favorizira manje stranke, a zatim i kombiniranom metodom koja je predviđala da se, ako ostane neraspodijeljeno više od 15 mandata, koristi metoda najvećeg prosjeka,⁹² a ako ostane manje od 15 mandata, metoda najvećeg ostatka.⁹³ Od 1937. neraspodijeljeni mandati se raspodjeljuju metodom najvećeg prosjeka, odnosno D'Hondtovom metodom.

Političke stranke dostavljaju liste kandidata u 19 glasačkih okruga⁹⁴. Zakon ih prvobitno tretira kao različite kandidacijske liste, međutim stranke imaju mogućnost njihova povezivanja. Povezivanjem kandidacijskih listi iste stranke omogućava se da u proces raspodjele mandata stranka ulazi s jedinstvenim rezultatom svih povezanih listi. Isto je vrlo važno prilikom raspodjele neraspodijeljenih mandata koja se obavlja D'Hondtovom formulom. Upravo korištenje D'Hondtove formule, koja favorizira stranke s većom podrškom birača, potiče stranke da povežu svoje liste iz izbornih okruga. “Stoga, 19 okruga ne funkcioniraju kao prave izborne jedinice, i cijela država efektivno postaje jedinstven izborni okrug sa 150 mandata, s izbornim pragom jednakim izbornom kvocijentu (cjelokupan broj glasova podjeljeno sa 150 = 0.67%), i mjesta raspoređena proporcionalno veličini osvojenih glasova na nacionalnoj razini”(Andeweg, Rider i Irwin, 2014:1389). Riječ je o glasačkim, a ne izbornim okruzima. Iako se u glasačkim okruzima ističu kandidacijske liste, u njima se ne raspodjeljuju mandati već se to čini na razini jednog nacionalnog višemandatnog izbornog okruga na razini države.

⁹¹ Hareova kvota predstavlja kvocijent nastao kada se broj glasova palih u jednoj izornoj jedinici podijeli s brojem mandata koji se raspodjeljuje u istoj izornoj jedinici (broj glasova/broj mandata). Nastanak Hareove kvote je potakao proces stvaranja niza izbornih kvota koje su koristile istu matricu, a s neznatnim promjenama postizali su različite rezultate. Hareovu kvotu je kreirao Thomas Hare (1806. – 1891.), jedan od utemeljitelja sustava proporcionalnog predstavnštva, odnosno sustava pojedinačno prenosivog glasa, anglosaksonske verzije sustava proporcionalnog predstavnštva.

⁹² “Najveći prosjek izračunava se tako da se ostatak mandatno nenagrađenih glasova svake stranke podijeli brojem mandata koji su podijeljeni u prvom krugu i tome pribroji jedan, te se preostali neraspodijeljeni mandati dodjeljuju strankama s najvećim kvocijentom” (Kasapović, 2003:230).

⁹³ “Najveći ostatak izračunava se tako da se od ukupnog broja glasova što ih je dobila svaka stranka oduzmu glasovi koji su mandatno nagrađeni u prvom postupku podjele, utvrdi kojoj stranci ili strankama je preostalo najviše mandatno nenagrađenih glasova u prvom postupku te im se dodijele preostali neraspoređeni mandati” (Kasapović, 2003:229).

⁹⁴ “Sve do 1960. većina stranaka isticala je različite kandidatske liste u glasačkim okruzima. Danas će na vrhu liste obično biti isti nositelj u cijeloj državi, a neke stranke, kao što je Konzervativno-liberalna stranka (VVD), ističu identične liste kandidata u svim okruzima. Ovakav pristup je vjerojatno uzrokovan potrebi prilagođavanja provođenju nacionalnih kampanja u nacionalnim elektronskim medijima”(Andeweg, Rider i Irwin, 2014:1389).

Nizozemski sustav poznaje i postojanje listovnih saveza (*Lijstverbinding*), odnosno mogućnost da različite stranke spajaju svoje glasove, te tako udruženi, ulaze u proces raspodjele kao jedinstvena lista.

Prvi korak u raspodjeli mandata jest raspodjela listama ili listovnim savezima. Na taj način se raspodijeli 150 mandata. Raspodjela se vrši korištenjem nacionalne Hareove kvote i D'Hondtove metode za raspodjelu neraspodijeljenih mandata. Hareova kvota na nacionalnoj razini se izračunava tako da se ukupan broj palih glasova za sve stranke podijeli sa 150 mandata. Koliko puta se kvocijent sadrži u rezultatu liste, toliko mandata je lista osvojila. Broj mandata koji je stranka osvojila može se uvećati ako dobije neki od neraspodijeljenih mandata. Neraspodijeljeni mandati će biti raspodijeljeni korištenjem D'Hondtove metode.

Drugi korak je raspodjela mandata unutar listovnih saveza pojedinim listama odnosno strankama. Raspodjela se vrši tako što se koristi izborni kvocijent nastao kada se ukupan broj glasova koji je osvojio listovni savez podijeli s ukupnim brojem mandata koji je osvojio isti listovni savez. Onoliko puta koliko se kvocijent listovnog saveza sadrži u rezultatu pojedinačne liste, toliko mandata je ta lista osvojila. Neraspodijeljeni mandati unutar listovnog saveza se raspodjeljuju na temelju metode najvećeg ostatka.

Treći korak raspodjele mandata predstavlja raspodjela kandidacijskih lista koje je stranka istakla u glasačkim okruzima. Ovo se primjenjuje u slučaju kada je određena stranka povezala svoje liste iz različitih izbornih okruga. Ukoliko nije ili je istu kandidacijsku listu istaknula u svim izbornim okruzima, ovo nije potrebno. Za raspodjelu mandata se koristi izborni kvocijent koji se dobiva kada se rezultat koji je stranka ostvarila na nacionalnoj razini (zbroy rezultata koje su liste ostvarile u izbornim okruzima) podijeli s brojem mandata koji je stranka osvojila. Preostala mjesta će biti raspodijeljena na temelju metode najvećeg ostatka.

Posljednji korak jest raspodjela mandata koje je stranka osvojila konkretnim kandidatima. Osnovno pravilo je da se prati redosljed na listi koji je stranka odredila, odnosno redosljed određen na listama u glasačkim okruzima. Izuzetak od ovog pravila postoji ukoliko je kandidat s liste osvojio najmanje 25 % nacionalnog izbornog kvocijenta. Kandidat koji je osvojio 25 % Hareove kvote na nacionalnoj razini bit će proglašen pobjednikom u glasačkom okrugu u kojem je bio kandidiran. Ukoliko se kandidirao u više glasačkih okruga, bit će izabran u okrugu u kojemu je osvojio najviše preferencijskih glasova.

B. Magnituda

Nizozemska je podijeljena na 19 glasačkih okruga. Povezivanjem listi jedne stranke ili isticanjem iste liste u svim izbornim okruzima stvara se efekt da je Nizozemska jedna izborna jedinica u kojoj se raspodjeljuje 150 mandata, te je samim tim i magnituda 150. Postojanje glasačkih okruga se vezuje za lakše administriranje izborima, kao i približavanje kandidata biračima na lokalnoj razini.

C. Izborni prag

Zakonski prag se vremenski mijenjao od početnih 50 % izbornog kvocijenta preko 75 % izbornog kvocijenta 1922. godine do toga da je 1937. bio jednak izbornom kvocijentu. Nakon što je Drugi dom s nekadašnjih 100 povećan na 150 mjesta 1956. godine, prag se smanjio na trenutnih 0,67 % glasova. Izborni prag je jednak nacionalnom izbornom kvocijentu koji se koristi za raspodjelu mandata strankama.

D. Tip i način glasovanja

Preferencijsko glasovanje je prilično rano uvedeno u izborni sustav Nizozemske, još 1921. godine, ali je izostao značajniji efekt uslijed restriktivne odredbe kojom je bilo predviđeno da kandidat može biti izabran, u odstupanju od redoslijeda kandidata na kandidacijskoj listi, ako je dobio broj preferencijskih glasova jednak najmanje polovini izbornog koeficijenta. Ovaj koeficijent je smanjen 1998. godine na 25 %, ali i dalje nije proizveden značajniji pomak. „Od 1946. do 1998. samo su tri kandidata birana po principu preferencijskog glasovanja, ali pod novim pravilima, dva su izabrana 1998., jedan 2002. i dva 2003. Vrlo mali broj birača koristi mogućnost preferencijskog glasovanja, nešto više od 20 %, (Andeweg, Rider i Irwin, 2014: 1386), odnosno taj postotak se opredijelio da ne označi prvog na listi, te se time opredijelio da ne dâ stranački, već preferencijski glas.

U Nizozemskoj se koriste latentne kandidacijske liste (više u dijelu 1.2 ovog rada i Shugart, 2008: 42-43). Biraču stoji na raspolaganje jedan preferencijski glas. Birač je obvezan izabrati nekog od kandidata istaknutog na listama. Izborom kandidata s neke od lista, birač je dao glas stranci na čijoj je listi odabrani kandidat. Nije moguće razdvojiti osobni od stranačkog izbora.

Iako je preferencijskon glasovanje obvezno, stranačka preferencija je dominirajuća. Na čelu liste nalazi se nositelj (*Listtrekker*), gotovo po pravilu vođa stranke. Birači koji nisu zainteresirani za osobni već samo stranački izbor označavaju samo prvog na listi.

E. Kandidacijski postupak

U listovnim razmjernim sustavima stranačka rukovodstva tradicionalno imaju veliku ulogu u procesu selekcije kandidata za zastupničke funkcije. Slična situacija je dugo vremena vrijedila i u nizozemskim strankama. Vremenom je uloga centralnog stranačkog rukovodstva slabila. U razdoblju “segmentacije” nizozemskog društva “neke veće stranke rezervirale su ‘kvalitetna mjesta’ za predstavnike povezanih interesnih udruženja segmenta” (Andeweg i Irwin, 2014:91). To više nije praksa, ali se i dalje pokušava uspostaviti ravnoteža između napora da se napravi stručan klub zastupnika i da se u njemu zastupe određene kategorije stanovništva.⁹⁵

Val unutarstranačke demokratizacije 1960-ih rezultirao je decentralizacijom u procesu selekcije kandidata za zastupnike - procesom u kojemu su se centralna stranačka rukovodstva odrekla dijela utjecaja, a s druge strane su ga dobila regionalna. Međutim, prema nekim autorima (Lucardie i Voerman, 2007:75), devedesete godine prošlog stoljeća obilježio je reverzibilan proces u kojemu su centralna stranačka rukovodstva obnovila svoj utjecaj.⁹⁶

Nakon promjene 1990-ih izgradio se najčešće korišteni model u kojemu izvršni odbor stranke poziva članove da se prijave za kandidate na parlamentarnim izborima. “Prijave razmatra posebni, uglavnom nezavisni, odbor na temelju postavljenih kriterija, kao što su dob, regionalno podrijetlo, specifična stručnost ili neka druga karakteristika koja je značajna za stranku” (Andeweg i Irwin, 2014:92). Izborni odbor predlaže listu kandidata koju stranačko rukovodstvo razmatra u konzultaciji s regionalnim rukovodstvima. Usuglašena lista se na konačnu odluku

⁹⁵ “Mjesta na listi više nisu rezervirana za takva udruženja, no zavisno od stranke, može postojati percipirana potreba za predstavljanjem sindikata, poljoprivrede i/ili tvrtki na listi. S druge strane, postoji pritisak da klub zastupnika odražava sastav biračkog tijela ili barem elektorata stranke. Najači zahtjevi za postojanjem rodne ravnopravnosti su u klubu zastupnika. Svaka stranka osigurava da pripadnici različitih etničkih skupina budu predstavljeni na listi: čak je i kršćansko-demokratski CDA stavljao muslimane na svoju listu. Kao što je spomenuto, može postojati briga da se osigura regionalna zastupljenost. Ravnoteža također može značiti da postoji pritisak da mlađi zastupnici budu prisutni u većem broju, odnosno da postoji više ‘svježe krvi’, tako da klub ne postane previše neinspirativan” (Andeweg i Irwin, 2014:91).

⁹⁶ “U praksi, demokratizacija je značila decentralizaciju, a rezultat je bio prije jačanje pozicije regionalnih ‘stranačkih baruna’, koji ponekad intenzivnije traže dobivanje visokog mjesta na listi za ‘svoje’ kandidate i nagrađivanje stranačkih službi, nego briga za kvalitetu ili uravnoteženost kandidacijske liste” (Andeweg i Irwin, 2014:92).

nudi izvršnom odboru ili se isti savjetuje. Međutim, da bi se povećao stupanj inkluzivnosti, u isti proces su uključeni lokalni odbori, a na kraju odluku donosi kongres stranke. No, iako je kongres uključen, njegove intervencije su minimalne i rijetke. Značajan problem u funkcioniranju ovoga modela predstavljalo je pitanje reSelekcije aktualnih zastupnika za nove izbore. Njima mjesto više nije bilo osigurano, već bi bili podvrgnuti evaluaciji učinaka.

Sredinom 1990-ih uslijedio je val demokratizacije ključnih političkih stranaka u Nizozemskoj. Ovakav trend bio je uzrokovan lošim izbornim rezultatima CDA-a, PvdA-a, VVD-a na izborima 1994., te D66-a u 2002. godini (Lucardie i Voerman, 2007 :76).

Reformiranje je stavilo poseban naglasak na selekciju nositelja liste. Naime, nizozemski birači, uslijed nemogućnosti da glasaju za stranku, glasovanjem za prvoga na listi, nositelja liste, glasaju upravo za stranku. Glas za nositelja liste je zapravo stranački, a ne osobni glas. Stoga je od posebnog značaja tko simbolizira stranku. Stoga i ne čudi da je poseban naglasak u demokratizaciji stranaka napravljen upravo na ovom polju. Također, jačanje procesa demokratizacije stranaka je pokušano, u nekim strankama i kroz uvođenje neposrednih izbora predsjednika stranke. Naime, nekad je izbor za nositelja liste proizvod izbora za vođu stranke ili on kasnije postaje parlamentarni vođa stranke. Zadržan je osnovni model za selekciju kandidata nakon prvog mjesta na listi, koji je već predstavljen, ali je bilo određenih korekcija od strane pojedinih stranaka.

Kršćansko-demokratski poziv (CDA)

Način osnivanja CDA, spajanjem tri različite stranke, značajno je utjecao na karakter procesa selekcije kandidata. Naime, proces selekcije kandidata za zastupničke funkcije bio je reguliran “protokolom o spajanju” kojim je predviđeno da svaka od četiri grupe (bivše stranke plus grupa novih izravnih članova CDA) imaju pravo na kvotu, odnosno fiksni broj kandidata na listi. Na parlamentarnim izborima 1981. i 1982., ova procedura je poštovana, ali je već na izborima 1984. ukinuta, odnosno od tada se primjenjuje stranački statut, bez obzira na dotadašnje privilegije. Toj odluci je prethodio prilično kritičan izvještaj nezavisne komisije.⁹⁷

Inicijalni prijedlozi kandidata dolaze od lokalnih ogranaka. Liste prijedloga s lokalne razine

⁹⁷ “CDA je 1985. objavila izvještaj, čiji je nacrt izradila specijalna komisija formirana od strane izvršnog organa stranke, a u kojem je oštro kritizirana, zbog svoje rigoroznosti, unutrašnja struktura stranke u kojoj su i dalje vrijedila posebna pravila za tranzicijsko razdoblje. Prema protokolu, mjesta u parlamentu, kao i ostala izvršna mjesta bila su raspodijeljena između tri stranke osnivača CDA i grupe izravnih članova CDA” (Koole i Leijenaar, 1988: 196-197).

su uređene abecednim redom. Specijalni komitet sastavljen od delegata regionalnih stranačkih organizacija (*Kamercentrales*), nakon obavljanja konzultacija s centralnim stranačkim rukovodstvom i izbornim okruzima, sastavlja savjetodavnu listu. Liste se vraćaju nazad regionalnim ograncima koji se izjašnjavaju o njima.

Nakon teškog poraza na izborima 1994. godine kada je izgubila 20 mandata, ova stranka je pokrenula promjene u procesu selekcije kandidata. CDA je omogućio da za konačnu stranačku listu glasaju svi članovi prisutni na kongresu, za razliku od prethodno korištenog delegatskog sustava (Andeweg i Irwin, 2014:92). Posebno značajna promjena se dogodila na polju neposrednog izbora nositelja liste (95). Međutim, događa se da za neke parlamentarne izbore nema izazivača, tako da je pravilo uvedeno 2003. godine prvi put primijenjeno 2012.⁹⁸ Naime, stranački vođa je nositelj liste, a također i vođa parlamentarne grupe ukoliko stranka ne sudjeluje u vladi. Na izborima 2012. godine izabran je za vođu stranke dotadašnji vođa parlamentarne grupe. Izabran je s 51 % glasova, dok su ostatak glasova podijelili ostalih 5 protukandidata.⁹⁹

Laburistička stranka (PvdA)

Laburistička stranka je izmjenama statuta omogućila veću inkluziju svoga članstva. Omogućila je da članovi stranke iz pokrajina biraju kandidate na listama.¹⁰⁰ Uvođenje nezavisne komisije u sustav selekcije kandidata 1981. omogućilo je da to tijelo, nezavisno od stranačke egzekutive, obavlja izradu profila kadrova potrebnih stranci za izbore. Tako je ista komisija nekad davala prednost profilu odvjetnika, ekonomista... Komisiju čini šest članova koje je izabrao kongres, te sedmi koji je po funkciji tajnik stranke (Koole i Leijenaar, 1988: 198). Ova komisija priprema profil, ali bez konkretnih imena. Izrađeni profil se od strane regionalnog savjeta stranke, zajedno s imenima, šalje regionalnim stranačkim organizacijama (*gewesten*) koje obuhvaćaju delegate lokalnih ograna. Na taj način *gewesten* dobivaju prijedloge kako nezavisne komisije

⁹⁸ Poslije velikih gubitaka na izborima 2010. godine Balkenende se povukao kao vođa stranke. Rukovodstvo stranke su tada dijelili Maxime Verhagen (zamjenik premijera u prvom kabinetu Ruttea), Ruth Peetoom (predsjedavajuća stranke) i Sybrand van Haersma Buma (vođa zastupničke grupe). Kada je Verhagen najavio da neće biti kandidat za zastupnika na izborima 2012. godine, Buma je objavio svoju kandidaturu za nositelja liste. I pored snažnog protivljenja pobijedio je u prvom krugu s 51,4 % osvojenih glasova članova” (Andeweg i Irwin, 2014:95).

⁹⁹ <https://nos.nl/artikel/374351-buma-gekozen-tot-lijsttrekker-cda.html> Uvid ostvaren 27. 09. 2017.

¹⁰⁰ Na primjer, prije 1966. svi članovi stranke (i ne samo aktivisti stranke, kao sada) bili su konzultirani u posljednjem koraku procesa selekcije. Ova vrsta referenduma je ukinuta 1966. zato što je manje od 25 % članova glasalo te su predložene liste kandidata ili vraćane nepromijenjene ili nisu uopće bile vraćane (Kruijt, 1966: 737). No, potreba za više participacije 1970-ih vodila je do kasnijih reformi sustava. Cilj je bio da se premosti jaz između glasača i zastupnika tako što će se politika približiti članovima stranka. Ovo je bilo usuglašeno s naporima da se stranka demokratizira tako što će se boriti protiv nacionalne stranačke oligarhije. Iako je nekoliko promatrača upozorilo na neplanirane rezultate „pretjerane demokratizacije” (overdemocratization) (Tromp, 1980), sadašnji sustav selekcije kandidata je definitivno obilježen valom demokratizacije 1960-ih” (Koole i Leijenaar, 1988: 197-198).

(profil) tako i od stranačke regionalne egzekutive (imena). Utjecaj profila na ove prijedloge se, prema Kooleu i Leijenaaru, čini neprimjetnim. *Gewesten* odlučuje o redoslijedu liste kandidata u svojim izbornim okrugima, osim nositelja liste kojega nominira posebni kongres stranke. PvdA može imati različite liste kandidata u svih 19 okruga, ali je nositelj liste svugdje ista osoba. Snažan utjecaj regionalnih stranačkih struktura je izazivao kritike, no pokušaj da se reformira decentralizirani sustav selekcije kandidata na stranačkom kongresu u listopadu 1981. nije uspio. Ni ponovljeni pokušaj na kongresu 1987. godine nije uspio. Gevesteni su zadržali dominirajuću poziciju u procesu selekcije kandidata.

Ova stranka je uvela neposredan izbor predsjednika stranke koji se nalazi na prvom mjestu na stranačkoj izbornoj listi¹⁰¹. Stranka je posljednje izbore za stranačkog vođu imala 2016. godine kada je Lodewijk Asscher pobijedio tada aktualnog stranačkog lidera Diederika Samsoma. Na stranačkim izborima je tada glasalo 62 % članova PvdA-a, a od toga je 54,5 % glasovalo za Asschera. Sansom je odmah podnio ostavku na mjesto predsjednika parlamentarne grupe PvdA.¹⁰² Prije ovih izbora stranka je samo dva puta imala neposredne izbore za predsjednika stranke: 2002. i 2012. godine.

Liberalna stranka (VVD)

Procesi selekcije unutar ove stranke bili su centraliziraniji nego oni unutar CDA-a i PvdA-a. Lokalni stranački ogranci imali su mogućnost predlaganja, ali ne i kontrolu nad selekcijom. Selekcija se obavlja na relaciji regionalne stranačke organizacije (*Kamerkringen*) i centralnog stranačkog rukovodstva. Specijalni izborni odbor, kojim predsjedava predsjednik stranke, a koji se sastoji od delegata regionalnih stranačkih organizacija, utvrđuje konačni redoslijed raznih lista kandidata u 19 okruga na temelju predloženog redoslijeda kandidata od strane stranačkog rukovodstva na nacionalnoj razini (Koole i Leijenaar, 1988: 200).

VVD je 2003. godine usvojila novi statut i omogućila svojim članovima da glasaju o prijedlogu kandidacijske liste, ali ne samo onima prisutnim na kongresu, već je glasovanje bilo omogućeno i putem pošte, telefona i interneta. Članovi su dobili pravo da biraju ne samo nositelja liste, već i predsjednika stranke, kao i da utječu na redoslijed kandidata na listi.

¹⁰¹ “Novi vođa je izabran glasovima članstva. Pobjednik unutarstranačkih izbora bio je Vouter Bos, koji je zatim, na izborima u siječnju 2003., stranci osigurao izuzetan oporavak. Bos je bio bez izazivača 2006. godine. Prilikom podnošenja ostavke 2010. godine predložio je Joba Cohena za svog nasljednika. Budući da nitko u stranci nije osporio Cohenovu kandidaturu, Cohen je izabran za nositelja liste. Nakon njegove ostavke u veljači 2012. stranka je ponovno održala unutarnje izbore, a Diederik Sansom je izabran za lidera” (Andeweg i Irwin, 2014:94).

¹⁰² <https://www.volkskrant.nl/binnenland/asscher-verslaat-sansom-in-lijsttrekkersstrijd-pvda-a4431270/> Uvid ostvaren 27.09.2017.

Prilikom određivanja zastupničkih kandidata za izbore 2006. godine, samo 20 % od gotovo 42.000 članova ove stranke je iskoristilo to svoje pravo. Tom prilikom samo je jedan od prvih 30 kandidata, kandidatkinja Laetitia Griffith, uspjela da se na listi popne s devetog na peto mjesto (Lucardie i Voerman, 2007: 81). Izravan izbor nositelja liste je rezultirao posebno podijeljenom borbom unutar stranke između Rite Verdonk i Marka Ruttea. Rutte je osvojio 51,5 % glasova, ali je na sljedećim parlamentarnim izborima dobio manje preferencijskih glasova od Verdonka (81). Na kraju je Verdonk bio primoran napustiti stranku i formirati vlastiti pokret, a Rutte je postao premijer.

Osim tri ključne stranke, ističu se još i D66,¹⁰³ Zeleni lijevo te desničarska Slobodarska stranka. Sve one prate slične modele selekcije kandidata, osim Slobodarske stranke koja ima nerazvijene procedure selekcije kandidata.

Podaci CCS-a omogućavaju da vidimo kako zastupnički kandidati vide proces selekcije u svojim strankama. Kandidati CDA-a vide snažan utjecaj centralnog stranačkog rukovodstva, te je tako 64,5 % navelo da je ono donijelo odluku o njihovoj nominaciji. S druge strane 15,8 % kandidata za zastupnike iz PvdA-a, odnosno 32 % iz VVD-a smatra da je centralno stranačko rukovodstvo imalo ključnu ulogu u njihovoj nominaciji. Kandidati PvdA-a u najvećem postotku, 68.4 %, su naveli da je odluka donesena od strane delegata na stranačkoj konferenciji, a 52 % kandidata VVD-a je reklo da je odluka donesena od strane članova njihove stranke.

¹⁰³ “Za ovu se stranku može reći da pokazuje najveći stupanj opredijeljenosti za unutarstranačke demokratske principe. Konačnu odluku donose članovi stranke, ali je 1986. uveden odbor koji uključuje preporučenu kandidacijsku listu. Naime, članovi stranke neposredno biraju liste kandidata. Predloženu listu kandidata po pravilu predvodi predsjednik stranke, koji je i parlamentarni vođa. D66 je, po nekim autorima, bio šampion demokratskih reformi (Andeweg i Irwin, 2014:91), iako je samo jednom održao unutarstranačke izbore za predsjednika stranke. Naime, 2006. godine je Alexander Pechtold pobijedio Louseviesoma Van Der Laanoma na stranačkim izborima i postao novi stranački vođa. Tom prilikom za njega je glasalo 53 % članova ili 2.009 od 3.800 članova koliko je glasalo. D66 je tada imala oko 8.000 registriranih članova s pravom glasa. Od njih je glasalo oko 45.7 %. Van der Laan je dobio 1.752 glasova. (Lucardie i Voerman, 2007: 81).

Tablica 36. Donositelji odluke o nominaciji - po strankama

<i>Nizozemska</i>		<i>Tko je donio odluku o vašoj nominaciji?</i>							Total
		Glasači "at large"	Glasači moje stranke	Članovi moje stranke	Delegati na stranačkoj konferenciji	Rukovodstvo stranke	Kandidat posljednje kampanje	Ostali	
		Row N %	Row N %	Row N %	Row N %	Row N %	Row N %	Row N %	
<i>Stranka</i>	CDA	0,0 %	0,0 %	16,1 %	9,7 %	64,5 %	0,0 %	9,7 %	31
	PvdA	0,0 %	0,0 %	5,3 %	68,4 %	15,8 %	0,0 %	10,5 %	19
	VVD	0,0 %	0,0 %	52,0 %	0,0 %	32,0 %	0,0 %	16,0 %	25

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. - 2005. – 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

Kada je riječ o razini na kojoj se donosi odluka, odgovori su mnogo jasniji. Jasno je da dominira centralna razina, što korespondira s pravilom da je krajnji korak u selekciji kandidata, bez obzira na prethodni stupanj involviranosti regionalnih stranačkih organizacija, prihvaćanje kandidacijske liste izravnim glasovanjem na stranačkoj konvenciji, s tim da je glasovanje najviše inkluzivno u slučaju VVD-a, jer mogu glasovati i oni koji nisu prisutni. Sve stranke provode praksu izravnog izbora nositelja stranačkih lista.

Tablica 37. Razina na kojoj je donesena odluka o nominaciji kandidata - po strankama

<i>Nizozemska</i>		<i>Na kojoj razini je donesena odluka o nominaciji?</i>				Total
		Na razini izborne jedinice	Na regionalnoj/pokrajinskoj razini	Na nacionalnoj razini	Na ostalim razinama	
		Row N %	Row N %	Row N %	Row N %	
<i>Stranka</i>	CDA	0,0 %	9,7 %	90,3 %	0,0 %	31
	PvdA	0,0 %	0,0 %	100,0 %	0,0 %	22
	VVD	0,0 %	7,7 %	92,3 %	0,0 %	26

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. - 2005. - 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

Kada se vratimo na klasifikaciju koju su razvili Atmor, Rahan i Hazan (2011), uz uvedenu skalu, odnosno na njihova četiri kriterija za klasifikaciju metoda selekcije kandidata možemo dati ocjenu nizozemskih stranaka prateći date kriterije (više u dijelu rada 1.5.3.1.1).

Tablica 38. Pristup kandidaturi: Odnos stranačke i osobne dimenzije u procesu selekcije kandidata - Nizozemska

<i>Kriterij</i>	<i>CDA</i>	<i>PvdA</i>	<i>VVD</i>	<i>Nizozemska</i>
1. Kandidatura (tko se može kandidirati),	1	1	1	
2. Izborni kolegij-selektorat (tko može glasovati),	0	-1	0	
3. Glasovanje nasuprot nominiranju (jesu li svi kandidati selektirani kroz procedure glasovanja)	1	-1	0	
4. Decentralizacija (određuje li izborni okrug kandidaturu)	-0,5	1	-0,5	
Prosječna vrijednost	0,37	0	0,12	0,16

*Skala od tri, odnosno pet vrijednosti u slučaju kriterija decentralizacija, istog opsega od -1 koja označava maksimalan utjecaj stranačke dimenzije, odnosno vrijednosti 1 koja označava maksimalan utjecaj osobne dimenzije na izbor kandidata.

Izvor: Izradio autor.

Izuzetno visoke vrijednosti govore da je proces selekcije u nizozemskim strankama vrlo inkluzivan, da postoje snažni regionalni utjecaji, ali da se odluke dominantno donose na nacionalnoj razini. Stranačko rukovodstvo ima značajan utjecaj u određenim fazama samog postupka, ali to ne može osporiti postojanje mehanizama kako regionalnih stranačkih organizacija, tako i samih birača da utječu na to tko će predstavljati njihovu stranku. Pravo biranja imaju njihovi članovi, iako je bilo “izleta” kada su pravo da sudjeluju u selekciji kandidata imale i osobe koje nisu članovi stranaka (D66).

2.2.5. Političke posljedice izbornog sustava

2.2.5.1. Utjecaj izbornog sustava na stranački sustav

2.2.5.1.1 Ključne stranke u Nizozemskoj

Ključna četiri segmenta u Nizozemskoj bila su predstavljena i u njezinu stranačkom sustavu. Katolici, protestanti, socijalisti i liberali imali su svoje stranke. Za stranačku scenu u Nizozemskoj možemo reći da je prilično složena, posebno ako se uzme razdoblje nakon II. svjetskog rata. Naime, nakon jasne pilarizacije društva koja se odrazila i na politički život prije i nakon II. svjetskog rata, slabljenje ovih podjela je utjecalo, s jedne strane, na stvaranje novih političkih stranaka, a s druge na slabljenje podrške tradicionalnim nositeljima povjerenja pripadnika segmenata.

Birači su se suočili s velikom ponudom starih i izranjajućih stranaka.

Tablica 39. Pregled stranaka zastupljenih u Drugom domu nizozemskog parlamenta

<i>Stranke zastupljene u drugom domu</i>				
Akronim	Puno ime (nizozemski)	Puno ime (hrvatski)	Osnovana	Opis
CDA	Christen-Democratisch Appèl	Kršćansko-demokratski poziv	1973.	Ključna demokršćanska stranka. Nastala spajanjem ARP-a, CHU-a i KVP-a (www.cda.nl)
SGP	Staatkundig Gereformeerde Partij		1918.	Ortodoksna kalvinistička stranka (www.sgp.nl)
CU	ChristenUnie	Kršćanska unija	2000.	Ortodoksna kalvinistička stranka. Nastala spajanjem GPV-a i RPF-a (www.christenunie.nl)
PvdA	Partij van de Arbeid	Radnička stranka	1946.	Ključna socijaldemokratska stranka. (www.pvda.nl)
SP	Socialistische Partij	Socijalistička stranka	1972.	Nekada maoistička, sada populističko lijeva stranka (www.sp.nl)
GL	GroenLinks	Zeleni lijevo	1989.	Ljevičarska i stranka boraca za zaštitu životne sredine. Nastala spajanjem CPN-a, PSP-a, PPR-a i EVP-a (www.groenlinks.nl)
VVD	Liberale Partij	Liberalna stranka	1948.	Ključna konzervativno-liberalna stranka (www.vvd.nl)
D66	Democraten 66	Demokrati '66	1966.	“Progresivno-liberalna” reformistička stranka (www.d66.nl)
PVV	Partij voor de Vrijheid	Slobodarska stranka	2004./2006.	Izvorno ‘Grupa Wilders’, nastala kada je njezin osnivač Geert Wilders napustio VVD 2004. Slobodarska stranka osnovana je 2006. Populistička i konzervativna antiislamička stranka (www.pvv.nl)

<i>Stranke zastupljene u drugom domu</i>				
Akronim	Puno ime (nizozemski)	Puno ime (hrvatski)	Osnovana	Opis
PvdD	Partij voor de Dieren	Stranka za zaštitu prava životinja	2002.	Stranka za zaštitu prava životinja (www.partijvoordedieren.nl)
50Plus	50PLUS	Stranka za zaštitu prava starih	2009.	Stranka za zaštitu prava starih (www.50pluspartij.nl)

Izvor: Andeweg i Irwin, 2014: 72.

Religiozni dio društva okupio se oko kršćansko-demokratskih stranaka, dok je sekularni podijeljen po klasnoj liniji, sa socijalistima koji predstavljaju radničku, odnosno liberalima koji predstavljaju srednju klasu sekularnog dijela društva (Andeweg, Rider i Irwin, 2014: 1381). Iako je oslabila segmentacija nizozemskog društva, podrška birača je skoncentrirana u četiri osnovna polja koja odgovaraju stranačkim obiteljima: (1) kršćansko-demokratske, (2) socijalističke, (3) liberalne i (4) stranke desnog centra. U ovoj analizi fokusirat ćemo se na ključne relevantne političke stranke: CDA, PvdA i VVD. Kao što možemo vidjeti iz tablice 40, stranačke obitelji na neki način odražavaju podjelu na segmente. CDA, PvdA i VVD su predstavljale vođe tri nekadašnja društvena segmenta. Ono što je vidljivo jest kontinuirano slabljenje podrške birača CDA-a, odnosno strankama nekadašnjeg religioznog segmenta, koji su se sveli na osminu podrške biračkog tijela na izborima održanima 2012., dok ljevica u kontinuitetu ima više od trećinske podrške, a prate je i liberali s podrškom iznad trećine. Nova snaga na sceni je radikalna desnica koja prelazi 10 % podrške.

Tablica 40. Pregled izbornih rezultata stranaka na izborima za Drugi dom po stranačkim obiteljima

Izborna godina	Religiozne stranke							Ljevica			Liberali		Desnica	Ostali	
	KVP	ARP	CHU	CDA	SGP	CU ¹⁰⁴	OC	PvdA	GL ¹⁰⁵	SP	VVD ¹⁰⁶	D66	PR ¹⁰⁷	PEN ¹⁰⁸	AR
1946.	30,8	12,9	7,8		2,1			28,3	10,6		6,4				
...															
1963.	31,9	8,7	8,6		2,3	0,7		28	5,8		10,3		2,1		
1967.	26,5	9,9	8,1		2	0,9		23,6	6,5		10,7	4,5	4,8		
1971.	21,8	8,6	6,3		2,3	1,6	0,4	24,6	7,1		10,3	6,8	1,1		
1972.	17,7	8,8	4,8		2,2	1,8	0,9	27,3	11		14,4	4,2	1,9		
1977.				31,9	2,1	1	0,4	33,8	4,3		17,9	5,4	0,8		
1981.				30,8	2	2		28,3	6,7		17,3	11,1	0,1		
1982.				29,4	1,9	2,3		30,4	6,5	0,5	23,1	4,3	0,8		
1986.				34,6	1,7	1,9		33,3	3,3	0,4	17,4	6,1	0,4		
1989.				35,3	1,9	2,2		31,9	4,1	0,4	14,6	7,9	0,9		
1994.				22,2	1,7	3,1		24	3,5	1,3	20	15,5	2,5	4,5	
1998.				18,4	1,8	3,3		29	7,3	3,5	24,7	9	0,6	0,5	
2002.				27,9	1,7	2,5		15,1	7	5,9	15,4	5,1	17		
2003.				28,6	1,7	2,1		27,3	5,1	6,3	17,9	4,1	5,7		
2006.				26,5	1,6	4		21,2	4,6	17	14,7	2	5,9		1,8
2010.				13,6	1,7	3,3		19,6	6,7	9,8	20,5	6,9	15,5		1,3
2012.				8,5	2,1	3,1		24,8	2,3	9,7	26,8	8	10,1	1,9	1,9

Izvor: Andeweg i Irwin, 2014: 110.

Kršćansko-demokratski poziv - CDA

Usljed procesa depolarizacije koji se reflektirao u padu podrške nekim strankama koje su predstavljale katolički i protestanski segment, ključne stranke ovog segmenta su bile prinuđene na ujedinjavanje. Od 1977. na izborima, umjesto tri stranke katolika (KVP) i protestanata (ARP i CHU), djeluje jedinstvena CDA.¹⁰⁹ Bila je ovo značajna transformacija, jer je nastala

¹⁰⁴ Kršćanska unija od 2002. godine; ranije Gpv 1952. – 1998. i RPF 1981. – 1990. (obje ortodoksno protestantske).

¹⁰⁵ Zeleni lijevo od 1989.; prethodno CPN (komunistički) 1948. – 1986., PSP (Pacifisti) 1959. – 1986., PPR (Radikalna ljevica) 1971-1986 i EVP (Evangelička lijeva) 1981-1986.

¹⁰⁶ PvdV (Stranka za slobodu) u 1946.

¹⁰⁷ BP (Stranka farmera) 1959. – 1977. CD (Demokratski centar/Stranka centra) 1981. – 1998.; LPF (Lista Pim Fortuin) 2002. – 2003.; PVV (Slobodarska stranka) 2006.

¹⁰⁸ AOV 1994. – 1998.; Unie55 + 1994.; 50Plus 2012.

¹⁰⁹ “Osnivanje CDA-a, nastalog 1980. godine spajanjem dvije protestantske (ARP i CHU) i jedne katoličke stranke (KVP), predstavlja jasnu reakciju na dekonfesionalizaciju. Spajanje organizacija iz dva različita segmenta, nekada nezamislivo, bilo je potaknuto izbornim gubicima vjerskih stranaka. Na izborima održanim 1963. godine tri glavne stranke su osvojile 49.2 % ukupnih glasova, ali je 1982. CDA osvojila samo 29.3 %. Brzina njihova izbornog pada je bila značajno usporena spajanjem. U 1986. stranka je čak i uspjela dobiti značajan broj glasova (34.6 %) te je postala pojedinačno najveća stranka” (Koole i Leijenaar, 1988: 195).

jedinstvena kršćansko-demokratska stranka koja je prvi put okupila katolike i protestante, pripadnike dva segmenta, pod jedan stranački krov. Vrijeme je pokazalo da je ovo bio opravdan potez jer je u razdoblju 1977. – 2017. od 14 vlada CDA bila dio njih 11. CDA nije bila dio vlasti samo u razdoblju 1994. – 2002. “Ni CDA, kao ni njegovi prethodnici nisu imali nekog značajnijeg utjecaja na religiozne birače. Postojale su manje katoličke stranke (KNP, RKPN, RKVP), ali ovako odvojene nisu imale uspjeha. Većina stranaka nastalih odvajanjem od glavne protestantske stranke su se pokazale kao održive: Kršćansku uniju (Christian Union, CU) čine spojeno stranke GVP, RPF i SGP” (Andeweg, Rider i Irwin, 2014: 1381).

Laburistička stranka (PvdA)

Ključna stranka na ljevici je Laburistička stranka (PvdA). Slično kao CDA, ona je nastala ujedinjenjem više malih ljevičarskih stranaka: Socijaldemokratske stranke (SDAP), predratne Liberalne stranke (VDB) i ljevičarske vjerske stranke (CDU). Iako predstavlja ljevičarsku stranku s najvećom podrškom birača, PvdA se sve više suočava sa snažnom izravnom konkurencijom na lijevom polu. Tako da je nova populističko-lijeva stranka SP na izborima 2012. osvojila oko 10 % glasova. Zajedno sa strankom Zeleni lijevo, SP prijeti laburistima preuzimanjem dosadašnjih birača.

Liberalna stranka (VVD)

Unutar liberalne grupe stranaka izdvajaju se konzervativna VVD i progresivna D66. Obje stranke pripadaju istoj parlamentarnoj grupi u Europskom parlamentu (ALDE). Za VVD se smatra da je nasljednik PdvV-a i, indirektno, nasljednik liberalnih stranaka koje su djelovale između dva rata (BVL, EB, LSP, LU, Rad i dio VDB-a koji nije pripadao socijaldemokratskom PvdA-u) (Andeweg, Rider i Irwin, 2014: 1380). Pored VVD-a, značajno mjesto na liberalnom polju zauzima D66. Ova stranka je osnovana s namjerom da reformira politički sustav, ali je najčešće definiraju kao stranku sljedbenicu predratnog VDB-a (1380). Stranku su osnovali amsterdamski intelektualci 1966. godine koji su se nazivali Demokrati ‘66, da bi kasnije naziv bio skraćen na D66.

Radikalna desnica

Pored tri dominantne stranke koje se vezuje za četiri društvena segmenta, četvrtu grupaciju predstavljaju stranke radikalne desnice. Ova grupacija nije izravno povezana s društvenim segmentima, već dominantno okuplja protivnike konsocijacijske politike. Čine je stranke ekstremne desnice, kao što je bila Nationalsocijalistička stranka (National-Socialist, NSB), CD i CP '86, BP, Livable Netherlands. Također, ovoj grupaciji pripada LPF koja je dobila ime po svom osnivaču, Pimu Fortuynu, ubijenom 2002. godine, a koja od 2006. djeluje kao Slobodarska stranka.

2.2.5.1.2 Stranački sustav: umjereni polarizam

Upotreba listovnog proporcionalnog sustava s niskim izbornim pragom u kombinaciji s pilarizacijom utjecala je na to da nijedna od ključnih stranaka nije uspjela samostalno doći do vlasti. No, pored nekoliko relevantnih stranaka, nizozemski parlament je bio dodatno fragmentiran. Bili su potrebni dogovori da bi se osigurala stabilna vladajuća većina. Iako pilarizacija nije više odlika Nizozemske, visoka fragmentacija parlamenta jest. Proces politizacije, koji je zamijenio proces depilarizacije utjecao je na to da dogovaranje između stranaka bude jednostavnije, a dogovori stabilniji. I dalje su odlike nizozemskog parlamentarnog života kompromis i konsenzus.

Tablica 41. Pregled ključnih elemenata udjela dvije dominantne stranke u izborima za članove Nacionalnog savjeta

<i>Zakonodavno razdoblje</i>	<i>Zajednički udio u % pet, 1977, tri ključne stranke</i>		<i>Savezna vlada</i>		
	Glasovima	Mandatima	Sastav vlade	% udjela u glasovima	% udjela u mandatima
1946.	86,2	88	PvdA, KVP	59,1	61
1948.	87	89	PvdA, KVP, CHU, VVD	73,8	76
			PvdA, KVP, CHU, VVD	73,8	76
1952.	86,7	90	PvdA, KVP, ARP, CHU	77,9	81
1956.	91,5	94	PvdA, KVP, ARP, CHU	82,7	84,7
			ARP, KVP, CHU	50	51,3
1959.	91,6	94,66	ARP, KVP, CHU, VVD	61,3	62,7
1963.	87,5	90	ARP, KVP, CHU, VVD	59,5	61,3
			PvdA, KVP, ARP	68,6	70,7
			ARP, KVP	40,6	48,7
1967.	78,9	82	KVP, ARP, CHU, VVD	55,2	57,3
1971.	71,7	75,33	ARP, KVP, CHU, VVD, DS70	52,3	54,7
			ARP, KVP, CHU, VVD	47	45,3
1972.	73,1	75,33	PPR, PvdA, D'66, KVP, ARP	62,8	64,7
1977.	83,7	86,66	CDA, VVD	49,8	51,3
1981.	76	78,66	PvdA, CDA, D66	70,2	72,7
			D66, CDA,	41,9	43,3
1982.	83	85,33	CDA, VVD	52,5	54
1986.	85	88,66	CDA, VVD	52	54
1989.	81	83,33	PvdA, CDA	67,2	68,7
1994.	66,2	68	PvdA, D66, VVD	59,5	61,3
1998.	72,1	76,66	PvdA, D66, VVD	62,7	64,7
2002.	58,4	60	CDA, VVD, LPF	60,3	62
2003.	73,8	76	D66, CDA, VVD	50,6	52
2006.	62,4	64	CDA, VVD	41,2	42
			PvdA, CDA, CU	51,7	53,3
2010.	55,5	56,66	CDA, PvdA, CU	36,5	37,3
2012.	59,9	61,33	PvdA/VVD	51,4	52,6

Izvor: Andeweg i Irwin, 2014: 110

I pored velikog broja efektivnih stranaka koji je dosežao do 7, nizozemski stranački sustav je cijelo vrijeme bio u kategoriji umjerenog polarizma. Odlika nizozemskog stranačkog sustava je nastanak i nestanak “flash stranaka”. Sartori ukazuje na to da se nizozemski stranački sustav suočava s “odmrzavanjem”. Naime, Sartori ističe da “desetogodišnji trend upućuje na to da se fragmetacija stranačkog sustava uvelike poklapa s rastom i nestankom tzv. flash stranaka”(2002:

37). Zaista, neke se stranke nisu uspjele održati na političkoj sceni kao “Provo” i “Kaboteurs”, koji se nikada nisu vratili na parlamentarnu scenu.

Tablica 42. Pregled broja efektivnih stranaka i faza razvoja stranačkog sustava u Nizozemskoj

	<i>LSq</i>	<i>Eff Ng</i>	<i>Eff Nm</i>	<i>N mandata</i>	<i>Relevantne stranke</i>	<i>Stranke koje su formirale vladu</i>	<i>Tip stranačkog sustava</i>	
1946.	1,1	4,68	4,47	100	PvdA, KVP, ARP, CHU i VVD	PvdA, KVP	Umjereni pluralizam	
1948.	1,27	4,98	4,68	100		PvdA, KVP, CHU, VVD		
1952.	1,56	5	4,65	100		PvdA, KVP, CHU, VVD		
1956.	0,98	4,26	4,07	150		PvdA, KVP, ARP, CHU		
1959.	1,64	4,47	4,15	150		ARP, KVP, CHU		
1963.	1,3	4,8	4,51	150		ARP, KVP, CHU, VVD		
						PvdA, KVP, ARP		
						ARP, KVP		
1967.	1,6	6,23	5,71	150		PvdA, KVP, ARP, CHU i VVD, Zeleni		KVP, ARP, CHU, VVD
1971.	1,73	1,09	6,4	150		PvdA, KVP, ARP, CHU, VVD i DS70		ARP, KVP, CHU, VVD, DS70
						ARP, KVP, CHU, VVD		
1972.	1,19	6,84	6,42	150	PvdA, KVP, ARP, CHU i VVD, Zeleni, D66	PPR, PvdA, D'66, KVP, ARP		
1977.	1,52	3,96	3,7	150	CDA, PvdA, VVD	CDA, VVD		
1981.	1,3	4,56	4,29	150	CDA, PvdA, VVD, D66,	PvdA, CDA, D66		
						D66, CDA,		
1982.	1,16	4,24	4,01	150		CDA, VVD		
1986.	1,67	3,77	3,49	150		CDA, VVD		
1989.	0,9	3,9	3,75	150		PvdA, CDA		
1994.	1,08	5,72	5,42	150	CDA, PvdA, VVD, D66,	PvdA, D66, VVD		
1998.	1,28	5,15	4,81	150	CDA, PvdA, VVD, D66,	PvdA, D66, VVD		
2002.	0,88	6,04	5,79	150	CDA, PvdA, VVD, D66, Zeleni, PVV	CDA, VVD, LPF		
2003.	1,05	4,99	4,74	150	CDA, PvdA, VVD, SP; Zeleni, PVV	D66, CDA, VVD		
2006.	1,03	5,8	5,54	150	CDA, PvdA, VVD, SP; Zeleni, PVV, CU	CDA, VVD		
						PvdA, CDA, CU		
2010.	0,81	6,97	6,74	150	CDA, PvdA, VVD, D66, Zeleni, PVV, CU	CDA, PvdA, CU		
2012.	0,99	5,94	5,7	150	CDA, PvdA, VVD, D66, PVV, CU	PvdA/VVD		

Izvor: Gallagher (2017); djelomično dopunio autor

Napomene:

LSq = Indeks najmanjih kvadrata, odnosno Gallagherov koji mjeri relativnu nerazmjernost između dobivenih glasova i alociranih mandata. Više u: Michael Gallagher, “Proportionality, disproportionality and electoral systems”, *Electoral Studies* 10:1 (1991), str. 33–51

EffNv = djelotvoran broj stranaka na izbornoj razini;

EffNs = djelotvoran broj stranaka na parlamentarnoj ili zakonodavnoj razini

Više o efektivnim strankama u: Markku Laakso and Rein Taagepera, “‘Effective’ number of parties: a measure with application to west Europe”, *Comparative Political Studies* 12:1 (1979), str. 3–27.

2.2.5.2. Utjecaj izbornog sustava na stranke i kandidate

Zastupnički se kandidati, u naporu da osiguraju zastupničku funkciju, mogu fokusirati na proces selekcije kandidata time što će osigurati poziciju što bliže vrhu liste ili tijekom same kampanje privući što više preferencijskih glasova. Praksa pokazuje da, uslijed vrlo malog broja izravnih mandata, kandidati daju prednost unutarstranačkim aktivnostima u odnosu na osobne predizborne kampanje.

Tablica 43. Pregled postupka preferencijskih glasova koji nisu dati nositelju liste

<i>Izorno razdoblje</i>	<i>% preferencijskih glasova</i>
1950.	3-4
1960.	10
1970.	10
1990.	20
2002.	27
2006.	23
2010.	16
2012.	19

Izvor: Andeweg i Irwin, 2014: 102

Tablica 43. pokazuje da je izuzetno nizak postotak preferencijskih glasova koje birači daju kandidatima koji nisu nositelji liste. Veći postotak je u korelaciji s manjim stupnjem popularnosti nositelja liste, kao recimo 2002. kada su vođe Laburističke i Liberalne stranke bili prilično nepopularni (Andeweg i Irwin, 2014: 102). Iz ovih podataka je vidljivo da je ovaj izborni sustav orijentiran k stranci, a ne ka kandidatu, iako sami birači ne mogu glasovati samo za stranku. Veliku zaslugu za ovakvo stanje imaju rukovodstva stranaka koja obeshrabuju osobnu kampanju. U razdoblju 1946 – 1998., kada je za izravan mandat bilo potrebno osvojiti $\frac{1}{2}$ izbornog kvocijenta, svega tri kandidata su izabrana na temelju preferencijskih glasova, a ne na temelju redosljeda na listi. U razdoblju 1998. – 2012., kada je za izravan mandat bilo potrebno osvojiti preferencijskih glasova jednako $\frac{1}{4}$ izbornog kvocijenta, 9 kandidata je izabrano izvan redosljeda na kandidacijskoj listi (Andeweg i Irwin, 2014: 103).

Tablica 44. Pregled zastupnika izabranih na temelju osvojenih preferencijskih glasova (1990. - 2013.)

<i>Godina</i>	<i>Kandidat</i>	<i>Stranka</i>
2017.	Isabelle Diks	GroenLinks
2017.	Maurits von Ožujakels	CDA
2017.	Lilianne Ploumen	PvdA
2017.	Lisa Westerveld	GroenLinks
2012.	Pieter Omtzigt	CDA
2010.	Pia Dijkstra	D66
2010.	Sabine Uitslag	CDA
2006.	FatmaKoser-Kaya	D66
2003.	Tineke Huizinga-Heringa	ChristenUnie
2003.	Hilbrand Nawijn	LPF
2002.	Tineke Huizinga-Heringa	ChristenUnie
1998.	Annie Schreijer-Pierik	CDA
1998.	Camiel Eurlings	CDA
1986.	Theo Joeke	VVD
1972.	Dolf Hutschemaekers	KVP
1959.	Karel van Rijckevorsel	KVP

Izvor: Izradio autor prema podacima sa službene internetske stranice nizozemskog parlamenta www.parlement.com

2.2.5.2.1 Personalizacija predizborne kampanje

Izborni sustav koji se upotrebljava u Nizozemskoj nema za posljedicu visoku personalizaciju izborne kampanje. Zastupnički kandidati više vide kampanju kao priliku da zastupaju svoju stranku nego sami sebe kao kandidate. To potvrđuju nalazi CCS-a. Zastupnički kandidati daju jasnu prednost stranačkoj u odnosu na osobnu dimenziju kampanje koju provode. Naime, na skali od 0 do 1, gdje 1 predstavlja punu dominaciju stranačke, a 0 osobne dimenzije, prosječne vrijednosti kod sve tri ključne stranke idu u prilog stranačkoj dimenziji. Prosječna vrijednost je 0.69, dok po strankama se vrijednosti kreću od 0.65 (CDA) do 0.76 (VVD).

Tablica 45. Svrha aktivnosti kandidata tijekom kampanje - kandidat vs. stranka - po strankama

<i>Stranka</i>	<i>Svrha aktivnosti stranke [0-1 skala]</i>
	<i>PROSJEK</i>
CDA	0,65
PvdA	0,67
VVD	0,76
Prosjek	0,69

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. - 2005. - 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

Dio kandidata se trudi imati dobar rezultat u preferencijskom glasovanju, i pored toga što beznačajan broj njih na kraju dosegne ¼ izbornog kvocijenta kojiim osigurava izravan mandat. U tablici 46. prikazan je CCS-ov nalaz koji govori o veličini osoblja koje pojedini kandidati angažiraju u predizbornoj kampanji. On se kreće od prosječnih 3,86 (VVD) do maksimalnih 7 osoba u osobnom timu (PvdA). Očigledno je da kandidati vode računa da ostvare dobar rezultat kada je riječ o preferencijskim glasovima, što bi im podiglo ugled u stranci, ako im već ne može osigurati izravno zastupničko mjesto.

Tablica 46. Prosječan broj angažiranih lica u osobnoj kampanji zastupničkih kandidata u Nizozemskoj - po strankama

<i>Stranka</i>	<i>Broj angažiranih lica u osobnoj kampanji [0-1 skala]</i>
	<i>PROSJEK</i>
CDA	4,45
PvdA	7
VVD	3,86
Prosjeak na razini svih stranka	5,1

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. - 2005. - 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

2.2.5.2.2 *Financiranje predizborne kampanje*

Nizozemski propisi o financiranju političkih stranaka i kampanja prilično liberalno tretiraju pitanje financiranja i izvještavanja. Gotovo da nema ograničenja tko može financirati političke stranke i kandidate. Moguće je da to čine subjekti iz inozemstva, kao i tvrtke u javnom vlasništvu. Ne postoje ograničenja koliko stranka može prikupiti, ali ni koliko može potrošiti u samoj kampanji. Kada je riječ o kandidatima, ne postoje odredbe koje bi eventualno ograničile neka njihova ponašanja. Stoga nema ograničenja koliko mogu prikupiti, ali ni ograničenja koliko mogu utrošiti u kampanji. Kandidati ne moraju podnijeti izvještaj o utrošenim sredstvima u kampanji. Ne postoji obveza da izvještaj kandidata bude dio financijskog izvještaja koji predaju stranke. Stranke mogu, ali ne moraju predati izvještaj. Predaja financijskog izvještaja je uvjet da stranka dobije državne subvencije za svoj rad. Pravni okvir koji tretira pitanje financiranja političkih stranaka nije pozitivno ocijenjen od strane GRECO-ovih evaluatora.¹¹⁰

¹¹⁰ “Trenutni pravni okvir u Nizozemskoj o financiranju političkih stranaka nije u skladu sa zahtjevima Preporuke Rec (2003) 4 Komiteta ministara Savjeta Europe o zajedničkim pravilima protiv korupcije u financiranju političkih stranaka i izborne kampanje, u pogledu transparentnosti, nadzora pravila financiranja i sankcija za kršenja ovih pravila...Štoviše, Nizozemska treba uspostaviti nezavisno praćenje pravila političkog financiranja u skladu sa člankom 14 Preporuke Rec (2003) 4 i trebalo bi da učini povrede pravila političkog financiranja podložnim učinkovitim, proporcionalnim i odvraćajućim sankcijama” (GRECO (2008) Evaluation Report on the Netherlands on Transparency of Party Funding - Theme II).

Pošto nema službenih podataka, jedini izvor o obujmu financiranja osobnih kampanja su sami kandidati za zastupnike. CCS-ovi nalazi nam govore da se taj iznos po zastupniku kreće od nešto manje od 2.000 € kod PvdA-a preko oko 3.500 € kod VVD-a, dok najviše troše kandidati CDA-a, u prosjeku 5.732 €.

Prema podacima koje su dali ispitanici iz ovih stranaka, uglavnom oni sami financiraju svoje osobne kampanje, dok značajno manje njihovoj osobnoj kampanji doprinose njihove matične stranke. Prosjek za ove tri stranke, kada je riječ o doprinosu samih kandidata vlastitim osobnim kampanjama, iznosi 66,97 %.

Postojanje eventualnih zloupotreba teško je uočiti, jer nema ni posebnih zabrana. Stranke, odnosno njihovi glasači su jedini koji kontroliraju glasuju li zastupnici u skladu s obećanim ili su eventualno pod utjecajem njihovih financijera. Sami kandidati nemaju obvezu prijavljivanja anonimnih donacija, jer one nisu zabranjene. Obaveza objavljivanja donatora postoji ako je donator pravna osoba, a visina njegove donacije prelazi iznos od 4.537 eura. Ovako neregulirana oblast financiranja predstavlja nasljeđe iz razdoblja pilarizacije kada se smatralo da ona odražava autonomiju političkih stranaka i organizacija koje pripadaju ključnim društvenim segmentima.

Tablica 47. Prosječan iznos utrošen u osobnu izbornu kampanju kandidata za zastupnika - po strankama

<i>Stranka</i>	<i>Prosjek (€)</i>	<i>Doprinos stranke</i>	<i>Doprinos donatora</i>	<i>Doprinos iz vlastitog privatnog fonda</i>
CDA	5732	27,5	11,14	61,36
PvdA	1992.86	41,5	3	55,5
VVD	3428	6,35	9,61	84,03
Prosjek	3717.62	25,12	7,92	66,97

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. - 2005. - 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

2.2.5.3. Utjecaj izbornog sustava na politički sustav

Nizozemska predstavlja primjer zemlje u kojoj vladu nikad nije formirala samo jedna stranka, tako da utjecaj na politički sustav treba gledati kroz formiranje i funkcioniranje različitih vladajućih koalicija. Kao što se može vidjeti iz tablice 48, u razdoblju od 71 godine (1946. – 2017.) Nizozemska je imala 28 vlada koje su prosječno trajale 31 mjesec. Ako uporedimo podatke o trajanju kabineta kroz tri razdoblja u razvoju političkog društva u Nizozemskoj nakon Drugog svjetskog rata - (1) vrhunac pilarizacije (1945. – 1966.), (2) razdoblje depilarizacije (1967. – 1986.) i (3) razdoblje nakon depilarizacije (1987. – 2017.)¹¹¹ (Andeweg, 2008: 274) - možemo

¹¹¹ Izvorno je Andeweg označio 2007., ali se razdoblje produžio jer nije uočen proces povratka pilarizaciji.

uočiti da stabilnost vlade raste kako slabi proces pilarizacije. U razdoblju vrhunca pilarizacije trajanje kabineta je iznosilo 25,7 mjeseci, u razdoblju depilarizacije 29,25, a u razdoblju nakon okončane depilarizacije 37,3 mjeseca. Ako bismo izuzeli vladu CDA/VVD iz 2006. godine koja je trajala svega 8 mjeseci, prosjek bi porastao na više od 40 mjeseci.

Tablica 48. Ključni strukturni elementi vlada u Nizozemskoj nakon Drugog svjetskog rata

<i>Izborna godina</i>	<i>Razdoblje</i>	<i>Trajanje vlade (broj mjeseci)</i>	<i>Premijer</i>	<i>Stranke koje su formirale vladu</i>
1946.	srpanj 1946. – kolovoz 1948.	26	Louis Beel (KVP)	PvdA, KVP
1948.	kolovoz 1948. – ožujak 1951.	32	Willem Drees (PvdA)	PvdA, KVP, CHU, VVD
	ožujak 1951. – rujan 1952.	18		PvdA, KVP, CHU, VVD
1952.	rujan 1952. – listopad 1956.	50		PvdA, KVP, ARP, CHU
1956.	listopad 1956. – prosinac 1958.	27		PvdA, KVP, ARP, CHU
	prosinac 1958. – svibanj 1959.	5	Louis Beel (KVP)	ARP, KVP, CHU
1959.	svibanj 1959. – srpanj 1963.	54	Jan de Quay (KVP)	ARP, KVP, CHU, VVD
1963.	srpanj 1963. – travanj 1965.	21	Victor Marijnen (KVP)	ARP, KVP, CHU, VVD
	travanj 1965. – studeni 1966.	20	Jo Cals (KVP)	PvdA, KVP, ARP
	studen 1966. – travanj 1967.	4	Jelle Zijlstra (ARP)	ARP, KVP
1967.	travanj 1967. – srpanj 1971.	52	Piet de Jong (KVP)	KVP, ARP, CHU, VVD
1971.	srpanj 1971. - kolovoz 1972.	14	Barend Biesheuvel (ARP)	ARP, KVP, CHU, VVD, DS70
	kolovoz 1972. – svibanj 1973.	9		ARP, KVP, CHU, VVD
1972.	svibanj 1973. – prosinac 1977.	56	Joop den Uyl (PvdA)	PPR, PvdA, D'66, KVP, ARP
1977.	prosinac 1977. – rujan 1981.	45	Dries van Agt (CDA)	CDA, VVD
1981.	rujan 1981. – svibanj 1982.	8		PvdA, CDA, D66
	svibanj 1982. – studeni 1982.	5		D66, CDA, \
1982.	studen 1982. – srpanj 1986.	45	Ruud Lubbers (CDA)	CDA, VVD
1986.	srpanj 1986. – studeni 1989.	40		CDA, VVD
1989.	studen 1989. – kolovoz 1994.	58		PvdA, CDA
1994.	kolovoz 1994. - kolovoz 1998.	48		Wim Kok (PvdA)
1998.	kolovoz 1998. – srpanj 2002.	49	PvdA, D66, VVD	
2002.	srpanj 2002. – svibanj 2003.	10	Jan Peter Balkenende (CDA)	CDA, VVD, LPF
2003.	svibanj 2003. – srpanj 2006.	38		D66, CDA, VVD
2006.	srpanj 2006. – veljača 2007.	8		CDA, VVD
	veljača 2007. – listopad 2010.	44		PvdA, CDA, CU
2010	listopad 2010. – studeni 2012.	25		Mark Rutte (VVD)
2012.	studen 2012. – ožujak 2017.	52		PvdA/VVD

Izvor: Andeweg i Irwin, 2014: 147.

Andeweg konstatira da je razdoblje depolarizacije dovelo do određenih promjena u funkcioniranju vlada i vladajućih koalicija. Po ovom autoru, koalicije su postale manje inkluzivne od 1967. godine. “Suvišne većinske koalicije su nestale, postotak glasova biračkog tijela društvenih segmenata koje je predstavljeno u vladajućoj koaliciji se smanjio, a pristup vladi su dobile i stranke koje ne pripadaju nekom od društvenih segmenata”(Andeweg, 2008: 274). Primjetni proces politizacije, prema Andewegu, rezultira u dužem trajanju kabineta. Ono što se primjećuje je da je premijer sada uvijek vođa najveće stranke u koaliciji, a da su koalicijski ugovori postali znatno duži. Samim time što nizozemsko društvo nije više duboko podijeljeno uslijed nekada prisutne polarizacije, tako je i formiranje vlada, i pored potrebe za stalnim postizbornim koalicijama, prilično slično drugim demokratskim sustavima te lišeno potrebe za visokim stupnjem inkluzije ključnih društvenih segmenata.

Izborni sustav doprinosi visokoj fragmentaciji parlamenta uslijed niskog izbornog praga jednakog izbornom kvocijentu. Broj parlamentarnih stranaka nakon Drugog svjetskog rata se kretao od minimalnih 10 (1946.) do maksimalnih 28 (1981.). S druge strane, visoki izborni prag za izravan mandat putem osvojenih preferencijskih glasova, jednak $\frac{1}{4}$ izbornog kvocijenta, ima za posljedicu da su izabrani zastupnici, prije svega, proizvod unutarstranačke podrške, odnosno rezultat unutarstranačke selekcije kandidata, a ne iskazanih preferencija birača na izborima. Nakon Drugog svjetskog rata samo 12 kandidata je doseglo kvotu za izravan mandat.

Izborni sustav je imao utjecaja na jačanje pozicije vođe stranke, a i potakao je neku vrstu prezidencijalizacije vlade uslijed jačanja pozicije premijera. Kao što smo istakli, u statutima nizozemskih stranaka predviđen je neposredan izbor nositelja kandidacijske liste od strane članova stranke. Isto tako, stranke potiču stranački glas koji je glas za nositelja liste, a koji je ujedno najčešće i vođa stranke. I pored nemogućnosti glasovanja za stranku, nizozemske stranke postupno sve više slabe nekada snažno decentralizirane sustave selekcije kandidata. Postojanje jedne izborne jedinice, i pored postojanja administrativnih regionalnih distrikata, te sve češće istjecanje jedne kandidacijske liste u svim regijama utječu na to da izborni sustav jača poziciju lidera stranke, centralnog stranačkog rukovodstva, a smanjuje utjecaje s regionalne razine, kao i utjecaj preferencija birača na promjenu od stranke utvrđenog redosljeda kandidata.

Rad izabranih zastupnika odlikuje se visokim stupnjem discipline. Rijetka su iskakanja. A ako postoje, onda će isti snositi posljedice.¹¹²

¹¹² “Disciplina je vrlo prisutna, i rijetko se događa glasovanje preko stranačkih linija. Pojava nediscipline može imati posljedice za kasniji reizbor. Šest CDA-ovih parlamentaraca koji su glasovali protiv postavljanja krstarećih raketa na nizozemskom tlu 1986. platili su kaznu tako što su bili spušteni na mnogo niže pozicije na savjetodavnoj listi za određivanje stranačkih kandidata na narednim izborima, iako su ih njihovi podržavatelji uspjeli malo podići na finalnoj listi” (Koole i Leijenaar, 1988: 205).

Jaki vođe stranaka, uz odsustvo pilarizacije, utječu na to da se dogovori između koalicijskih partnera, nakon preciznog dogovaranja, duže poštuju. No, smanjena mogućnost utjecaja birača na redosljed kandidacijske liste praćena je sve većom volatilnošću, stoga su mogući nagli pad ili porast podrške određenim strankama na izborima.

Specifične unutarstranačke selekcijske procedure, koje se ispoljavaju u izravnom izboru nositelja liste, uz limitiran utjecaj preferencijskih glasova za kandidate od drugog mjesta nadalje, imaju za posljedicu visoku personalizaciju kampanje za nositelja, a izostanak osobnih kampanja drugih kandidata s kandidacijske liste.

2.3 FINSKA – Preferencijsko glasovanje s korištenjem kvaziliste

2.3.1 Politički kontekst

Povijesno gledano, Finska je stoljećima bila sastavni dio Švedske. Iako se ne može govoriti o nekoj vrsti kolonijalnog statusa, vladavina Švedske je dominantno utjecala na izgradnju onoga što danas smatramo finskim identitetom. Naime, time što se našla na razmeđu između dvije, u to vrijeme, moćne i sukobljene sile, Finska je puno trpjela. Rusko carstvo je tada širilo svoja područja na obale Baltičkog mora, a najveći dio sukoba Rusije sa Švedskom odvijao se na području sadašnje Finske. Švedska je uspjela zadržati kontrolu nad Finskom sve do 1809. godine, da bi nakon toga postala sastavni dio Rusije. Finska je dobila privilegirani položaj unutar Ruskog carstva i status autonomnog Velikog vojvodstva. Finci su doživljavali Finsku samostalnom zemljom koja s Rusijom dijeli zajedničkog monarha. Ulazak u Rusko carstvo doprinio je razvoju finskog identiteta. Ruski car Aleksandar I. dozvolio je Fincima da zadrže prava¹¹³ koja su uživali u Švedskoj, ali im je i dodatno 1863. godine omogućio da finski jezik postane u potpunosti ravnopravan sa službenim švedskim. To je dalo snažan poticaj pokretu da finski bude jedini službeni jezik u Finskoj (Karvonen, 2014:12). Kraj 19. i početak 20. stoljeća u Finskoj je obilježio rastući pokret za dobivanje pune samostalnosti od Rusije. Finska se uspjela izboriti za održavanje demokratskih parlamentarnih izbora. Bili su to prvi nacionalni izbori u svijetu na kojima je primijenjen princip općeg i jednakog prava glasa. No, bilo je i otpora

¹¹³ Stoga je Finska imala svoju centralnu vladu (Senat) i svoj bankarski, carinski i poštanski sustav. Tijekom cijelog razdoblja ruske vladavine između 1809. i 1917. Zakon o obliku vladavine u Švedskoj iz 1772. (*Form of Government Act of Sweden*) ostao je na snazi u Finskoj i ona je zadržala pravnu i socijalnu povezanost s nordijskom zajednicom. Nacionalno vijeće činio je *Diet* četiri oblasti, kojim nije upravljao ruski car sve do 1863. *Diet*, koji je obuhvaćao četiri oblasti sa svojim plemstvom, svećeništvom, građanima i poljoprivrednicima, radio je u skladu s propisima od švedskog razdoblja sve do 1869., kada je novi Zakon o Dietu stupio na snagu” (Anckar i Anckar, 2010: 593).

ovako radikalnim promjenama. Ipak, uslijed pritiska socijalista, koji su pokazali svoju snagu tijekom generalnog štrajka u Finskoj 1905., ostale stranke su se složile s tim zahtjevima (Anckar i Anckar, 2010: 594). Finci su zamijenili parlament s četiri staleža s parlamentom koji je činilo 200 neposredno izabranih zastupnika. Promjene iz 1906. godine su imale snažan utjecaj na politički život Finske. “Neki veliki i politički zapostavljeni djelovi stanovništva dobili su pristup strukturi političkog predstavljanja koje su i sami oblikovali” (594). Ulaskom socijaldemokrata na političku scenu stranački sustav se transformirao iz dvostranačkog u višestranački. Međutim, iako je parlament bio demokratski izabran, vlada nije proizilazila iz izbornog rezultata, već je i dalje bila imenovana od strane ruskog cara, te je stoga i utjecaj parlamenta na rad vlade bio značajno ograničen. No, postojali su naponi da se umanjí široka autonomija Finske. Nezadovoljni ruskom represijom, Finci su se okretali independističkom pokretu. Prva prilika koja im se ukazala, a koju su i iskoristili, bio je vojni i politički krah carske Rusije 1917. godine, tako da je Finska krajem te godine proglasila neovisnost.

2.3.1.1 Finski građanski rat – 27. siječnja – 15. svibnja 1918.

Građanski rat započeo je sukobima pristaša lijevih i desnih snaga u posljednjem tjednu siječnja 1918. godine. Oko socijalista su se okupili industrijski i poljoprivredni radnici, dok su se na drugoj strani nalazili uglavnom pripadnici srednje klase i viših slojeva. Proces koji je doveo do građanskog rata bio je pod snažnim utjecajem događaja u carskoj Rusiji, odnosno izbivanja revolucije 1917. godine, te proglašenja neovisnosti Finske krajem iste godine. Socijaldemokratska stranka je nakon Listopadske revolucije u Rusiji imala suzdržanije stavove prema finskoj neovisnosti u odnosu na one ranije. Nakon konstituiranja buržujске većine, finski parlament je proglasio neovisnost 6. prosinca 1917. godine. Sukobi su doveli do građanskog rata između lijevih i desnih snaga (Karvonen, 2014:32). Lijeve je predvodila Socijaldemokratska stranka Finske. Vojne snage lijevih zvale su se Crvena garda. Nasuprot njih našla se Bijela garda vođena od strane Senata kojim su upravljale konzervativne snage. Rat je započeo kao crvena revolucija osvajanjem Helsinkija (Tepora i Roselius, 2014: 1), dok je u istom razdoblju Bijela garda krenula u razoružavanje ruskih trupa u nekoliko općina.

Iako je rat trajao relativno kratko, četiri mjeseca, bio je obilježen izuzetnom brutalnošću. U ratnim sukobima, zločinima, te u koncentracijskim logorima stradalo je oko 36. 000 Finaca, što je predstavljalo oko 1 % tadašnje finske populacije, te oko 3. 000 pripadnika drugih nacija (Tikka, 2014:92). Pored domaćih snaga, u sukobe su bili uključeni na strani crvenih od 2. 000 do

3.700 revolucionarnih boraca iz carske Rusije, a na strani Bijelih do 1.100 volontera iz Švedske, te oko 14. 500 vojnika Njemačkog Carstva. Tijekom rata ukupan broj osoba uključenih u redove Crvene garde bio je oko 80. 000, a Bijele do 60. 000. U Finskoj se također nalazilo oko 52. 000 pripadnika ruskih trupa, koje su bilo vrlo demoralizirane (91). Ruske boljševičke vlasti su podržavale Crvene s vojnom opremom i naoružanjem, ali su i jedna i druga strana oduzimale naoružanje od pripadnika ruskih snaga.

Crveni su imali neuspješnu ofenzivu u veljači, dok su rat odlučile pobjede Bijele garde kod Tamperea i Viipurja, te njemačkih snaga kod Helsinkija i Lahtija. Zločini su zabilježeni kod pripadnika obje grupacije.¹¹⁴ Procjene govore da je među žrtvama “crvenog terora” bilo oko 1.500 pripadnika “bijelih” (Tikka, 99), dok je s druge strane broj žrtava višestruko veći, tako da procjene govore da je bilo oko 10. 000 žrtava «bijelog terora».

Građanski rat okončan je pobjedom bijelih, te je bio praćen brojnim zločinima i nakon okončanja ratnih sukoba. Bijeli su formirali brojne zarobljeničke logore tako da se u razdoblju od svibnja do lipnja 1918. u ratnim zatvorima nalazilo 80. 000 zarobljenika (113). Broj zarobljeničkih logora dosegao je broj 60, da bi se najveći broj njih transformirao u 20 logora velikog kapaciteta. Osim zarobljeničkih logora, formirano je bilo 145 specijalnih sudova koji su se bavili kažnjavanjem pripadnika i podržavatelja Crvenih. Oni su dominantno bili smješteni u zarobljeničkim logorima. Sudovi su obradili oko 75. 000 slučajeva, od kojih su osudili oko 68. 000 osoba. Također, sudovi su izrekli oko 500 smrtnih kazni, od čega je 113 izvršeno (115). Krvavi građanski rat, masovni zločini, te represija nad pristašama poraženih duboko su podijelili tadašnju Finsku.

¹¹⁴ “Ukratko, svaka treća od skoro 36 000 finskih žrtava stradala je tijekom borbe, jedan od troje je ubijen tijekom terora, a jedan od troje je umro u zarobljeničkim logorima. Crvenih je stradalo 27 000. U borbama tijekom građanskog rata je oko 9500 Finaca izgubilo život. Ovaj broj uključuje one koji su prijavljeni kao ubijeni u akciji, one koji su umrli od povreda i one koji su nestali u akciji. Od broja ubijenih u borbama 3500 osoba je pripadalo Bijelima, a 5700 Crvenim. Pored toga, spisak uključuje više od 300 žrtava čija strana nije identificirana i manje od 40 neutralnih pojedinaca. Procijenjeno je da je u borbama stradalo 800 do 900 Rusa, 345 Nijemaca i 55 švedskih dobrovoljaca. Pored toga, oko 60 Rusa i 53 Nijemaca se vode kao nestali. Izvan borbi je život izgubilo oko 11 000 nenaoružanih i nebranjanih Finaca. Od broja žrtava terora procijenjeno je da je 1650 pripadalo Bijelima, a za oko 10 000 se može reći da su pripadali Crvenima. Navedeni projekt ‘Žrtve rata’ prepoznaje 345 Rusa koji su ubijeni nakon borbi. Drugi izvori procjenjuju da je broj pogubljenih Rusa dva ili tri puta veći od navedenog. Katastrofa zarobljeničkih kampova je također bila vrlo smrtonosna: 12 500 zatvorenika umrlo je u logorima zbog nehranjenosti izazvanih bolestima, a oko 700 oslobođenih zatvorenika je umrlo na putu kući ili ubrzo nakon što su došli kući. Prema informacijama prikupljenima za Bazu podataka o žrtvama rata, finski građanski rat ostavio je oko 12 000 udovica i 14 200 siročadi” (Tikka, 2014: 118).

2.3.1.2 Razdoblje nakon građanskog rata

Da bi se smanjila polarizacija društva, svi osuđeni pripadnici crvenih, osim onih koji su bili osuđeni za ubojstva, pomilovani su u prosincu 1918. godine. Također, počinitelji zločina u ime bijelih su oslobođeni od bilo kakve odgovornosti (115). Teror bijelih postao je tabu tema. Malo literature iz tog razdoblja govori o tim problemima. Zločini bijelih su slabo dokumentirani, za razliku od crvenih koji su isticani. Društvo nije bilo spremno za suočavanje sa zločinima, a vladajuće strukture su potakle kolektivnu amneziju kada je riječ o zločinima bijelih.

No, sjećanje na ratna događanja nije se izbrisalo. Posebno je bilo osvježeno nakon raspada Sovjetskog Saveza. Kao što su potiskivana sjećanja na bijeli teror, tako je i glorifikacija bijelih bila problematična zbog likvidacija Rusa i revolucionara, na što nije blagonaklono gledao tadašnji Sovjetski Savez koji je imao ogroman utjecaj na poziciju tadašnje Finske. No, nestanak te barijere je potakao posthladnoratovske rasprave te pokazao kako je društvo u biti i dalje podijeljeno. Dubina podjele može se uočiti i kod različitih naziva koji se koriste za označavanje sukoba crvenih i bijelih 1918. godine. Tri riječi se koriste za označavanje istih događanja, ali svaka od njih ima različito značenje: (1) *sisällissota* (građanski, domaći rat) – neutralan termin, dominantno korišten pod utjecajem obrazovnog sustava, (2) *kansalaisota* (građanski rat, rat građana), koristi se od strane onih koji dijele pamćenje socijaldemokrata, (3) *vapaussota* (oslobodilački rat), termin koji koriste podržavatelji pozitivnog sjećanja na bijele (Kinnunen, 2014: 411). Upravo upotreba nekog od ovih termina govori i o gledištima pojedinaca kada je riječ o ovom razdoblju finske povijesti. Država Finska ne obilježava događaje vezane za građanski rat, ali sudjelovanje državnika na nekima od privatnih obilježavanja potiče javnu raspravu. Odmah nakon kraja hladnog rata bilo je primjera kada su se ključne političke ličnosti trudile sagledati obje dimenzije ove podjele. Tako je predsjednik Finske, socijaldemokrat Mauno Koivisto, 1993. godine prisustvovao proslavi obilježavanja “oslobodilačkog rata” (411). Slično je učinio predsjednik Urho Kekkonen, ratni veteran bijelih (koji je sudjelovao u egzekucijama crvenih u gradu Hamima), time što je sudjelovao u komemoraciji crvenih (416). Međutim, obilježavanje 90 godina od građanskog rata jasno je polariziralo političku scenu, pa čak i vladajuću koaliciju. Predsjednica Finske, socijaldemokratkinja Tarja Halonen, odbila se odazvati pozivu za proslavu “oslobodilačkog rata”, dok je istoj komemoraciji prisustvovao tadašnji predsjednik finskog parlamenta Saulli Niinistö iz konzervativne Nacionalne koalicije centra, koji je 2012. postao predsjednik Finske.

2.3.1.3 Zabrana rada komunističkih organizacija

Komunističku stranku Finske osnovali su finski emigranti, nekadašnji pripadnici Crvene garde 1918. godine. Pored toga što je bila zabranjena od svog osnivanja komunistička stranka bila je prilično aktivna u Finskoj, ali uglavnom preko drugih struktura. Socijalistička radnička stranka je predstavljala ključnu organizaciju preko koje je djelovala ova zabranjena stranka. Ova stranka je pod kontrolom imala nekoliko sindikata preko kojih je organizirala snažne prosvjede. Jačanje komunista je utjecalo na stvaranje Lapua pokreta ekstremističke desničarske organizacije. Ipak, djelovanje svih organizacija povezanih s Komunističkom strankom bilo je zabranjeno 1930. godine (Karvonen, 2014:32).

2.3.1.4 Ratna događanja (1939. – 1944.)

Finska je 1939. godine napadnuta od strane SSSR-a ohrabrenog predratnim tajnim dogovorom s Njemačkom. No, Finska je uspjela sačuvati svoju neovisnost za razliku od Poljske koja je bila u sličnoj poziciji. Rat je okončan primirjem 1940. godine, a Finska je morala napraviti značajne teritorijalne ustupke SSSR-u. Finci su se pridružili Njemcima 1941. te obnovili sukobe sa SSSR-om. Nakon početnih uspjeha zabilježili su gubitke, zbog kojih su morali tražiti separacijski mir te ponovno prihvatiti gubitak teritorija. Kako se Finska našla u ruskoj interesnoj sferi, tako je bila primorana učiniti SSSR-u značajne ustupke. Ti ustupci su bili vezani i za događanja na unutrašnjoj političkoj sceni. Ratno savezništvo Finske s nacističkom Njemačkom nanijelo je mnogo štete poziciji ove zemlje.

2.3.1.5 Legalizacija rada komunističkih organizacija

Jedan od ključnih ustupaka koji je Finska morala učiniti SSSR-u bila je legalizacija rada Komunističke stranke Finske. Iako je bila zabranjena u Finskoj, nastavila je rad u egzilu, na teritoriju SSSR-a. Uslijed ovog dogovora, Finska je postala zemlja s najjačom Komunističkom strankom u Zapadnoj Europi (Karvonen, 2014:33). Nakon učinjenog ustupka, formirana je Finska narodna demokratska liga, čiji je članak bila Komunistička stranka. Komunistički blok

je iskoristio šansu, te se etablirao na političkoj sceni. Na vrhuncu popularnosti (1962.) imali su veću podršku birača od socijaldemokrata (22 % naspram 19.5 %).

2.3.1.6 Finlandizacija 1962. – 1982.

Finlandizacija je dominantno vezana za razdoblje vladavine finskog predsjednika Urha Kalevea Kekkonena. Kekkonen je političar koji je obilježio svojom dugom vladavinom politički život poslijeratne Finske. Bio je predsjednik države 26 godina (1956. – 1982.), a prije toga premijer u dva navrata (1950. – 1953. i 1954. – 1956.). Kekkonen je, također, bio ministar u nekoliko vlada uključujući one u predratnom razdoblju. Ipak, tijekom dva rata Finske sa SSSR-om nije bio članak finske vlade. Kekkonen je nastavio politiku svog prethodnika Juha Kustija Paasikivija, odnosno politiku održavanja paralelnih intenzivnih ekonomskih odnosa s članicama NATO-a, kao i s članicama Varšavskog pakta. Nakon što je preuzeo poziciju predsjednika, koristio je svoja ovlasti značajno se miješajući u rad vlade. Kekkonen je svoju vanjsku politiku uspio nametnuti vladi. Također, Kekkonen je uspio osigurati snažnu podršku vođa SSSR-a, pa čak i u neke vlade uključiti finske komuniste. Ključni problem tadašnjeg finskog predsjednika bila je osovina koju su činili SDP i Konzervativna stranka. Međutim, Kekkonen je koristio izuzetno velike predsjedničke ovlasti koje mu je dao Ustav iz 1919. pa je mogao, ignorirajući stavove nekih stranaka, odabrati i predložiti ministre, uključujući premijera. Uspio je urušiti koaliciju SDP-a i Konzervativne stranke i nametnuti vladu u kojoj je njegov ključni partner bila Agrarna stranka iz koje je potjecao. Kekkonen se uspio nametnuti i komunistima koji su podržavali neke vlade. Podrška Moskve Kekkonenu je bila od ključne važnosti za pacifikaciju komunista. Na kraju je frustracija komunista dovela do rascjepa u stranci.

Kekkonen je uspio bez velikih potresa uključiti Finsku u zajedničko tržište Europskih ekonomskih zajednica, što je kasnije omogućilo članstvo Finske u EU-u, a da pri tom ne ugrozi odnose sa SSSR-om. Danas je Finska punopravna članica EU-a. Iako nije članica NATO-a, sudjeluje u brojnim misijama, pa čak i planiranju aktivnosti tog pakta. Postoji prilično visoka razina koordiniranosti s ovim vojnim savezom, iako formalno Finska nije njegov članak.

2.3.1.7 Od društva sukoba do društva konsenzusa

Karvonen (2014:23) ističe da su finsko društvo karakterizirala dva od četiri društvena rascjepa koja su definirali Lipset i Rokan (1967:47). U slučaju Finske ne može se govoriti o sukobima centar – periferija i država – crkva (Karvonen, 2014: 23), ali se može govoriti o sukobima poljoprivreda – industrija i vlasnik – radnik.

Finska je iskusila, povijesno gledano, u kratkom razdoblju brojne sukobe. Ti sukobi su se odvijali na liniji jačanja jezičnog identiteta, odnosno sukoba s pristašama švedskog jezika, zatim građanski rat između lijevih i desnih, te ekstremistički desni pokret. U Drugom svjetskom ratu Finska je bila saveznica nacista, te je izgubila dva rata u sukobu sa SSSR-om u svega nekoliko godina. Karvonen (2014:38) ističe nekoliko linija podjele u finskom društvu: (1) komunistički pokret naspram ostalih političkih snaga, (2) antagonizam socijaldemokrata i konzervativaca, (3) nepovjerenje poljoprivrednika prema urbanim i industrijskim oblastima, (4) duboka podjela između socijaldemokratskih i komunističkih sindikata. Također, Karvonen (38-40) navodi dva faktora koja su doprinijela tome da dođe do dogovora o konsenzusnom aranžmanu. Prvi jest postizanje Sporazuma o politici zarada iz 1968. između vlade i centralnih organizacija poslodavaca i radnika, kasnije više puta mijenjanog. Drugi je konsezualno rješavanje industrijskih odnosa, koje je bilo praćeno drastičnim smanjivanjem broja štrajkova. Sve je to vodilo većoj političkoj stabilnosti jer su linije podjela prestale biti duboke, a sukobi su prestali biti oštri.

Karvonen ističe događaj kojim je simbolično potvrđena promjena u finskom društvu od konfliktnog ka konsenzusnom pristupu. Naime, 1977. godine u Helsinkiju, u hotelu Korpilampi, tadašnji socijaldemokratski premijer Kalevi Sorsa okupio je vođe poslovnog svijeta i sindikata, zajedno s visokim vladinim službenicima i zastupnicima političkih stranaka, da razmotre budućnost finske ekonomije. Sudionici su se obvezali da će doprinijeti konkurentnosti finske privrede u vrijeme naftne krize. “Duh Korpilampi”, kako ističe Karvonen, je predstavljao “novo nacionalno jedinstvo na temeljima ekonomske politike u Finskoj” (40). Finska danas predstavlja primjer stabilne demokracije i visokorazvijene industrijske zemlje koju odlikuje niska korupcija. Konsenzusno rješavanje ključnog sukoba u društvu je praćeno visokom konkurentnošću finske privrede, s jedne, i snažnim sustavom socijalne sigurnosti, s druge strane.

2.3.2 Ustavno-pravni okvir

Od početka funkcioniranja kao nezavisne države, sustav vlasti u Finskoj svrstavan je u polupredsjedničke sustave. Zakonodavnu funkciju je obavljao parlament, dok je izvršna bila podijeljena između predsjednika i vlade. Vlada je morala dobiti povjerenje parlamenta, dok je predsjednik bio izabran od strane građana, ali putem izbornog koledža¹¹⁵. Finski predsjednik je u tom razdoblju raspolagao velikim ustavnim ovlaštenjima. Međutim, nisu svi predsjednici na jednak način koristili te ovlasti. Urho Kekkonen, kao najznačajniji finski vođa od njezina osnivanja, primjer je korištenja ovlasti koja su možda nekad izlazila iz ustavnog okvira. Upravo zahvaljujući njegovu obavljanju predsjedničke funkcije Finska je u literaturi o komparativnoj politici često bila klasificirana, iako netočno, kao predsjednički režim (Anckar i Anckar, 2010: 596).

Nakon reformi provedenih 1980-ih, odnosno usvajanja novog ustava 2000. godine, koji su promijenili ovlasti finskog predsjednika, Finsku danas možemo označiti kao poluparlamentarni sustav (596). Predsjednik se bira neposredno na izborima, ali raspolaže s vrlo malo ovlasti.

2.3.2.1 Razvoj izbornog prava

Finski izborni sustav predstavlja primjer izborne institucije dugog trajanja, jer se od njegova uvođenja, odnosno od izbora 1906. godine nije značajno promijenio. Svi ključni elementi ovog izbornog sustava su preživjeli test vremena. Finska predstavlja primjer zemlje koja je prva uvela opće i jednako pravo glasa, odnosno prva koja je omogućila ženama pravo glasa.¹¹⁶ Pored općeg i jednakog biračkog prava, ključne odlike ovog izbornog sustava su proporcionalnost u velikim izbornim jedinicama i D'Hondtova metoda alokacije mandata (Raunio, 2008: 474). Mandat

¹¹⁵ “Sartori je revidirao Duvergerovo prvo konstitutivno obilježje semiprezidencijalizma tako što je izravne izbore predsjednika države zamijenio pučkim izborima. Time je htio naglasiti da predsjednika države ne moraju izabrati birači, nego to može učiniti i prethodno izabrano izborničko tijelo.

Izbori ne moraju biti izravni, ali moraju biti pučki, tj. predsjednika ne smije birati parlament. Ta promjena omogućuje da se u polupredsjedničke sustave svrsta i Finska, najdugovječnija polupredsjednička država, u kojoj je predsjednika države biralo izborničko tijelo.

No glavnim obilježjem polupredsjedničkog sustava Sartori smatra podijeljenu izvršnu vlast, ‘strukturu s dvojnomo vlašću’ ili ‘konfiguraciju s dvije glave’ jer ga upravo to razlikuje od predsjedničkog sustava. Inače, osim Finske u tu je kategoriju svrstao samo još Francusku i Portugal od 1976. do 1982. te Poljsku i Rumunjsku” (Kasapović, 2007:37)

¹¹⁶ “Ključni razlog za usvajanje ovih pravila bila je želja da se potakne nacionalno jedinstvo time što će svi odrasli imati pravo glasa, kao i da različite društvene grupe postanu predstavljene u parlamentu” (Raunio, 2008: 474).

parlamentu ranije je trajao tri godine. Država je bila podijeljena na najmanje 12, a ne više od 18 regionalnih izbornih jedinica.

Ključne promjene u izbornom zakonodavstvu odnose se na izmjenu starosnog uvjeta s početne 24 godine na sadašnjih 18 godina, te izmjene oko načina određivanja zastupničkih kandidata, odnosno kandidacijskih lista. Zahvaljujući ukidanju ograničenja u vezi sa starosnim uvjetom, kao i ukidanju zabrane glasovanja vojnicima, postotak stanovništva koje ima pravo glasa je porastao s 40 % iz 1907. godine na 77 % 1995. godine (Raunio, 2008: 475).

2.3.2.2 Udruženja birača za nominiranje kandidata

Finska kandidacijska lista, koju teorija tretira kao jedinstvenu listu, nalik nekim drugim izbornima sustavima, to i nije, iako se iz povijesnih razloga tako zove (Anckar i Anckar, 2010: 598). “Riječ je o nominaciji jedne osobe, a kombinirana lista je kombinacija kandidata s odvojenih listi s jednom osobom koja nije rangirana. U suštini, izborna udruženja imenuju individualne kandidate koji se mogu sami natjecati ili udružiti se s drugim kandidatima, i u tom slučaju oni formiraju kombiniranu listu. Glasачi tada daju preferencijski glas jednom kandidatu” (598).

Zakon o izborima iz 1906. davao je pravo nominacije udruženjima birača koja su uključivala najmanje 50 građana s pravom glasa. Ova su udruženja imala pravo istaknuti listu od najviše 3 kandidata.¹¹⁷ Ograničenje broja kandidata na listi je revidirano 1935. i svedeno na dva, a 1954. na jednog kandidata. Cilj ovog ograničenja bio je da se spriječi, iako bezuspješno, kandidiranje iste osobe u dvije ili više izbornih jedinica. Mogućnost kandidiranja iste osobe u više izbornih jedinica ukinuto je 1975. godine. Od 1955. redosljed na listi prati abecedu, te je time ukinuta mogućnost da stranke utječu na redosljed kandidata.

Tadašnja zakonska rješenja otvorila su mogućnost da udruženja birača mogu imenovati kandidate i stvoriti izborne koalicije s drugim udruženjima, međutim u praksi su tim procesom upravljale političke stranke. Stranke su te koje su osnivale udruženja birača te stvarale koalicije između njih (Anckar i Anckar, 2010: 599). Usvajanjem Zakona o političkim strankama 1969.

¹¹⁷ “Birač bi birao između lista kandidata, koje su sadržavale tri imena izabrana od strane udruženja birača određene izborne jedinice. Birač se mogao opredijeliti za cijelu listu od tri kandidata, izmijeniti redosljed kandidata, ili dopisati tri imena izvan liste s njihovim adresama. Većina birača bi izabrala prvu opciju (Sunberg 2002:77). Taj glas (za listu od tri kandidata, nap. Z. V.) bi zatim bio podijeljen tako da prvi na listi dobije cijeli glas, drugi pola, a treći trećinu glasa. Unutar izbornih koalicija redosljed kandidata je određivan prema broju glasova koji je svaki od kandidata dobio” (Raunio, 2008: 475).

godine pravo nominiranja kandidata je dozvoljeno samo političkim strankama. Međutim, to pravo je 1975. godine vraćeno udruženjima birača. Od tada i stranke i ova udruženja imaju pravo nominiranja kandidata. Postupno je uloga ovih udruženja postala marginalna, tako da je na izborima održanima 1983. godine svega 50 kandidata bilo imenovano od strane udruženja, slično kao 1999. kada su na tada održanim izborima 63 od ukupno 1993 kandidata imenovana na ovaj način (600).

2.3.3 Ključni elementi izbornog sustava

U tablici 49. predstavljeni su ključni elementi izbornog sustava koji je u upotrebi u Finskoj.

Tablica 49. Pregled osnovnih strukturnih elemenata izbornog sustava Finske

Izbori	Veličina parlamenta	Izborni sustav	Metoda raspodjele mandata	Tip kandidacijske liste	Preferencijski glasovi/broj preferencijskih glasova	Izbor kandidata	Prag za izravan mandat	Broj izbornih jedinica	Magnituda (regionalne izborne jedinice) / prosječna magnituda	Zakonski prag
1917. – 2017.	200	Listovni PR	D'Hondtova metoda	Kvazilista	Da (1)	Obvezno	Ne	16	1 - 35	Ne.

Izvor: Izradio autor.

A. Izborni obrazac

Finski izborni sustav predstavlja listovni razmjerni sustav s otvorenom listom, kvazilistom. Glasuje se za kandidata, a ne za stranku. Glas za konkretnog kandidata predstavlja glas za listu na kojoj je kandidat istaknut. Raspodjela mandata obavlja se na razini izbornih jedinica. Alokacija mandata obavlja se D'Hondtovom metodom.

U Finskoj je dozvoljeno udruživanje listi tako da, iako liste nastupaju odvojeno, one se u procesu alokacije mandata tretiraju kao jedinstvena lista. Na primjeru raspodjele mandata u izornoj jedinici Sjeverna Karelija, rezultat izbornog saveza KESK-a, LKP-a i SKL-a predstavlja zbroj pojedinačnih rezultata ovih stranaka. U alokaciji mandata oni se tretiraju kao jedinstven rezultat na koji se primjenjuje D'Hondtova formula. Primjenom D'Hondtove metode utvrđeno je da je ova lista osvojila 4 mandata (Farel, 2001: 76). Mandati unutar liste bit će raspodijeljeni

kandidatima na temelju broja preferencijskih glasova koje su oni pojedinačno osvojili. To znači da rezultat koji je osvojio pojedinačni članak izbornog saveza nije od utjecaja na to koliko će mandata ta stranka osvojiti. Broj mandata stranke unutar izbornog saveza označava jesu li njihovi kandidati, po broju preferencijskih glasova, ispred drugih kandidata. Upravo ovo značajno utječe na to da se stranke trude imati što bolje kandidate, odnosno potiče snažnu konkurenciju između kandidata unutar kandidacijske liste. S druge strane, ovo rješenje može destimulativno djelovati na stvaranje koalicija (Raunio, 2008: 481).

B. Magnituda

Finska se može podijeliti na najmanje 12 i najviše 18 izbornih jedinica (Anckar i Anckar, 2010: 602). Na parlamentarnim izborima 2015. godine Finska je bila podijeljena na 15 višemandatnih i jednu jednomandatnu izbornu jedinicu (Åland). Izborne jedinice prate granice tradicionalnih finskih pokrajina. Veličina njihove magnituda se kreće, s izuzetkom Ålandskih otoka, od 7 (Lapland) do 35 mandata (Uusimaa). Na Ålandskim otocima se bira jedan zastupnik. Magnituda izborne jedinice zavisi od veličine registriranog stanovništva u toj izornoj jedinici. Prije parlamentarnih izbora vlada donosi odluku o broju mandata koji pripadaju izbornim jedinicama. Za raspodjelu mandata izbornim jedinicama koristi se Hareova kvota u kombinaciji s metodom najvećeg ostatka (Raunio, 2008: 477), s tim da izborna jedinica, zbog zaštite proporcionalnosti, s izuzetkom Ålandskih otoka, ne može biti manja od 7 mandata (Anckar i Anckar, 2010: 602).

Tablica 50. Pregled izbornih jedinica u Finskoj na izborima 2015.

<i>Izborna jedinica</i>	<i>#mandata</i>	<i>Stanovništvo</i>
01 Helsinki	22	635.433
02 Uusimaa	35	1.002.137
03 Finland Proper	17	475.559
04 Satakunta	8	221.752
05 Åland	1	29.179
06 Tavastia	14	375.540
07 Pirkanmaa	19	509.309
08 South-East Finland	17	457.336
09 Savonia-Karelia	16	412.131
10 Vaasa	16	442.495
11 Central Finland	10	276.265
12 Oulu	18	485.980
13 Lapland	7	180.231

Izvor: Izradio autor.

Iako je cilj zakonodavca zaštititi visoki stupanj proporcionalnosti time što veličina izborne jedinice ne može biti manja od 7, određeni autori su na konkretnim slučajevima pokazali da postoje primjeri izuzetno visoke disproporcionalnosti. Farel (2001: 76) na primjeru rezultata ostvarenih na parlamentarnim izborima 1991. godine u izornoj jedinici Sjeverna Karelija (Pohjois-Karjala) pokazuje da sustav značajno favorizira velike stranke, odnosno izborne saveze s najjačom podrškom birača. Tako je izborni savez Stranke centra, Liberalne narodne stranke i Finske kršćanske lige s 40.1 % osvojenih glasova dobio 57.1 % mandata, dok se više od 16 % glasova rasulo listama koje nisu osvojile mandat u ovoj izornoj jedinici, iako ne postoji zakonski prag.

Tablica 51. Prikaz promocije osvojenih glasova i raspodijeljenih mandata u izornoj jedinici Sjeverna Karelija (Pohjois - Karjala)

<i>Kandidacijske liste</i>	<i>% glasova</i>	<i>% mandata</i>	<i>% rezultata</i>
Izborni savez KESK-a, LKP-a i SKL-a	40,1	57,1	+17,0
SDP	30,0	28,6	-1,4
KOK	13,5	13,5	-
Izborni savez SMP-a i tri minorne stranke	7,0	0	-7,0
VAS	5,2	0,0	-5,2
VIHR	4,0	0,0	-4,0
Komunistička radnička stranka	0,1	0,0	-0,1
Humanistička stranka	0,0	0,0	-

* U izornoj jedinici bilo je upisano 92.257 birača, a raspodjeljivalo se 7 mandata (M = 7).

Izvor: Kuusela, 1995; Farel, 2001: 76.

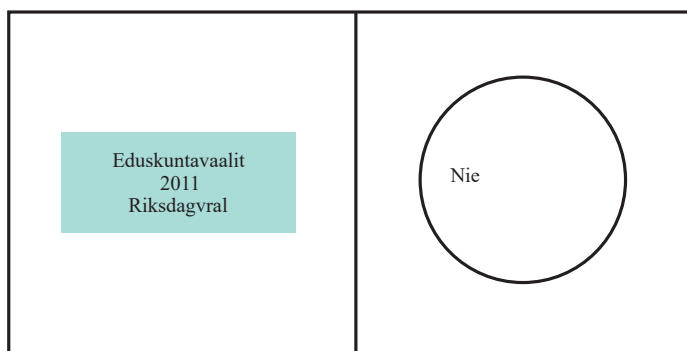
C. Izborni prag

U Finskoj ne postoji zakonski izborni prag. Izborne jedinice pripadaju grupi većih, preko 10 mandata, ali ima i izbornih jedinica koje imaju manje magnitude, kao Lapland sa 7 ili Åland s 1 mandatom. U njima postoji snažnije djelovanje efektivnog praga. Veličina magnitude može se promijeniti od izbora do izbora, zavisno od veličine populacije koja živi u određenom regionu.

D. Tip i način glasovanja

U Finskoj se koristi ordinalno glasovanje. Izborne liste su otvorene i konačan osobni sastav parlamenta u potpunosti zavisi od iskazanih preferencija birača. Za izbor konkretnog kandidata presuđuje broj preferencijskih glasova koje osvoji.

Slika 7. Izgled glasačkog listića na parlamentarnim izborima 2011.

Izvor: Karvonen, 2014: 17.

Glasački listić predstavlja prazno polje u koje birač unosi broj konkretnog kandidata (slika 7). Svaki kandidat ima svoj osobni broj. Birači trebaju zapamtiti broj svog kandidata, te taj broj unijeti u označeno polje na glasačkom listiću. Glas za kandidata je glas za listu na kojoj je kandidat. Broj mandata koji je lista osvojila zavisi od ukupnog broja glasova koje su njezini kandidati osvojili. Mandati koje je lista osvojila se raspodjeljuju kandidatima na temelju broja preferencijskih glasova koje su osvojili u svojoj izornoj jedinici.

E. Kandidacijski postupak

Finska predstavlja jednu od rijetkih zemalja u svijetu koja je zakonski regulirala procedure selekcije kandidata. U razdoblju od 1969. do 1975. godine usvojen je niz propisa - (1) Zakon o političkim strankama (1969.), (2) Zakon o financiranju stranaka iz javnih fondova (1967.), Izborni zakon (1975.) - kojima je dano pravo članovima da u demokratskoj proceduri biraju i imenuju kandidate (Krouwel, 1999:12). Upravo je zakonsko reguliranje utjecalo na to da stranke svojim statutima gotovo uniformno reguliraju proces selekcije kandidata.

Poseban doprinos reguliranju ove teme dao je Izborni zakon iz 1975. godine. Tim zakonom su primarni izbori kao način selekcije kandidata postali obavezni, a također je vraćeno

izbornim udruženjima pravo nominiranja kandidata, koje je bilo kratkotrajno ukinuto. S ove dvije promjene značajno je unaprijeđena pozicija građana, odnosno članova stranka u procesu selekcije i nominacije kandidata.

Kuitunen (2002:69) razlikuje četiri faze selekcije kandidata regulirane Izbornim zakonom iz 1975. godine, odnosno njegovim člankom 26. Prva dva paragrafa ovog članka su obavezna, a ostali se moraju slijediti u slučaju da ista pitanja nisu regulirana statutom.

Prva faza procesa odabira kandidata uključuje isticanje namjere individualnih kandidata (aspiranata) da bi željeli biti imenovani. Pored toga, grupa od najmanje 15 članova iste podružnice ili najmanje 30 članova različitih podružnica ima pravo kandidirati svoje aspirante.¹¹⁸

Druga faza predstavlja primarne izbore. Primarni izbori moraju biti tajni, a svi članovi moraju imati jednako pravo glasa. Pravo glasa imaju članovi stranke koji pripadaju izornoj jedinici u kojoj se biraju kandidati. Ukoliko je za primarne izbore prijavljeno manje aspiranata nego što se bira kandidata, primarni izbori nisu obavezni. Primarni izbori se provode u skladu sa stranačkim statutima. Međutim, ako stranke ovo pitanje nisu uredile statutom, onda se primjenjuju paragrafi 26b do 26f Izbornog zakona. Na taj način je zakonodavac predvidio situaciju da stranke nisu usuglasile statute sa zakonom, odnosno zaštitio je interese članova stranke time što je propisao alternativnu primjenu ovog dijela izbornog zakona u slučaju da stranke nisu internim aktom regulirale selekcijske procedure.

¹¹⁸ “Jedna od posebnosti u izbornom zakonu je da za predložene aspirante nije potrebna nikakva stranačka pripadnost, dok je to uvjet za sudjelovanje na primarnim izborima. I pored toga se može pretpostaviti da se članstvo u većini stranaka smatra osnovnim kriterijem za odabir kandidata” (Kuitunen,2002: 69).

Tablica 52. Neke karakteristike procesa nominiranja kandidata - odredbe izbornog zakona i statuta četiri najveće stranke

	<i>Izborni zakon</i>	<i>VAS</i>	<i>SDP</i>	<i>KESK</i>	<i>KOK</i>
Nominiranje aspiranata	Stranački ogranak, udruženja članova stranke.	Stranački ogranak, udruženja članova stranke.	Stranački ogranak, udruženja članova stranke.	Stranački ogranak, udruženja članova stranke.	Stranački ogranak, udruženja članova stranke.
Udruženja članova stranke	10 članova istog stranačkog ogranka ili 30 članova različitih stranačkih ogranka.	10 članova istog stranačkog ogranka ili 30 članova različitih stranačkih ogranka.	5 članova stranačkog ogranka.	10 članova istog stranačkog ogranka ili 30 članova različitih stranačkih ogranka.	10 članova istog stranačkog ogranka ili 30 članova različitih stranačkih ogranka.
Pravo glasa na primarnim izborima	Članovi.	Članovi.	Najmanje četvoromjesečno članstvo prije primarnih izbora.	Članovi stranke duže od 15 godina. Najmanje dvomjesečno članstvo prije primarnih izbora.	Članovi.
Uvjeti za isticanje kandidature	Nema.	Nema.	Najmanje četvoromjesečno članstvo prije primarnih izbora.	Nema.	Nema.
Korekcija listi	¼ od ukupnog broja kandidata.	¼ od ukupnog broja kandidata.	1/5 od ukupnog broja kandidata.	¼ od ukupnog broja kandidata.	¼ od ukupnog broja kandidata.
Potvrđivanje konačne liste kandidata	Centralno stranačko rukovodstvo	Centralno stranačko rukovodstvo	Centralno stranačko rukovodstvo	Centralno stranačko rukovodstvo	Centralno stranačko rukovodstvo

Izvor: Kuitunen, 2002: 71.

Stranačka organizacija izborne jedinice ima pravo korigirati listu kandidata koja je proizvod primarnih izbora. Na kraju, listu kandidata potvrđuje centralno stranačko rukovodstvo. U tablici 52. mogu se usporediti rješenja konkretnih stranaka sa zakonskim, koji se alternativno koristi. I iz ove tablice je vidljivo da je zakonsko reguliranje ovih procedura utjecalo na to da se pitanje selekcije kandidata gotovo uniformno regulira u stranačkim statutima ključnih stranaka.

Tablica 53. Neke karakteristike procesa selekcije kandidata u četiri najveće stranke i u svim parlamentarnim strankama 1995.

	<i>VAS</i>	<i>SDP</i>	<i>KESK</i>	<i>KOK</i>	<i>Sve stranke</i>
Prosječan broj aspiranata predložen od stranačkih odbora	19	41	18	30	22
Udio aspiranata predloženih od strane stranačkih odbora (%)	40	32	15	30	31
Udio izbornih jedinica u kojima su predloženi nestranački aspiranti (%)	75	-	30	-	30
Udio izbornih jedinica u kojima su aspirante predložili individualni članovi (%)	46	69	14	25	25
Udio izbornih jedinica u kojima su održani stranački primarni izbori (%)	55	100	57	75	49
Prosječna izlaznost na stranačkim primarnim izborima (%)	49	63	20	43	45
Postotak stranačkih odbora u kojima su kandidacijske liste korigirane od strane centralnog rukovodstva (%)	100	69	75	80	78
N	11	13	14	12	84

Izvor: Kuitunen, 2002:77.

Tablica 53. pokazuje da se izlaznost, tj. postotak članova stranaka koji glasuju na primarnim izborima, kreće nešto ispod polovine registriranih, s tim da se u određenim strankama penje do 63 % (SDP). SDP je prednjačio u uvođenju selekcijskih procedura demokratskog tipa i prije nego što je to zakonski postalo obvezno. SDP i nekadašnji VAS, bivša Komunistička stranka, tada su imali regulirane procedure, za razliku od ostalih stranaka (Kuitunen, 2002:67).

Tablica 54. Donositelji odluke o nominiranju kandidata u strankama na parlamentarnim izborima 2011.

<i>Finska</i>		<i>Tko je donio odluku o vašoj nominaciji?</i>							Total
		Glasači "at large"	Glasači moje stranke	Članovi moje stranke	Delegati na stranačkoj konferenciji	Rukovodstvo stranke	Kandidat posljednje kampanje	Ostali	
		Row N %	Row N %	Row N %	Row N %	Row N %	Row N %	Row N %	
Stranka	KOK	5.9 %	3.9 %	52.9%	13.7 %	23.5 %	.0 %	.0 %	51
	SDP	1.4 %	1.4 %	81.7%	8.5 %	7.0 %	.0 %	.0 %	71
	KESK	1.3 %	2.6 %	72.7%	19.5 %	3.9 %	.0 %	.0 %	77
	VAS	2.4 %	4.8 %	70.2%	9.5 %	13.1 %	.0 %	.0 %	84

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. - 2005. - 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

Nalazi CCS-a pokazuju da kandidati jasno vide da je odluka o selekciji kandidata donesena na razini izborne jedinice. To je kristalno jasno kod SDP-a gdje kandidati za zastupnike ne uočavaju eventualnu dominantnu intervenciju centralnog stranačkog rukovodstva. Ovo govori da je proces selekcije kandidata krajnje decentraliziran jer se provodi na razini regionalnih

izbornih jedinica (92,9 % - 100 %) prema iskazima zastupničkih kandidata. Kada je riječ o konkretnim donositeljima, vidljiva je uloga stranačkog rukovodstva koje, pored članstva, ima pravo korekcije na razina izborne jedinice.

Tablica 55. Razina donošenja odluka o nominaciji kandidata u strankama na parlamentarnim izborima 2011.

<i>Nizozemska</i>		<i>Na kojoj razini je donešena odluka o nominaciji?</i>				
		Na razini izborne jedinice	Na regionalno/državnoj/pokrajinskoj razini	Na nacionalnoj razini	Na ostalim razinama	Total
		Row N %	Row N %	Row N %	Row N %	Count
<i>Stranka</i>	KOK	93,5 %	3,2 %	3,2 %	,0 %	62
	SDP	100,0 %	,0 %	,0 %	,0 %	78
	KESK	98,7 %	1,3 %	,0 %	,0 %	78
	VAS	92,9 %	6,1 %	1,0 %	,0 %	98

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. - 2005. - 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

Kada nalaze o četiri ključne finske stranke stavimo u već dati interpretacijski okvir (Atmor, Rahan i Hazan, 2011), dopunjen za potrebe ovog rad (više u dijelu rada 1.5.3.1.1.) dobivamo vrijednosti navedene u tablici 56.

Tablica 56. Pristup kandidaturi: Odnosi stranačke i osobne dimenzije u procesu selekcije kandidata - Finska

<i>Kriterij</i>	<i>KESK</i>	<i>SPD</i>	<i>KOK</i>	<i>VAS</i>	<i>Finska</i>
1. Kandidatura (tko se može kandidirati),	1	0	1	1	
2. Izborni kolegij-selektorat (tko može glasovati),	0	0	0	0	
3. Glasovanje nasuprot nominiranju (jesu li svi kandidati selektirani kroz procedure glasovanja)	0	0	0	0	
4. Decentralizacija (određuje li izborni okrug kandidaturu)	0	0	0	0	
Prosječna vrijednost	0,25	0	0,25	0,25	0,19

*Skala od tri, odnosno pet vrijednosti u slučaju kriterija decentralizacija, istog opsega od -1 koja označava maksimalan utjecaj stranačke dimenzije, odnosno vrijednosti 1 koja označava maksimalan utjecaj osobne dimenzije na izbor kandidata.

Izvor: Izradio autor.

Iz navedenih nalaza možemo ocijeniti da je zakonsko reguliranje pitanja selekcije kandidata snažno opredijelilo proces selekcije kandidata. Za finske stranke se može reći da u decentraliziranom sustavu, u demokratskoj proceduri, uz izuzetno visok stupanj inkluzivnosti provode proces selekcije kandidata. Takav proces snažno utječe na stupanj personalizacije izbornog sustava, te potiče unutarstranačku konkurentnost, odnosno jača dinamiku unutarstranačkih odnosa.

2.3.4 Političke posljedice izbornog sustava

2.3.4.1 Utjecaj izbornog sustava na stranački sustav

2.3.4.1.1 Ključne političke stranke

U vrijeme izborne reforme iz 1906. godine finsko društvo je bilo dominantno poljoprivredno, s narastajućim udjelom radništva, koje je i dalje bilo značajno manje nego u drugim zemljama. Kao poljoprivredna zemlja, Finska se suočila početkom prošlog stoljeća s trendom smanjivanja broja samostalnih poljoprivrednika, te stvaranjem nove strukture koju su činili, s jedne strane, posjednici farmi, a sa druge strane poljoprivredni radnici na tim farmama. Posebni interesi vlasnika farmi su se politički oblikovali u ono što je bila Agrarna stranka, a danas Stranka centra, dok su se interesi radnika, kako poljoprivrednih tako i industrijskih, selektirali i agregirali od strane Socijaldemokratske stranke. Posebnu društvenu strukturu činili su predstavnici nastajuće buržuazije koji su se okupili oko dvije stranke, zavisno od jezika koji su koristili. Konzervativci koji su govorili švedski osnovali su Švedsku narodnu stranku, a oni koji su govorili finski sadašnju Konzervativnu stranku koja se ranije nazivala Stari Finci. Pod utjecajem SSSR-a obnovljena je Komunistička stranka, koja je kasnije djelovala kao Lijeva alijansa. U tablici 57. može se vidjeti presjek ključnih linija sukoba u finskom stranačkom sustavu.

Tablica 57. Izvorne strukturne osnove za osnivanje četiri konstitutivne stranke u finskom stranačkom sastavu

<i>Stranka</i>	<i>Linije sukoba</i>	<i>Ključna uporišta podrške u biračkom tijelu</i>
Socijaldemokrati	<ul style="list-style-type: none">• Vlasnici zemlje vs. bezemljaši, poljoprivredni proletarijat• Poslodavci vs. radnici	<ul style="list-style-type: none">• Zemljoposjednici, poljoprivredni i šumski radnici.• Industrijski radnici
Agrarna stranka (Stranka centra)	<ul style="list-style-type: none">• Gradske vs. poljoprivredne oblasti• Primarni vs. sekundarni sektor• Jezik	<ul style="list-style-type: none">• Nezavisni farmer: finski jezik, male farme i farme srednje veličine.
Švedska narodna stranka	<ul style="list-style-type: none">• Jezik• Socijalisti vs. ne-socijalisti	<ul style="list-style-type: none">• Švedski jezik, socijalisti isključeni.
Konzervativci	<ul style="list-style-type: none">• Socijalisti vs. ne-socijalisti• Jezik	<ul style="list-style-type: none">• Finski jezik, viši slojevi društva uključujući velike farmere.

Izvor: Karvonen, 2014: 29.

Fokusirat ćemo se na četiri ključne stranke koje su dominirale stranačkom scenom u poslijeratnom razdoblju unatoč usponima i padovima: (1) Stranku centra, (2) Nacionalnu koaliciju, (3) Socijaldemokratsku stranku i (4) Lijevu alijansu.

Stranka centra - Suomen keskusta (KESK)

KESK predstavlja jednu od prvih finških stranaka, osnovanu u godini prvih parlamentarnih izbora održanih nakon uvođenja općeg i jednakog prava glasa. Stranka je okupila vlasnike farmi, samostalne poljoprivrednike, te se zalagala za unapređenje njihove pozicije. Sadašnje ime stranka koristi od 1966. godine. KESK predstavlja rijedak primjer agrarne stranke koja je preživjela u postindustrijskom društvu (Karvonen, 2014:19). Stranka je dugo dominirala političkom scenom Finske, a posebno u razdoblju predsjednika Urha Kekkonena. I nakon Kekkonenove ere stranka je uspjela zadržati jednu od ključnih pozicija na stranačkoj sceni tako da je bila najjača stranka u razdoblju od 2003. do 2011. kada je Matti Vanhanen bio premijer 7 godina.

Nacionalna koalicija – KOK (Kansallinen kokoomus)

Nacionalna koalicija predstavlja konzervativnu stranku koja je osnovana 1918. godine. Okuplja poslovne krugove i više obrazovane slojeve građana, za razliku od Stranke centra koja okuplja građane ove orijentacije, ali iz seoskih djelova Finske. Stranka je snažno proeuropski orijentirana, te punopravna članica Europske narodne stranke (EPP). Iako je stranka uvijek pripadala najjačim finškim strankama, na parlamentarnim izborima 2011. postala je po prvi put najjača stranka u Finskoj.

Socijaldemokratska stranka - Suomen Sosialidemokrattinen Puolue (SSP)

Ova stranka je od svog osnivanja bila jedna od ključne tri, odnosno četiri političke stranke u Finskoj. Na početku svog djelovanja stranka je uživala podršku oko 40 % birača. Međutim, osnivanjem Komunističke stranke lijevi elektorat se podijelio tako da je značajno pala podrška birača koju je stranka uživala. SDP je članica Socijalističke internacionalne stranke i Stranke europskih socijalista. U razdoblju Hladnog rata SDP je predstavljala ključnu branu širenju utjecaja Komunističke stranke Finske koja je bila najvećim dijelom svog djelovanja u tom razdoblju pod kontrolom komunističke Moskve.

Lijeva alijansa - Vasemmistoliitto (VAS)

Lijeva alijansa nastala je 1990. godine kao pokušaj reformiranja finskog komunizma. Finska Komunistička stranka nije sudjelovala izravno na izborima, ali je preko drugih organizacijskih oblika bila akter u izbornom procesu. Finska narodna demokratska liga (*Suomen Kansan Demokraattinen Liitto, SKDL*) nastupala je na izborima dobivajući glasove koji bi inače bili dati Komunističkoj stranci. Najbolji izborni rezultat ostvarila je 1958. kada je na tada održanim izborima dobila 23 % podrške birača. Lijeva alijansa se na političkoj sceni Finske pokušava pozicionirati kao reformistička socijalistička stranka, lijevo od socijaldemokrata (Karvonen, 2014:21).

Zelena liga - Vihreä liitto (VIHR)

Na parlamentarnim izborima 1983. godine pokret za zaštitu životne sredine je osvojio dva zastupnička mjesta, da bi se četiri godine kasnije transformirao u Zelenu ligu. Ovo je predstavljalo stvaranje finske stranke zelenih. Stranka je sudjelovala u nekoliko vlada. Ona se, pored ekološke dimenzije, profilira kao liberalna opcija koja pokazuje veliko razumijevanje za seksualne manjine i imigrante. Članica je Zelenih svijeta, globalnog udruženja zelenih (Global Greens) kao i Saveza zelenih u Europskom parlamentu (The Greens–European Free Alliance). Zelena liga je jedna od najjačih ekoloških stranaka u Europi, a 1995. postala je prva zelena stranka u Europi koja je dobila ministarsko mjesto u nacionalnoj vladi.

Švedska narodna stranka - Svenska folkpartiet i Finland (SFP)

SFP predstavlja stranku liberalne orijentacije koja okuplja finske građane koji govore švedskim jezikom. Stranka je u kontinuitetu bila u vladi od 1979. do 2015. godine. U tom razdoblju bila je dio desnih i lijevih vladajućih koalicija. Zalaže se za očuvanje prava na korištenje švedskog kao službenog jezika. Stranka je članica Liberalne internacionale i Saveza liberala i demokrata za Europu (ALDE).

Demokršćani - Kristillisdemokraatit (KD)

Demokršćani predstavljaju stranku nastalu odvajanjem dijela članova i zastupnika iz Nacionalne koalicije 1958. Od osnivanja do 2001. koristila je naziv Finska kršćanska liga (*Suomen Kristillinen Liitto*, SKL).

Finska stranka - Perusuomalaiset (PS)

Ova stranka je nastala 1995. godine kao nastavljaj Ruralne stranke. Tada je koristila naziv Pravi Finci. Prema profilu, ubraja se u nacionalističke populističke stranke. U svom programu kombinira ljevičarsku ekonomsku politiku s konzervativnim društvenim stavovima. Nakon velikog uspjeha na izborima 2011. PS je postala treća po snazi stranka u Finskoj. Nakon izbora 2015., poslije 20 godina opozicijskog djelovanja, stranka ulazi prvi put u vladu.

2.3.4.2 Stranački sustav: od kontroliranog polariziranog do umjerenog pluralizma

Finska se od samog početka opredijelila za razmjerni sustav koji je potakao fragmentaciju parlamenta. Od 1945. do 1970. broj efektivnih stranaka po kriteriju osvojenih glasova bio je oko 5, da bi se nakon toga povećao na oko 6, a već 2011. govorimo o broju 6,5 s tendencijom rasta. Visoka fragmentacija utjecala je na to da dolazi do nastajanja, nestajanja te spajanja stranaka. No, i u tom slučaju vidljivo je da ne postoji snažnija volatilitnost između podržavatelja ideoloških blokova stranaka, već samo unutar njega. U tablici 58. Karvonen (2014: 25) ističe kontinuitet podrške koju birači daju u prilično dugom razdoblju od 91 godine. Stranke su mijenjale imena, ali su ostajale na sceni, te bile dio vladajućih koalicija.

Tablica 58. Udio u glasovima (%) pet konstitutivnih stranaka u finskom stranačkom sustavu, uspoređen s ostalim strankama 1922., 1962., 2007. i 2011.

<i>Godina</i>	<i>Lijeva stranka</i>	<i>SDP</i>	<i>Agrarna/Stranka centra</i>	<i>Švedska narodna stranka</i>	<i>Konzervativci</i>	<i>Ostali</i>
1922.	14,8	25,1	20,3	12,4	18,1	9,3
1962.	22,0	19,5	23,0	6,1	15,0	14,4
2007.	8,8	21,4	23,1	4,6	22,3	19,8
2011.	8,1	19,1	15,8	4,3	20,4	32,3

Izvor: Karvonen, 2014: 25.

*Lijeva stranka: 1922. Socijalistička radnička stranka : 1962. Finska narodna demokratska liga; 2007. Lijeva alijansa.

Jedna od ključnih karakteristika finskog stranačkog sustava je da se nikad nije dogodilo da je jedna stranka osvojila apsolutnu većinu, već su se vlade mogle formirati samo kroz koalicijske aranžmane.

Četiri su stranke dominirale stranačkom scenom Finske. U tablici broj 59. može se pratiti udio ove četiri stranke u ukupnom broju glasova. Do početka 70-ih godina prošlog stoljeća ono se kretalo od 80 % do 90 %, da bi nakon 1990-ih do drugog desetljeća 21. stoljeća bilo u rasponu od 70 % do 80 %. Upravo su ove stranke bile najčešći koalicijski partneri, ali ne uvijek nužno zajedno. Nove stranke su nastajale, ali bi nakon bljeska gubile poziciju na stranačkoj sceni.

Finska je imala sve uvjete da bude, sve do pada komunističkog režima u SSSR-u, primjer polariziranog pluralizma sa snažnom antisustavnom Komunističkom strankom, odnosno polariziranom opozicijom. Međutim, to se nije dogodilo, prije svega, uslijed niza vanjskih čimbenika. Finski ograničeni suverenitet, uslijed moćne pozicije SSSR-a, utjecao je na to da se prvo legalizira zabranjena Komunistička stranka, a zatim kroz atipičnu privrženost finskog predsjednika Kekkonena vođama SSSR-a, da ta Komunistička stranka postane u kontinuitetu dio vladajućih koalicija. Umjesto da vodi akcije k rušenju vladajućeg režima, Komunistička stranka je sudjelovala u podjeli vlasti. Stoga je Sartori u pravu kada Finsku označava kao “najizgledniji i najuspješniji primjer kontrolirane polarizacije” (2002: 150), te ističe da je finski primjer posebno zanimljiv, jer “politički sustav funkcionira u mreži polupolarizacije” (150).

Komunistička stranka je zbog atipične pozicije bila izložena cijepanju. No, nakon pada komunizma uspjela je u novom stranačkom formatu okupiti pristaše te zaigrati značajnu ulogu kao današnja Lijeva alijansa. Sadašnji finski stranački sustav je pod izazovom snažnog jačanja nacionalističko populističke Finske stranke, koja je na posljednjim izborima održanima 2017. godine došla na drugo mjesto po podršci birača. Ova stranka, nastala cijepanjem Ruralne stranke, ukoliko se održi, može značajno promijeniti karakter odnosa na političkoj sceni Finske. Dosadašnje finsko iskustvo uči da se ovakve stranke nisu uspjele održati nakon početnog bljeska. No, nikad se nije ni desilo da je neka od populističkih opcija dobila tako snažnu podršku kao Finska stranka.

Tablica 59. Pregled ključnih elemenata udjela četiri dominantne stranke u izborima za finski parlament

Izbori	Zajednički udio četiri ključne stranke KOK, KESK (ML), SPD, SKDL (VAS)		Sustav vlade	% glasova	% mandata
	% glasova	% mandata			
1945.	84,94	88	1. ED, RKP, ML, SDP, SKDL, 2. RKP, ML, SDP, SKDL	82,97 77,8	85,5 81
1948.	87,58	90,5	3. SDP 4. ML, ED, RKP 5. ML, ED, RKP, SDP	26,3 35,49 61,8	28 37 64
1951.	85,93	87,5	6. ML, RKP, SDP 7. ML, RKP 8. ML, RKP	56,98 30,46 30,46	59 32,5 32,5
1954.	84,72	87	9. Nestranačka 10. RKP, ML, SDP 11. ML, SDP 12. SDP, KP, RKP, ML 13. ML, LKP, RKP 14. ML, LKP 15. ML, LKP, SDP frakcija 16. Nestranačka 17. Nestranačka	- 57,1 50,35 65,05 38,7 31,9 - - -	- 59,5 53,5 66 39,5 33 - - -
1958.	84,62	87,5	18. SDP, KOK KP, RKP, ML 19. ML 20. ML	50,8 23,06 23,06	49 24 24
1962.	79,53	85	21. ML, KOK, KP, RKP 22. Nestranačka 23. ML, KOK KP, RKP	50,46 - 50,46	55,5 - 55,5
1966.	83,45	85,5	24. SDP, KESK, SDP frakcija, SKDL 25. SDP, RKP, KESK, SDP frakcija, SKDL	69,6 75,29	72,5 78
1970.	75,18	80,5	26. Nestranačka 27. KESK, LKP, RKP, SKDL 28. KESK, LKP, RKP, SDP 29. Nestranačka	- 44,59 51,75 -	- 44,08 52,08 -
1972.	76,8	80,5	30. SDP 31. SDP, LKP, RKP, KESK 32. Nestranačka	25,7 52,33 -	27,5 53 -
1975.	79,75	84	33. KESK, LKP, RKP, SDP, SKDL 34. KESK, LKP, RKP 35. SDP, LKP, KESK RKP, SKDL	70,39 26,64 70,39	75,5 28,5 75,5
1979.	80,73	85	36. SDP, RKP, KESK, SKDL 37. SDP, RKP, KESK, SKDL 38. SDP, LKP, RKP, KESK	63,31 - 49,09	66 - 50,5
1983.	79,92	82,5	39. SDP, RKP, KESK, SMP	58,64	61
1987.	74,28	82,5	40. KOK, RKP, SMP, SDP 41. KOK, RKP, SDP	58,89 52,57	65 60,5
1991.	76,34	81	42. KESK, KOK, RKP, SKL 43. KESK, KOK, RKP	52,67 49,62	57 53
1995.	77,15	84	44. SDP, KOK, RKP, VIHR, VAS	68,96	72
1999.	77,17	82,5	45. SDP, KOK, RKP, VIHR, VAS 46. SDP, KOK, RKP, VAS	67,16 89,89	69,5 64
2003.	77,64	83,5	47. KESK, RKP, SDP 48. KESK, RKP, SDP	53,77 53,77	58 58
2007.	75,63	81,5	49. KESK, KOK, RKP, VIHR 50. KESK, KOK, RKP, VIHR	58,4	62,5
2011.	74,49	80	51. KOK, SDP, SKDL, VIHR, RKP, SKL 52. KOK, SDP, VIHR, RKP, SKL	63,34 55,19	62,5 55,5

Izvor: Karvonen, 2014: 119, 74-76; Anckar i Anckar, 2010: 615-633.

Tablica 60. Pregled broja efektivnih stranaka i faza razvoja stranačkog sustava u Finskoj

	<i>LSq</i>	<i>Eff Ng</i>	<i>Eff Nm</i>	<i>N mandata</i>	<i>Relevantne stranke</i>	<i>Stranke koje su formirale vladu</i>	<i>Tip stranačkog sustava (mekanika)</i>
1945.	2,72	5,1	4,77	200	ML, KOK, SDP, SKDL, SFP	53. ED, RKP, ML, SDP, SKDL, 54. RKP, ML, SDP, SKDL	Kontrolirani polarizirani pluralizam
1948.	3,05	4,89	4,54	200	ML, KOK, SDP, SKDL, SFP	SDP 55. ML, ED, RKP 56. ML, ED, RKP, SDP	
1951.	1,74	4,97	4,78	200	ML, KOK, SDP, SKDL, SFP	57. ML, RKP, SDP 58. ML, RKP 59. ML, RKP	
1954.	2,15	4,97	4,71	200	ML, KOK, SDP, SKDL, SFP	60. Nestranačka 61. RKP, ML, SDP 62. ML, SDP 63. SDP, KP, RKP, ML 64. ML, LKP, RKP 65. ML, LKP 66. ML, LKP, SDP frakcija 67. Nestranačka 68. Nestranačka	
1958.	2,18	5,2	4,87	200	ML, KOK, SDP, LKP, SFP	69. SDP, KOK KP, RKP, ML 70. ML71. ML	
1962.	4,13	5,85	5,09	200	ML, KOK, SDP, SKDL, SFP	72. ML, KOK, KP, RKP 73. Nestranačka 74. ML, KOK KP, RKP	
1966.	2,93	5,22	4,96	200	KESK, KOK, SDP, SKDL, SFP, LKP	75. SDP, KESK, SDP frakcija, SKDL 76. SDP, RKP, KESK, SDP frakcija, SKDL	
1970	2,9	6,16	5,58	200	KESK, KOK, SDP, SKDL, SFP, LKP	77. Nestranačka 78. KESK, LKP, RKP, SKDL 79. KESK, LKP, RKP, SDP 80. Nestranačka	
1972.	2,33	5,95	5,51	200	KESK, KOK, SDP, SKDL, SFP, LKP	81. SDP 82. SDP, LKP, RKP, KESK 83. Nestranačka	
1975.	3,22	5,89	5,31	200	KESK, KOK, SDP, SKDL, SFP, LKP	84. KESK, LKP, RKP, SDP, SKDL 85. KESK, LKP, RKP 86. SDP, LKP, KESK RKP, SKDL	
1979.	2,68	5,75	5,21	200	KESK, KOK, SDP, SKDL, SFP	87. SDP, RKP, KESK, SKDL 88. SDP, RKP, KESK, SKDL 89. SDP, LKP, RKP, KESK	
1983.	2,19	5,44	5,14	200	KESK, KOK, SDP, SKDL, SFP	90. SDP, RKP, KESK, SMP	
1987.	4,98	6,13	4,93	200	KESK, KOK, SDP, SKDL, SFP	91. KOK, RKP, SMP, SDP 92. KOK, RKP, SDP	

	<i>LSq</i>	<i>Eff Ng</i>	<i>Eff Nm</i>	<i>N mandata</i>	<i>Relevantne stranke</i>	<i>Stranke koje su formirale vladu</i>	<i>Tip stranačkog sustava (mehanika)</i>
1991.	3,24	6,03	5,23	200	KESK, KOK, SDP, VIHR, VAS, SFP	93. KESK, KOK, RKP, SKL 94. KESK, KOK, RKP	Umjereni pluralizam
1995.	3,81	5,82	4,88	200	KESK, KOK, SDP, VIHR, VAS, SFP	95. SDP, KOK, RKP, VIHR, VAS	
1999.	3,24	5,93	5,15	200	KESK, KOK, SDP, VIHR, VAS, SFP	96. SDP, KOK, RKP, VIHR, VAS 97. SDP, KOK, RKP, VAS	
2003.	3,16	5,65	4,93	200	KESK, KOK, SDP, VIHR, VAS, SFP	98. KESK, RKP, SDP 99. KESK, RKP, SDP	
2007.	3,2	5,88	5,13	200	KESK, KOK, SDP, VIHR, VAS, SFP	100. KESK, KOK, RKP, VIHR 101. KESK, KOK, RKP, VIHR	
2011.	2,95	6,47	5,83	200	KESK, PS, KOK, SDP, VIHR, VAS, SFP	102. KOK, SDP, SKDL, VIHR, RKP, SKL 103. KOK, SDP, VIHR, RKP, SKL	

Izvor: Gallagher, 2017; Karvonen, Karvonen, 2014: 119, 74-76; Anckar i Anckar, 2010: 615-633.

Napomene: LSq = Indeks najmanjih kvadrata, odnosno Galagherov koji mjeri relativnu nerazmjernost između dobivenih glasova i alociranih mandata. Više u: Michael Gallagher, 'Proportionality, disproportionality and electoral systems', *Electoral Studies* 10:1 (1991), str. 33–51

EffNv = djelotvoran broj stranaka na izbornoj razini

EffNs = djelotvoran broj stranaka na parlamentarnoj ili zakonodavnoj razini

Više o efektivnim strankama u: Markku Laakso and Rein Taagepera, "'Effective' number of parties: a measure with application to west Europe", *Comparative Political Studies* 12:1 (1979), str. 3–27.

2.3.4.3 Utjecaj izbornog sustava na političke stranke i kandidate

U ispitivanju promjena u izboru kandidata došlo se do zaključka da su amandmani na Ustav i zakonski akti doneseni 1960-ih i 1970-ih značajno utjecali na to da se smanji mogućnost da rukovodstvo nacionalnih stranaka kontrolira zastupnike. Naročito je to primjetno na nacionalnoj razini gdje je stranačka organizacija praktično u potpunosti isključena iz procesa selekcije zastupničkih kandidata. Rukovodstvo nacionalne stranke ima samo ograničenu teorijsku mogućnost utjecaja na izbor kandidata u izbornom okrugu, a s takvim ograničenjem dolazi do velikih sukoba unutar stranke.

Tablica 61. pokazuje nalaze CCS-a, odnosno stavove kandidata za zastupničke funkcije na izborima 2011. Naime, ovim pitanjima se htjelo saznati kako oni vide proces donošenja odluka u stranci, odnosno poziciju zastupnika. Iz odgovora se može vidjeti da kandidati smatraju da je odlučivanje u stranci i dalje karakterizirano odnosom odozgo prema dolje, što korespondira sa

stavovima nekih autora da su finske stranke između izbora i dalje centralizirane u odlučivanju (Raunio, 2008:484). No, odgovori upućuju i na jasnu opredijeljenost da zastupnici u parlamentu trebaju glasovati nezavisno od stranačkih pozicija, a u skladu sa svojim uvjerenjima.

Tablica 61. Stavovi zastupničkih kandidata o procesu donošenja odluka unutar stranke

<i>Finska</i>		Unutarstranačko odlučivanje je previše s vrha prema dolje	Zastupnicima bi trebalo omogućiti da glasuju u parlamentu nezavisno od svojih stranačkih pozicija	Vođa stranke je previše moćan	Istraživači javnog mnijenja i politički stratezi imaju previše utjecaja
		Mean	Mean	Mean	Mean
<i>Stranka</i>	KOK	3.02	3.40	2.65	2.94
	SDP	2.92	3.40	2.52	2.93
	KESK	3.46	3.54	2.93	3.08
	VAS	2.58	3.73	2.56	2.48
	Prosjeck	2.99	3.52	2.67	2.86

*Vrijednosti označavaju prosječan stupanj slaganja s tvrdnjom, gdje je 1 najmanje, a 5 najveće slaganje
Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. - 2005. - 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

2.3.4.3.1 Personalizacija predizborne kampanje

Finski izborni sustav sadrži dosta poticaja za izgradnju snažnog osobnog ugleda kandidata, a i samih zastupnika. Iako su stranke centralizirane u procesu donošenja odluka, što potvrđuju i nalazi u tablici 61, krajnje decentralizirani proces selekcije kandidata slabi stranački stisak (Raunio, 2008:484). CCS-ovi nalazi predstavljeni u tablici 62. pokazuju da kandidati u predizbornoj kampanji daju veći značaj svojoj osobnoj nego stranačkoj kampanji, što u potpunosti odgovara karakteristikama finskog izbornog sustava. Preferencijsko glasovanje je obvezno, a tko će biti izabran od kandidata unutar liste koja je dobila mandate zavisi isključivo od broja osvojenih glasova. Tome ide u prilog činjenica da redoslijed na listi ne određuje stranka već je abecednog karaktera.

Tablica 62. Svrha aktivnosti kandidata tijekom kampanje - kandidat vs. stranka - po stavkama (parlamentarni izbori 2007.)

<i>Stranka</i>	<i>Svrha aktivnosti kampanje [0-1 skala]</i>
	<i>PROSJEK</i>
KOK	0.45
SDP	0.44
KESK	0.50
VAS	0.56
Prosjeck	0.49

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. - 2005. - 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

Stoga ne čudi što kandidati angažiraju veće timove koji im pomažu u kampanji. Tablica 63. pokazuje po strankama koliko prosječno kandidati angažiraju osobe u kampanji. Kandidati četiri ključne stranke zajedno, u prosjeku, angažiraju 22 osobe u svojim timovima kampanje. Pojedinačno prednjače socijaldemokrati s gotovo 30 ljudi u timu.

Tablica 63. Prosječan broj angažiranih osoba u osobnoj kampanji zastupničkih kandidata u Finskoj po strankama

<i>Stranka</i>	<i>Broj angažiranih osoba u osobnoj kampanji</i>
	<i>PROSJEK</i>
KOK	15
SDP	29
KESK	26
VAS	18
Prosjeck	22

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. - 2005. - 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

2.3.4.3.2 *Financiranje predizborne kampanje*

Zastupnički kandidati ulažu značajna sredstva u svoje osobne kampanje. Kandidati četiri ključne političke stranke ulažu u prosjeku preko 15. 000 €, a kandidati nekih od njih i preko 22 000 € (KOK-a i SDP-a). Očigledno je da se velika pažnja posvećuje osobnim kampanjama. Kada je riječ o izvorima, vidljivo je marginalno sudjelovanje političke stranke u pokrivanju troškova osobnih kampanja. Prosječno, ove četiri stranke pokrivaju 15 % troškova osobnih kampanja. Naznačajniji izvor sredstava za osobne kampanje predstavlja doprinos samih kandidata koji u prosjeku pokrivaju polovinu troškova, a nakon njih privatnih donatora koji pokrivaju trećinu. Ako iz grupe od četiri stranke isključimo ljevičare, onda se udio privatnih donatora penje na 42 %.

Tablica 64. Prosječan iznos utrošen u osobnu izbornu kampanju kandidata za zastupnika na parlamentarnim izborima 2011.

<i>Stranka</i>	<i>Prosjeck (€)</i>	<i>Doprinos stranke (%)</i>	<i>Doprinos donatora (%)</i>	<i>Doprinos iz vlastitog privatnog fonda (%)</i>
KOK	23509	15,62	34,03	49,43
SDP	22619	8,08	39,98	49,71
KESK	8546	25,49	45,07	28,97
VAS	6560	9,87	15,21	74,92
Prosjeck	15309	14,76	33,57	50,76

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. - 2005. - 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

Političke stranke u Finskoj djeluju kao pozadinska podrška svojim kandidatima. Stranačko rukovodstvo ima praksu obilaska izbornih jedinica tijekom kampanje. Same izborne jedinice su višemandatne, pa su posjeti u funkciji podrške cijeloj stranačkoj listi.

Tablica 65. Posjeti centralnog stranačkog rukovodstva izbornim jedinicama

<i>Finska (2011.)</i>		<i>Članovi centralnog stranačkog rukovodstva posjetili su vašu izbornu jedinicu</i>			
		Da, jednom	Da, više od jednog puta	Ne	Total
		Row N %	Row N %	Row N %	Count
<i>Stranka</i>	KOK	29,5 %	70,5 %	0,0%	61
	SDP	39,3 %	59,5 %	1,2%	84
	KESK	31,3 %	67,5 %	1,3%	80
	VAS	45,1 %	52,0 %	2,9%	102

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. - 2005. - 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

Sama činjenica da birači moraju zapamtiti osobni broj kandidata, znači da kandidati moraju privući njihovu pažnju. Stoga ne čudi postojanje snažnih osobnih kampanja. Same stranke svojom medijskom kampanjom promoviraju sve kandidate iz izbornih jedinica, dok neki kandidati ulažu velike iznose novca kako bi dobili svoje vlastite reklame u tiskanim i elektronskim medijima (Raunio, 2008:484). Oglasi su prilično jednostavni, s ciljem da birači zapamte njihovo ime, odnosno njihov broj.

Kada je riječ o pravnim propisima, finsko zakonodavstvo predviđa određena ograničenja. Ono dozvoljava da tvrtke financiraju kako stranke tako i kandidate, s tim da donacija jedne osobe ne može biti veća od 30. 000 eura kada je riječ o stranci, odnosno 6. 000 kada je riječ o individualnom kandidatu.¹¹⁹ Financiranje iz inozemstva je dozvoljeno i nema ograničenja kada je riječ o pravnim osobama koje predstavljaju ideološka udruženja. Obvezu podnošenja izvještaja o financiranju kampanje imaju političke stranke, kao i kandidati, ali samo oni koji su izabrani za zastupnike. Obveza objavljivanja imena donatora postoji samo ukoliko je njihova donacija iznad 1.500 eura.

2.3.4.4 Utjecaj izbornog sustava na politički sustav

Poslijeratni razdoblje u finskom parlamentarizmu predstavlja drastičan zaokret u odnosu na razdoblje nakon stjecanja neovisnosti. U prvom razdoblju dominirala je isključenost lijevih

¹¹⁹ IDEA The Political Finance Database – www.idea.int – uvid ostvaren 01.09.2017.

stranaka iz vladajućih struktura. Razvoj poslijeratnog parlamentarizma obilježila su, a i ograničila, dva ključna faktora: (1) utjecaj SSSR-a na unutrašnju političku scenu i (2) velike ovlasti predsjednika države. Kombinacija ova dva elementa utjecala je na to da su nametnuta vanjska politika neutralnosti, specijalne veze sa SSSR-om, kao i izuzetno snažne veze Kekkonena sa službenom Moskvom, nekad dramatično opredjeljivali čak i dinamiku i karakter međustranačkih odnosa. Odnosno, sam Kekkonen je uspijevaao utjecati na to koje stranke mogu praviti međusobne koalicije.

Tablica 66. Ključni strukturni elementi vlada u Finskoj nakon Drugog svjetskog rata

<i>Izborna godina</i>	<i>Razdoblje</i>	<i>Trajanje vlade (broj mjeseci)</i>	<i>Premijer</i>	<i>Stranke koje su formirale vladu</i>
1945.	travanj 1945. – ožujak 1946.	11	Paasikivi	LKP, RKP, ML, SDP, SKDL,
	ožujak 1946. – srpanj 1948.	28	Pekkala	SKDL, RKP, ML, SDP
1948.	srpanj 1948. – ožujak 1950.	19	Fagerholm	SDP
	ožujak 1950. – siječanj 1951.	10	Kekkonen	ML, LKP, RKP
	siječanj 1951. – rujanj 1951.	8		ML, sLKP, RKP, SDP
rujan 1951. – srpanj 1953.	22	ML, RKP, SDP		
1951.	srpanj 1953. – studeni 1953.	4		ML, RKP
	studen 1953. – svibanj 1954.	5	Tuomioja	Nestranačka
1954.	svibanj 1954. – listopad 1954.	5	Torngren	RKP, ML, SDP
	listopad 1954. – ožujak 1956.	16	Kekkonen	ML, SDP
	ožujak 1956.	15	Fagerholm I	SDP, LKP, RKP, ML
	svibanj 1957. – studeni 1957.	6	Sukselainen I	ML, LKP, RKP
	od srpnja 1957.			ML, LKP
	od rujna 1957.			ML, LKP, SDP frakcija
	studen 1957. – travanj 1958.	5	von Fieandt	Nestranačka
travanj 1958. – kolovoz 1958.	4	Kuuskoski	Nestranačka	
1958.	kolovoz 1958. – siječanj 1959.	4	Fagerholm	SDP, KOK LKP, RKP, ML
	siječanj 1959. – srpanj 1961.	30	Sukselainen	ML
	srpanj 1961. – travanj 1962.	9	Miettunen	ML
1962.	travanj 1962. – prosinac 1963.	20	Karjalainen	ML, KOK, LKP, RKP
	prosina 1963. – rujanj 1964.	9	Lehto	Nestranačka
	rujan 1964. – svibanj 1966.	20	Violainen	ML, KOK LKP, RKP
1966.	svibanj 1966. – ožujak 1968.	22	Paasio I	SDP, KESK, SDP frakcija, SKDL
	ožujak 1968. – svibanj 1970.	26	Koivisto I	SDP, RKP, KESK, SDP frakcija, SKDL
1970.	svibanj 1970. - srpanj 1970.	2	Aura I	-
	srpanj 1970. - listopad 1971. od ožujka 1971.	15	Karjalainen II	KESK, LKP, RKP, SKDL KESK, LKP, RKP, SDP
	listopad 1971. - veljača 1972.	4	Aura II	-
1972.	veljača 1972. - rujanj 1972.	6	Paasio II	SDP
	rujan 1972. - lipanj 1975.	33	Sorsa I	SDP, LKP, RKP, CENT
	lipanj 1975. - studeni 1975.	6	Liinamaa	-

<i>Izborna godina</i>	<i>Razdoblje</i>	<i>Trajanje vlade (broj mjeseci)</i>	<i>Premijer</i>	<i>Stranke koje su formirale vladu</i>
1975.	studen 1975. - rujan 1976.	10	Miettunen II	KESK, LKP, RKP, SDP, SKDL
	rujan 1976. - svibanj 1977.	7	Miettunen III	KESK, LKP, RKP
	svibanj 1977. - svibanj 1979. od ožujka 1978.	24	Sorsa II	SDP, LKP, KESK RKP, SKDL SDP, LKP, KESK, SKDL
1979.	svibanj 1979. - veljača 1982.	33	Koivisto II	SDP, RKP, KESK, SKDL
	veljača 1982. - svibanj 1983. od prosinca 1982.	14	Sorsa III	SDP, RKP, KESK, SKDL SDP, LKP, RKP, CENT
1983.	svibanj 1983 - travanj 1987.	48	Sorsa IV	SDP, RKP, KESK, RURAL
1987.	travanj 1987. - travanj 1991. od kolovoza 1990.	48	Holkeri	KOK, RKP, RURAL, SDP KOK, RKP, SDP
	travanj 1991. - travanj 1995. od travnja 1994.	48	Aho	KESK, KOK ,RKP, SKL KESK, KOK, RKP
1995.	travanj 1995. - travanj 1999.	48	Lipponen I	SDP, KOK, RKP, VIHR, SKDL
1999.	travanj 1999. - travanj 2003. od svibnja 2002.	48	Lipponen II	SDP, KOK, RKP, VIHR, SKDL SDP, KOK RKP, SKDL
	travanj 2003. - lipanj 2003.	2	Jaatteenmaki	KESK, RKP, SDP
2003.	lipanj 2003. - travanj 2007.	45	Vanhanen I	KESK, RKP, SDP
	travanj 2007. - lipanj 2010.	38	Vanhanen II	KESK, KOK, RKP, VIHR
2007.	lipanj 2010. - lipanj 2011.	11	Kiviniemi	KESK, KOK, RKP, VIHR
	lipanj 2011. – svibanj 2015. od travnja 2014.	48	Katainen	KOK, SDP, SKDL, VIHR, RKP, SKL KOK, SDP, VIHR, RKP, SKL

Izvor: Adaptirano prema: Karvonen, 2014: 74-76.

Upravo to su bili neki od faktora da se u Finskoj uvede praksa širokih vladajućih koalicija. Prema Karvonenu (2014: 78), 82 % vlade su konstituirane kao koalicije velikog obujma. Posebno je ova praksa istaknuta u razdoblju 1983. – 2007., da bi se nastavila i nakon toga razdoblja. Prosječno trajanje finske vlade je svega 19 mjeseci, ako se gleda na razdoblje 1945. – 2011., da bi u razdoblju 1991. – 2011. prosječno trajanje vlada bilo povećano na 36 mjeseci (tablica 66). Vidljivo je da je u razdoblju nakon raspada SSSR-a značajno produženo trajanje kabineta, odnosno da je povećana politička stabilnost.

Izborni sustav u Finskoj snažno potiče osobne kampanje. Zakonski nametnuta obveza strankama da njihovi članovi na primarnim izborima izravno odabiru zastupničke kandidate, i pored postojanja ograničene korekcije ishoda primarnih izbora, ograničila je utjecaj centralnog stranačkog rukovodstva. Članovi stranaka su postali ključni akteri u određivanju kandidata s kojima stranka ide na izbore. S druge strane, obvezno preferencijsko glasovanje, odnosno

mogućnost da se glas može dati isključivo kandidatu, a nikako stranci, uz postojanje abecedne kandidacijske liste, isključilo je mogućnost bilo kakvog utjecaja centralnog stranačkog rukovodstva. Čak ni kada je riječ o povezanim kandidacijskim listama, rezultat pojedinačne stranačke liste nema utjecaj na to koliko će mandata dobiti ta stranka, već to zavisi od toga koliko će njezini kandidati pojedinačno dobiti preferencijskih glasova. Tko će od kandidata s kandidacijske liste postati zastupnik u okviru broja mandata koji je osvojila lista, zavisi isključivo od rezultata preferencijskog glasovanja.

Izborni sustav strankama daje značajnu ulogu, jer zbroj individualnih preferencijskih glasova stranačkih kandidata određuje ukupan rezultat stranke, a rezultat stranke određuje koliko mandata će se na temelju preferencijskih glasova rasporediti kandidatima. Stranačka uloga jest minimalizirana u odnosu na neke druge listovne proporcionalne izborne sustave, ali je i dalje prisutna. Stranke pružaju resurse svojim kandidatima, ali kandidati vode dominantno osobne kampanje. Postavke koje nameće izborni sustav utječu na izuzetno visok stupanj kompetitivnosti unutar samih stranaka, ne samo tijekom parlamentarnih već i primarnih unutarstranačkih izbora.

I pored visokog stupnja personaliziranosti finskog izbornog sustava, on ne uzrokuje političku nestabilnost. Visoka fragmentacija parlamenta praćena je širokim koalicijama, te širokim nacionalnim konsenzusom oko ključnih pitanja nacionalne politike. Upravo to može i biti razlog za nešto nižu izlaznost, kao i za snažan trend rasta podrške populističkim strankama.

III. Personalizacija izbornog sustava u nekonsolidiranim demokracijama

Merkel (2011:419) u svojoj knjizi *Transformacija političkih sustava* ističe da su “demokratizacija i promjena režima ponajprije unutarnji procesi. Društva i političke režime ponajprije transformiraju ‘unutarnji akteri’. Država i društvo ne mogu se održivo demokratizirati bez njih ili čak protiv njih”. No, isti autor ističe da se transformacija političkih sustava može “inspirirati, inicirati, poduprijeti, promicati, a ponekad i kratkoročno iznuditi i izvana” (419). Kosovo predstavlja jedan od novijih primjera ovog pristupa. Sam koncept je prilično nov i nastao je nakon što je započeo treći val demokratizacije. Prve institucije koje su se sustavno bavile ovim jesu one nastale u vrijeme administracije predsjednika Ronalda Regana.¹²⁰ Izdvajanja za podršku demokratizaciji su se značajno i rapidno povećavala.¹²¹ Osim pojedinačnih zemalja organizacije pod okriljem UN-a su se također uključivale u proces jačanja i širenja demokracije. Jedna od oblasti intervencije bio je izborni proces.

Dio ovog poglavlja doktorske disertacije već je objavljen kao dio poglavlja u knjizi “State-building in post-independence Kosovo: Policy Challenges and Societal Considerations” koja se bavi pitanjem nastajanja kosovske države s različitih aspekata.¹²²

¹²⁰ “Godine 1983. u SAD-u je osnovan National Endowment for Democracy (NED). On je djelovao kao prva američka nevladina organizacija za potporu demokratizacije, među ostalim i kao koordinacijsko mjesto za nevladine organizacije koje se bave promicanjem demokracije, poput dviju stranačkih zaklada NDI (National Democratic Institute for International Affairs) i IRI (International Republican Institute). Krajem osamdesetih godina promicanje demokracije uključeno je u katalog ciljeva programa UN-a za razvoj (UNDP). Sredinom devedesetih godina prošlog stoljeća *good governance* - dakle, prije svega pravna država, suzbijanje korupcije, transparentnost i participacija – razvio se u sigurnost i suradnju (OSCE). Također su nakon završetka sukoba između Istoka i Zapada tražili nova polja svog djelovanja te ih je, između ostaloga, našao u pripremi i promatranju izbora odnosno u potpori njihovoj provedbi u mladim demokracijama” (Merkel, 2011:419).

¹²¹ Izdaci SAD-a za *democracy assistance* povećali su se od oko 100 milijuna dolara kasnih osamdesetih godina na više od 700 milijuna dolara 2000. godine. U drugome mandatu Georgea W. Busha (2004. – 2008.) izdaci su narasli na više od 1,5 milijardi dolara godišnje” (Merkel, 2011:419).

¹²² Vujović, Zlatko (2017). *The Impact of Personalization of Electoral System on Intra-Party Democracy: The Evidence from Kosovo*. U: Armakolas, Ioannis i ostali (ur.). *State-building in post-independence Kosovo: Policy Challenges and Societal Considerations*. Pristine: Kosovo Foundation for Open Society.

U poglavlju ove knjige objavljena su djelomično ili potpuno sljedeći dijelovi ove disertacije: 3.2 Kosovo – Poligon za ustavni i izborni inženjering, 3.2.2.2 Dometi intervencije međunarodnih aktera, 3.3.3.1.2 Stranački sustav od višestranačkog sustava s dominantnom strankom do polariziranog pluralizma, 3.3.3.2.1 Personalizacija izborne kampanje, 3.3.3.2.2 Financiranje predizborne kampanje.

3.1. Izborni inženjering u postkonfliktnim društvima

Pippa Norris u svojoj studiji *Electoral Engineering – Voting Rules and Political Behaviour* ističe da je međunarodna pomoć u izbornom procesu bila do 1980-ih prošlog stoljeća izuzetak, uglavnom kada je bila riječ o slučajevima dekolonizacije ili na kraju građanskog rata (2004:4). Početak 1990-ih je otvorio prostor za veći obujam intervencija. Ista autorica ističe da su intervencije u osnovni izborni dizajn, te reforma izborne administracije, obrazovanje glasača, promatranje izbora i izgradnja kapaciteta stranaka imali izuzetno važnu ulogu u procesu jačanja vladavine prava i dobre uprave. “Izbori su odigrali osobitu ulogu u pokušajima upravljanja etničkim napetostima u pluralnim društvima poput Bosne i Hercegovine” (4). Iako prvo poglavlje svoje knjige počinje spominjanjem Kosova, Norris se ne bavi Kosovom. Stoga sam dužan konstataciju o značaju izbora za konsolidaciju odnosa u BiH dopuniti i iskustvom Kosova. Iako se Kosovo suočava s brojnim problemima, kasni u procesu demokratizacije, izborni proces je odigrao ključnu ulogu u uspostavi demokracije.

3.2. Kosovo – poligon za ustavni i izborni inženjering

Kosovo se, kao najmlađa država na Balkanu, suočava s brojnim i snažnim izazovima da bi iz statusa protektorata međunarodne zajednice postalo, u punom kapacitetu, nezavisna država. I pored činjenice da je proglasilo neovisnost i da ga je priznalo do 2018. godine 111 od 193 članice Ujedinjenih naroda, Kosovo nije država članica UN-a, već je formalno i dalje njezin protektorat. U državi postoje dva paralelna politička sustava. Jedan koji su formirale kosovske institucije, i drugi koji funkcionira pod pokroviteljstvom UN-a, odnosno pod upravom Privremene administrativne misije Ujedinjenih naroda na Kosovu (UNMIK). Međunarodna vojna intervencija, predvođena NATO-ovim snagama, imala je kao posljedicu stvaranje slučaja u kojemu je UN preuzeo sve funkcije države, a onda ih postupno prenosio na nove kosovske lokalne vlasti. Brojne međunarodne organizacije su i dalje prisutne na Kosovu. Dio njih još uvijek raspolaže vrlo širokim i snažnim ovlastima. Specijalni predstavnik generalnog tajnika UN-a, koji predvodi UNMIK, raspolaže pravom veta na sve odluke kosovskih vlasti. No, i pored ogromnih ovlasti i ekstremno velikih sredstava uloženi u izgradnju institucija na Kosovu, međunarodna zajednica suočava se s rizikom neuspjeha. Kosovo se i dalje nalazi na začelju Balkana. Oporavak je spor i neizvjestan. Neki autori smatraju da je Kosovo blizu ocjeni da

je propala država. Značajan je napor međunarodna zajednica napravila na planu ustavnog i izbornog inženjeringa, što je omogućilo da Kosovo dobije izborni sustav u koji su integrirani mehanizmi za jačanje procesa demokratizacije, odnosno jačanje uloge građana u izboru svojih zastupnika. Iako, po drugim kriterijima, Kosovo zaostaje u procesu demokratizacije, dizajn izbornog sustava je značajno napredniji od drugih zemalja Zapadnog Balkana. Postavlja se pitanje je li on pozitivno utjecao na političke procese. Ako se ne može biti zadovoljan brzinom demokratizacije Kosova, onda se može postaviti pitanje koliki je utjecaj samog izbornog sustava na proces demokratizacije i posebno na demokratizaciju političkih stranka.

3.2.1. Ustavno-pravni okvir i politički kontekst

3.2.1.1. Kosovo u SFRJ-u

Kraljevina Jugoslavija (1918. – 1941.) bila je apsolutna monarhija, snažno centralizirana. Njezina unutrašnja administrativna podjela predviđala je postojanje banovina, a prije toga oblasti. Prilikom formiranja oblasti 1922. odnosno banovina 1929., centralna je vlada vodila računa da one što manje odgovaraju “povijesnim granicama”. Izuzetak je predstavljala Bosna i Hercegovina u razdoblju od 1922. do 1929. godine kada je njezino područje samo podijeljeno na više oblasti. Ipak, podjela na banovine 1929. godine poništila je takvo stanje i u BiH. U Kraljevini SHS/Jugoslaviji Kosovo nije bilo administrativno prepoznatljivo. Istina, postojala je Kosovska oblast od 1922. do 1929., ali je njezino područje prilično odstupalo od sadašnjih granica Kosova. Nakon 1929. godine teritorij sadašnjeg Kosova se nalazio unutar nekoliko banovina, od toga najveći dio unutar Zetske banovine čije je sjedište bilo na Cetinju. Dolazak na vlast komunista nakon II. svjetskog rata predstavljao je uspostavljanje Jugoslavije na potpuno novim temeljima. Umjesto unitarne monarhije, Jugoslavija je postala federacija sastavljena od 6 republika (federalnih jedinica), ali i dvije autonomne oblasti unutar Srbije – Kosova i Vojvodine. Po prvi put, unutar Jugoslavije, iscrtane su granice Kosova. Ustav SFRJ-a iz 1974. značajno je proširio prava AP-a Kosovo, ojačao institucije, a posebno identitet. Pokrajine su služile kao protuteža težnjama komunističke Srbije, koja je predstavljala najveću i najbrojniju republiku, odnosno njezinoj dominaciji unutar SFRJ-a. U takvom Titovu balansiranju moći (Ustav iz 1974.), Kosovo je dobilo svoju priliku za nešto što će kasnije prerasti u nezavisnu državu, i to baš u granicama AP-a Kosovo. Upravo te granice će se pokazati nepovredivima, unatoč sukobu koji će uslijediti.

I pored toga što je Kosovo dobilo u jugoslovenskoj komunističkoj federaciji značajno bolji status u odnosu na prethodno razdoblje, to nije ono što je zadovoljilo sve brojniju albansku zajednicu. Savezna i srpska UDBA provodile su brojne akcije protiv zagovornika izdvajanja Kosova iz Srbije. Nekadašnji zahtjevi da Kosovo postane republika, nakon dolaska na vlast S. Miloševića i pojačavanja represije pretvorili su se u zahtjev za nezavisnošću. U nekoliko navrata sukobi na Kosovu su eskalirali. Najveći protesti su uslijedili nakon Titove smrti, tako da je predsjedništvo SFRJ-a proglasilo izvanredno stanje (1981.), te poslalo specijalne policijske jedinice i JNA da interveniraju. Razdoblje nakon vojne intervencije je bilo ispunjeno snažnom represijom i ograničavanjem političkih sloboda. Takvo stanje je pogodovalo dolasku Slobodana Miloševića, prvo na čelo SKS-a (1986.), a zatim i na čelo Srbije (1988.). Stanje na Kosovu je za Miloševića bila prilika da ojača svoju poziciju, a proslava 600 godina kosovske bitke (1989.) na Kosovu Polju, nadomak Prištine, bila je najava ratnih događanja ne samo na Kosovu, već i u drugim djelovima Jugoslavije.

3.2.1.2. Ukidanje autonomije i ratni sukobi

Dolazak Miloševića predstavljao je veliku nadu srpskim nacionalistima da će srpske vlasti zaoštriti odnos prema Kosovu. Potvrda je brzo uslijedila. Kosovska skupština je bila primorana promijeniti Ustav. Promjena Ustava AP-a Kosovo dogodila se 1. ožujka 1989. i bila je praćena nasilnim prosvjedima (Agani, 2015:17). Kosovski autori ovaj Ustav zovu “Tenkovski ustav”, zbog činjenice da je Skupština AP-a Kosovo i Metohija bila okružena tenkovima tijekom njegova usvajanja. Ustavnim promjenama Kosovo je izgubilo brojne nadležnosti, a Milošević dobio glas više u saveznom Predsjedništvu koje je brojalo 8 članova (predstavnicima 6 republika i dvije autonomne pokrajine). Očigledno je da je Milošević pokušavao, a na kraju i uspio, istina uz veliku cijenu, ono što je trebalo biti “obuzdavajući” mehanizam protiv dominacije Srbije u SFRJ-u pretvoriti u instrument za njezino ostvarenje. Ukidanje pokrajinske autonomije, ali anuliranje autonomije Saveza komunista, usmjerilo je politička događanja izvan stranačkog okvira prema drugim sferama. Dvije ključne promjene bile su osnivanje prve političke stranke Albanaca, izvan SK Kosova, Demokratskog saveza Kosova (LDK), predvođenog Ibrahimom Rugovom, i formiranje Oslobodilačke vojske Kosova (OVK/UČK). Ustavne promjene iz ožujka 1989. godine otvorile su ustavno-političku krizu praćenu nasiljem, koja je dodatno eskalirala nakon naknadnih poteza zastupnika i dalje aktivne Skupštine AP-a Kosovo. Naime, zastupnici

su 2. srpnja 1990. godine, okupljeni ispred zgrade Skupštine AP-a Kosovo, nakon utvrđivanja kvoruma proglasili Kosovo republikom, tražeći ravnopravnost unutar Jugoslavije (Malcom, 2002:334-357 ; Agani, 2015:18). Dva mjeseca nakon usvajanja deklaracije o proglašenju Republike Kosovo, zastupnici skupštine Kosovo su u Kačaniku, u tajnosti od srpskih vlasti, 7. rujna 1990. usvojili Ustav Republike Kosovo. “Srpske vlasti su reagirale aktivnostima na kažnjavanju zastupnika, koji su u međuvremenu emigrirali iz Kosova” (Agani, 2015:18). Podržavatelji neovisnosti Kosova odgovorili su nizom akcija koje su dominantno provođene u ilegali ili u emigraciji: (1) referendumom o neovisnosti (1991.), (2) formiranjem Vlade Kosova u egzilu (1991.), (3) kosovskim parlamentarnim izborima u ilegali (1992., 1998.).

S obzirom na to da LDK predvođen Rugovom nije uspijevaao sa svojim gandističkim pristupom dovesti do promjene situacije, opozicijske strukture su formirale Oslobodilačku vojsku Kosova (OVK/UČK) koja je ubrzo započela s oružanim akcijama. Oružani sukobi su doveli do internacionalizacije krize i pregovora u Rambouilletu u ožujku i travnju 1999. Srpska strana nije mogla prihvatiti ključni element sporazuma da će se o državnopravnom statusu Kosova odlučivati tri godine kasnije na referendumu. Brojčana prednost pripadnika albanske nacionalnosti činila je ishod mogućeg referenduma izvjesnim. Stoga i ne čudi odluka predsjednika Srbije Milutinovića da odbije potpisivanje sporazuma. Iako je bilo puno sporenja unutar albanske delegacije, ona je ipak prihvatila potpisivanje sporazuma. Posljedice neuspjeha pregovora bile su razorne za Srbiju. Srbija je bila izložena 78-dnevnom bombardiranju od strane NATO-a. Nakon bombardiranja Srbija je potpisala Kumanovski sporazum, odnosno Vojno-tehnički sporazum između Međunarodnih snaga sigurnosti (International Security Force) i vlada SRJ-a i Srbije. Ovim sporazumom regulirano je povlačenje jugoslovensko/srpskih vojno-policijskih jedinica. Savjet sigurnosti UN-a usvojio je rezoluciju 1244 (10. lipnja 1999.) kojom je određen mandat međunarodnih snaga, odnosno uspostavljen UNMIK. Misija Ujedinjenih naroda na Kosovu (UNMIK) preuzela je upravljanje Kosovom nakon povlačenja srpskih vlasti.

3.2.1.3. Privremena uprava Ujedinjenih naroda

Uspostavljanjem UNMIK-a započelo je upravljanje Kosovom od strane međunarodne UN-ove administracije. Kosovo je postalo međunarodni protektorat. Pod patronatom UNMIK-a formirane su prijelazne institucije samouprave kojima su upravljali Kosovari. Naime, 2001. godine specijalni predstavnik Generalnog tajnika Hans Haekkerup donio je, na temelju ovlasti koja su mu bila na raspolaganju, Ustavni okvir za privremenu samoupravu na Kosovu. Ovo je bila zamjena za državni Ustav, s obzirom na to da ga nije bilo moguće usvojiti.

Pod patronatom Misije Ujedinjenih naroda organizirani su svi izborni ciklusi do proglašenja neovisnosti. Ove izborne procese organizirao je OSCE, Organizacija za europsku sigurnost i suradnju, čiji se jedan dio, ODIHR, redovno bavi nadgledanjem izbornog procesa.

UNMIK je mandatom Savjeta sigurnosti bio nositelj zakonodavne i izvršne vlasti, a njegov mandat bio je podržan s 50 000 pripadnika multinacionalnih snaga. Karakter aranžmana ove institucije razlikuje se u odnosu na proglašenje neovisnosti, tako da ga dijelimo na razdoblje 1999. – 2008. i na razdoblje nakon 2008. godine. UNMIK je do 2008. godine svoje aktivnosti organizirao kroz četiri sektora za koji je svaka institucija bila odgovorna: (1) Humanitarna pomoć (UNHCR), (2) Civilna administracija (UN), (3) Demokratizacija i izgradnja institucija (OSCE), (4) Obnova i ekonomski razvoj (EU).

Nakon proglašenja neovisnosti mandat UNMIK-a značajno je sužen. Naime, započeo je proces nadzirane neovisnosti koji je dogovoren između kosovskih vlasti, SAD-a i ključnih europskih zemalja. UNMIK i dalje djeluje na Kosovu, iako je ono proglasilo neovisnost, te je nadzirana neovisnost okončana.

3.2.1.4. Nadzirana neovisnost

Sredinom 2005. godine generalni tajnik UN-a imenovao je Kaia Aidea, norveškog ambasadora, za specijalnog izaslanika koji je trebao pripremiti izvještaj o stanju na Kosovu. Njegov je izvještaj ubrzao proces koji je doveo na kraju do proglašenja kosovske neovisnosti. Naime, Aide je u svom izvještaju istaknuo za Kosovo “da je vrijeme da krene prema sljedećoj fazi političkog procesa” (Agani, 2015:20). Nakon toga je generalni tajnik UN-a imenovao za novog specijalnog izaslanika za budućnost Kosova bivšeg finskog predsjednika Maartija Ahtisaarija. Pregovori sa srpskim, odnosno kosovskim vlastima trajali su nešto više od godinu dana. Završni pregovori

održani su u Beču u ožujku 2007. godine. Ahtisaarijev prijedlog se svodio na kontroliranu neovisnost koja bi uključivala široka prava za srpsku i ostale manjinske zajednice na Kosovu, ali je odbačen od službene strane Srbije. Kada ni u kolovožu 2007. trojka, sastavljena od EU-a, Ruske Federacije i SAD-a, nije uspjela dovesti do uspjeha pregovora, kosovska skupština proglasila je neovisnost 17. veljače 2008. godine prihvaćajući Ahtisaarijev prijedlog, te pokrenuvši niz koraka u cilju poštovanja Ahtisaarijeva zahtjeva. Proglašenju neovisnosti prethodilo je ispunjavanje preduvjeta za stjecanje neovisnosti definiranih Ahtisaarijevim planom. Naime, Ahtisaari je postavio uvjete za neovisnost, tako da je u vrlo kratkom roku (120 dana) usvojen 41 zakonski tekst. Zemlje koje su bile podržavatelji neovisnosti nastavile su primjenjivati Ahtisaarijev plan, te sukladno s njim podržavati formiranje kosovskih institucija. S tim ciljem formirana je Međunarodna grupa za nadzor za Kosovo (International Steering Group for Kosovo, ISG). Iako je bilo više zemalja koje su činile ovu grupu (na kraju ukupno 25), njih pet (SAD, Ujedinjeno Kraljevstvo, Njemačka, Francuska i Italija) činile su tzv. "Zemlje kvinte", grupu zemalja koje su preuzimale na sebe veći dio obveza, odgovornosti, ali i kontrole nad političkim procesom na Kosovu. ISG je imao nadležnost nominirati Međunarodnoga civilnog zastupnika za Kosovo (*International Civilian Representative for Kosovo, ICR*), koji je predstavljao ključnu instituciju za tumačenje implementacije sporazuma. ICR je bio u praksi specijalni predstavnik EU-a za Kosovo (*The EU Special Representative EUSR for Kosovo*). Nakon što su ispunjeni zahtjevi za provođenje Ahtisaarijeva plana, 31. kolovoza 2012. godine Skupština Kosova je zatražila prestanak međunarodno nadzirane neovisnosti (Gunal, 167). Nadzirano razdoblje je službeno okončano 10. rujna 2012. godine. Kosovska skupština je izmijenila Ustav, ali i produžila mandat EULEX-u (više u dijelu 3.2.3).

3.2.2. Međunarodna zajednica u procesu stvaranja institucija države

Proces izgradnje institucija na Kosovu bio je vrlo intenzivan i kontinuiran, te nije okočan proglašenjem neovisnosti. Međunarodni akteri imaju ključnu ulogu, kako politički tako i financijski, jer Kosovo i dalje nije sposobno graditi bez međunarodne pomoći demokratske institucije. Okončanjem razdoblja nadzirane neovisnosti nije okončan status UN-ova protektorata. SRSG i dalje ima veto na odluke kosovskih vlasti, koji ipak nije iskoristio u situaciji kada je kosovski parlament proglasio neovisnost Kosova, iako je imao pravo na to.

3.2.2.1. Uloga ključnih međunarodni aktera u procesu izgradnje institucija

3.2.2.1.1 Standardi prije statusa

U označenom razdoblju UNMIK je, kako smo već rekli, obavljao zakonodavnu i izvršnu vlast, odnosno njegov "Specijalni predstavnik Ujedinjenih naroda (SRSG) je raspolagao gotovo neograničenom zakonodavnom, izvršnom i sudskom vlašću, uključujući i pravo veta na odluke lokalno usvojenih zakona" (Narten, 8). Odnosno kako kaže Narten (2), "UNMIK je bio zamjena za državu, tako da su sve moći bile skoncentrirane u rukama šefa misije". Postupno su formirani organi samouprave kojima su upravljali Kosovari. U trenutku preuzimanja kontrole nad Kosovom UNMIK je zatekao izuzetno teško stanje, odnosno anarhične odnose prouzrokovane bolnom tranzicijom vlasti. Srpske vlasti su se potrudile ponijeti cjelokupnu arhivu, te je iz te pozicije bilo nužno početi graditi administraciju od nule. Kosovski Albanci su skoro desetljeće bojkotirali srpski obrazovni sustav, izgrađivši paralelni sustav koji nije bio pouzdan. Samim time postojao je vrlo izražen nedostatak ljudskih resursa. To je kompenzirano velikim brojem stranih državljana koji su bili angažirani u organima privremene vlasti. UNMIK je upravljao teritorijem, ali je Kosovo predstavljalo vojni protektorat NATO-a kroz KFOR. Snage KFOR-a su raspolagale s oko 40 000 pripadnika.¹²³ Osim toga, formirane su međunarodne policijske snage, UNMIK-ova civilna policija (CIVPOL), koja je postupno ojačavana od strane lokalnih policijskih snaga.

KFOR je raspolagao vrlo širokim mandatom. Bio je zadužen za sigurnost, tako da je obavljao zaštitu kako vanjskih granica Kosova, tako i policijske zadatke. Jedan od ključnih zadataka bilo je razoružavanje i demobilizacija Oslobodilačke vojske Kosova (UČK), neposredno nakon okončanja sukoba u drugoj polovini 1999.

S ciljem postupnog preuzimanja odgovornosti od strane EU-a za Kosovo, Međunarodni civilni zastupnik za Kosovo je uvijek bio netko od diplomata iz EU-a, osim početnog izuzetka kada je brazilski diplomat bio na tom mjestu svega dva mjeseca, kao i od 2011. od kada i EU ima svog Specijalnog zastupnika za Kosovo. Danas je u ulogu Specijalnog zastupnika EU-a za Kosovo uključena i uloga šefa Delegacije EU-a na Kosovu. Specijalni predstavnik Generalnog tajnika i dalje upravlja UNMIK-om na temelju iste rezolucije Savjeta sigurnosti 1244. Sukladno tome, na raspolaganju mu je, između ostalog, i mogućnost veta na odluke kosovskih vlasti. Članstvo

¹²³ "Inicijalna okupacija Kosova od strane KFOR-a provedena je 1999. s više od 40 000 pripadnika. Tijekom narednih godina ukupan kontigent je smanjen na oko 16 000-17 000 pripadnika tijekom najvećeg dijela trajanja intervencije, s privremenim povećanjem tijekom i nakon trajanja prosvjeda kao npr. u ožujku 2004. ili veljači 2008." (Narten, 30).

u UN-u bi moglo doprinijeti položaju Kosova, jer ono još uvijek ima krnji suverenitet zato što rezolucija 1244 nije stavljena izvan snage uslijed protivljenja Rusije kao stalne članice Savjeta sigurnosti.

Specijalni predstavnik Ujedinjenih naroda Michael Steiner je uveo je politiku “standardi prije statusa”, odnosno konstantno uvjetovanje kosovskim vlastima novih, boljih rezultata. Naime, UNMIK je uvjetovao napredovanje prema rješavanju pitanja statusa napretkom u demokratskim institucijama, vladavini prava, slobodi kretanja, povratku i reintegraciji, ekonomiji, imovinskim pravima, dijalogu s Beogradom i Kosovskim zaštitnim korpusom (Narten, 52).

3.2.2.1.2 Standardi i status

Politika “standardi prije statusa”, nije dala odgovarajuće rezultate i pored toga što je uloženo izuzetno puno novca, tako da je prema podacima iz 2005. godine međunarodna zajednica, prema nekim izvorima, uložila 25 puta više novca i 50 puta više angažirala trupa po glavi stanovnika u postkonfliktno Kosovo nego u postkonfliktni Afganistan.¹²⁴ Stoga su brojni međunarodni akteri tražili alternativni scenarij koji bi omogućio da se riješe povećane tenzije lokalnih Albanaca, koje su eksplodirale u ožujskim događanjima 2004. godine, prema kosovskim Srbima. Na liniji toga Međunarodna komisija za Balkan, sastavljena od strane tadašnjih diplomata i političara, lansirala je novi naziv za politiku prema Kosovu – Standardi i status.

¹²⁴ Riječ o podatku iz Izvještaja Međunarodne komisije za Balkan “The Balkans in Europe’s Future” objavljenog 2005. godine. Komisija je formirana uz potporu nekoliko međunarodnih zaklada: Robert Bosch Stiftung (Njemačka), Zaklada King Baudouin (Belgija), Njemački Marshallov fond Sjedinjenih Američkih Država i Zaklada Charles Stewart Mott (SAD). Tajništvo ove komisije obavljao je Centar za liberalne strategije. Komisija je okupila 17 međunarodno priznatih donositelja odluka iz različitih zemalja Europe i Sjedinjenih Država, dok je njenim radom predsjedavao bivši talijanski premijer Giuliano Amato (više na internetskoj stranici Centra za liberalne strategije <https://www.cls-sofia.org/en/projects/europe-and-the-world-19/balkans-19/international-commission-on-the-balkans-47.html>).

3.2.2.2. Dometi intervencije međunarodnih aktera

3.2.2.2.1 Demokratizacija i vladavina prava

Pristup standardi i status nije predstavljao diskontinuitet već nadgradnju politike uvjetovanja. Na toj liniji je bio i Ahtisaarijev prijedlog: ispunjavanje uvjeta da bi se mogla proglasiti neovisnost. Koncept uvjetovanja Kosova je preuzet kasnije od EU-a, odnosno prenio se na Akcijski plan Europskog partnerstva za Kosovo. Naime, Kosovo je tijekom 2015. potpisalo Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju s EU-om i pored toga što 5 država članica EU-a još uvijek nije priznalo njegovu neovisnost (Bugarska, Slovačka, Španjolska, Grčka, Rumunjska). Međutim, i prije ulaska u proces Postupnog pregovaranja oko članstva u EU-u, ovaj pristup je primijenjen prilikom prihvaćanja Ahtisaarijeva plana. Iako ovaj plan nije bio prihvaćen od strane Srbije i Rusije, Kosovo se jednostrano obvezalo da će ga ispuniti. U samom planu bili su zadržani uvjeti koje je trebalo ispuniti da bi se uopće pristupilo rješenju državopravnog statusa. Kada su isti uvjeti ispunjeni i priznati od Međunarodne nadzorne grupe, Kosovo je proglasilo neovisnost. Sada već možemo reći da se napredak prati od strane EU-a koja svake godine izdaje izvještaj za Kosovo u kojemu konstatira napredak u ispunjavanju obveza koje je Kosovo preuzelo prema EU-u. A napredak je vrlo spor.

Kada se pročita Izvještaj o Kosovu za 2015. bez obzira na diplomatski rječnik, shvaća se koliko je Kosovo daleko od konsolidirane demokracije, odnosno koliko se u svom razvoju oslanja na međunarodne aktere. Prilično obeshrabrujuće zvuči ocjena da je “Kosovo u ranoj fazi priprema za borbu protiv korupcije”¹²⁵ ili, još oštrija ocjena izvjestitelja Europske komisije o djelovanju EULEX-a, koji kaže da je korupcija sveprisutna.¹²⁶ Prema istraživanju Nation in Transition koje provodi Freedom House, Kosovo je ocijenjeno kao polukonsolidirani autoritarni režim i daleko je od konsolidirane demokracije s ocjenom 5,03 na skali gdje 1 predstavlja najbolji, a 7 najlošiji rezultat. Ono što brine nije samo sadašnji loš status već vrlo sporo kretanje naprijed. Naime, po ovom istraživanju, Kosovo je za deset godina napredovalo od ocjene 5,36 do 5,07, što je vrlo sporo i loše.

¹²⁵ European Commission - Kosovo* 2015 Report, str.4.

¹²⁶ Jacgué, Jean-Paul (2015). Review of the EULEX Kosovo Mission’s Implementation of the Mandate with a Particular Fokus on the Handling of the Recent Allegations, str. 16.

Tablica 67. Narodi u tranziciji, ocjene i prosječni rezultati za Kosovo

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Demokratsko upravljanje na nacionalnoj razini	5,75	5,50	5,25	5,50	5,75	5,75	5,75	5,50	5,50	5,50
Civilno društvo	4,75	4,50	4,50	4,25	4,50	5,00	5,00	5,50	5,50	4,75
Izborni proces	4,25	4,00	4,00	3,75	3,75	3,75	4,00	3,75	3,5	3,75
Neovisnost medija	5,50	5,50	5,50	5,50	5,75	5,75	5,75	5,75	5,50	5,25
Demokratsko upravljanje na lokalnoj razini	5,50	5,50	5,25	5,00	5,00	4,75	4,75	4,75	4,75	4,50
Neovisnost sudstva	5,75	5,75	5,75	5,75	5,75	5,50	5,50	5,50	5,75	5,75
Korupcija	6,00	5,75	5,75	5,75	5,75	5,75	6,00	6,00	6,00	6,00
Ocjena demokratičnosti	5,36	5,21	5,14	5,07	5,18	5,18	5,25	5,14	5,14	5,07

Izvor: Krenar, Gaši (2016): Nations in Transition 2016, Freedom House.

Jedino civilni sektor pokazuje dobar rezultat, dok ostali sektori i dalje imaju loše ocjene.

3.2.2.2 Sigurnost

Međunarodni akteri su posvećivali posebnu pažnju pitanju sigurnosti. Poseban izazov predstavljala je sigurnost građana srpske i drugih manjinskih nacionalnosti. Iako brojnost pripadnika KFOR-a impresionira, daleko od toga da su oni bili u stanju garantirati sigurnost za ugrožene zajednice, posebno kada je postojao rizik od uzvrata. Odgovornost za sigurnost, u razdoblju prije neovisnosti, ležala je na KFOR-u i CIVPOL-u, a kasnije i EULEX-u. Da bi olakšali taj proces međunarodne snage su formirale Kosovske policijske snage, Kosovski zaštitni korpus, jezgru budućih oružanih snaga Kosova. Međunarodna zajednica je uložila velike napore kako bi stvorila uvjete za sigurno kretanje i život svih građana. Međutim, iako je napravljen određeni sigurnosni napredak “masivno (obrnuto)g smjera) etničko nasilje se dogodilo u drugoj polovini 1999., a zatim ponovno tijekom ožujka 2004., rezultirajući desetinama žrtava i masovnim iseljavanjem srpske manjine u Srbiju pred očima KFOR-a i međunarodne policije. Ako se izuzme nasilje 1999. i 2004., ukupna sigurnosna situacija se može ocijeniti ‘stabilna ali pod tenzijom’ (UNSG-ov izvještaj), što je postao često korišteni iskaz kako za uopćenu zabrinutost međunarodne zajednice oko sigurnosti na Kosovu, tako i njihove bespomoćnosti u slučaju eventualne erupcije nasilja” (Narten, 13). Ovi nasilni događaji dodatno su narušili povjerenje između Albanaca i Srba. Srbi su živjeli gotovo izolirano, posebno oni na sjeveru Kosova. No, naknadni pregovori Prištine i Beograda, pod snažnim pritiskom, ali i posredovanjem EU-a, doveli su do raspuštanja paralelnih, od Beograda kontroliranih i financiranih kosovskih institucija, te prvih lokalnih izbora na teritoriju cijelog Kosova. No,

nasilje i dalje postoji kao realna opcija. AAK i LVV su organizirali tijekom dužeg razdoblja (2015./2016.) niz nasilnih aktivnosti kako bi se spriječilo stvaranje Zajednice srpskih općina, što je dio plana dogovorenog sa službenim Beogradom, uz posredovanje Bruxelessa. Beograd je ispunio najteži uvjet – ukidanje paralelnih institucija na sjevernom Kosovu i osigurao srpski udio na lokalnim izborima na cijelom teritoriju Kosova po kosovskim zakonima. Druga točka agresivnih udara AAK-a i LVV-a je sprečavanje ratifikacije sporazuma o razgraničenju s Crnom Gorom. Formiranje srpske zajednice općina i ratifikacija sporazuma o razgraničenju s Crnom Gorom su dva ključna uvjeta EU-a za liberalizaciju viznog režima. Umjesto skupštinske odluke, došlo je u svibnju 2017. do raspuštanja Skupštine Kosova te izvanrednih parlamentarnih izbora 11. lipnja iste godine.

No, iako je teško zaštititi nacionalne manjine, ipak je na Kosovu održana prva Parada ponosa (2016.), koju su predvodili bivša predsjednica Atifete Jahjaga i aktualni predsjednik Hashim Thaçi. Kada je međunarodna zajednica u pitanju, može se zaključiti da ona nije imala kapaciteta zaštititi srpsko stanovništvo i pored masivnog vojnog, policijskog prisustva međunarodnih snaga, kao ni suradnja s kosovskim policijskim i kvazivojnim snagama. Ni sadašnje kosovske snage, odnosno EULEX, nisu u stanju osigurati punu sigurnost građanima srpske nacionalnosti, kao ni njihov povratak u mjesta odakle su izbjegli.

3.2.3. *Politički sustav*

Kosovo predstavlja parlamentarnu republiku koja je proglasila svoju neovisnost u veljači 2008. godine. Unatoč proglašenju neovisnosti, ostale su na funkciji brojne međunarodne organizacije sa snažnim mandatom. UNMIK je zadržao ovlasti dobivene rezolucijom 1244, time zadržavajući supremaciju u donošenju odluka u odnosu na nacionalne kosovske vlasti. Stoga i kažemo da na Kosovu djeluju dva paralelna politička sustava, jedan nacionalni, sastavljen od kosovskih institucija, a drugi paralelan koji djeluje, iako smanjenog obujma, na temelju ovlasti rezolucije Savjeta sigurnosti 1244.

Zakonodavnu vlast vrši skupština. Skupštinu čini 120 zastupnika, od toga je 20 zastupnika izabrano kroz poseban sustav mandata za manjine. Od 20 mjesta za manjine, 10 je rezervirano za Srbe. Iako je Ahtisaarijev plan predviđao ovakvu vrstu “pozitivnog predstavništva” za samo dva izborna ciklusa, isti okvir nije mijenjan ni za izbore 2014. odnosno 2017. godine. Prava predstavnika manjina definirana su člankom 64 Ustava Kosova, koji definira pitanje strukture Skupštine Kosova. Za promjenu Ustava Kosova potrebna je dvotrećinska većina. Međutim, za određena pitanja potrebno je osigurati dvostruku dvotrećinsku većinu: dvotrećinsku većinu ukupnog broja zastupnika, kao i dvotrećinsku većinu manjinskih zastupnika (rezervirani mandati).

Izvršnu vlast dijele predsjednik i vlada Kosova. Predsjednika države bira skupština dvotrećinskom većinom. Ukoliko se ne izabere u tri kruga, skupštini prestaje mandat. Izbor predsjednika je predmet složenih političkih pregovora, a nekad je i pod snažnim utjecajem stranih aktera. Dva predsjednika su ostala bez mandata uslijed odluka Ustavnog suda Kosova. Predsjednik Kosova Fatmir Sejdiu morao je 2010. godine podnijeti ostavku jer je Ustavni sud Kosova izglasao da je njegovo daljnje obavljanje funkcije predsjednika Kosova, paralelno s obavljanjem funkcije predsjednika Demokratskog saveza Kosova, neustavno. Sejdiu je izabrao biti predsjednik stranke, ali je na stranačkim predsjedničkim izborima iste godine izgubio od Ise Mustafe. Skupština Kosova je Behgjeta Pacollija izabrala u veljači 2011. godine za predsjednika Kosova u trećem krugu glasovanja. Međutim, ta odluka je osporena pred Ustavnim sudom. Ustavni sud je prihvatio dio argumenata inicijatora procesa tako da je ocijenio da je izbor proveden protivno Ustavu Kosova jer: (1) nisu u izbornom procesu sudjelovala najmanje dva kandidata,¹²⁷ (2) jer je predsjednik izabran od strane Skupštine koja nije imala kvalificirani

¹²⁷ “Sud je mišljenja da se tekst članka 86. [Izbor predsjednika] Ustava treba sagledati u cjelini. Tumačenje ovog članka može biti samo to da mora biti više od jednog kandidata za izbor predsjednika Republike Kosovo da bi se pokrenuo izborni postupak.” Presuda Ustavnog suda Kosova o slučaju br. KO 29/11 str. 8 točka 68.

kvorum od dvije trećine prisutnih zastupnika.

Sudska vlast. Osim uobičajenih institucija, politički sustav poznaje i određene specifične modele. Ako zanemarimo činjenicu da je 9 godina UNMIK vršio izvršnu, zakonodavnu vlast, neki oblici “krnje” suverenosti postoje i dalje. Naime, trojica sudaca Ustavnog suda su stranci. Ustavni sud je u nekoliko navrata, kao što smo istaknuli, donio presude koje su uzdrmale politički život, kao što je odluka o nespojivosti funkcije predsjednika države i stranke (Fatmir Sejdiu), odnosno da je izbor tadašnjeg predsjednika Kosova neustavan, uslijed čega se morao povući tek izabrani predsjednik Behgjet Pacolli.

Međunarodne organizacije. Misija vladavine prava Europske unije na Kosovu - EULEX ima određene izvršne nadležnosti kada je riječ o policijsko-tužilačkim pitanjima. Jedan dio misije se bavi tužilačkim istragama, kaznenim progonom i donošenjem presuda u osjetljivim predmetima. Pored toga EULEX radi na jačanju kapaciteta kosovske policije, pravosuđa i carine. Iako je razdoblje nadzirane neovisnosti okončano jasno je iskazana namjera zainteresirane međunarodne zajednice da se Kosovo ne može samo uhvatiti u koštac s organiziranim kriminalom i korupcijom, stoga su u nekim elementima sudske i izvršne vlasti (policija, tužilaštvo) prisutni međunarodni predstavnici kao garancija poštovanja, makar djelomične, vladavine prava.

3.3. Izborni sustav

3.3.1. Razvoj izbornog prava

Izborni sustav na Kosovu je kreiran od strane OSCE-a koji je bio zadužen za izgradnju institucija, između ostalih i onih koje se odnose na provođenje izbora. Primjetna je bila namjera zakonodavca (UNMIK) da ugradi one mehanizme koji bi garantirali pravednu raspodjelu mjesta, ali i odgovarajuću zastupljenost manjina. Također, vodilo se računa da se uvedu mehanizmi koji će pojačati ulogu birača, ali i smanjiti, koliko je to moguće, utjecaj stranačkih oligarhija na to tko će biti zastupnik. Nekada bi ti instituti dolazili u koliziju.¹²⁸ Primjera radi, rodne kvote su

¹²⁸ “Međutim, primjetna je napetost između ovih principa u provođenju aktualnog sustava glasovanja koji kombinira kvotu za manje zastupljeni spol sa sustavom otvorenih lista. Nametanje rodne kvote pruža ravnopravniju zastupljenost kosovskih građana u njihovoj Skupštini. U isto vrijeme, sustav otvorenih lista je stvoren s ciljem dobivanja rezultata koji izravno odražavaju volju birača u odnosu na kandidate. Zaobilaženje kandidata koji su osvojili više glasova s ciljem da se ispune zahtjevi o rodnoj zastupljenosti može dovesti do toga da se volja birača ne odražava izravno na rezultate. Provođenje ova dva bitna principa u sustavu glasovanja bi trebalo da se preispita i da se uzme u obzir međunarodna praksa na ovom polju” (Statement of Preliminary Findings and Conclusions ENEMO EOM Kosovo Assembly Elections 2010 (2010). Pristine – ENEMO, str 5.

imale veću snagu od izravnog mandata dobivenog na temelju broja osvojenih preferencijskih glasova, što je prilično upitna postavka. Uslijed toga bilo je moguće da muški kandidat koji bi dobio veliki broj glasova mora ustupiti mandat kandidatkinji bez preferencijskih glasova uslijed djelovanja rodne kvote.

Za izbor zastupnika skupštine Kosova koristi se razmjerni listovni sustav gdje se mandati alociraju korištenjem Saint-Lagüeove metode. Na izborima održanima 2001. i 2004. korištene su zatvorene liste, da bi 2007. bile uvedene otvorene, odnosno omogućeno je biraču da unutar iste kandidacijske/stranačke liste zaokruži do 10 kandidata. S 10 preferencijskih glasova birač je imao mogućnost utjecati na to koji će kandidati konkretno biti izabrani za zastupnike. Nakon proglašenja neovisnosti Kosovo je usvojilo svoj prvi izborni zakon. Međutim, njegova verzija usvojena 2008. godine sadržavala je mogućnost korištenja samo jednog preferencijskog glasa. Riječ je bila o značajnom odstupanju u odnosu na prethodnih 10 preferencijskih glasova nametnutih od međunarodne administracije. Tadašnje rješenje je predviđalo da je glas za stranačku listu smatran automatski glasom za prvog kandidata, odnosno smatrano je da se broj stranačkih glasova smatra automatski brojem preferencijskih glasova koje je ostvario prvi na listi, čime je institucionalno ugrađena garancija da prvi na listi postaje zastupnik ako ta lista osvoji makar jedan mandat.¹²⁹

Međutim, 2010. godine, prije održavanja parlamentarnih izbora, usvojeni su amandmani kojima je anulirano ukidanje preferencijskog glasovanja, odnosno vraćene su u upotrebu otvorene liste. Birač je dobio na raspolaganje 5 umjesto nekadašnjih 10 preferencijskih glasova. Preferencijsko glasovanje je zakonski obvezujuće, ali birač ne mora iskoristiti svih 5 preferencijskih glasova. Osim toga, ukinuta je odluka kojom se glasovanje za stranku smatralo glasovanjem za prvog kandidata na kandidacijskoj listi. Ovim je ukinuto rješenje koje je favoriziralo lidere političkih stranaka. U zakonu o lokalnim izborima zadržano je rješenje da se ne glasuje za prvog na listi, već se prvi tretira kao kandidat koji je osvojio više od ostalih, te je za njega rezerviran mandat pod uvjetom da lista osvoji najmanje jedno mjesto u lokalnom parlamentu.

¹²⁹ Mjesta dodijeljena političkom subjektu spomenutom u stavku 2 ovog članka će se podijeliti kandidatima s liste političkog subjekta kao što je i određeno stavkom 4 ovog članka, počevši od prvog kandidata na listi i nastavljajući na temelju opadajućeg niza, dok god se ne izvrši raspodjela svih mjesta tom političkom subjektu. Dodatna mjesta koja su dodijeljena političkom subjektu koji predstavlja zajednicu kosovskih Srba i ostale nevećinske zajednice kao što je i određeno stavkom 3 ovog članka će se podijeliti ostalim kandidatima s liste kandidata političkog subjekta kao što je i određeno stavkom 4 ovog članka” Članak 111, stavak 5 Zakona br. 003/L-073 o općim izborima u Republici Kosovo, usvojen u listopadu 2008.

Tablica 68. Pregled osnovnih strukturnih elemenata izbornog sustava Kosova

Izbori	Veličina parlamenta	Izborni sustav	Broj izbornih jedinica	Magnituda	Rezervirani mandati za nacionalne manjine	Zakonski cenzus	Tip kandidacijske liste	Preferencijalno glasovanje	Izbor kandidata	Prag za izravan mandat	Zakonski prag
2001.-2004.	120	Listovni PR	20	120	20	5%	Zatvorena	Ne	N/A	Ne	Saint-Laguë
2007.	120	Listovni PR	1	120	20	5%	Otvorena	Da (10)	Obvezno	Ne	Saint-Laguë
2010.-1017.	120	Listovni PR	1	120	20	5%	Otvorena	Da (5)	Obvezno	Ne	Saint-Laguë

Izvor: Vujović, Zlatko (2017).

3.3.2 Ključni elementi izbornog sustava

A. Izborni obrazac

Kosovo predstavlja jedan izborni okrug, u kojemu se raspodjeljuje 120 mandata. Od tog broja 100 predstavljaju redovna mjesta koja se raspodjeljuju kandidacijskim listama na temelju ukupnog broja glasova koje osvoje. Osim navedenih 100 redovnih mjesta, manjinskim listama se raspodjeljuje dodatnih 20 mandata. Tako je za srpsku manjinu rezervirano najmanje 10 mandata. Za pripadnike romske zajednice, Aškalije i Egipćane je predviđen najmanje po jedan mandat. Također, za jednu od ove tri zajednice predviđen je dodatni mandat zavisno od toga koja će od njih osvojiti najviše glasova. I druge manjine imaju rezervirane mandate: Bošnjaci 3, Turci 2 i Gorani 1.

Lista izabranih kandidata se formira isključivo na temelju broja preferencijskih glasova koje su dobili pojedinačni kandidati. Jedino pravilo rodni kvota ima moć korekcije redosljeda na temelju osvojenih preferencijskih glasova.

Izborni zakon predviđa postojanje rodni kvota. Da bi kandidacijska lista bila prihvaćena od strane izborne administracije potrebno je da sadrži najmanje 30 % zastupnika manje zastupljenog pola na listama, tako da svaki treći kandidat mora biti predstavnik manje zastupljenog spola. Među mandatima koje je osvojila lista mora se naći najmanje 30 % od ukupnog broja mjesta koja

je dobila njegova stranka. Ukoliko se ipak to ne dogodi “kandidat s najmanjim brojem glasova, a koji pripada većinski zastupljenom rodu će biti zamijenjen s prvim sljedećim kandidatom koji pripada manje zastupljenom spolu na listi tog političkog subjekta. Zamjena kandidata će se nastaviti sve dok manje zastupljeni spol ne dobije najmanje 30 % mjesta”.¹³⁰ Ukoliko dođe do prestanka mandata tog zastupnika, mijenja ga kandidat istog roda.

B. Magnituda

Kosovo predstavlja jednu izbornu jedinicu u kojoj se bira 120 zastupnika skupštine. Od tih 120 mandata 20 ih je prema Ahtisaarijevu planu rezervirano za manjine, odnosno od tih 20 njih 10 je namijenjeno predstavljanju srpske manjine. Ovo rješenje je bilo predviđeno u trajanju dva izborna ciklusa, međutim i nakon četvrtog (2017.), ono je i dalje na snazi. UNMIK se odlučio za sistem stranačkih lista s jednom nacionalnom izbornom jedinicom da bi osigurao visok stupanj proporcionalnosti. Kako Malazogu (2015: 12) ističe UNMIK-ov odabir izbornog sustava je bio ispravan za zemlju podložnu konfliktu te je pomogao izgradnji osjećaja pravednosti te spriječio moguće konflikte (12).

C. Izborni prag

Zakonski prag iznosi 5 % od ukupnog broja važećih glasova. On se ne primjenjuje na manjinske stranke. Zakonski prag od 5 % je vrlo visok u usporedbi s ostalim zemljama zapadnog Balkana, te djeluje kao prepreka snažnijoj fragmentaciji parlamenta. No, i pored visokog zakonskog praga, kosovski parlament se suočio s fragmentiranjem, većinom zbog velikog broja, čak 20 mjesta rezerviranih za nacionalne manjine. Na parlamentarnim izborima 2014. godine 15 stranaka steklo je parlamentarni status. Od tog broja veliki je broj stranaka koje imaju samo jedno (7 stranaka) ili dva mjesta u kosovskom parlamentu.

¹³⁰ Statement of Preliminary Findings and Conclusions ENEMO EOM Kosovo Assembly Elections 2010, Pristina 2010, str. 5.

D. Tip i način glasovanja

Za raspodjelu mandata koristi se Saint-Laguëova metoda¹³¹. Preferencijsko glasovanje je zakonski obavezujuće, ali birač ne mora iskoristiti svih 5 preferencijskih glasova. Na glasačkom listiću su navedene kandidacijske liste. Kandidati su na glasačkom listiću predstavljeni brojem, a ne imenom i prezimenom. Kandidat zaokružuje jednu od kandidacijskih/stranačkih lista izlistanih na lijevoj strani glasačkog listića i do pet brojeva na desnoj strani listića. Na desnoj strani listića nalazi se 110 polja koja označavaju niz brojeva počevši od 1 do 110. Birač može glasovati samo za kandidate iste političke stranke. Kombiniranjem izbora stranačke liste s lijeve strane, te do 5 brojeva s desne strane kandidat se opredijelio za, najviše, 5 kandidata s označene liste, odnosno iskoristio je svoje preferencijske glasove unutar jedne liste kandidata. Da bi se informirali o kandidatima, biračima stoji na raspolaganju posebna knjižica u kojoj su izlistana imena svih kandidata po kandidacijskim listama. U knjižici birač može pronaći broj pojedinačnog kandidata. Pojedinačni kandidat nema jedinstveni broj, već samo broj unutar liste pa se njegov točan identitet dobiva kombiniranjem broja liste i broja na listi.

E. Kandidacijski postupak

Proces selekcije kandidata nije zakonski reguliran već su procedure određene jedino kroz stranačke statute. Dio stranaka tome nije posvetio značajnu pažnju, kao u slučaju najstarije kosovske stranke Demokratskog saveza Kosova (LDK). Slično LDK-u, ni statuti stranaka nastalih iz Oslobođilačke vojske Kosova ne tretiraju ovo pitanje na odgovarajući način. U ovom dijelu rada analizirali smo statute četiri ključne stranke koje okupljaju pripadnike albanske zajednice, a koje su imale parlamentarni status nakon najmanje tri posljednja izborna ciklusa.

Alijansa za budućnost Kosova (AAK) - U ovoj stranci velike ovlasti su dane predsjedniku stranke, koji s Upravnim savjetom (*Këshilli drejtues*), najvišim organom stranke, između dvije

¹³¹ Saint-Laguëova i modificirana Saint-Laguëova metoda – predstavljaju pokušaj da se smanji disproporcionalnost koju proizvodi D'Hondtova formula. Saint-Laguëova formula se od zemalja Europske unije primjenjuje u: Danskoj, Švedskoj i Letoniji. Ključna razlika u odnosu na D'Hondtovu formulu jest u različitom nizu djelitelja s kojim se dijele pojedinačni rezultati koje su ostvarile izborne liste. Tako se kod D'Hondtove formule izborni rezultati koje su ostvarile liste dijele sa nizom djelitelja 1, 3, 5, 7...zavisno od broja mandata koji se raspodjeljuju u izornoj jedinici, a kod D'Hondtove formule s 1, 2, 3, 4, 5, ... Kod modificirane Saint-Laguëova metode prvi u nizu djelitelja je 1.4, a zatim se nastavlja kao i kod nemodificirane formule s 3, 5, 7, 9... zavisno od broja mandata koji se raspodjeljuju u jedinici. Ovom modifikacijom smanjena je snažna favorizacija manjih stranaka koja se postizala primjenom Saint-Laguëove metode, te se poduprla pozicija stranka srednje snage.

sjednice skupštine (*Kuvendi*) stranke kao najvišeg stranačkog organa, određuje listu kandidata za zastupničke funkcije.¹³² U prethodnom postupku lokalni stranački organ utvrđuje prijedlog kandidata iz označene općine. Prijedlog upućuje predsjedniku AAK-a.¹³³ Predsjedništvo (*Kryesia*) AAK-a upućuje¹³⁴ listu kandidata Upravnom savjetu u formi obliku prijedloga predsjednika stranke. Iako postoji vertikalna mogućnost kandidiranja, ona je prilično ograničena, jer je proces pod kontrolom predsjednika/predsjedništva. Upravni savjet listu kandidata određuje isključivo na temelju prijedloga predsjedništva/predsjednika stranke. Važno je naglasiti da je predsjednik stranke po funkciji članak Upravnog savjeta.

Demokratska stranka Kosova (PDK) - Odluku o listi kandidata za zastupničke funkcije donosi Upravni odbor (*Këshilli Drejtues*) stranke¹³⁵ na prijedlog njezina predsjedništva.¹³⁶ Upravni odbor je glavni organ stranke između zasjedanja opće konvencije (*Konventa e Përgjithshme*). Slično kao kod AAK-a, predsjedništvo, zajedno s predsjednikom, predlaže Upravnom odboru, najvišem organu upravljanja između dvije sjednice stranačke skupštine, listu zastupničkih kandidata. Razlika u odnosu na AAK-a jest u tome da nakon odluke Upravnog odbora lista kandidata za zastupnike ide ponovno na predsjedništvo stranke gdje ono daje konačnu suglasnost.¹³⁷

Demokratski savez Kosova (LDK) - Statut LDK-a ne posvećuje značajnu pažnju ovom pitanju. Jedino jednim stavkom članka 28 se predviđa da opći odbor “na temelju inicijativnog prijedloga ogranka LDK-a određuje konačnu listu kandidata LDK-a za zastupnike za skupštinu Kosova te daje inicijativu za njihov opoziv”.

Pokret samoodređenje (VV) - VV u najvećoj mjeri odstupa od drugih kosovskih stranaka kada je riječ o određivanju liste kandidata za zastupnike odnosno odbornike u lokalnim skupštinama. Naime, slično drugim strankama odluku o listi kandidata donosi centralni odbor što je propisano člankom 46 statuta ove stranke, ali u skladu s odredbama poglavlja IX Statuta. Upravo u tim odredbama predviđeno je da listu koja se upućuje centralnom odboru određuje predsjedništvo, na način da se $\frac{3}{4}$ kandidata određuje od strane lokalnih odbora, a $\frac{1}{4}$ od strane predsjednika stranke. U ovom poglavlju statuta, njegov članak 83 sadrži formulu za izračunavanje koliko kandidata predlaže lokalni odbor: “Broj kandidata za svaki centar izračunava se na općem

¹³² Članak 18. stavak 5 Statuta AAK-a

¹³³ Članak 18, stavak 12 Statuta AAK-a

¹³⁴ “Jednostavnom većinom glasova usvaja listu Upravnog odbora (zavisno od razine organizacije) kandidata za: predsjednika općina, za odbornike Općinskog odbora i listu kandidata za zastupnike u Skupštini Kosova. Poslije usvajanja od strane Predsjedništva, liste kandidata šalju se Upravnom odboru AAK-a u obliku prijedloga predsjednika AAK-a” (članak 22. stavak 2 Statuta AAK-a).

¹³⁵ Statut PDK-a, članak 42, stavak 1, točka 13.

¹³⁶ “Zajedno s predsjednikom, predsjedništvo predlaže listu kandidata za nacionalne i lokalne izbore, koja se predaje na konačno usvajanje Upravnom odboru” (Statut PDK-a, članak 46, stavak 1, točka 1).

¹³⁷ Daje konačnu suglasnost za listu kandidata PDK-a za zastupnike Skupštine Republike Kosova (Statut PDK, članak 46, stavak 1, točka 11).

odboru na temelju broja birača i broja aktivista centra prema formuli:

N_{vk} = Ukupan broj birača u općini;

N_{pv} = Ukupan broj birača na Kosovu;

N_{ak} = Ukupan broj aktivista VV-a u općini;

N_{pa} = Ukupan broj aktivista VV-a na Kosovu;

$D^{3/4}$ = $\frac{3}{4}$ liste Pokreta VETĚVENDOSJE! Za kandidate za zastupnike;¹³⁸

NKK = Broj kandidata za jednu općinu. “

$$NKK = \left\{ \frac{N_{vk} * D^{3/4} * 0.5}{N_{pv}} \right\} + \left\{ \frac{N_{ak} * D^{3/4} * 0.5}{N_{pa}} \right\}$$

Iz ove odredbe je vidljivo da su tvorci statuta posvetili značajnu pažnju omogućavanju odgovarajuće zastupljenosti kandidata s lokalne razine, uz korištenje određenih kriterija kao što je odnos broja birača u određenoj općini i broja aktivista stranke u toj općini.

Upoređivanjem statutarnih rješenja primjetno je da, s izuzetkom PDK-a, ostale tri stranke predviđaju veću ulogu lokalnih stranačkih odbora u procesu selekcije kandidata. U svim slučajevima, osim PDK-a, konačnu odluku donosi najveći organ upravljanja između sjednica skupštine/opće konvencije. U slučaju PDK-a potrebna je dodatna potvrda od strane predsjedništva. U svim strankama, osim u LDK-a vidljiv je jak utjecaj predsjednika stranke na proces selekcije kandidata za zastupnike. S tim da je u VV-u taj utjecaj dodatno institucionaliziran kroz institut predlaganja $\frac{1}{4}$ kandidata, ali ponovno to nije krajnja odluka, već i ona treba biti potvrđena od strane centralnog odbora.

Kada se vratimo na klasifikaciju koju su razvili Atmor, Rahan i Hazan (2011), odnosno na njihova četiri kriterija za klasifikaciju metoda selekcije kandidata, možemo dati ocjenu kosovskih stranaka prateći dane kriterije. Korištenjem skale od pet vrijednosti, od -1 koja označava maksimalni utjecaj partije na izboru zastupničkih kandidata do 1 koja označava maksimalnu vrijednost personalne dimenzije, uporedili smo kosovske stranke.

¹³⁸ Ovdje se misli na $\frac{3}{4}$ kandidata za zastupnike koji se biraju na ovaj način. Preostalu $\frac{1}{4}$ predlaže predsjednik stranke.

Tablica 69. Pristup kandidaturi: Odnos stranačke i osobne dimenzije u procesu selekcije kandidata - Kosovo

<i>Kriterij</i>	<i>AAK</i>	<i>PDK</i>	<i>LDK</i>	<i>VV</i>	<i>Kosovo</i>
1. Kandidatura (tko se može kandidirati),	0	0	0	0	
2. Izborni kolegij-selektorat (tko može glasovati),	-1	-1	-1	-1	
3. Glasovanje nasuprot nominiranju (jesu li svi kandidati selektirani kroz procedure glasovanja)	-1	-1	-1	-1	
4. Decentralizacija (određuje li izborni okrug kandidaturu)	-0,5	-1	-0,5	-0,5	
Prosječna vrijednost	-0,62	-0,75	-0,62	-0,62	-0,65

* Skala od tri, odnosno pet vrijednosti u slučaju kriterija decentralizacija, istog opsega od -1 koja označava maksimalan utjecaj stranačke dimenzije, odnosno vrijednosti 1 koja označava maksimalan utjecaj osobne dimenzije na izbor kandidata.

Izvor: Izradio autor.

Vidljivo je da je riječ o strankama koje se odlikuju velikim uticajem partije na izbor zastupničkih kandidata, gdje se prosječne vrijednosti kreću od - 0,62 do, u slučaju PDK-a, skoro maksimalnih -0.75 približavajući se maksimalnoj vrijednosti utjecaja partija na izbor zastupnika od -1. Stoga su prava članova, te njihov utjecaj na izbor kandidata na vrlo niskoj razini kada je riječ o selekciji kandidata za zastupničke funkcije.

3.3.3. Političke posljedice izbornog sustava

Početak višestranačkog sustava je vrlo specifičan za Kosovo, jer se on poklapa s izgradnjom paralelnog političkog sustava uslijed suspenzije autonomnih kosovskih institucija od strane Srbije. Ustavna kriza, izazvana drastičnim smanjenjem stupnja autonomije Kosova, kao i kasnije Deklaracija o neovisnosti i usvajanje Ustava Republike Kosova od strane zastupnika skupštine AP-a Kosovo, doveli su do političkih represija koje su političke snage kosovskih Albanaca odvele u ilegalu. Iz ilegale su organizirali i paralelne izbore, te vladu u egzilu, kao i niz drugih institucija. Razdoblje od 1989. do 1999. obilježila je dominacija jedne stranke politički život kosovskih Albanaca – Demokratskog saveza Kosova (LDK). Prvi demokratski izbori organizirani su tek 2001.godine.

3.3.3.1. Utjecaj izbornog sustava na stranački sustav

3.3.3.1.1 Ključne stranke

Karakteristika kosovske političke scene jest što se gotovo sve stranke žele pozicionirati na desnici, s trendom predstavljanja kao stranke desnog centra. No, tada često nastupa konfuzija. Prema istraživanjima IPSOS-a iz 2016., ogroman postotak, 46,1 %, građana nije upoznat ili se ne želi izjasniti gdje se vidi na ljestvici lijevo-desno. Iako je vidljiva dominantno desničarska orijentacija biračkog tijela, ipak prilikom stranačkog opredjeljenja odlučuje više odnos prema vođama, geografsko-teritorijalna povezanost, i izuzetno veliko ekonomsko-socijalno nezadovoljstvo nego ideološka orijentacija. Jedna od ključnih odlika stranačkog sustava je da je najveći broj stranaka, koje imaju parlamentarni status, nastao iz UČK-a. Riječ je o PDK-u, AAK-u i NISMA-i. “KLA nije imala jedinstvenu organizacijsku strukturu u smislu lanca komande, odnosno njezina organizacijska struktura je bila pod snažnim utjecajem regionalnih uporišta – a na taj su se način održavale subkulturalne različitosti. Sukobi ovog tipa su bili kratkotrajnog karaktera, upoređujući ih sa sukobima koje su predstavili Lipset i Rokkan, i počeli su opadati odmah nakon rata, time što su bili izgubili smisao nakon stjecanja neovisnosti” (Smajljaj: 2011:141). No, i pored ovih tvrdnji Smajljaja, vidljivo je da su neke stranke zadržale snažnu podršku u nekim regijama. AAK, predvođen Haradinajem, i dalje je neprikosnoven u dukađinskoj regiji, odnosno u Peći. Međutim, i pored regionalne utemeljenosti, moguća su iznenađenja, kao što je bila pobjeda Mimoze Kusari (AKR) za gradonačelnicu u Đakovici, ali i gubitak Prištine za LDK, koju je 2013. osvojio pokret VV. LDK je sve do 2013. neprikosnoven upravljao Prištinom. Iako ove geografske podjele blijede, one su još prisutne, što dodatno potvrđuje pobjeda pristaša Fatmira Limaja u općini Mališeva, dotadašnjem uporištu PDK-a, a od tada NISMA-e.

Stranke liberalno-demokratske orijentacije nisu imale uspjeha, tako da je AKR, i pored uspjeha na lokalnim izborima 2013., na parlamentarnim izborima 2014. izgubio parlamentarni status. FER, stranka sastavljena od vođa civilnog sektora građanske orijentacije, nije uspjela dosegnuti prilično visok zakonski izborni cenzus od 5 %. Jedina stranka koja nije nastala iz LDK-a ili OVK-a, a stabilizirala je podršku birača jest VV. Ona to uspijeva radikalnim nacionalizmom, snažno usmjerenim prema međunarodnoj zajednici, srpskoj zajednici, ali i otvorenim pozivima za ujedinjenje s Albanijom. Kosovski stranački sustav ostaje zarobljen u desničarsko-nacionalističkom lutanju, s jedne strane jasno opredijeljen da se kreće prema Europi, ali s druge strane sputan snažnom radikalizacijom javnog mnjenja i političke scene, koja potaknuta socijalnim nezadovoljstvom svoj ventil nalazi u jačanju nacionalizma.

Demokratski savez Kosova (LDK)

LDK predstavlja prvu stranku nastalu na Kosovu, nakon ukidanja jednostranačkog sustava. Njegov prvi vođa Ibrahim Rugova je bio više od lidera stranke, a njegova stranka više od stranke u tom razdoblju. Rugova, kao i LDK, bili su simboli miroljubive borbe za neovisnost Kosova, a LDK je predstavljao protostranku. LDK je dugo bio široki front, odnosno pokret koji je postao ključna formacija otpora Miloševićevu režimu. Kosovari su održali dva puta izbore u ilegali 1992. i 1998. godine. Oba puta LDK je uvjerljivo trijumfirao osvajajući 97 % - 98 % glasova, dok ostale stranke zajedno nisu nikad dobile više od 3 % (Agani, 2015: 15). Opozicija LDK-u bila je krajnje lijevo orijentirana, posebno prilikom stvaranja OVK-a, da bi se na početku njezine transformacije u stranku (PDK) pomjerala prema desnici. Danas LDK sebe predstavlja strankom desnice, isto kao i PDK.

Demokratska stranka Kosova (PDK)

Demokratska stranka Kosova nastala je iz političkog krila OVK-a 1999. Predvodio ju je od osnivanja Hashim Thaçi. Međutim, nakon što je postao predsjednik Kosova, napustio je mjesto predsjednika stranke. Stranka uživa najveću podršku među biračima. Prema istraživanju IPSOS-a iz travnja 2016., PDK uživa podršku od 31 % opredijeljenih birača. Od 2001. godine PDK je nezaobilazan u formiranju nacionalne vlade, surađujući najviše s LDK-om, ali i AKR-om i sprskim strankama. PDK nije bio dio vlade samo u razdoblju 2004. – 2007. kada je LDK napravila vladu s AAK-om.

Alijansa za Kosovo (AAK)

Pored PDK-a, i AAK je nastao iz OVK-a 2001, odnosno njen vođa je jedan od nekadašnjih vođa KLA-a Ramush Haradinaj. Haradinaj je izabran za premijera u prosincu 2004. godine, ali je njegov mandat bio izuzetno kratak, jer je odmah nakon saznanja da je optužen za ratne zločine podnio ostavku (Gunal, 2015: 154). Konačno je oslobođen svih optužbi u studenom 2012. uslijed nedostatka dokaza. AAK kao stranka ima nedovoljno definiranu poziciju jer ima članova i s lijevice i s desnice. Međutim, kao i kod drugih stranaka, prevladava desna orijentacija, odnosno desni centar. Ono što dodatno komplicira njezinu poziciju je to da je prije svega regionalna stranka uslijed snažne podrške u dukađinskoj regiji, oblasti u kojoj je Haradinaj

bio zapovjednik OVK-a (155). Na lokalnim izborima 2007. stranka je u ovom regiji kontrolirala tri općine: Peć, Dečane i Đakovicu. Na posljednjim lokalnim izborima 2013. njezin kandidat je postao gradonačelnik samo u Dečanima, dok su gradonačelnici u drugim općinama iz drugih stranaka (u Peći LDK, a u Đakovici AKR).

Pokret Samoodređenje (VV)

Druga po snazi stranka u kosovskom parlamentu, nakon izbora održanih 2017. godine jest Samoodređenje (Levizja Vetevendosje), čiji je jedan od vođa Albin Kurti. Stranka je započela s ispisivanjem grafita protiv UNMIK-a, istupima protiv međunarodne zajednice, da bi se posebno istakla po svojim radikalnim stavovima i osudi pregovora o normalizaciji odnosa između Kosova i Srbije. Samoodređenje predstavlja “protusustavni nastrojeni politički i društveni pokret” (Shehu, 2011 :56) prilično heterogene strukture koji nema jasnu ideološku profilaciju tako da okuplja oko sebe krajnje ljevičare, nacionaliste, ali i umjerene građanski orijentirane pojedince. Uživa podršku radikalnih pristaša tako da su mjesecima blokirali rad parlamenta bacajući suzavac u skupštinsku salu. Nasilnim prosvjedima pokušavali su spriječiti ratifikaciju sporazuma o razgraničenju Kosova i Crne Gore, kao i sporazum o osnivanju Zajednice srpskih općina. Oštro kritiziraju ulogu SAD-a i EU-a. Međutim, iznenađuje da među pristašama postoji visok postotak visokoobrazovanih i mladih.

Inicijativa za Kosovo (NISMA)

Iz PDK-a nastala je inicijativa za Kosovo (*Nisma per Kosoven*, NISMA), stranka koju predvode nekadašnji drugi i treći čovjek Tačijeve stranke Limaj i Krasniqi. Osim ovih stranaka, egzistira niz manjinskih stranaka. Sukob koji je duže trajao na liniji nekadašnjih visokopozicioniranih zastupnika/zapovjednika KLA-a rezultirao je izlaskom Limaja i Krasniqia iz PDK-a. Krasniqi je obavljao funkciju predsjednika Skupštine Kosova, a kratko je bio i v.d. predsjednika Kosova. Limaj je obavljao funkciju ministra transporta i komunikacija.

Lista „Srpska“

Srpsko biračko tijelo je disciplinirano dalo podršku listi “Srpska” podržanoj od strane službenog Beograda. Nije riječ o stranci već o listi kandidata pod kontrolom srpskih vlasti. Službeni Beograd je dugo osporavao udio srpskih lista na kosovskim izborima, tako da je malobrojna Samostalna liberalna stranka (SLS), koristeći sustav rezerviranih mandata dobivala veliki broj mandata, ali i udio u vlasti. Srpska lista je pod punom kontrolom Beograda, tako da je njezinim ulaskom u vlast ojačana pozicija Srbije na političkoj sceni Kosova, odnosno u pregovorima.

3.3.3.1.2 Stranački sustav od višestranačkog sustava s dominantnom strankom do polariziranog pluralizma

Nakon parlamentarnih izbora 2014. parlamentarni status dobilo je 15 stranaka, od toga čak 7 sa samo jednim, odnosno s dva zastupnika. Naravno da u svakom stranačkom sustavu sve stranke nemaju istu ulogu, odnosno utjecaj. Vrlo je značajno pitanje, kada je riječ o izradi klasifikacije stranačkih sustava, broj stranaka. Jean Blondel je predložio razlikovanje stranačkih sustava pri kojemu se uzimaju u obzir veličina i broj stranaka. Blondel razlikuje dvostranački sustav gdje je odnos između dvije najveće stranke u proporciji 55 % – 45 %, sustav s dvije i po stranke s rasporedom snaga 45 % – 40 % – 15 %, višestranački sustav s dominantnom strankom 45 % – 20 % - 15 % – 10 % – 10 % i višestranački sustav bez dominantne stranke 25 % – 25 % – 25 % - 15 % – 10 %.

Značajan doprinos tretiranju pitanja broja stranaka dali su autori Markku Laakso, Rein Taagepera (1979), koji su razvili indeks kojim se računa *efektivan broj* političkih stranaka: $N = 1/\sum si^2$. N predstavlja efektivan broj stranaka u datom stranačkom sustavu, a si je proporcija mjesta koje ta stranka zauzima u parlamentu, odnosno osvojenih mandata.

Kada primijenimo ovu formulu s ciljem izračunavanja broja efektivnih stranaka na Kosovu nakon parlamentarnih izbora 2014. godine, dolazimo do vrijednosti 3,63, odnosno broj efektivnih stranaka na temelju primjene ove formule na osvojene mandate je 3,63.

Na tim izborima ključne kosovske stranke su osvojile 31 % – 25 % – 13 % - 9 % - 7 % - 5 % mandata. Stoga iz ovoga možemo zaključiti, prema klasifikaciji stranačkog sustava razvijenog od Jeana Blondela, da na Kosovu postoji *višestranački sustav bez dominantne stranke*.

Tablica 70. Pregled osvojenih glasova i broja mandata po strankama

<i>Politička stranka</i>	<i>2001.</i>		<i>2004.</i>		<i>2007.</i>		<i>2010.</i>		<i>2014.</i>	
	%	Man	%	Man	%	Man	%	Man	%	Man
Demokratski savez Kosova (LDK)	46	47	45	47	23	25	24,69	27	25,2	30
Demokratska stranka Kosova (PDK)	26	26	29	30	34	37	32,11	34	30,38	37
Alijansa za budućnost Kosova (AAK)	8	8	8	9	10	10	11,04	12	9,54	11
Samoodređenje (Vetvendosje)	-	-	-	-	-	-	12,69	14	13,59	16
Inicijativa za Kosovo (NISMA)	-	-	-	-	-	-	-	-	5,15	6
Srpska lista	-	-	-	-	-	-	-	-	5,22	9
Nova Alijansa za Kosovo (AKR)	-	-	-	-	12	13	7,29	8		-
Reformistička stranka ORA	-	-	6	7	4	0	-	-	-	-
FER	-	-	-	-	-	-	2,17	0	-	-
Krišćanski demokrati –Demokratska liga za Dardaniju	-	-	2	2	10	11	2,14	0	-	
Koalicija Povratak (srp.)	11	22	-	-	-	-	-	-	-	-
Ostali	9	17	7	15	5	14	-	12		11
Ostale srpske stranke	-	-	2	10	-	10	3,05	13	-	-

Izvor: Centralna izborna komisija Kosova; Stojarova (2010); Skendaj (2012); Gjikoli (2015).

Sartori (2002:115) razlikuje kompetitivne i nekompetitivne stranačke sustave, a zatim unutar ove osnovne podjele sedam kategorija stranačkog sustava. U nekompetitivne sustave ubraja: (1) jednostranačje i (2) sustav s hegemonijskom strankom. Među kompetitivne sustave svrstava: (3) sustav s dominantnom strankom, (4) dvostranačje, (5) ograničeni pluralizam, (6) polarizirani (ekstremni) pluralizam i (7) atomizirani pluralizam.

Prema tablici 70. jasno je da u slučaju Kosova ne možemo govoriti o prva dva tipa, kao ni o tipovima 3 i 4 Sartorijeve klasifikacije, kao ni o atomizaciji stranačkog sustava. Ostaje kao dilema možemo li kosovski stranački sustav svrstati u ograničeni ili polarizirani pluralizam. Naime, u razvoju stranačkog sustava Kosova razlikujemo dvije faze: razdoblje umjerenog pluralizma (2001. – 2010.) i razdoblje ekstremnog pluralizma (2010. – nadalje). Koja je prijelomna točka? Parlamentarni izbori 2010. godine uveli su na velika vrata na političku scenu Kosova stranku Samoodređenje, predvođenu Albinom Kurtijem, karizmatičnim mladim vođom koji je proveo više godina u zatvorima Srbije. Razdoblje umjerenog pluralizma karakteriziralo je postojanje tri ključne političke stranke (LDK, PDK i AAK), koje su, i pored dubokog međusobnog nepovjerenja, ipak pripadale desnom centru, dijelile istu ideološku matricu, smatrajući se zaslužnima za stjecanje neovisnosti Kosova. Tablica 75. pokazuje da je LDK imao koaliciju i s AAK-om i PDK-om. Dok AAK i PDK nisu nikad surađivali, iako su i jedna i druga stranka proistekle iz ratnog OVK-a. Međutim, 2010. pojavljuje se nova stranka koja se profilira kao: (1) antisustavna, (2) lijeva i (3) nacionalistička. VV se postavila kao jedina organizirana i utjecajna politička snaga koja otvoreno osporava politički sustav Kosova. Ona ne želi samo promjenu vlasti, ona želi radikalno raskidanje

onoga što danas smatraju ostale političke elite prihvatljivim. VV se zalaže za ujedinjenje s Albanijom, odnosno gubljenje neovisnosti Kosova. VV se otvoreno suprotstavlja utjecaju zemalja Kvinte i međunarodnih organizacija, uključujući UNMIK, EULEX i KFOR. VV je popunila prazno polje ljevice, te radikalnim metodama i populističkim pristupom relativno brzo okupila brojne sljedbenike i postala treći politički subjekt po političkoj snazi i utjecaju. U takvoj novoj konstelaciji političkih odnosa svrstavamo stranački sustav Kosova kao polarizirani pluralizam. Sartori (2002:120-127) polariziranim pluralizmom smatra sustave koje obilježava osam karakteristika: (1) postojanje relevantnih protusustavnih stranaka, (2) postojanje bilateralnih opozicija, (3) postojanje jedne stranke (Italija) i postojanje grupe stranaka u centru (Francuska, Weimarska Republika) – temeljno zajedničko obilježje: na dimenziji lijevo-desno metričko sjedište ustava je zauzeto, (4) ako politički sustav ima protusustavne bilateralne opozicije i ne potiče centripetalno natjecanje – zbog činjenice da je centar fizički već zauzet – to pridonosi stvaranju polariziranog sustava, (5) prevladavanje centrifugalnih silnica nad centripetalnim, (6) urođeni ideološki obrazac, (7) postojanje neodgovornih opozicija, (8) politika pretjerane ponude ili politika prevelikih obećanja. Uporedit ćemo ključne odlike polariziranog pluralizma sa situacijom na Kosovu, odnosno testirati ubraja li se Kosovo u taj model stranačkog sustava.

Postojanje relevantnih antisustavnih stranaka.

Kao što sam istakao, u stranačkom sustavu Kosova postoje relevantne antisustavne stranke. S jedne strane je to VV, a s druge su to stranke okupljene u koaliciju Srpska pod snažnom kontrolom službenog Beograda. Iako Srpska osporava neovisnost Kosova, od 2013. ona sudjeluje na lokalnim, ali i nacionalnim izborima dobivši za to podršku Beograda. Međutim, Srpska, iako sudjeluje u radu Vlade, istu bojkotira, odnosno zastupa interese službenog Beograda, te tako predstavlja jednu hibridnu stranku koja u sebi ima i sustavne i antisustavne odlike, za razliku od VV-a koji je potpuno antisustavnog karaktera. VV, kao druga po snazi politička stranka, nakon održanih parlamentarnih izbora 2017. godine, jedina od relevantnih stranaka na Kosovu koja se zalaže za ukidanje odredbi Ustava koje zabranjuju ujedinjavanje s drugim državama odnosno, kako ističu u svom program, ujedinjenje s Albanijom. VV se zalaže za ukidanje svih institucionalnih oblika prisustva međunarodnih aktera koji ograničavaju punu suverenost Kosova. VV je oštro protiv autonomije općina u kojima Srbi predstavljaju većinu. I na međunarodnom planu VV ističe da

¹³⁹ Na ovim izborima PDK je predvodio koaliciju koju su činili još Stranka pravde, Pokret za jedinstvo, Albanska kršćansko-demokratska stranka, Kosovska stranka obnove, tako da navedeni rezultat predstavlja rezultat koalicije, a ne pojedinačno PDK-a.

će njihova politika biti harmonizirana s politikom Albanije, te da će ona, kada je riječ o regiji, biti fokusirana na zaštitu prava Albanaca u drugim zemljama. Međutim, isto tako se zalažu i za članstvo Kosova u NATO-u.

- Postojanje bilateralne opozicije. VV predstavlja političku snagu koja je prilično udaljena od drugih političkih subjekata. Ona gradi svoju snagu na dokazivanju da oni nisu isti kao ostale stranke za koje smatra da su korumpirane. Vidjeli smo da su ključne tri stranke -LDK, PDK i AAK – u različitim razdobljima bile dio koalicijske vlade. Isto vrijedi za listu Srpska, kao i NISMA-u, koja je nastala iz PDK-a. Stoga postoji problem ujedinjavanja opozicije. S jedne strane je VV, a s druge AAK, AKR, NISMA. No, VV ponekad radi izuzetke. Tako je zajedno sa AAK-om organizirala različite akcije u cilju sprečavanja uspostavljanja zajednice srpskih općina, autonomnog oblika organizacije općina u kojima živi većinsko srpsko stanovništvo, kao i protiv ratifikacije sporazuma o utvrđivanju granice između Kosova i Crne Gore. Međutim, AAK je prilično udaljena od VV-a, tako da je na ovo potrebno više gledati kao na izuzetak nego na promjenu statusa VV-a. Dosadašnja praksa govori da će VV ostati izvan internog stranačkog sustava, odnosno da se suočavamo s postojanjem bilateralne opozicije.
- Metričko sjedište sustava je zauzeto (3) i *obeshrabrivanje* centripetalnog natjecanja (4). Upravo zato što je politički centar zauzet, a građani razočarani, otvara se prostor za centrifugalno djelovanje. Za Kosovo je karakteristično da su pored LDK-a, stranke koja je započela djelovanje kao protostranka koja se mirnim putem borila za neovisnost, ostale stranke koje predstavljaju etničke Albance nastale iz UČK-a (PDK, AAK, NISMA), stoga sve ove četiri stranke imaju vrlo oprezan odnos prema SAD-u i ostalim zemljama članica KVINTE, ali i međunarodnim organizacijama koje su na jedan način, makar neke od njih, nositelji i određenog suvereniteta na Kosovu. VV ne pripada toj grupaciji. Vođa te stranke Albin Kurti bio uhićen te je tijekom bombardiranja Srbije proveo vrijeme u srpskim zatvorima. Stoga se i njegova stranka oštro suprostavlja onome na što su ostale stranke dale pristanak – na model Postupnog stjecanja pune neovisnosti Kosova.

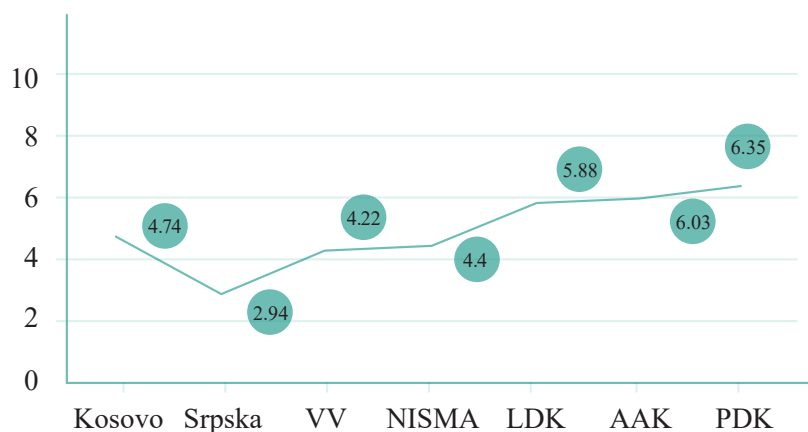
U grafikonu 4. sam, koristeći podatke iz istraživanja javnog mnijenja iz travnja 2016,¹⁴⁰ pozicionirao kosovske stranke prema ideološkoj orijentaciji, ali onako kako ih vide njihovi birači.¹⁴¹ Na skali broj 0 označava krajnju vrijednost na ljevici, a broj 10 krajnju vrijednost desnice. Vrijednost 5 predstavlja srednju vrijednost, odnosno politički centar. Vidljivo je da tri stranke koje su najduže

¹⁴⁰ IPSOS, KIPRED, CeMI: Istraživanje javnog mnijenja, travanj 2016.

¹⁴¹ Ispitanicima je u istraživanju bilo postavljeno sljedeće pitanje: “Ljudi u politici ponekad govore o ‘ljevici’ i ‘desnici’. Gdje biste Vi smjestili smjestili političku stranku za koju biste glasovali, odnosno političku stranku koju smatrate najbližom, na skali od 0 do 10, gdje 0 znači krajnja ljevica, a 10 krajnja desnica?”

na političkoj sceni Kosova (PDK, LDK i AAK) pokrivaju, prema onome kako ih vide njihovi birači, desni centar. Znači, ta pozicija je prilično zauzeta. Ove tri stranke su na izborima 2014. osvojile 65,1 % glasova. Stoga je jasno da su nove stranke morale tražiti svoj prostor dalje od desnog centra koji mobilizira najveći postotak podrške birača. Na izborima 2007. posljednjim izborima prije osnivanja VV-a, ove tri stranke su osvojile zajedno 67 % glasova, neznatno više nego 2014. Stoga i zvuči logično da nove stranke traže svoje birače dalje od desnog centra, odnosno na području od lijevog centra ka radikalnijoj ljevici. Prostor centar, u slučaju Kosova desni centar, u potpunosti je zauzet.

Grafikon 4. Ideološka orijentacija političkih stranaka na Kosovu prema mišljenju njihovih birača

Izvor: Izradio autor korištenjem podataka iz istraživanja javnog mnjenja. IPSOS, KIPRED, CeMI: Istraživanje javnog mnjenja, travanj 2016.

- Prevladavanje centrifugalnih silnica nad centripetalnim i (5) urođeni ideološki obrazac (6). Grafikon 5. predstavlja prikaz gdje zastupnici političkih stranaka vide svoju stranku. Radio ga je kosovski think tank D4D 2013. godine. On pokazuje da zastupnici VV-a vide svoju stranku isključivo na ljevici. Kada ih uporedimo s njihovim biračima, onda su oni koji vode stranku značajno više lijevo nego njihovi birači. Možemo ovo uzeti kao indikator jasne ideološke orijentacije stranke, koja ne korespondira u potpunosti s biračkim tijelom. Za očekivati je da stranka radi sa svojim članovima i biračima, te da ih usmjerava prema približavanju stranačkim stavovima. Kada je riječ o Sartorijevu kriteriju, možemo reći da postoji jasan ideološki odnos.

3.3.3.2. Utjecaj izbornog sustava na političke stranke i kandidate

Izborni sustav na Kosovu ima veliki utjecaj na odnos osobne i stranačke kampanje. Preferencijsko glasovanje je obvezno. Glasački listić je nevažeći ako birač nije iskoristio makar jedan od pet preferencijskih glasova. Za razliku od Finske, gdje se koriste abecedne liste, na Kosovu redosljed kandidata na listi određuje stranka. Međutim, tko će na kraju biti izabran zavisi isključivo od broja preferencijskih glasova koje kandidat dobije. Na temelju dobivenih preferencijskih glasova određuje se konačan redosljed onih koji su s liste izabrani za zastupnike.

Upravo su ovo elementi koji potiču natjecanje kandidata, posebno u situaciji kada niska razina inkluzivnosti i decentraliziranosti procesa selekcije kandidata destimulativno djeluju na osobnu dimenziju izbora. Da bih imao bolji pregled utjecaja preferencijskih glasova, uspoređivao sam početnu listu kandidata koje su predložile stranke s konačnim popisom izabranih kandidata. Bilo je zanimljivo saznati koliko je kandidata od onih koji se nisu našli na sigurnim pozicijama ipak izabrano uslijed korekcije redosljeda datog od stranke na temelju osvojenih preferencijskih glasova. Pod sigurnom pozicijom razumijemo one pozicije na listi kandidata koje su unutar okvira datog brojem mandata koje je osvojila data stranka.

Kao što se može primijetiti iz tablice, birači imaju značajan utjecaj. Raspon utjecaja iznosi 0 - 0,77 PVI. Dva najveća utjecaja preferencijskog glasovanja na promjenu redosljeda kandidata postoje u slučaju Srpske liste (0,77) i Alijanse za Kosovo (0,63). U slučaju Srpske liste, ni nositelj liste nije izabran. Srpska je lista dobila 9 mjesta, ali među njima nije bio njezin vođa. Od ukupnog broja dodijeljenih mandata na razini Kosova 40 % kandidata je izabrano samo zahvaljujući preferencijskim glasovima koje su osvojili.

Tablica 71. Pregled osvojenih glasova i broja mandata po strankama na parlamentarnim izborima održanim 2014. godine

		<i>PDK</i>	<i>LDK</i>	<i>VV</i>	<i>AAK</i>	<i>Srpska lista</i>	<i>NISMA</i>	<i>KDTP</i>	<i>Vakat</i>	<i>Other</i>	<i>Total</i>
1	Broj mandata koje je stranka osvojila	37	30	16	11	9	6	2	2	7	120
2	Broj mandata koji su osvojili kandidati koji su se našli na poziciji na listi većoj od broja mandata koje je stranka osvojila	22	19	12	4	2	4	1	1	7	72
3	Broj mandata alociranih unutar liste na temelju stranačkog redosljeda (sigurni mandati)	15	11	4	7	7	2	1	1	0	48
4	PVI (p)	0,4	0,36	0,25	0,63	0,77	0,33	0,50	0,50	0%	0,40

Izvor: Izradio autor prema podacima sa službene internetske stranice Centralne izborne komisije Kosova <http://www.kqz-ks.org>

Tablica 72. PVI indeks za parlamentarne izbore na Kosovu 2010.

		<i>PDK</i>	<i>LDK</i>	<i>VV</i>	<i>AAK</i>	<i>AKR</i> <i>coa-</i> <i>lition</i>	<i>SLS</i>	<i>KDTP</i>	<i>Vakat</i>	<i>JSL</i>	<i>Other</i>	<i>Total</i>
1	Broj mandata koje je stranka osvojila	34	27	14	12	8	8	3	2	4	8	120
2	Broj mandata koji su osvojili kandidati koji su se našli na poziciji na listi većoj od broja mandata koje je stranka osvojila (b)	17	16	8	6	7	5	2	1	3	7	72
3	Broj mandata alociranih unutar liste na temelju stranačkog redoslijeda (sigurni mandati)	17	11	6	6	1	3	1	1	1	1	48
4	PVI (p)	0,50	0,40	0,42	0,50	0,12	0,37	0,33	0,50	0,25	0,12	0,40

Napomena: PVI indeks mjeri utjecaj preferencijskih glasova danih kandidatima unutar stranačke liste na konačan izbor zastupnika s iste kandidacijske liste (više u dijelu 1.5.4.6 ovog rada).

Izvor: Izradio autor prema podacima sa službene internetske stranice Centralne izborne komisije Kosova <http://www.kqz-ks.org>

3.3.3.2.1 Personalizacija izborne kampanje

Izborni sustav daje značajan poticaj kandidatima za zastupničke funkcije da kroz kampanju učine sebe privlačnijim u odnosu na druge kandidate. Međutim, i pored toga što postoji jasna personalizacija kampanje značajan broj kandidata ističe da daje blagu prednost vođenju kampanje u korist stranke, a ne u svoju korist. U tablici 73. možete vidjeti da na skali od 0 do 1 - gdje nula (0) znači privući što je moguće više pažnje kao kandidat, dok 1 znači privući što je moguće više pažnje na svoju stranku - prosječna vrijednost za koju su se opredijelili ispitanici/kandidati za zastupnike na izborima 2014. godine iznosi 0.71. Ukoliko pretpostavimo da su kandidati za zastupnike tijekom CCS-ova istraživanja bili iskreni, možemo zaključiti da tijekom provođenja vlastite kampanje daju prednost interesima stranačke kampanje.

Tablica 73. Svrha aktivnosti kandidata tijekom kampanje - kandidat vs. stranka¹⁴²

	<i>Total</i>	<i>Posljednji izbori na Kosovu (2014.)</i>	
		<i>Vladajuća koalicija</i>	<i>Opozicija</i>
<i>N</i>	157	40	117
<i>Sig</i>		0,98	
<i>...za kandidata</i>	10,2	10	10
<i>1</i>	03,2		04
<i>3</i>	01,9		03
<i>4</i>	01,9		03
<i>5</i>	14,0	20	12
<i>6</i>	04,5	10	03
<i>7</i>	05,1	08	04
<i>8</i>	04,5	03	05
<i>9</i>	10,2	13	09
<i>... za stranku</i>	39,5	35	41
<i>Bez odgovora</i>	05,1	03	06
Prosjek	0,71	0,71	0,71

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata na Kosovu, KIPRED, CeMI, IPSOS 2015.

Međutim, odgovori na druga pitanja govore da su kandidati vrlo angažirani kada je riječ o njihovim kampanjama. Tako je 70,7 % ispitanika pokrenulo neka od lokalnih pitanja tijekom svoje osobne kampanje, među kojima dominiraju pitanja iz oblasti obrazovanja (11,7 %), infrastrukture (10,8 %) i ulaganja u njihovu općinu (9,9 %). Kroz odgovore na skup predstavljenih pitanja vidi se da su kandidati za zastupnike vodili računa tijekom osobne kampanje, s jedne strane, o pitanjima karakterističnim za njihovu kampanju, odnosno, s druge strane, o pitanjima od značaja za općinu iz koje dolaze, očigledno očekujući s te strane i najveću podršku za svoju osobnu kampanju.

¹⁴² Kandidatima za zastupnike postavljeno je sljedeće pitanje: “Koji je bio glavni cilj Vaše kampanje? Na kojem mjestu biste pozicionirali sebe na skali od 0 do 10, gdje 0 znači privući što je moguće više pažnje za sebe kao kandidata, dok 10 znači privući što je moguće više pažnje za svoju stranku?”

Tablica 74. Koliko snažno ste isticali u svojoj kampanji?

	N	Vrlo	U velikoj mjeri	Donekle	Ne puno	Nimalo	Bez odgovora	Sum +	Sum -	Total
Pitanja koja su karakteristična za Vašu osobnu kampanju	157	35,0	31,8	13,4	08,9	08,9	01,9	66,9	17,8	100%
Pružanje usluga i praktične pomoći ljudima u Vašoj izornoj jedinici/mjestu u kojem živite	157	37,6	27,4	14,6	06,4	10,8	03,2	65,0	17,2	
Zastupanje politike kakvu zahtijevaju glasači u izornoj jedinici/mjestu u kojem živite	157	36,9	36,9	10,8	06,4	05,1	03,8	73,9	11,5	
Briga o socioekonomskoj dobrobiti izborne jedinice/mjesta u kojem živite	157	47,8	35,0	08,3	01,9	04,5	02,5	82,8	06,4	
Otvorenost prema glasačima u izornoj jedinici/mjestu u kojem živite i intenzivno komuniciranje s njima	157	61,1	26,8	05,7	00,6	03,2	02,5	87,9	03,8	
Vaše osobne karakteristike i okolnosti	157	29,9	29,3	17,8	08,9	10,8	03,2	59,2	19,7	
Specifične točke na stranačkoj platformi	157	44,6	35,0	08,9	03,2	03,8	04,5	79,6	07,0	

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. - 2005. - 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

Tijekom provođenja osobne kampanje svaki kandidat za zastupnika je, prema nalazima CCS-a za Kosovo, angažirao u prosjeku 30 osoba, od toga je svaki deseti bio plaćen, dok su ostali bili volonteri. Također, 8,9 % kandidata angažiralo je profesionalce za potrebe svoje kampanje. Za financiranje vlastite kampanje stranka u prosjeku, prema stavovima zastupničkih kandidata, sudjeluje s 18,7 %, privatna sredstva kandidata 64,9 %, a donacije trećih osoba 16,4 %.

3.3.3.2 *Financiranje predizborne kampanje*

Pitanje financiranja političkih stranaka zauzima vrlo značajnu ulogu zbog postojanja personaliziranih kampanja. Država u značajnoj mjeri financira političke stranke na Kosovu. Godišnje se iz budžeta Kosova izdvaja za financiranje političkih stranaka 0,17% sredstava.¹⁴³ Prema izmjenama i dopunama Zakona o financiranju političkih stranaka iz 2013. godine, od

¹⁴³ Fond za podršku demokratizaciji političkih stranaka funkcionira u okviru Centralne izborne komisije (CIK) i prema prvom zakonu raspolaže s 0,17 % godišnjeg budžeta. Novac namijenjen ovom fondu varira u zavisnosti od godišnjeg budžeta. Način distribucije sredstava političkim strankama je odgovornost CIK-a. Raspodjela se vrši od strane CIK-a tako što ga distribuira parlamentarnim grupama prema broju zastupnika ((Buzhala, 2016: 2).

toga iznosa 10 % se alocira za rad zastupnika. Ne postoje budžetske subvencije za financiranje pojedinačnih kampanja kandidata za zastupnike. Isti zakon nalaže strankama i kandidatima da sve donacije i plaćanja moraju biti obavljani na jednome jedinstvenom računu stranke. Poštuje li se zakon nije moguće provjeriti. Naime, promjenama Zakona o financiranju političkih stranaka iz 2013. godine predviđeno je da kontrolu financijskog poslovanja obavljaju komercijalni revizori koje odabere skupštinski Komitet za nadgledanje javnih financija. Međutim, od tada se tako nešto nije nijednom dogodilo. Anketirani kandidati za zastupnike su u CCS-u iznijeli podatke o tome kako se financiraju njihove kampanje. Vidljivo je da iznos financiranja kampanje prilično varira. Tako prosječna uložena sredstva u kampanju pojedinačnog kandidata iznose 4105 €, s tim da kampanja kandidata vladajuće koalicije košta prosječno 5866 €, a opozicije prosječno 3396 €. Vrijedi naglasiti da je, prema CCS-u, 7,5 % kandidata utrošilo u vlastitu kampanju preko 10 000 €, a neki kandidati (1,2 %) ispod 100 €. Također, zanimljiv je podatak da je 16,6 % anketiranih kandidata za zastupnike, ispitanika CCS-a, izjavilo da su u vlastitu kampanju uložili više od 2000 €, što predstavlja izravno kršenje Zakona o financiranju političkih stranaka, usvojenog 2010. godine, koji u članku 4, stavak 1 navodi ograničenje da “fizičke osobe mogu donirati u iznosu koji ne prelazi dvije tisuće (2.000) € po kalendarskoj godini”. Osim toga neki su kandidati uložili preko 15 000, odnosno 25 000 eura u vlastite kampanje. Nažalost, od posljednjih zakonskih promjena (2013.), te premještanja kontrole iz ruku Centralne izborne komisije u nadležnost Skupštine Kosova, kontrola nije izvršena. Očigledno je da postoje zloupotrebe u financiranju političkih stranaka i kandidata, koji stavljaju u neravno pravo položaj same kandidate. Neki su favorizirani činjenicom da ulažu velika vlastita sredstva, neki jer stranka u njih puno ulaže, a treći jer u njih ulažu treće osobe. Na ovaj način se otvara veliko polje korupcije. Sustav kontrole se pokazao neučinkovitim. Ovo je pokazalo da izostanak vladavine prava utječe i na performanse samog izbornog sustava, jer bez ravnopravnih uvjeta za sve kandidate, kada govorimo o primjeni zakonskih propisa, teško je govoriti i o efektima samog izbornog sustava na kandidate i političke stranke.

Kada je riječ o udjelu u financiranju predizborne kampanje, 38,9 % kandidata je dalo prilog. Od onih koji su dali prilog, 38,3 su dali novčani, 40 % pokrili direktne troškove iz vlastitih sredstava (benzin/propagandni materijal/smještaj...) dok je njih 8,3 % reklo da je imalo donacije u različitim oblicima osobnog doprinosa (osobni rad/ideje/sudjelovanje). Prosječna vrijednost priloga, prema CCS-u, iznosi 2272 €, pri tome kod kandidata za zastupnike iz opozicijskih stranaka je nešto veća i iznosi 2347, dok kod kandidata iz vladajućih iznosi 2083 eura.

3.3.3.3. Utjecaj izbornog sustava na politički sustav

Tablica 75. prikazuje sastav dosadašnjih kosovskih vlada prema strankama koje su ih konstituirale. Vidljivo je da su ključne stranke, i pored dubokih podjela, pokazale spremnost na koaliranje. Nužnost koaliranja je posljedica utjecaja izbornog sustava koji s jedne strane odlikuje visok stupanj proporcionalnosti, a sa druge strane, velikog broja mandata rezerviranih za manjine. Uslijed ova dva faktora, kosovski parlament je fragmentiran s velikim brojem, uglavnom manjinskih, stranaka s 1 ili 2 mjesta u parlamentu. S najmanje 20 rezerviranih, a moguće i više od ukupnog broja mandata zavisno od dobivene podrške glasača, manjinske stranke gotovo uvijek drže ključ buduće vlasti. Stoga formiranje kosovske vlade nije jednostavan pothvat za zastupnike kosovskog parlamenta.

Možemo reći da se jedna stranka posebno ističe po svom izbornom uspjehu. Naime, LDK je, i pored pada podrške, uspio biti u najvećem razdoblju kosovskog parlamentarizma nezaobilazan element vlasti. Konsenzualni elementi, kako kod odlučivanja u parlamentu, tako i kod biranja zastupnika, učinili su manjinske Srbe nezaobilaznim elementom svake kosovske vlade. Nekada je bila riječ o strankama sastavljenima od kosovskih Srba, bez podrške službenog Beograda, da bi se od 2014. godine situacija promijenila. Budući da su srpske stranke s Kosova odane Beogradu sudjeluju na parlamentarnim izborima od 2014. vladajuće koalicije koje su na neki način u koaliciji s onima koje, najblaže rečeno, podržava službeni Beograd. To u biti komplicira proces vladanja unutar Kosova, ali i pregovaranja Beograda i Prištine o preostalim statusnim pitanjima.

Tablica 75. Pregled postizbornih vladajućih koalicija na Kosovu

<i>Izbori</i>	<i>Koalicije</i>
<i>2001.</i>	LDK + PDK
<i>2004.</i>	LDK + AAK
<i>2007.</i>	PDK + LDK
<i>2010.</i>	PDK + AKR + SLS
<i>2014.</i>	LDK + PDK ¹⁴⁴ + Srpska

Izvor: Skendaj (2012), dopunio za 2014. godinu autor.

¹⁴⁴ PDK je nastupio na ovim izborima u koaliciji koja je postala sastavni dio vlade.

3.4. Personalizacija izbornog sustava i demokratska konsolidacija

Proces demokratske konsolidacije Kosova ide vrlo sporo i unatoč snažnom prisustvu međunarodne zajednice, te velike inozemne financijske podrške razvoju državnih institucija. No, i pored uključenosti međunarodne zajednice, vladavina prava je na vrlo niskoj razini, a institucije su vrlo slabe. No, uz ovu priču obično ide i zaključak da ista politička elita upravlja ukupnim javnim resursima dugi niz godina, uz široko rasprostranjenu korupciju. Korupcije svakako ima u izobilju, no ne može se izvesti zaključak o niskoj kompetitivnosti između stranaka, ali i unutar stranaka. Postojanje kompeticije ne vodi zaključku da postoji visok stupanj unutarstranačke demokracije. Kosovo je dosta daleko čak i od začetaka unutarstranačke demokracije, no postoje poticaji za takav proces. Naime, ključni institucionalni katalizator demokratskih promjena na Kosovu je izborni sustav. Odnosno, postojanje listovnog sustava s otvorenim listama s više preferencijskih glasova, bez traženog praga za izravan mandat. Upravo ovi elementi kosovski izborni sustav svrstavaju u grupu “snažnih” preferencijskih listovnih izbornih sustava, zajedno s Čileom, Ciprom, Estonijom, Finskom, Grčkom, Italijom do 1993., Lihtenštajnom, Luksemburgom, Poljskom, San Marinom i Švicarskom. No, važno je istaknuti da Kosovo, svrstavajući ga u ovu grupu, svrstavamo među konsolidirane demokracije, što ono nikako nije. Ali Kosovo jest jedina nekonsolidirana demokracija koja koristi snažno preferencijsko glasovanje u listovnom sustavu.

Upravo je postojanje visoko personaliziranog izbornog sustava utjecalo na to da postoje personalizirane predizborne kampanje, te da unutar stranaka jačaju frakcije i izrastaju snažni vođe. Ono što je negativno jest da ne postoje mehanizmi za rješavanje sporova unutar stranke, već unutarstranački sukobi, po pravilu, vode nastajanju novih stranaka. Kosovski izborni sustav je oslabio moć i utjecaj stranačkih vođa, iako je on ostao vrlo jak. Međutim, potakao je i neke negativne procese, kao što je krađa glasova između kandidata istih stranaka. Međunarodna zajednica je spriječila izbornu krađu 2010. godine kada su stranački predstavnici na biračkim mjestima pogrešno obračunavali preferencijske glasove kandidatima vlastite stranke.¹⁴⁵ Ovaj pokušaj je naknadnim prebrojavanjem spriječen.

¹⁴⁵ Kao šef međunarodne promatračke misije ENEMO-a EOM Kosovo 2010. suočio sam se s iskazanim strahovima visokih stranačkih dužnosnika, čak i tada vladajućeg PDK-a, o mogućoj krađi na biračkim mjestima, ali ne između stranaka, već unutar njih, odnosno između kandidata iste stranke. Praksa prebrojavanja glasova na biračkim mjestima se svodila na to da članovi različitih stranaka zajedno prebrojavaju stranačke glasove, a prebrojavanje preferencijskih glasova ostavljaju članu biračkog odbora te stranke. Na tim izborima se prenijela frakcijska borba između vođe PDK-a Hashim Thaçija i izazivača Fatmira Limaja. Broj osvojenih preferencijskih glasova bio je indikator njihove snage. Thaçi je dobio dvostruko više glasova, a Limaj je kasnije sa svojim pristašama formirao novu stranku NISMA. Na ovim su izborima uočene brojne nepravilnosti upravo u prebrojavanju preferencijskih glasova.

Selekcija kandidata nije zakonski regulirana, a stranački statuti daju velike ovlasti stranačkim rukovodstvima. Već smo naveli Coxovu definiciju (1997:38) izbornog sustava koja u sebi uključuje zakone i stranačka pravila koja uređuje izborna natjecanja unutar stranaka. Nažalost, izostanak zakonske regulative, te vrlo loša stranačka regulativa, limitiraju ograničavaju kompetitivnost unutar stranaka i ograničavaju efekt utjecaja preferencijskog glasovanja na unutarstranačku demokratizaciju. No, i uz ograničenja, možemo zaključiti da bi izostankom ovog mehanizma Kosovo bilo snažno zarobljeno u oligarhijske modele prenesene iz strukture nekadašnjeg OVK-a. Posljednji izbori 2017. govore da su ove snage značajno oslabljene s mogućnošću odlaska u opoziciju, a to je nešto što je dugo vremena bilo daleko od mogućeg.

IV Zaključna rasprava – Utječe li personalizacija izbornog sustava na političke stranke

U poglavljima II i III ovog rada predstavljene su četiri gusto opisane studije slučaja koje su služile kao osnova za testiranje temeljne i pomoćnih hipoteza. U prvom poglavlju je dan metodološki i teorijski okvir analize. U ovom dijelu rada bavim se fokusiranom poredbenom analizom o dometima personalizacije izbornog sustava u odnosu na tri ključna slučaja (Austrija, Nizozemska i Finska), kao i u odnosu na kontrolni slučaj Kosovo. Struktura ovog poglavlja prati postavljene pomoćne hipoteze, ako izuzmemo dio 4.1 u kojemu uspoređujemo učinke preferencijskog glasovanja na izbor konkretnih kandidata, te provjeravamo Karvonenovu klasifikaciju preferencijskih razmjernih listovnih izbornih sustava.

4.1 Preferencijsko glasovanje

4.1.1 Primjeri konsolidiranih demokracija – Austrija, Nizozemska i Finska

Da bismo učinili mjerljivim utjecaj preferencijskog glasovanja u odnosu na stranačko predstavništvo, odnosno njegove dimenzije preferencijskog glasovanja, u ovom radu je uveden PVI indeks. PVI indeks je izračunat na rezultatima posljednja dva izborna ciklusa u sve četiri zemlje koje su predmet analize u ovom radu.

4.1.1.1 Austrija

Na izborima održanima 2013. godine dvije kandidatkinje za zastupnicu ispunile su uvjet za osvajanje izravnog mandata, odnosno ispunile su pokrajinsku kvotu. Na izborima održanima 2008. godine nijedan kandidat nije osvojio izravan mandat.

Tablica 76. Podaci o kandidatima koji su osvojili izravan mandat na izborima održanim u Austriji 2013. godine

<i>Izbori</i>	<i>Kandidat</i>	<i>Stranka</i>	<i>Broj preferencijskih glasova</i>	<i>Izborna jedinica Regija/pokrajina</i>	<i>Mjesto na kandidacijskoj listi</i>
2013.	Eva-Maria Himmelbauer	ÖVP	11 461 (Regija) 805 (Pokrajina)	Weinviertel (3A) Donja Austrija	2 4
2013.	Martina Diesner-Wais	ÖVP	8.902 (Regija) 176 (Pokrajina)	Donja Austrija (3B)	3 17

Izvor: Izradio autor prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova Austrije

3.4. Personalizacija izbornog sustava i demokratska konsolidacija

Iz tablice 76. može se vidjeti da je Eva-Maria Himmelbauer, na izborima održanima 2013. godine, bila kandidat na regionalnoj i pokrajinskoj listi ÖVP. Osvojila je izravan mandat na temelju dobivenih preferencijskih glasova na regionalnoj razini. Međutim, ova kandidatkinja bi osvojila mandat i da nije dobila dovoljan broj preferencijskih glasova za izravan izbor. Naime, ona je zauzimala drugo mjesto na regionalnoj listi u regiji Weinviertel u kojoj je njezina stranka osvojila dva mandata.¹⁴⁶ Martina Diesner-Wais, druga kandidatkinja ove stranke, koja je dobila izravan mandat na ovim izborima, zauzimala je treće mjesto na regionalnoj listi, u regiji u kojoj

¹⁴⁶ <http://wahl13.bmi.gv.at/3A.html>

je ÖVP osvojio dva mandata¹⁴⁷. Pošto je ona bila pozicionirana na trećem mjestu, a stranka osvojila dva mandata u ovoj regionalnoj izbornoj jedinici, došlo je do promjene redosljeda što je rezultiralo njezinim izborom na bazi temelju osvojenih preferencijskih glasova. Stoga za izračunavanje PVI indeksa za izbore održane 2013. godine uzimamo samo jedan od dva direktna mandata osvojena na ovim izborima. Budući da nijedan izravan mandat nije osvojen na izborima održanima 2008. godine za tu godinu PVI indeks će iznositi 0.

Tablica 77. PVI indeks za parlamentarne izbore u Austriji 2013.

		<i>ÖVP</i>	<i>SPÖ</i>	<i>FPÖ</i>	<i>Die Grünen</i>	<i>Team Stronach für Österreich</i>	<i>NEOS – Das Neue Österreich und Liberales Forum</i>	<i>Total</i>
1	Broj mandata koje je stranka osvojila	47	52	40	24	11	9	183
2	Broj mandata alociranih unutar liste na temelju stranačkog redosljeda (sigurni mandati)	46	52	40	24	11	9	182
3	Broj mandata koje su osvojili kandidati koji su se našli na poziciji na listi većoj od broja mandata koje je stranka osvojila	1	0	0	0	0	0	1
4	PVI (p)	0,021	0	0	0	0	0	0,005

Izvor: Izradio autor prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova Austrije

Prosječan PVI indeks za Austriju, za dva naznačena izborna ciklusa iznosi 0,0025.

4.1.1.2 Nizozemska

PVI indeks za Nizozemsku je prilično nizak. Za izračunavanje PVI korišteni su rezultati izbora iz 2010. i 2012. godine

Tablica 78. PVI indeks za parlamentarne izbore u Nizozemskoj 2010.

		<i>CDA</i>	<i>PvdA</i>	<i>VVD</i>	<i>PVV</i>	<i>SP</i>	<i>D66</i>	<i>GL</i>	<i>CU</i>	<i>SGP</i>	<i>PvdD</i>	<i>Total</i>
1	Broj mandata koje je stranka osvojila	21	30	31	24	15	10	10	5	2	2	150
2	Broj mandata alociranih unutar liste na temelju stranačkog redosljeda (sigurni mandati)	20	30	31	24	15	9	10	5	2	2	148

¹⁴⁷ <http://wahl13.bmi.gv.at/3B.html>

		<i>CDA</i>	<i>PvdA</i>	<i>VVD</i>	<i>PVV</i>	<i>SP</i>	<i>D66</i>	<i>GL</i>	<i>CU</i>	<i>SGP</i>	<i>PvdD</i>	<i>Total</i>
3	Broj mandata koje su osvojili kandidati koji su se našli na poziciji na listi većoj od broja mandata koje je stranka osvojila	1					1					2
4	PVI (p)	0,04	0	0	0	0	0,10	0	0	0		0.013

Izvor: Izradio autor prema podacima sa službene internetske stranice nizozemskog parlamenta www.parlement.com

Tablica 79. PVI indeks za parlamentarne izbore u Nizozemskoj 2012.

		<i>CDA</i>	<i>PvdA</i>	<i>VVD</i>	<i>PVV</i>	<i>SP</i>	<i>D66</i>	<i>GL</i>	<i>CU</i>	<i>SGP</i>	<i>PvdD</i>	<i>50+</i>	<i>Total</i>
1	Broj mandata koje je stranka osvojila	13	38	41	15	15	12	4	5	3	2	2	150
2	Broj mandata alociranih unutar liste na temelju stranačkog redoslijeda (sigurni mandati)	12	38	41	15	15	12	4	5	3	2	2	149
3	Broj mandata koje su osvojili kandidati koji su se našli na poziciji na listi većoj od broja mandata koje je stranka osvojila	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
4	PVI (p)	0,08	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,007

Izvor: Izradio autor prema podacima sa službene internetske stranice nizozemskog parlamenta www.parlement.com

Prosječna vrijednost PVI za dva označena izborna ciklusa u Nizozemskoj iznosi 0,01.

4.1.1.3 Finska

U slučaju Finske indeks je 1, odnosno maksimalna vrijednost. Birač u Finskoj je 1, jer je moguće glasati samo za kandidata, a kandidacijske liste su abecedne.

4.1.2 Primjer nekonsolidirane demokracije – Kosovo

Zahvaljujući dizajnu izbornog sustava na Kosovu, učinak preferencijskog glasovanja je prilično velik. Preferencijsko glasovanje na Kosovu je obvezno, ali birač ne mora iskoristi svih 5 preferencijskih glasova. Dovoljno je da iskoristi jedan preferencijski glas da bi glasački listić bio važeći. Međutim, kada je za potrebe ovog rada uspoređen broj mogućih i iskorištenih preferencijskih glasova vidljivo je da su kosovski birači vrlo posvećeni korištenju preferencijskih

glasova. Usporedili smo dva izborna ciklusa (2010., 2014.) i utvrdili da kosovski birač u prosjeku koristi 4.17 preferencijskih glasova od mogućih 5.

Tablica 80. Pregled ključnih podataka o preferencijskom glasovanju na Kosovu

<i>Izbori</i>	<i>Broj važećih glasova</i>	<i>Maksimalan broj preferencijskih glasova*</i>	<i>Broj preferencijskih glasova</i>	<i>% iskorištenih preferencijskih glasova</i>	<i>Prosječan broj iskorištenih preferencijskih glasova po biraču</i>
2010.	698751	3493755	2934660	84,0%	4,20
2014.	731248	3656240	3011792	82,4%	4,13
Mean	714999,5	3574997,5	2973226	83,2%	4,17

* Broj važećih glasačkih listića puta 5 mogućih preferencijskih glasova koji stoje na raspolaganju biraču

Izvor: Izradio autor prema podacima sa službene internetske stranice Centralne izborne komisije Kosova <http://www.kqz-ks.org>

Iz tablica niže vidimo da u slučaju pojedinih stranaka PVI indeks ide do vrijednosti 0.77 kao u slučaju Srpske liste na izborima 2014. godine. Na ovim izborima vođa ove liste nije uspio izboriti zastupnički status, uslijed nedovoljnog broja preferencijskih glasova, iako je lista dobila 5 mandata (Vujović, 2017: 164).

Tablica 81. PVI indeks za parlamentarne izbore na Kosovu 2014.

		<i>PDK</i>	<i>LDK</i>	<i>VV</i>	<i>AAK</i>	<i>Srpska lista</i>	<i>NISMA</i>	<i>KDTP</i>	<i>Vakat</i>	<i>Other</i>	<i>Total</i>
1	Broj mandata koje je stranka osvojila	37	30	16	11	9	6	2	2	7	120
2	Broj mandata alociranih unutar liste na bazi temelju stranačkog redoslijeda (sigurni mandati)	22	19	12	4	2	4	1	1	7	72
3	Broj mandata koje su osvojili kandidati koji su se našli na poziciji na listi većoj od broja mandata koje je stranka osvojila	15	11	4	7	7	2	1	1	0	48
4	PVI (p)	0,4	0,36	0,25	0,63	0,77	0,33	0,50	0,50	0,00	0,40

Izvor: Izradio autor prema podacima sa službene internetske stranice Centralne izborne komisije Kosova <http://www.kqz-ks.org>

Tablica 82. PVI indeks za parlamentarne izbore na Kosovu 2010.

		<i>PDK</i>	<i>LDK</i>	<i>VV</i>	<i>AAK</i>	<i>AKR</i> <i>koali-</i> <i>cija</i>	<i>SLS</i>	<i>KDTP</i>	<i>Vakat</i>	<i>JSL</i>	<i>Other</i>	<i>Total</i>
1	Broj mandata koje je stranka osvojila	34	27	14	12	8	8	3	2	4	8	120
2	Broj mandata alociranih unutar liste na bazi temelju stranačkog redoslijeda (sigurni mandati)	17	16	8	6	7	5	2	1	3	7	72
3	Broj mandata koje su osvojili kandidati koji su se našli na poziciji na listi većoj od broja mandata koje je stranka osvojila	17	11	6	6	1	3	1	1	1	1	48
4	PVI (p)	0.5	0.4	0.42	0.50	0.12	0.37	0.33	0.50	0.25	0.12	0.40

Izvor: Izradio autor prema podacima sa službene internetske stranice Centralne izborne komisije Kosova <http://www.kqz-ks.org>

Prosječan PVI indeks za označena dva izborna ciklusa na razini svih stranaka za Kosovo iznosi 0.4.

Kada smo uporedili dobivene vrijednosti vidljivo je da Nizozemska i Austrija imaju vrlo nizak PVI indeks, gotovo zanemariv. Prosječan PVI indeks za dva izborna ciklusa u slučaju Nizozemske iznosi 0.01, a Austrije 0.0025. S obzirom na postojanje regionalnih izbornih lista, u Finskoj nema “listpoolera” kao u Nizozemskoj. Odnosno nositelj liste u Finskoj nema značaj kao u Nizozemskoj. Iz ovoga je vidljiv obujam negativnog utjecaja nositelja liste u Nizozemskoj, odnosno destimulirajućih faktora koji utjecaj preferencijskog glasovanja u Nizozemskoj čine gotovo nepostojećim.

Kada je riječ o Kosovu vidimo da je PVI indeks visok, da iznosi 0.4. Ključna razlika u odnosu na Finsku jest da se u slučaju Finske koriste abecedne, a u slučaju Kosova liste kandidata koje određuje stranačko rukovodstvo. U oba slučaja broj osvojenih preferencijskih glasova je jedini kriterij kojim se određuje konačna lista izabраниh zastupnika.

Upotreba PVI-a numerički potvrđuje Karvonenovu klasifikaciju (2004:208) koja finski izborni sustav svrstava u snažne preferencijske sustave, dok se austrijski i nizozemski svrstavaju u kategoriju slabih preferencijskih sustava. Utjecaj birača na izbor parlamentarnih zastupnika u slučaju Austrije i Nizozemske je zanemariv za razliku od Finske, odnosno Kosova kao nekonsolidirane demokracije koja također ima snažan preferencijski sustav.

4.2 Selekcija kandidata (pristup kandidaturi)

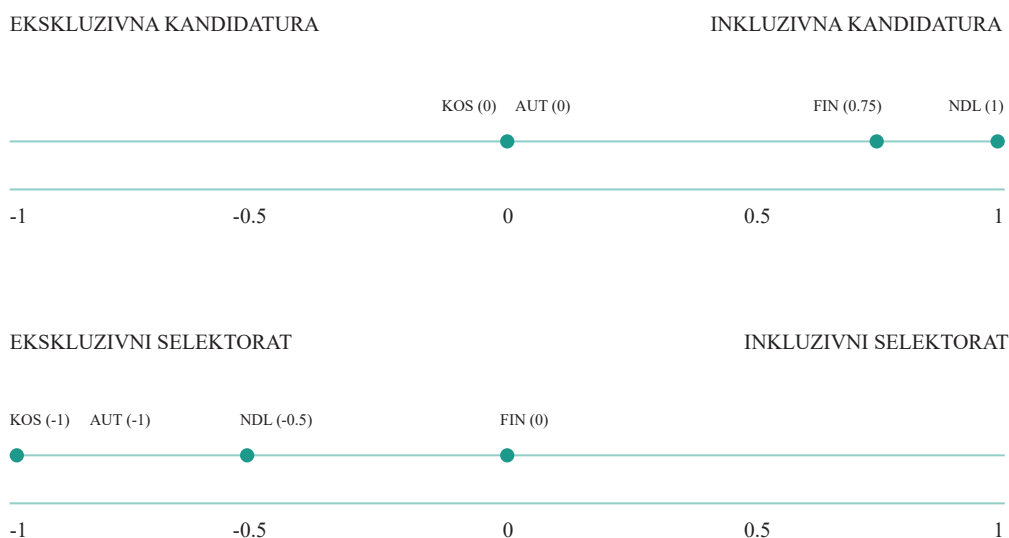
U prethodnom dijelu rada objasnili smo dva načina uređenja postupaka selekcije kandidata za zastupnike. Samo se nekoliko zemalja odlučilo zakonski urediti procedure selekcije kandidata za zastupnike.

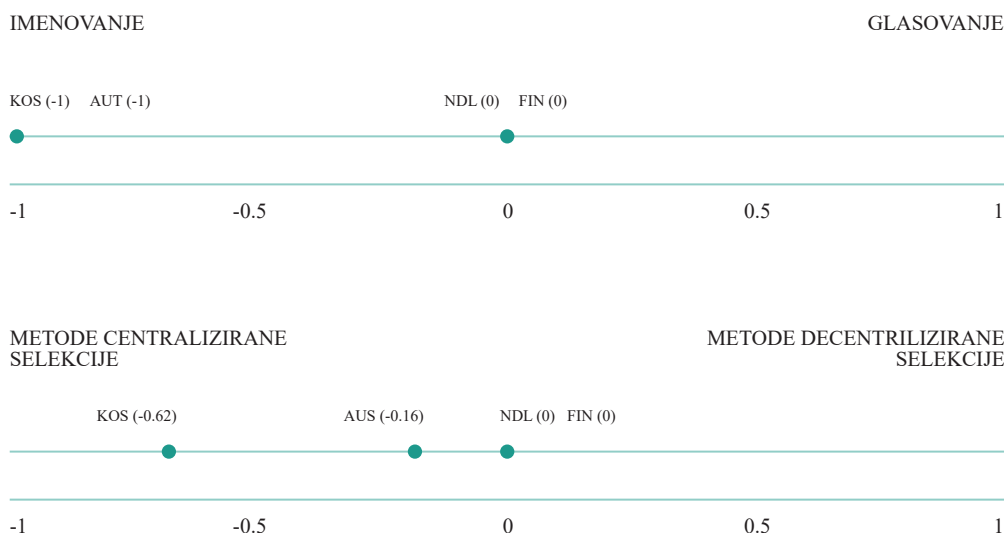
Zakonski propisi u Finskoj predviđeli su da ukoliko stranka sama ne uvede demokratske procedure izbora stranačkog rukovodstva i selekcije kandidata, moraju se primjenjivati zakonom propisane procedure. Stranke su uglavnom matrično prenosile model razvijen u zakonskom tekstu, stoga i ne čudi da su procedure selekcije zastupničkih kandidata u finskim strankama vrlo nalik jedne drugima, odnosno zakonom propisanom modelu.

Kada sam kriterijima definiranim od strane Atmora, Hazana i Rahata (2011: 27-28) unio trostupanjsku skalu od -1 do 1, omogućio sam egzaktniju usporedbu zemalja koje su predmet analize u ovom radu. Pošto su u poglavlju II ovog rada one bile predmet gusto opisanih studija slučaja, u ovom dijelu smo se bavili samo uspoređivanjem vrijednosti iz poglavlja II.

Na temelju iznesenih vrijednosti vidljivo je da dvije zemlje konsolidirane demokracije odlikuju pozitivne vrijednosti kada je riječ o četiri kriterija. Finska (0.19) i Nizozemska (0.17) odlikuju se većim stupnjem osobne dimenzije, odnosno u njima kada je riječ o pristupu kandidaturi dominira osobna nasuprot stranačke dimenzije. Stranke imaju manji uticaj, u procesu selekcije zastupničkih kandidata u odnosu na Austriju (-0.65) gdje stranke snažno kontrolišu proces selekcije.

Grafikon 6. Pristup kandidaturi: Odnos stranačke i osobne dimenzije u procesu selekcije kandidata u četiri zemlje (Austrija, Kosovo, Finska i Nizozemska) – po zemljama/kriterijima

* Skala od tri, odnosno pet vrijednosti u slučaju kriterija decentralizacija, istog opsega od -1 koja označava maksimalan utjecaj stranačke dimenzije, odnosno vrijednosti 1 koja označava maksimalan utjecaj osobne dimenzije na izbor kandidata.

Izvor: Izradio autor.

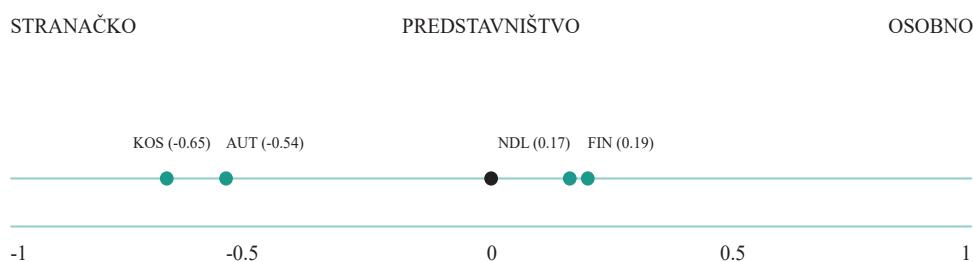
Tablica 83. Pristup kandidaturi: Odnos stranačke i osobne dimenzije u procesu selekcije kandidata u četiri zemlje (Austrija, Kosovo, Finska i Nizozemska) - po zemljama/kriterijima

<i>Kriterij</i>	<i>Austrija</i>	<i>Nizozemska</i>	<i>Finska</i>	<i>Kosovo</i>
1. Kandidatura (tko se može kandidirati),	0	1	0,75	0
2. Izborni kolegij-selektorat (tko može glasovati),	-1	-0,5	0	-1
3. Glasovanje nasuprot nominiranju (jesu li svi kandidati selektirani kroz procedure glasovanja)	-1	0	0	-1
4. Decentralizacija (određuje li izborni okrug kandidaturu)	-0,16	0	0	-0,62
Prosječna vrijednost	-0,54	0,17	0,19	-0,65

* Skala od tri, odnosno pet vrijednosti u slučaju kriterija decentralizacija, istog opsega od -1 koja označava maksimalan utjecaj stranačke dimenzije, odnosno vrijednosti 1 koja označava maksimalan utjecaj osobne dimenzije na izbor kandidata.

Izvor: Izradio autor.

Grafikon 7. Odnos stranačke i osobne dimenzije u procesu selekcije kandidata u četiri zemlje (Austrija, Kosovo, Finska i Nizozemska) – po zemljama

* Skala od tri, odnosno pet vrijednosti u slučaju kriterija decentralizacija, istog opsega od -1 koja označava maksimalan utjecaj stranačke dimenzije, odnosno vrijednosti 1 koja označava maksimalan utjecaj osobne dimenzije na izbor kandidata.

Izvor: Izradio autor.

Vidljivo je da su zakonom propisane obveze predstavljale veliki poticaj i pozitivno utjecale na veći stupanj osobnog predstavnštva u odnosu na stranačko. Nizozemska prati Finsku, ali tek nakon niza unutastranačkih reformi na početku ovog stoljeća, za razliku of Finske gdje ove procedure postoje od sredine prošlog stoljeća. Takođe, u Nizozemskoj je moguće i da proces ode u drugom smjeru, ukoliko to bude procjena stranačkih rukovodstva, za razliku od Finske gdje prisutna rješenja predstavljaju zakonsku obavezu. Stoga na temelju navedenog, te vrijednostima prikazanim u grafikonima 6. i 7. možemo zaključiti da postojanje zakonom reguliranih procedura za izbor kandidata unutar političkih stranaka u preferencijskim izbornim sustavima dodatno pojačava efekte personalizacije političkih stranaka.

4.3 Financiranje predizbornih kampanja

Od tri zemlje koje su predmet analize Finska ima najmanju populaciju oko 5.5 milijuna, Austrija oko 8.7, a Nizozemska oko 17 milijuna. U Austriji i Finskoj kandidature se ističu u regionalnim izbornim jedinicima, s tim da se u Austriji ističu i na razini pokrajina. Nizozemska predstavlja jedinstvenu izbornu jedinicu, iako postoji istjecanje listi na regionalnoj razini, ali su, dominantno, kandidacijske liste identične u svim regijama. Za očekivati bi bilo da najviše sredstava ulažu kandidati u Nizozemskoj, koja predstavlja zemlju s najvećom populacijom, s obveznim preferencijskim glasovanjem, te samo jednom nacionalnom izbornom jedinicom. Finska bi, zbog korištenja regionalnih izbornih jedinica s manjom magnitudom, kao i male populacije trebala predstavljati primjer, u apsolutnom iznosu, najmanjeg izdvajanja za osobne kampanje pojedinačnih zastupničkih kandidata. Međutim, kako tablica 84. pokazuje, zastupnički kandidat u Finskoj u prosjeku ulaže, u apsolutnom iznosu, nešto više od četiri puta (4.11) nego kandidat za zastupnika u Nizozemskoj, odnosno nešto više od dva puta (2.11) od svog kolege u Austriji. Kada se prosječne vrijednosti izdvajanja kandidata za osobnu kampanju koreliraju s veličinom populacija ovih zemalja, onda kandidat za zastupnika po glavi stanovnika u Austriji troši 0.00083 €, u Nizozemskoj 0.00021 € a u Finskoj 0.0027 €. Kada usporedimo označene zemlje uočava se da finski zastupnički kandidat izdvaja 12.72 puta više po glavi stanovnika u odnosu na kolegu iz Nizozemske, odnosno 3.34 u odnosu na kandidata za zastupnika iz Austrije. Utisak bi bio i jači ako se uzme u obzir da u svojim kampanjama kandidati za zastupnike imaju potrebu pokrivati samo svoju izbornu jedinicu, za razliku od slučaja Nizozemske gdje postoji povlačenje glasova za kandidate iz različitih kandidacijskih jedinica, odnosno da se može istaknuti kandidatura u svim kandidacijskim jedinicama i Austrije, gdje se može istaknuti dvostruka kandidatura na regionalnoj i višoj pokrajinskoj razini. Iz ovoga se može izvesti

zaključak da su kandidati za zastupnike svjesni da u slučaju Austrije i Nizozemske mogućnosti za njihov izbor za zastupnika na temelju preferencijskih glasova nisu značajne da bi ulagali veća sredstva u kampanju, za razliku od zastupničkog kandidata u Finskoj.

Tablica 84. Usporedba iznosa utrošenog u osobnu izbornu kampanju kandidata za zastupnika - po zemljama

<i>Država</i>	<i>Prosjek (E)</i>	<i>Doprinos stranke (%)</i>	<i>Doprinos donatora (%)</i>	<i>Doprinos iz vlastitog privatnog fonda (%)</i>	<i>Odnos doprinosa stranke i individualnih donatora</i>	<i>Prosjek po glavi stanovnika (E)</i>
Austrija	7240	n/a	n/a	n/a	n/a	0,00083
Nizozemska	3718	25,12	7,92	66,97	3,17	0,00021
Finska	15309	14,76	33,57	50,76	0,44	0,0027

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. - 2005. - 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

U osobnim kampanjama najveći financijski doprinos daju sami kandidati. Značajno više u Nizozemskoj (66.97 %), u odnosu na Finsku (50.76 %). Doprinos stranke je veći u slučaju Nizozemske (25.12 %) u odnosu na Finsku (14.76 %). U slučaju Austrije ne raspolažemo podacima jer u CCS-ovu ispitivanju ovo pitanje nije postavljeno ispitanicima. Primjetno je da je značajno veći udio individualnih donatora u financiranju osobnih kampanja u Finskoj - 33.57 % u odnosu na samo 7.92 % kada je riječ o Nizozemskoj. Kada usporedimo značaj financijskog doprinosa osobnoj kampanji kandidata stranke i individualnih donatora u slučaju Nizozemske stranački doprinos je 3.17 puta veći nego individualnih donatora. U slučaju Finske situacija je gotovo obrnuta, tako da individualni donatori daju 2.17 puta više sredstava za osobnu kampanju kandidata nego stranke na čijoj listi se nalaze.

Iz ovih podataka je vidljivo da finski kandidati ulažu višestruko više sredstava u odnosu na kolege iz Austrije i Nizozemske, te da je uloga njihovih donatora značajno veća. Zašto bi donatori ulagali u osobne kampanje kandidata u Austriji i Nizozemskoj ako postoje gotovo isključivo teoretske mogućnosti za njihov izbor.

Kada je riječ o financijskoj kontroli u ovim zemljama ona varira od slučaja da je prilično minimalna (Finska), da je gotovo nema (Austrija) ili da uopće ne postoji (Nizozemska). U jednoj tako neuređenoj oblasti, postoji veliki rizik za neetičko ponašanje zastupnika. U Finskoj tko će biti izabran dominantno zavisi od osobnih kampanja koje postaju sve skuplje, tako da i značaj donatora postaje sve veći. U Nizozemskoj kandidati nemaju obvezu podnositi financijske izvještaje za svoje kampanje, a u Finskoj samo izabrani zastupnici podnose izvještaje. U ovako visoko personaliziranim kampanjama stranke gube kontrolu nad financiranjem individualnih kandidata, odnosno time jača uloga njihovih donatora.

Kako Finska predstavlja zemlju čiji je izborni sustav najviše personaliziran možemo reći da personalizacija izbornog sustava vodi smanjenoj kontroli financiranja kampanje i stvaranju snažnih veza između kandidata i izravnih donatora njihove individualne kampanje.

4.4 Reizbor kandidata

Za potrebe ovog rada analiziran je reizbor zastupnika u sljedećem mandatu za tri zemlje koje su predmet analize. Prilikom uspoređivanja postotaka reizabranih zastupnika u tri analizirane zemlje vidljivo je da razlike statistički nisu značajne. Međutim, vidljivo je da se zastupnici češće opredjeljuju ponovno se boriti za zastupnički mandat. Tako se u Finskoj prosječno samo 22 % kandidata ne odlučuje za trku za novi mandat, za razliku od Austrije gdje taj broj iznosi 26 %, odnosno Nizozemske 31 %.

Tablica 85. Usporedba podataka o reizboru zastupnika - po zemljama

Izbori	Razdoblje obavljanja mandata	Broj zastupnika	Reizabran (zastupnici u prethodnom mandatu)						Razlozi zašto zastupnik nije reizabran (zastupnici u prethodnom mandatu)						Nije reizabran kandidat	
			Reizabran		Reizabran (preferencijski glasovi)		Nije reizabran		Nije se ponovo kandidirao		Izgubio mandat zbog lošeg rezultata stranke		Nije prošao zbog loših preferencijskih glasova			
			#	%	#	%	#	%	#	%	#	%	#	%	#	%
Austrija																
2008.	2006.-2008.	183	117	63,9	0	0,0	66	36,1	36	20	1	29	43,9	147	79,6	
2013.	2008. – 2013.	183	94	51,4	0	0,0	89	48,6	58	32	0	31	34,8	125	75,2	
Pros-jek			106	57,7	0	0	77,5	42,3	47	26	0	30	39,4	136	77,4	
Nizozemska																
2010.	2006. -2010.	150	82	54,7	1	1,2	68	45,3	46	31	1	21	30,9	104	78,8	
2012.	2010. -2012.	150	93	62,0	0	0,0	57	38,0	46	31	1	10	17,5	104	89,4	
Pros-jek			87,5	58,3	0,5	0,6	62,5	41,7	46	31	0	15,5	24,2	104	84,1	
Finska																
2011.	2007. -2011.	200	110	55,0	110	100	90	45,0	48	24	0	42	46,7	152	72,4	
2015.	2011. -2015.	200	122	61,0	122	100	78	39,0	40	20	0	38	48,7	160	76,3	
Pros-jek			116	58,0	116	100	84	42	44	22	0	40	47,7	156	74,3	

* Zastupnici u prethodnom mandat koji su se kandidirali za novi mandat

Kada se iz ukupnog broja zastupnika izuzmu oni koji se nisu kandidirali, onda je mnogo veći postotak reizabranih u svim zemljama te se kreće od prosječne vrijednosti od 74.3 % u slučaju Finske do 84.1 % u slučaju Nizozemske. Kao što se vidi najniži je u slučaju Finske, odnosno možemo zaključiti da se u slučaju visoko personaliziranog preferencijskog sustava smanjuje broj reizabranih zastupnika. Iako je jasan efekt, mora se istaknuti da razlika nije toliko velika kada je riječ o odnosu između Austrije i Finske, iako je vidljiva, te se ne može osporavati. No, s obzirom na, ne tako veliku, razliku moguće je da podaci iz nekih drugih izbornih ciklusa opovrgnu ovaj nalaz.

4.5 Personalizacija predizborne kampanje

Da bismo dali dio odgovora na ovu hipotezu poslužit ćemo se Shugartovom klasifikacijom, na temelju poticaja za njegovanje osobne kampanje (više u dijelu ovog rada 1.5.4.5). Za Finsku i Nizozemsku smo uzeli vrijednosti koje je Shugart već odredio, dok je za Austriju u ovom radu određena vrijednost na temelju postavljenih kriterija od strane Shugarta. Vidljivo je da Austrija i Nizozemska imaju istu vrijednost indeksa 0.4 te iste ocjene tri varijable. Značajno odstupa Finska s vrijednošću indeksa od -0.43 te značajno različitim vrijednostima od Austrije i Nizozemske. Ovim se pravi jasna razlika između Austrije i Nizozemske s jedne strane, kao sustava orijentiranih prema stranci, u odnosu na Finsku koja koristi izborni sustav orijentiran prema biraču. Kosovo sam svrstao u kategoriji izbornih sustava orijentiranih ka biraču.

Tablica 86. Shugartov indeks unutarpartijske učinkovitosti (unutarpartijska dimenzija)

Zemlja	Vrijednost indeksa	Ocjene komponenti			Opis sustava
		Izborna lista (Balot)	Glasovanje (vote)	Veličina izborne jedinice (District)	
Izborni sustavi orijentirani prema stranci (party-centered systems)					
Austrija*	0,40	0	1	1	Listovni razmjerni s fleksibilnim listama
Nizozemska	0,40	0	1	1	Listovni razmjerni s latentnim listama
Izborni sustavi orijentirani prema biraču (candidate-centered systems)					
Finska	-0,43	0	0	-1	Listovni proporcionalni s kvazilistama
Kosovo*	-0,43	0	0	-1	Listovni proporcionalni s otvorenim listama

Izvor: Listovni proporcionalni s kvazilistama ; Dopunjen od autora za Austriju.

* Dopunio autor na bazi kriterija postavljenih od strane Shugarta. Kosovo odgovara kodovima koje je Shugart odredio za listovne proporcionalne sa kvazilistama (Finska, Čile) a ne kodovima danim za listovne proporcionalne sa otvorenim listama. Razlika je u kodu za glasovanje (više Shugart 2001: 185 i u dijelu 1.5.4.5 ovog rada).

4.6 Stranačka kohezija

Pitanje stranačke kohezije traži prilično zahtjevna istraživanja longitudinalnog karaktera. Nažalost podaci o stranačkoj koheziji su rijetki i uglavnom fragmentarnog karaktera. Kada je riječ o zemljama koje su predmet ovog istraživanja poslužit ćemo se nalazima Depauwa i Shane (2009) koji su izračunali Stuart Riceov indeks stranačke kohezije u 16 demokracija. U ovo istraživanje nije bila uključena Nizozemska, tako da ćemo usporediti samo Austriju i Finsku. Evidentna je značajno veća kohezija u slučaju austrijskih nego finskih stranaka.

Tablica 87. Jedinstvo stranke u europskim demokracijama (izvod od 16 zemalja)

<i>Država</i>	<i>Razdoblje</i>	<i>Broj stranaka</i>	<i>Mean</i>	<i>Stdev</i>
Austrija	1995. – 1997.	5	98,68	1,45
Finska	1995. – 1996.	7	88,63	2,59

Izvor: Depauw, Sam & Martin, Shane, 2009 :105

U postavljanju ove pomoćne hipoteze istaknuli smo, ono što je i Karvonen pokušao dokazati, da će se s povećanjem stupnja utjecaja preferencijskog glasovanja na izbor kandidata unutar stranačkih lista, smanjivati i utjecaj stranačkog rukovodstva na djelovanje zastupnika izabranih s te stranačke liste. S ciljem povećanja mogućnosti za izborni uspjeh izabrani predstavnici će jačati svoje veze s biračkim tijelom, koje će se odražavati kroz jasno iskazanu obranu interesa biračkih skupina koje su ga podržale. (Blais, 1991:250; Katz, 1980:34; Sanchez de Dios, 1999:159, Karvonen, 2004:210).

U tablici 88. koristili smo nalaze CCS-a, iz kojih se može vidjeti da su vrijednosti nalaza za Finsku i UK-a gotovo identični. Kandidati u Finskoj, u gotovo identičnom postotku kao kandidati u UK-u daju prednost mišljenju birača (62.7 % - 62.9 %), odnosno vlastitom mišljenju u odnosu na stranačku poziciju (76.9 % – 75.3 %). Austrijski kandidati daju prednost stavovima birača iz vlastite izborne jedinice, također i vlastitom mišljenju. Ovi nalazi pokazuju da zastupnički kandidati iz Nizozemske daju veću prednost stavovima stranke nego njihove kolege iz Portugala.

Tablica 88. Jedinstvo stranke u europskim demokracijama (izvod od 16 zemalja)

				Zastupnik u sukobu između birača u izornoj jedinici i pozicija stranke treba slijediti:			Zastupnik u sukobu između vlastitog mišljenja i pozicija stranke treba slijediti:		
				Pozicija stranke	Mišljenje birača	Total	Vlastito mišljenje	Poziciju stranke	Total
				Row N %	Row N %	Count	Row N %	Row N %	Count
Zemlja	UK	Izborna godina	2010.	37,1 %	62,9 %	1310	75,3 %	24,7 %	1325
	Finska	Izborna godina	2011.	37,3 %	62,7 %	861	76,9 %	23,1 %	877
	Austrija	Izborna godina	2008.	30,6 %	69,4 %	883	66,0 %	34,0 %	899
	Nizozemska	Izborna godina	2006.	87,2 %	12,8 %	156	49,4 %	50,6 %	154
	Portugal	Izborna godina	2009.	44,8 %	55,2 %	192	56,8 %	43,2 %	192

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. - 2005. - 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

Iz gore navedenog možemo zaključiti da je stranačka kohezija niža u visoko personaliziranim sustavima. Pojedinačno gledano ona je isto visoka, ali kada stav zastupnika dođe u sukob sa stavovima birača iz izborne jedinice, odnosno vlastitim mišljenjem disciplina zastupnika postaje upitna.

4.7 Volatilitnost biračkog tijela

Kod ove pomoćne hipoteze pošli smo od jedne od Karvonenovih hipoteza o utjecaju preferencijskog glasovanja, odnosno da ona povećava volatilitnost biračkog tijela. Karvonen se bavio analizom agregiranih podataka, a u ovom radu smo se bavili konkretnim zemljama.

U tablicama niže prikazan je pregled volatilitnosti po izbornim ciklusima za svaku od zemalja koja je predmet analize. Iz prezentiranih podataka vidljivo je da Finska, koja koristi najviše personalizirani izborni sustav od ovdje analiziranih, nije zemlja koja se odlikuje najvećim stupnjem volatilitnosti. Prilikom uspoređivanja volatilitnosti odlučili smo se za vremenska razdoblja u kojima se koristio aktualni izborni sustav. U slučaju Finske to je razdoblje nakon raspada SSSR-a koje je prilično utjecalo na političke odnose u ovoj zemlji, a u slučaju Nizozemske, odnosno Austrije razdoblje nakon posljednjih ključnih izbornih reformi.

Tablica 89. Pregled volatilitnosti u Austriji - po izborima (1994. - 2013.)

<i>Država</i>	<i>Izborna godina</i>	<i>RegV</i>	<i>AltV</i>	<i>OthV</i>	<i>TV</i>
Austrija	1994.	0,95	13,35	1,65	15,95
Austrija	1995.	0,1	3,7	0,2	4
Austrija	1999.	0,5	7,9	0,5	8,9
Austrija	2002.	0,5	20,15	0,4	21,05
Austrija	2006.	2,1	7,85	0,15	10,1
Austrija	2008.	3,45	14	0,85	18,3
Austrija	2013.	3,9	9,8	2	15,7
Prosjek	7	1,64	10,96	0,82	13,43

Izvor: Emanuele, V. (2015), Dataset of Electoral Volatility and its internal components in Western Europe (1945-2015), Rim: Italian Center for Electoral Studies

Tablica 90. Pregled volatilnosti u Nizozemskoj - po izborima (1971. - 2012.)

<i>Država</i>	<i>Izborna godina</i>	<i>RegV</i>	<i>AltV</i>	<i>OthV</i>	<i>TV</i>
Nizozemska	1971.	1,10	10,40	2,00	13,50
Nizozemska	1972.	0,55	10,60	0,65	11,80
Nizozemska	1977.	2,55	9,30	1,15	13,00
Nizozemska	1981.	1,00	6,85	1,05	8,90
Nizozemska	1982.	0,00	8,00	0,60	8,60
Nizozemska	1986.	1,00	8,65	1,40	11,05
Nizozemska	1989.	0,05	3,95	1,45	5,45
Nizozemska	1994.	3,05	17,85	1,30	22,20
Nizozemska	1998.	2,30	13,15	1,45	16,90
Nizozemska	2002.	9,30	20,10	1,90	31,30
Nizozemska	2003.	0,60	15,35	0,60	16,55
Nizozemska	2006.	6,30	13,05	0,85	20,20
Nizozemska	2010.	0,00	22,50	1,10	23,60
Nizozemska	2012.	0,95	14,25	0,65	15,85
Prosjek	15	2,05	12,43	1,15	15,64

Izvor: Emanuele, V. (2015), Dataset of Electoral Volatility and its internal components in Western Europe (1945-2015), Rim: Italian Center for Electoral Studies

Tablica 91. Pregled volatilnosti u Finskoj - po izborima (1991. - 2011.)

<i>Država</i>	<i>Izborna godina</i>	<i>RegV</i>	<i>AltV</i>	<i>OthV</i>	<i>TV</i>
Finska	1991.	2,60	9,35	0,80	12,75
Finska	1995.	1,90	9,00	0,80	11,70
Finska	1999.	2,00	9,65	1,30	12,95
Finska	2003.	1,05	5,10	1,25	7,40
Finska	2007.	0,00	6,80	1,15	7,95
Finska	2011.	0,00	14,80	0,15	14,95
Prosjek	6	1,26	9,12	0,91	11,28

Izvor: Emanuele, V. (2015), Dataset of Electoral Volatility and its internal components in Western Europe (1945-2015), Rim: Italian Center for Electoral Studies

Karvonen nije uspio u svom radu potvrditi svoju hipotezu (2004: 222). Pokazuje se da nije točna ni Marshova teza da kako se birači budu navikavali na uvjete kandidata i stranke, njihova odanost će slabiti (Marsh,1985:376). Makar takvo nešto nije moguće dokazati u listovnim razmjernim sustavima. Važno je napomenuti da postoji trend povećanja volatilnosti u sve tri zemlje. Volatilnost je, ako se poslužimo podjelom na tri razdoblja koju su razvili Chiaramonte i Emanuele (2015:5), porasla u trećem, u odnosu na prvi razdoblje za 202 % u slučaju Finske, Austrije 256 % te najviše u slučaju Nizozemske 300 %. Austrija kao najmanje personaliziran izborni sustav ima manji stupanj volatilnosti, ali veći trend rasta volatilnosti od Finske. Iako Nizozemska ima značajno veći stupanj volatilnosti od Austrije, isto tako ima i veći stupanj

volatilnosti od Finske koja ima drastično veći stupanj personalizacije izbornog sustava u odnosu na Austriju i Nizozemsku. U III. razdoblju, koje obuhvaća i razdoblje u kojemu Austrija primjenjuje aktualni izborni sustav (nakon 1994.), volatilnost je veća nego u usporednom razdoblju u Finskoj. Ako bismo usporedili samo III. dio mogli bismo potvrditi tezu da je snažnija volatilnost proizvod postojanja jačih preferencijskih sustava, odnosno većeg stupnja personalizacije. Međutim, primjer Nizozemske, odnosno njezina značajno veća volatilnost, uz nizak stupanj personalizacije izbornog sustava, ruši tu postavku.

Chiaromonte i Emanuele izvlače zaključak da povećana volatilnost “signalizira trend povećane nestabilnosti stranačkog sustava posljednja dva desetljeća” što oni potvrđuju podacima da je ukupna TV u III. razdoblju značajno veća nego u I. i II. razdoblju.

Tablica 92. Pregled volatilnosti u po izbornim razdobljima (1946. - 2015.)

<i>Država</i>	<i>Izorno razdoblje I. (1946.-1968.)</i>	<i>Izorno razdoblje II. (1968.-1991.)</i>	<i>Izorno razdoblje III. (1991.-2015.)</i>	<i>Mean</i>	<i>Razlika14 III.¹⁴⁹- I. razdoblja</i>
Austrija	5,23	4,47	13,43	7,48	256%
Nizozemska	6,98	10,33	20,94	13,04	300%
Finska	5,43	8,80	10,99	8,29	202%

Izvor: Chiaromonte, Alessandro i Emanuele Vincenzo (2015). Party system volatility, regeneration and de-institutionalization in Western Europe (1945-2015). Party Politics, 1-13. Djelomično dopunjen od autora.

4.8 Politička stabilnost

Iako je vidljivo iz tablice 92. da se tri analizirane konsolidirane demokracije odlikuju visokom volatilnošću, ista volatilnost nije praćena slabljenjem političke stabilnosti. Naime, politička stabilnost, ako je mjerimo dužinom trajanja vlade, ojačala je u paralelnom razdoblju. Isto tako Karvonenova teza da jači preferencijski sustavi vode političkoj nestabilnosti se također nije pokazala ispravnom. Ako usporedimo ove tri zemlje za razdoblje od okončanja Drugog svjetskog rata Finska zaista jest primjer države nestabilnih vlada s prosječnim trajanjem od svega 19 mjeseci. Međutim, ako uzmemo razdoblje nakon nestanka SSSR-a, odnosno samim time i prestanka njegova utjecaja na unutarfinske političke odnose, onda je prosječno trajanje vlade u Finskoj poraslo na 36 mjeseci, te je duže nego u istom razdoblju u Austriji, gdje je 33, odnosno u Nizozemskoj 34 mjeseca.

Tablica 93. Dužina trajanja vlada nakon Drugog svjetskog rata - po zemljama

<i>Država</i>	<i>Razdoblje</i>	<i>Prosječna dužina trajanja vlada</i>
Austrija	1945. - 2015.	30
Austrija	1990. - 2015.	33
Nizozemska	1946. - 2017.	31
Nizozemska	1994. - 2017.	34
Finska	1945. - 2011.	19
Finska	1991. - 2011.	36

Izvor: Luther, 1992:74; Andeweg, Irwin 2014:147; Karvonen, 2014: 74 – 76; Dopunjen i adaptiran od strane autora.

Možemo zaključiti, da veći stupanj personalizacije vodi većoj političkoj nestabilnosti, ali ne i nužno. U posljednjih nekoliko desetljeća Finska, kao izborni sustav s najvećim stupnjem personalizacije, predstavlja primjer visokog stupnja političke stabilnosti.

4.9 Fragmentacija stranačkog sustava u nekonsolidiranim demokracijama

Od proglašenja neovisnosti Kosova održana su svega tri izborna ciklusa. To razdoblje karakterizira izuzetno veliki broj parlamentarnih stranaka koji se kreće od 15 do 17 po izbornom ciklusu. Prosječan broj stranaka po izbornom ciklusu s parlamentarnim statusom je 16.33. U ova tri ciklusa nijedna stranka nije imala više od 31% mandata. Karakteristika Kosova jest postojanje velikog broja stranaka s jednim ili dva zastupnika. Na posljednjim izborima održanima 2017. godine bilo je 7 stranaka s po jednim i 4 s po dva zastupnika.

¹⁴⁸ Kolona unesena i dopunjena od strane autora.

Tablica 94. Pregled osvojenih mandata na kosovskim izborima nakon proglašenja nezavisnosti - po strankama

<i>Stranka</i>	<i>2010.</i>		<i>2014.</i>		<i>2017.</i>	
	# mandata	% mandata	# mandata	% mandata	# mandata	% mandata
Demokratski savez Kosova (LDK)	27	22.5 %	30	25.0 %	25	20.8 %
Demokratska stranka Kosova (PDK)	34	28.3 %	37	30.8 %	23	19.2 %
Alijansa za budućnost Kosova (AAK)	12	10.0 %	11	9.2 %	10	8.3 %
Samoodređenje (Vetvendosje)	14	11.7 %	16	13.3 %	32	26.7 %
Inicijativa za Kosovo (NISMA)			6	5.0 %	6	5.0 %
Srpska lista			9	7.5 %	9	7.5 %
Nova Alijansa za Kosovo (AKR)	8	6.7 %	-		2	1.7 %
Alternativa				0.0 %	2	1.7 %
Kosovska demokratska stranka Turaka	3	2.5 %	2	1.7 %	2	1.7 %
Koalicija Vakut	2	1.7 %	2	1.7 %	2	1.7 %
Progresivna demokratska stranka		0.0 %	1	0.8 %		0.0 %
Demokratska stranka Askalija na Kosovu		0.0 %	1	0.8 %	1	0.8 %
Nova demokratska stranka	1	0.8 %	1	0.8 %	1	0.8 %
Liberalna stranka Egipćana	1	0.8 %	1	0.8 %	1	0.8 %
Stranka Aškalija za integraciju	1	0.8 %	1	0.8 %	1	0.8 %
Samostalna liberalna stranka	8	6.7 %	0	0.0 %	1	0.8 %
Koalicija za Goru	1	0.8 %	1	0.8 %	1	0.8 %
Ujedinjena stranka Roma	1	0.8 %		0.0 %	1	0.8 %
Jedinstvena srpska lista	4	3.3 %		0.0 %		0.0 %
Bošnjačka stranka demokratske akcije Kosova	1	0.8 %		0.0 %		0.0 %
Nova demokratska inicijativa Kosova	1	0.8 %		0.0 %		0.0 %
Srpska demokratska stranka Kosova i Metohije	1	0.8 %		0.0 %		0.0 %
Kosovski nevi Romani Partia		0.0 %	1	0.8 %		0.0 %
	120		120		120	

Izvor: Izradio autor prema podacima sa službene internetske stranice Centralne izborne komisije Kosova <http://www.kqz-ks.org>

Uzrok ovako fragmentiranom parlamentu je veliki broj rezerviranih mandata za manjine (20). Da bi se spriječila visoka fragmentacija parlamenta Kosovo koristi zakonski izborni prag od 5 %, međutim on ne vrijedi za manjine. Na posljednjim izborima sve parlamentarne stranke s po jednim mandatom pripadale su grupi stranaka koje su osvojile mandate rezervirane za određenu manjinu. Od četiri stranke s dva mandata dvije su manjinske, a dvije pripadaju strankama koje ne osvajaju manjinske mandate.

Na posljednjim izborima održanima na Kosovu primijećen je značajan porast predizbornog koaliranja ključnih kosovskih stranaka. Samo je jedna od njih, Samoodređenje, izašla samostalno na izbore. Kosovski izborni sustav stimulira predizborno koaliranje, ali u prethodnim ciklusima

nije primijećen njegov značajniji učinak na tom polju. Predizbornim koaliranjem stranke izbjegavaju visoki zakonski prag, ali mandat mogu dobiti jedino ako njihovi kandidati osvoje dovoljno preferencijskih glasova, tako da nije bilo primjera da manje stranke unutar koalicije značajnije profitiraju od ove mogućnosti. Njihovi kandidati jednostavno nisu privlačili pažnju birača. Stoga i cijena većih koalicija za nosioca koalicije nije bila velika. Na posljednjim izborima po prvi put su sudjelovale predizborne koalicije više većih stranaka. Tako da su PDK, AAK i NISMA napravile predizbornu koaliciju, a s druge strane LDK sa AKR-om i Alternativom. Parlamentarni status kroz koaliranje su osigurale sve parlamentarne stranke koje se nisu borile za manjinske mandate, osim VV-a Međutim, samo su dvije stranke imale izuzetno mali broj mandata (2), dok su ostale osvojile značajno veći broj.

Pored rezerviranih manjinskih mandata sada se i predizborno koaliranje pojavljuje kao faktor fragmentacije stranačkog sustava. No, s druge strane preferencijsko glasovanje se javlja i kao prepreka malim strankama da kroz pregovore o predizornoj koaliciji osiguraju sigurna mjesta na listi, a time i parlamentarni status bez obzira na razinu podrške birača koje uživaju te stranke.

U tako fragmentiranom parlamentu je teško je osigurati postojanje stabilne većine. Kosovo predstavlja stranački sustav s visokim stupnjem fragmentacije. U prosjeku riječ je 6 efektivnih stranaka.

Tablica 95. Pregled broja efektivnih stranaka (mandati) - po zemljama

<i>Austrija</i>		<i>Nizozemska</i>		<i>Finska</i>		<i>Kosovo</i>	
Eff Nm	# mandata	Eff Nm	# mandata	Eff Nm	# mandata	Eff Nm	# mandata
2,09	165	4,47	100	4,77	200		
2,54	165	4,68	100	4,54	200		
2,47	165	4,65	100	4,78	200		
2,22	165	4,07	150	4,71	200		
2,2	165	4,15	150	4,87	200		
2,2	165	4,51	150	5,09	200		
2,14	165	5,71	150	4,96	200		
2,12	165	6,4	150	5,58	200		
2,21	183	6,42	150	5,51	200		
2,21	183	3,7	150	5,31	200		
2,22	183	4,29	150	5,21	200		
2,26	183	4,01	150	5,14	200		
2,63	183	3,49	150	4,93	200		
2,99	183	3,75	150	5,23	200		
3,73	183	5,42	150	4,88	200		
3,49	183	4,81	150	5,15	200		
3,41	183	5,79	150	4,93	200		
2,88	183	4,74	150	5,13	200		

<i>Austrija</i>		<i>Nizozemska</i>		<i>Finska</i>		<i>Kosovo</i>	
Eff Nm	# mandata	Eff Nm	# mandata	Eff Nm	# mandata	Eff Nm	# mandata
3,38	183	5,54	150	5,83	200	6,02	120
4,24	183	6,74	150	5,84	200	5,19	120
4,59	183	5,7	150			5,95	120
<i>Prosjeck</i>							
2,77		4,91		5,12		5,72	
<i>Prosjeck posljednja tri izborna ciklusa</i>							
4,07		5,99		5,6		5,72	

Izvor: Gallagher, Michael (2017) Election indices dataset dostupan http://www.tcd.ie/Political_Science/staff/michael_gallagher/EISystems/index.php, (pristupljeno 10. 09. 2017). Adaptirao i dopunio podatke za Kosovo autor.

Kada se upoređi s konsolidiranim demokracijama vidljivo je da je prosječan broj efektivnih stranaka veći u slučaju Kosova. Prosječan broj efektivnih stranaka je veći u slučaju ako se izuzmu manjinske stranke odnosno 20 mandata rezerviranih za manjine tako da bi na posljednjim izborima broj efektivnih stranaka, u ovom slučaju, iznosio 6.2 što predstavlja značajan indikator visoke fragmentiranosti.

Međutim, ako se i u slučaju Austrije, Nizozemske i Finske u obzir uzmu posljednja tri izborna ciklusa primjetno je da se ta razlika smanjuje, a u slučaju Nizozemske fragmentacija je čak i veća. Visoka fragmentacija svakako utječe negativno na uspješnost koaliranja, te dužinu trajanja vlada. No, slučaj Kosova je specifičan jer nam ukazuje da kao nekonsolidirana demokracija nije uspjela izbjeći polarizirani pluralizam. Upravo on bitno obilježava karakter stranačkog sustava na Kosovu. Polarizirani pluralizam na neki način doprinosi dužem trajanju vlada, jer je prilično ograničen izbor potencijalnih koalicijskih partnera iz reda sustavnih stranaka. Posebno to dolazi do izražaja nakon posljednjih izbora na Kosovu 2017. godine kada je antisustavna stranka Samoodređenje postala pojedinačno najjača kosovska stranka s 32 zastupnika ili 26.7 % mandata.

Tablica 96. Tipovi unutarstranačkih konflikata koji su vodili prekidu trajanja vlade

<i>Država</i>	<i>Nije bilo unutar-stranačkog sukoba</i>	<i>Unutarstranački sukob</i>					<i>Total</i>
		Unutar nacionalnog stranačkog rukovodstva	Između nacionalnog stranačkog rukovodstva i onih koji nijesu vođe	U nacionalnom stranačkom rukovodstvu koji je uključio i one koji nijesu vođe	Ukupno	Ukupno unutar-stranačkih sukoba	
Austrija	19	2	1	0	3	13,64%	22
Nizozemska	21	2	0	0	2	8,70%	23
Finska	43	1	0	0	1	2,27%	44
Kosovo	0	0	0	0	0	0	0

Izvor: Saalfeld, 2009: 179¹⁴⁹. Dopunio autor za slučaj Kosovo.

Unutarstranački konflikti u slučaju Kosova nisu bili razlog političke nestabilnosti, odnosno pada kosovske vlade. Stranački rascjepi vodili su stvaranju novih stranaka, ali ne i konkretnom padu neke od vlada. Razlog pada vlada na Kosovu bili su poremećeni unutarkoalijski odnosi i to na liniji PDK i LDK. Iako su ove dvije stranke imale postizborno iskustvo, nepovjerenje je vrlo veliko. Parlamentarni izbori održani 2017. godine iskristalizirali su tri programske grupacije koje se i dalje dominatno oslanjaju na političke podjele u kosovskom društvu. Stranke nastale iz OVK-a su bile grupirane u predizbornoj koaliciji, umjerene stranke su se okupile oko LDK-a, dok trećeg aktera predstavlja Samoodređenje, antisustavna stranka.

Tablica 97. Dužina trajanja vlada na Kosovu nakon proglašenja neovisnosti

<i>Izborna godina</i>	<i>Razdoblje</i>	<i>Trajanje vlade (broj mjeseci)</i>	<i>Premijer</i>	<i>Stranke koje su formirale vladu</i>
2007.	siječanj – veljača 2008. ¹⁵⁰	37	Hashim Thaçi (PDK)	PDK i LDK
	veljača 2008. – veljača 2011.			
2010.	veljača 2011. – prosinac 2014.	45		PDK, AKR i SLS
2014.	prosina 2014. - rujana 2017.	33	Isa Mustafa	LDK, PDK i Srpska
<i>Presjek</i>		38,3		

Izvor: Izradio autor.

¹⁴⁹ Saalfeld, Thomas (2009). Intra-party conflict and cabinet survival in 17 West European democracies, 1945 – 1999. U: Giannetti, Daniela & Benoit, Kenneth (ur.). Intra-party Politics and Coalition Governments. New York: Routledge. 169-186

¹⁵⁰ Prije proglašenja neovisnosti vlada je funkcionirala mjesec dana, tako da je i taj mjesec uključen u dužinu trajanja vlade, iako je prethodio proglašenju neovisnosti.

Razloge visoke fragmentiranosti kosovskog stranačkog sustava možemo tražiti u njegovoj visokoj personalizaciji, međutim, isto ne predstavlja izuzetak samo u nekonsolidiranim demokracijama. Sličan trend je prisutan i u konsolidiranim demokracijama. Visoka fragmentacija parlamenta otežava formiranje vlada, a polarizirani pluralizam umanjuje broj opcija za formiranje vlade, te čini vlade stabilnijima u odnosu na očekivano. Stoga i ne čudi prilično dugo prosječno trajanje vlada na Kosovu od 38.3 mjeseca. Više nego u slučaju tri selektirane konsolidirane demokracije. No, prilikom sagledavanja slučaja Kosova treba imati u vidu da je parlamentarni život prilično kratak, te da kao samostalni entitet od 2008. godine, uz i dalje prisutan visok stupanj intervencionizma međunarodnih aktera, Kosovo postoji svega 10 godina, stoga je i praćenje promjena u političkom i stranačkom sustavu prilično ograničeno u odnosu na primjere ostala tri paralelna slučaja obrađena u ovom radu.

4.10 Personalizacija izbornog sustava i političke stranke

Da bismo dodatno sagledali i usporedili učinke personalizacije izbornog sustava na političke stranke poslužiti će tablica 97. u kojoj su predstavljeni ključni elementi preferencijskih listovnih izbornih sustava prateći već navedenu Coxovu (1997: 38) definiciju kao i već predstavljene nalaze ovog rada. Zahvaljujući PVI-u koji je kreiran za potrebe ove disertacije vidljivo je da finski izborni sustav spada u snažne preferencijske sustave, kao i kosovski, dok se Nizozemska i Austrija ubrajaju u slabe. Isto tako dokazano je da Finska kao jedina zemlja koja posjeduje zakonski uređene procedure selekcije zastupničkih kandidata ima najveću prevlast osobnog naspram stranačkog utjecaja u selekcijskim procedurama. Finska zapravo ima visoke vrijednosti kojima se ističe snaga institucionalnih mehanizama kojima se potiče personalizacija izbornog sustava te slabi uloga političkih stranaka. Shugartov indeks unuustranačke učinkovitosti to potvrđuje svrstavajući Finsku u sustave orjentirane ka biraču, a Nizozemsku ka stranci. Dodatno sam primjenjujući Shugartov pristup svrstao Austriju u grupu sustava orjentiranih ka stranci, a Kosovo u kategoriju sustava orjentiranih ka biraču. Izborni sustav je u Finskoj je potaknuo demokratizaciju političkih stranaka, ojačao poziciju zastupnika te članova političkih stranaka u unutarstranačkim procesima donošenja odluka. Političke stranke imaju značajno slabiju ulogu u Finskoj u odnosu na Nizozemsku i Austriju. Ono što finski izborni sustav razlikuje u odnosu na austrijski i nizozemski jest: (1) efektivno obvezno preferencijsko glasovanje (mogućnost glasovanja isključivo za kandidata a ne za stranku), (2) nepostojanje zakonske kvote za direktni mandat na temelju preferencijskih glasova, (3) regionalne višemandatne izborne jedinice i (4) zakonski regulirane procedure selekcije zastupničkih kandidata.

Nizozemska ima obvezno preferencijsko glasovanje, ali ono nije djelotvorno, već je velikim dijelom urušeno, nefunkcionalno. Slično je i s mogućnošću glasovanja isključivo za kandidata. Nizozemska ima propisano pravilo da birač može glasovati isključivo za kandidata te da glas dat kandidatima predstavlja ujedno i glas dat listama na kojima se nalaze, ali zahvaljujući “listpooleru” te izgrađenoj praksi da se poticanjem glasovanja za nositelja liste efektivno potiče glasovanje za listu, odnosno riječ je o, u najvećoj mjeri, stranačkom, a ne osobnom glasovanju.

Austrija s druge strane ima regionalne izborne okruge, ali oni više služe za zaštitu interesa regionalnih stranačkih struktura u odnosu na centralne, a manje kao mehanizam personalizacije izbornog sustava. Nizozemska iako ima regionalne kandidacijske okruge, uslijed prakse korištenja istih kandidacijskih lista u svim regionima, efektivno se pretvara u jednu izbornu listu, te zatire postojanje regionalne organizacije kandidatura.

U Nizozemskoj i Austriji efekti preferencijskog glasovanja ograničeni su zakonskim pragom, odnosno kvotom preferencijskih glasova koju svaki od kandidata mora osvojiti da bi osigurao direktan mandat. U slučaju Austrije da bi kandidat osvojio direktan mandat potrebno je da osvoji $\frac{1}{2}$ Haerove pokrajinske kvote, ili najmanje šestinu glasova koje je njegova stranka ostvarila u regionalnoj izornoj jedinici, odnosno da bi osvojio mandat na pokrajinskoj razini mora dobiti broj preferencijskih glasova jednak Hareovoj kvoti na pokrajinskoj razini, dok je u Nizozemskoj vrijednost kvote jednaka $\frac{1}{4}$ nacionalne Hareove kvote. Za razliku od Nizozemske i Austrije, u Finskoj ne postoji kvota kao uvjet već se redosljed korigira na temelju broja osvojenih preferencijskih glasova, kao i na Kosovu. Niske vrijednosti PVI indeksa za ove zemlje najbolje govori o razornim efektima po učinke preferencijskog glasovanja ovog institucionalnog ograničenja u Austriji i Nizozemskoj.

U radu je pokazano kako nekad i postojanje zakonskih poticaja, kao recimo obveznog preferencijskog glasovanja, ne mora biti praćeno slabljenjem uloge stranaka. Nizozemski slučaj pokazuje da su otpori stranaka preferencijskom glasovanju i jačanju uloge birača kroz favorizaciju nositelja liste, s ciljem da se glasovi dani nositelju računaju kao glasovi dani stranki, imale za posljedicu nisku razinu motiviranosti kandidata da vode osobne kampanje.

No, s druge strane kandidacijskim procedurama u Nizozemskoj dominira osobno naspram stranačkog što umanjuje snagu političkih stranaka i otvara prostor za jačanje pozicije članova političkih stranaka. U Austriji su stranačka rukovodstva u velikoj mjeri sačuvala utjecaj u odnosu na kandidacijske procedure, iako je i u njima prisutna mogućnost da se aspiranti izbere za poziciju kandidata bez podrške centralnog/pokrajinskog stranačkog rukovodstva. Međutim, jedino je Finska zakonski riješila obveznost uređenosti selekcijskog procesa na demokratski i inkluzivan način, što je imalo i ima i dalje znažan učinak na ponašanje političkih stranaka. Vidljivo je da su se stranke u Finskoj prilagodile institucionalnom okviru, prihvaćajući uvedena

pravila demokratizacije unutarstranačkih procesa.

Tablica 98. Pregled ključnih elemenata preferencijskih listovnih sustava po zemljama

	<i>Konsolidirane demokracije</i>			<i>Nekonsolidirane demokracije</i>
1. Zemlja	Austrija	Nizozemska	Finska	Kosovo
2. Izborna lista (Balot)	Fleksibilna	Fleksibilna (Latentna)	Otvorena (Kvazi)	Otvorena
3. Izbor kandidata	Opcionalno	Obvezno	Obvezno	Obvezno
4. Broj preferencijskih glasova	Jedan	Jedan	Jedan	Pet
5. Cenzus za direktni mandat na bazi preferencijskih glasova	Da	Da	Ne	Ne
6. Izbor kandidata isključivo na temelju preferencijskih glasova	Ne	Ne	Da	Da
7. PVI indeks (indeks utjecaja preferencijskog glasovanja)	0,0025	0,01	1	0,4
8. Kategorija preferencijskog sustava	Slab	Slab	Snažan	Snažan
9. Pristup kandidaturi: osobno vs. stranačko (procedura odabira kandidata)	Sustavi sa dominacijom stranke u kandidacijskom postupku	Sustavi sa dominacijom osobne dimenzije u kandidacijskom postupku	Sustavi sa dominacijom osobne dimenzije u kandidacijskom postupku	Sustavi sa dominacijom stranke u kandidacijskom postupku
	-0,54	0,16	0,19	-0,65
10. Shugartov indeks unutarstranačke učinkovitosti (unutarstranačka dimenzija)	Sustavi orjentirani k stranci		Sustavi orjentirani k biraču	
	0,4	0,4	-0,43	-0,43

Izvor: Izradio autor na temelju adaptacije i proširenja Shugartove (2008: 41-43) klasifikacije kandidacijskih listi i Karvonenove (2004: 208) klasifikacije preferencijskih razmjernih izbornih sustava.

Na temelju vrijednosti PVI indeksa i najvećih vrijednosti osobnog u odnosu na stranačko, kada je riječ o selekcijskim procedurama možemo reći da je Finska dosegla najveće vrijednosti personalizacije izbornog sustava među listovnim razmjernim preferencijskim sustavima koji su predmet analize. Stoga ne čudi visoka razina poticaja za vođenje osobne kampanje u slučaju Finske, kako je i utvrdio Shugart svojim indeksom unutarpartijske učinkovitosti (2008: 41-43), a nizak u slučaju Austrije i Nizozemske.

U ovom poglavlju predstavili smo ključne nalaze te provjerili osnovanost pomoćnih hipoteza. U tablici 99. nalazi se pregled dokazanosti pomoćnih hipoteza.

Tablica 99. Pregled dokaznosti pomoćnih hipoteza

<i>Razina</i>	<i>Pomoćna hipoteza</i>	<i>Dokazano</i>
<i>Konsolidirane demokracije</i>		
Političke stranke	H 1 – Postojanje zakonom reguliranih procedura za izbor kandidata unutar političkih stranaka u preferencijskim izbornim sustavima dodatno pojačava efekte personalizacije političkih stranaka.	DA
	H 2 – Personalizacija izbornog sustava vodi smanjenoj kontroli financiranja kampanje i stvaranju snažnih veza između kandidata i izravnih donatora njihove individualne kampanje.	DA
	H 3 – Personalizacija izbornog sustava pomoću preferencijskog glasovanja utječe na reizbor zastupnika, odnosno smanjuje broj reizabranih zastupnika.	DA
Kandidat/ Predstavnik	H 4 – Personalizacija izbornog sustava vodi personalizaciji izborne kampanje i smanjenoj ulozi političkih stranaka u njoj.	DA
	H 5 – Personalizacija izbornog sustava smanjuje stranačku koheziju.	DA
Birač	H 6 – Personalizacija izbornog sustava povećava volatilnost biračkog tijela.	NE
Stranački sustav	H 7 – Personalizacija izbornog sustava ima negativan utjecaj na političku stabilnost.	DA
<i>Nekonsolidirane demokracije</i>		
Politički/ Stranački sustav	H 8 – Personalizacija izbornog sustava u nekonsolidiranim demokracijama potiče fragmentaciju stranačkog sustava.	DA/NE

Dokazi iz ovog poglavlja rada upućuju da se od osam pomoćnih hipoteza potpuno dokazanim može smatrati 6, jedna djelomično dokazanom, dok jedna pomoćna hipoteza nije dokazana.

Da bismo dodatno provjerili ključnu tvrdnju rada, odnosno temeljnu hipotezu da jačanje personalizacije izbornog sustava stranačkih lista uvođenjem različitih oblika preferencijskog glasovanja, uz postojanje slobodnog mandata, vodi slabljenju uloge stranaka u političkom životu, poslužili smo se nalazima CCS-a, ovoga puta i iz dvije dodatne zemlje čiji izborni sustavi ne predstavljaju listovne razmjernje izborne sustave s preferencijskim glasovanjem.

Ispitan je stav zastupničkih kandidata o tome daju li prednost u kampanji sebi kao kandidatu ili stranci. Kada se usporede stavovi kandidata za zastupnike ove tri zemlje vidljivo je značajno razlikovanje Finske u odnosu na Nizozemsku, a posebno u odnosu na Austriju. U tablici 100. vrijednost 1 označava maksimalnu posvećenost stranačkoj, a nula osobnoj kampanji.

U Finskoj kandidati daju veću prednost osobnoj u odnosu na stranačku kampanju. Stoga i Shugartovo svrstavanje (2001: 184) Finske u sustave orijentirane prema biraču, a Nizozemske prema stranci, jest ispravno, odnosno u konkretnom slučaju tako je doživljavaju kandidati za zastupničke funkcije.

Tablica 100. Svrha aktivnosti kandidata tijekom kampanje - kandidat vs. stranka - po strankama

				<i>Primarni cilj kampanje (0 - 1 skala)?</i>	
				<i>Mean</i>	<i>Mode</i>
<i>Zemlja</i>	UK	Izborna godina	2010.	,53	,50
	Finska	Izborna godina	2007.	,56	,50
	Austrija	Izborna godina	2008.	,76	1,00
	Nizozemska	Izborna godina	2006.	,80	1,00
	Portugal	Izborna godina	2009.	,81	1,00

Izvor: Izradio autor prema podacima korištenim iz SPSS baze podataka CCS-a 2016. Komparativna studija stavova zastupničkih kandidata Modul I. - 2005. - 2013., <http://www.comparativecandidates.org/>

* Nacionalni prosjeci izračunati na temelju odgovora kandidata svih stranaka

U tablici 100. usporedili smo nalaze iz CCS-a, ali smo ovdje unijeli podatke dobivene od kandidata iz Portugala i Ujedinjenog Kraljevstva. Portugal predstavlja jedinu zemlju, članicu EU-a, koja na nacionalnim izborima koristi zatvorene blokirane liste, a obuhvaćena je CCS istraživanjem, dok je UK jedina zemlja iz EU-a koja koristi većinski izborni sustav, a da je u njoj provedeno CCS istraživanje.

Kada se uporede odgovori u ovih 5 zemalja, vidljivo je da je za finskog zastupničkog kandidata primarni cilj kampanje sami kandidat (0.56), s gotovo identičnom vrijednosti kao u UK-u (0.53). Ovdje možemo reći da je riječ o gotovo istovjetnim vrijednostima. Slično je s Nizozemskom i Austrijom i Portugalom koji koristi zatvorene liste. Stranačko dominira u odnosu na osobno u svim ovim zemljama s gotovo identičnim vrijednostima, od Portugala 0.81 i Nizozemske 0.80 do Austrije sa 0.76.

Snažno personaliziran izborni sustav daje značajno više poticaja za osobnu kampanju, tako da finški izborni sustav daje značajno više poticaja od austrijskog ili nizozemskog (vidi tablicu 85.). Vidljivo je da što je veća personalizacija izbornog sustava, to je s jedne strane veći udio donatora u financiranju kampanje kandidata, a s druge strane manji udio stranaka u financiranju osobnih kampanja (vidi tablicu 84.). Tako da je najveći udio donatora u financiranju individualnih kampanja zabilježen u Finskoj, te da je on gotovo četiri puta veći nego u Nizozemskoj. Također, udio stranke u financiranju kampanje je u slučaju snažno personaliziranog izbornog sustava (Finska) za 41 % manji od istog udjela u slabo personaliziranom preferencijskom sustavu (Nizozemska). Ovime se smanjuje uloga stranaka u kampanjama, a otvara se prostor jačanju uloge konkretnih donatora. Poslanici postaju neovisniji u odnosu na stranku, ali s druge strane otvoreniji za utjecaje donatora svojih kampanja. Nemogućnost opoziva, odnosno tekovina da je poslanik, a ne stranka vlasnik mandata dodatno jača poziciju zastupnika, a slabi poziciju stranke.

U radu smo pokazali da snažni personalizirani izborni sustavi, koji imaju najveće vrijednosti personalizacije, odnosno izmjerene vrijednosti utjecaja dva institucionalna potičuća mehanizma koji su predstavljali nezavisne varijable ovog istraživanja (a. preferencijsko glasovanje unutar razmjernog sustava stranačkih lista, i b. procedura selekcije kandidata), dovode do personalizacije političkih stranaka na razini zastupnika. Kroz dokazivanje pomoćnih hipoteza ispratili smo učinke na političke stranke, kandidate/zastupnike, birače odnosno stranački/politički sustav. Iz gore navedenog, te prethodnog dokazanog, može se zaključiti da snažna personalizacija izbornog sustava vodi personalizaciji izborne kampanje te smanjenoj ulozi političkih stranaka u političkom životu, odnosno možemo govoriti o personalizaciji političkih stranaka na razini zastupnika. Pozicija zastupnika jača, kao i birača koji imaju u snažno personaliziranim izbornim sustavima mogućnost presudnog utjecaja tko će ih zastupati u parlamentu, odnosno na koga će privremeno prenijeti suverenitet kao njegovi nositelji. Finski primjer to najbolje pokazuje.

Slučaj Kosova kao kontrolni slučaj govori nam da ukoliko izostane prevlast osobnog u odnosu na stranačko u unutarstranačkim procesima, utjecaj snažnog preferencijskog sustava na političke stranke bit će umanjen. Pokazalo se da iako je prisutna politička fragmentacija, ona nužno ne vodi političkoj nestabilnosti. Politička fragmentacija je prije posljedica izostanka demokratskih procedura nego same personalizacije. Izostanak vladavine prava utječe na ravnopravnost kandidata u predizbornim kampanjama, ali snažno preferencijsko glasovanje umanjuje negativne efekte izostanka demokratskih procedura unutar stranke te potiče daljnju demokratsku konsolidaciju u nekonsolidiranim demokracijama.

Stoga se može smatrati iz iznesenog i dokazanog u ovom poglavlju rada da je temeljna hipoteza ovog rada dokazana.

Ovaj rad daje značajan doprinos u nekoliko segmenata. Značajan je njegov konceptualni doprinos kroz razvijanje analitičkog modela za poredbu učinaka personalizacije izbornog sustava na političke stranke, kroz uspostavljanje mjernih obrazaca koji omogućavaju mjerenje (1) utjecaja preferencijskog glasovanja na izbor kandidata (PVI), odnosno (2) odnosa osobnog i stranačkog u procesu selekcije kandidata za zastupnike. U ovoj studiji je po prvi put na temelju kvantitativnih pokazatelja testirana i potvrđena Karvonenova klasifikacija preferencijskih razmjernih sustava, ali i kreiran i uveden PVI indeks koji omogućava da se na jednostavan način prilično precizno utvrdi učinak preferencijskog glasovanja odnosno izmjeri odnos utjecaja birača i stranke na konačan sastav parlamentarnih zastupničkih grupa. PVI indeks omogućava drugim autorima da njegovim daljnjim korištenjem analiziraju učinke preferencijskih listovnih razmjernih sustava.

Studija je dala empirijski doprinos korištenju i promociji značajnog resursa komparativne studije stavova zastupničkih kandidata (CCS), kao uključivanjem podataka iz jedne nekonsolidirane

demokracije (Kosovo). Upravo je korištenje ovog pristupa i resursnog paketa omogućilo da se na konzistentan način sagledaju učinci personalizacije izbornog sustava u sve četiri zemlje koje su bile predmet ove studije. U studiji su predstavljeni određeni izvorni podaci, koji nisu ranije bili predstavljeni u znanstvenoj i stručnoj literaturi. Upravo ti primarni podaci mogu služiti kao osnova drugim autorima da ih dalje koriste u svojim istraživanjima.

Snažan interpretacijski doprinos se može sagledati kroz produbljivanje pojma personalizacije izbornog sustava na zastupničkoj razini. U ovoj doktorskoj disertaciji se pojam personalizacije izbornog sustava slično definira kao i kod Renwicka i Pileta (2016). Međutim, model sagledavanja učinaka personalizacije izbornog sustava izgrađen je naslanjajući se na Coxovu (1997: 38) definiciju izbornog sustava, koja za razliku od definicija drugih autora uključuje i unutarstranačke izbore. Upravo je ova definicija omogućila da se u ovom radu personalizacija izbornog sustava sagledava kroz utjecaj preferencijskog glasovanja i procedura za odabir zastupničkih kandidata. Ovim je dan značajan doprinos sagledavanju i interpretaciji personalizacije političkih stranaka. Studija je otvorila i perspektivu razlikovanja učinaka personalizacije izbornog sustava između konsolidiranih i nekonsolidiranih demokracija, te ukazala na različite aspekte utjecaja na unutarstranačku dinamiku.

Literatura

André, Audrey; Wauters, Bram i Pilet, Jean-Benoit (2012). It's Not Only About Lists: Explaining Preference Voting in Belgium. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* Vol. 22 , broj. 3, 2012.

Agani, Mentor (2015). Political System. U: Electoral and Party System in Kosovo – A Perspective of Internal Party Democracy Development System, ur. Lulzim, Peci. Pristine & Podgorica: KIPRED & CeMI.

Anckar, Dag i Anckar, Carsten (2010). U: Nohlen, Dieter i Stöver, Philip (ur.). *Elections in Europe – A Data Handbook*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, str. 593-638.

Andeweg, Rudy B. (2008). The Netherlands: The Santity of Proportionality. U: *The Politics of Electoral Systems*. New York: Oxford University Press.

Andeweg, Rudy B.; Ridder, Josje Den; Irwin, Galen A. (2010). Netherlands. U: Nohlen, Dieter i Stöver (ur.) *elections in Europe – A data Handbook*. Baden-Baden: Nomos.

Andeweg, Rudy B. Irwin, Galen A. (2014). *Governance and Politics of the Netherlands*. New York: Palgrave-Macmillan.

Ardit, O. (2016). Introducing Ćular's Model of Internal Party Democracy vis-à-vis the Statutes of Political Parties in Kosovo. U: Binary study for Kosovo and Bosnia and Hercegovina. Priština: KIPRED&CeMI.

Atmor, Nir, Hazan Y. Reuven; Rahat, Gideon (2011). U: Colomer, Josep M. (ur.). *Personal Representation: The Neglected Dimension of Electoral Systems*, ECPR Press.

Barker, Elisabeth (1973). *Austria 1918-1972*. London and Basingstoke: The Macmillan Press. LTD.

Bauman, Zygmunt (2001). *The Individualized Society*, Cambridge: Polity Press.

Beetham, David (1994). Key Principles and Indices for a Democratic Audit. U: *Defining and Measuring Democracy*, (ur.) D. Beetham, 25-43, London, Thousand Oaks and New Delhi.

Blais, Andre (1988). The Classification of Electoral Systems, *European Journal of Political Research*, (16) 1: 99-110.

Blais, Andre (1991). The Debate over Electoral Systems. *International Political Science Review* 12(3): 239–60.

Blais, Andre i Massicotte, Louis (1996). Electoral systems. U: LeDuc, Lawrence; Niemi, Richard G. i Norris, Pipa (ur.). *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspectives*. London: Sage, str. 49-81.

Blondel, Jean (1968). *Party System and Patterns of Government in Western Democracies*.

- Canadian Journal of Political Science, I/2 : 180 -203.
- Bogdanor, Vernon (1983). Introduction. U: Democracy and Elections: Electoral Systems and their Political Consequences. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzhala, Y. (2016). How to Improve Political Accountability in Party Financing in Kosovo: Exploring alternative options for improving oversight. Pristine: Centre for Research, Documentation and Publication.
- Carey, John M. i Shugart, Matthew, Soberg (1995). Incentives to Cultivate a Personal Vote: A Rank Ordering of Electoral Formulas: Electoral Studies, Volume 14:4, (Shugart) str. 417–39.
- Carty, R. Kenneth i William Cross. (2006). “Can Stratarchically Organized Parties be Democratic? The Canadian Case.” Journal of Elections, Public Opinion and Parties 16, br. 2: 93-114.
- CCS 2015. Comparative Candidates Survey Module I - 2005-2013.
- Chiaromonte, Alessandro i Emanuele Vincenzo (2015). Party system volatility, regeneration and de-institutionalization in Western Europe (1945-2015). Party Politics, str. 1-13.
- Comparative Candidate Study (CCS) Kosovo. 2015. Pristine: KIPRED, CeMI & IPSOS.
- Colomer, Josep M. (ur.) (2011). Personal Representation: The Neglected Dimension of Electoral Systems, ECPR Press.
- Cox, Gary W. (1997). Making Votes Count. Strategic Coordination in the World’s Electoral Systems. New York: Cambridge University Press.
- Cox, Gary W. (2000). Limited Vote, U: International Encyclopedia of Elections, New York: CQ Press, A Division of Congressional Quarterly Inc.
- Crewe, Ivor; Denver, David (ur.) (1985). Electoral Change in Western Democracies. Patterns and Sources of Electoral Volatility. London: Croom Helm.
- Čular, Goran (2004). Organizational Development of Parties and Internal Party Democracy in Croatia. U: Politička misao, Vol. XLI, (2004), br. 5: 28–51
- Dahl, Robert (1971). Polyarchy. Participation and Opposition, New Haven and London.
- Darcy, Robert i McAllister, Ian (1990) ‘Ballot Position Effects’, Electoral Studies, 13 (1): 38-49.
- De Luca, Miguel; Jones, Mark P.; Tula, Maria Ines., Back Rooms or Ballot Boxes? Candidate Nomination in Argentina: Comparative Political Studies 35, (2002), 4:413-36.
- Depauw, Sam i Martin, Shane (2009). Legislative party discipline and cohesion in comparative perspective. U: Giannetti, Daniela i Benoit, Kenneth (ur.). Intra-party Politics and Coalition Governments. New York: Routledge. 103-120.
- Diamond, Larry (2008). The Spirit of Democracy: The Struggle to Build Free Societies Throughout the World. New York: Times Book.
- Dogan, Mattei (1989). “Irremovable Leaders and Ministerial Instability in European

- Democracies,” U: Dogan, Mattei (ur.), *Pathways to Power: Selecting Rulers in Pluralist Democracies*. Boulder, CO: Westview.
- Duverger, Maurice (1950). *L’influence des systèmes électoraux sur la vie politique*. Académique, 1950: str. 11-68.
- Duverger, Maurice (1964). *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. New York:Wiley.
- Eide, Kai (2004). Report on the Situation in Kosovo, report on behalf of the UN Secretary General and submitted to the President of the UN Security Council, New York, 6 August 2004.
- Eijk, Cees van der (2007). Netherlands. U: *Encyclopedia of European Elections*, New York: Palgrave – MacMillan.
- Emanuele, V. (2015). *Dataset of Electoral Volatility and its internal components in Western Europe (1945-2015)*. Rome: Italian Center for Electoral Studies.
- Epstein, Leon D. (1972). *Political Parties in Western Democracies*. New York: Praeger.
- European Commission (2015). *Kosovo* 2015 Report*.
- Farrell, M. David (2001). *Electoral Systems – A Comparative Introduction*. Hampshire i New York: Palgrave.
- Farrell, David; McAllister, Ian (2006). Voter satisfaction and electoral systems: does preferential voting in candidate-centered systems make a difference?: *European Journal of Political Research* 45, 723–749.
- Finkel, Steven E.; Pérez-Linan, Anibal; Selington, Mitchel A. (2007). The Effects of U.S. Foreign Assistance on Democracy Building, 1990-2003. *World Politics*, 59, 3, 404-439.
- Galagher, Michael i Michael Marsh. (1988). *Candidate Selection U: Comparative Perspective – The Secret Garden of Politics*. London: SAGE Publication.
- Gallagher, Michael (1988). Conclusion. U: Gallagher, Michael i Marsh, Michael (ur.). *Candidate Selection in Comparative Perspective: The Secret Garden of Politics*, London: Sage, str. 236–83.
- Gallagher, Michael (1988b). Introduction. U: Gallagher, Michael i Marsh, Michael (ur.). *Candidate Selection in Comparative Perspective: The Secret Garden of Politics*, London: Sage, str. 1–19.
- Gallagher, Michael (2000). Single Transferable Vote. U: *International Encyclopedia of Elections*, New York: CQ Press, A Division of Congressional Quarterly Inc.
- Gallagher, Michael i Mitchell, Paul (ur.) (2005). *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Gallagher, Michael (2008). *Ireland: The Discreet Charm of PR-STV*. U: *The Politics of Electoral Systems*. New York: Oxford University Press.
- Gallagher, Michael (2017). Election indices dataset dostupan <http://www.tcd.ie/Political>

Science/staff/michael_gallagher/ElSystems/index.php, (pristupljeno 10.09.2017).

Gashi; Krenar (2016). Kosovo. U: Nations in Transition 2016, Freedom House.

General Population Survey Kosovo. (2016). Pristine: IPSOS, KIPRED i CeMI

Gerlich, Peter (1987). 'Consociationalism to Competition: The Austrian Party System since 1945'. U: Hans Daalder (ur.) Party Systems in Denmark, Austria, Switzerland, The Netherlands and Belgium. London: Frances Pinter, str. 61–106.

Gjikoli, Gent (2015). Party System. U: Electoral and Party System in Kosovo – A Perspective of Internal Party Democracy Development System, (ur). L. Peci, 27-44. Pristine & Podgorica: KIPRED i CeMI.

Goati, Vladimir (2007). Političke stranke i stranački sustavi, Podgorica: CeMI.

Golder, Matt (2004). 'Democratic Electoral Systems around the World, 1946-2000' (dataset and codebook). Dostupno na <http://homepages.nyu.edu/~mrg217/elections.html> (pristupljeno 10. 01. 2017).

Gruner, Erich; Daetwyler, Ožujakin i Zosso, Oscar (1975), Aufstellung und auswahl der kandidaten beiden Nationalrats wahlen in der schweiz am beispiel der wahlen von 1971, Bern: Forschungszentrum für Schweizerische politik Universität Bern.

Gunal, Altug (2015). The Development of Political System since Veljačay 2008. U: Civic and Uncivic Values in Kosovo: History, Politics, and Value Transformation, (ur.) Ramet, S. P., A. Simkus, i O. Listhaug, 145-174. Budapest: Central European University Press.

Hehir, Aidan (2006). Autonomous Province Building. Identification Theory and the Failure of UNMIK, U: International Peacekeeping, 13 (2): 200-213.

Hehir, Aidan (2016). How the West Built a Failed State in Kosovo. The National Interest - elektronička verzija (pristupljeno 01.09.2016)

Hillebrand, R. (1992). De Antichambre van het Parlement, doctoral dissertation, Leyden University.

Huntington, Samuel H. (2004). Treći talas – Demokratizacija na izmaku dvadesetog vijeka. Zagreb i Podgorica: Politička kultura i CID.

Jacgué, J.P. (2015). Review of the EULEX Kosovo Mission's Implementation of the Mandate with a Particular Focus on the Handling of the Recent Allegations.

Johnson, Joel W. i Jessica S. Wallack (2007). Database of Electoral Systems and the Personal Vote. Dostupno na <http://dss.ucsd.edu/~jwjohnso/espv.htm>. pristup ostvaren (pristupljeno 15. 10. 2017).

Johnston, J.P. i Koene, M. (2000). "Learning History's Lessons Anew," U: Bowler, Shaun i Grofman, Bernard (ur.), Elections in Australia, Ireland, and Malta under the Single Transferable Vote: Reflections on an Embedded Institution. Ann Arbor: University of Michigan Press.

- Karvonen, Lauri (2004). Preferential voting: incidence and effects: *International Political Science Review* 25 (2), str. 203–226.
- Karvonen, Lauri (2010). *The personalization of politics. A study of parliamentary democracies*, London: ECPR monographs, ECPR Press,
- Karvonen, Lauri (2011). *Preferential Vote in Party List*. U: Colomer, Josep M. (ur.). *Personal Representation: The Neglected Dimension of Electoral Systems*, ECPR Press.
- Karvonen, Lauri (2014). *Parties, governments and voters in Finland*, Colchester: ECPR Press.
- Kasapović, Mirjana (1993). *Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske*, Zagreb: Alinea.
- Kasapović, Mirjana (2001). *Kandidacijski postupci u demokratskim političkim sustavima*. *Politička misao*: Vol. 38, br. 4, 3–20
- Kasapović, Mirjana (2002). *Pogovor*. U: Sartori, Giovanni (2002). *Stranke i stranački sustavi*, Zagreb: *Politička kultura*, str. 331-348.
- Kasapović, Mirjana (2003). *Izborni leksikon*. Zagreb: *Politička kultura*.
- Kasapović, Mirjana (2005). *Bosna i Hercegovina – podijeljeno društvo i nestabilna država*. Zagreb: *Politička kultura*.
- Kasapović, Mirjana (2007). *Komparativna istraživanja polupredsjedničkih sustava u Srednjoj i Istočnoj Europi: problemi koncepcijske rastezljivosti, selekcijske pristranosti, tipologiziranja i denominiranja*. *Anali Hrvatskog politikološkog društva* 3 (1): 27-54.
- Katz, Richard S. (1980). *A Theory of Parties and Electoral Systems*. Baltimore: MD Johns Hopkins University Press.
- Katz, Richard S. (1994). *Intraparty Preference Voting*. U: B. Grofman i A. Lijphart (ur.) *Electoral Laws and Their Political Consequences*. New York, drugo izdanje: Agathon Press, 85-103.
- Katz, Richard S. (2001). *The Problem of Candidate Selection and Models of Party Democracy*. *Party Politics*: 7(3):277-296.
- Katz, Richard S. (2005). *Why Are There So Many (or So Few) Electoral Reforms?* U: *The Politics of Electoral Systems*. New York: Oxford University Press. Str. 57-76.
- Katz, Richard S. (1986). *Intraparty Preference Voting*. U: Grofman, B. i Lijphart A. (ur.). *Electoral Laws and their Consequences*. New York: Agathon Press.
- Katz, Richard S. i Bardi, L. (1980). *Preference Voting and Turnover in Italian Parliamentary Elections*. *American Journal of Political Science*, 24 (1): 97-114.
- Kinnunen, Tiina (2014). *The Post-Cold War Memory Culture of the Civil War: Old-New Patterns and New Approaches*. U: Tepora, Tuomas i Roselius, Aapo (ur.). *The Finnish Civil War 1918: history, memory, legacy*. Leiden : Koninklijke Brill, str. 401-440.
- Krouwel, André (1999). *The Selection of Parliamentary Candidates in Western Europe - The Paradox of Democracy*. Mannheim: ECPR workshop “The consequences of Candidate

Selection”.

Kruijt, Jaco P. (1974). *The Netherlands: The Influence of Denominationalism on Social Life and Organizational Patterns*. U: McRae, Keneth (ur.). *Consociational Democracy. Political Accomodation in Segmented Societies*. Ottawa: McClelland i Stewart, str.128-136.

Kuitunen, Soile (2002). *Finland: Formalized Procedures with Member Predominance*. U: Narud, Ožujakhe, Nanne i Pedersen, N. Mogens i Valen, Henry (ur.): *Party Sovereignty and Citizens Control – Selecting Candidates for Parliamentary Elections in Denmark, Finland, Iceland and Norway*. Odense: University Press of Southern Denmark, str. 63-106

Koole, Ruud, A. i Leijenaar, M. (1988). *the Netherlands: The Predominance of regionalism*, U: Gallagher, Michael i Marsh, Michael (ur.). *Candidate Selection in Comparative Perspective: The Secret Garden of Politics*, London: Sage, str. 617–731.

Koole, Ruud A. i H. Van de Velde (1992) ‘The Netherlands’, U: Richard S. Katz i P. Mair (ur.), *How Parties Organize*, London: Sage, str. 90–209.

Kuusela, Kimmo (1995). *The Finnsih Electoral System: Basic Features and Development Tendencies*. U: Boeg, Sami i Sänkiaho, Risto (ur.). *The Finish Voter*. Tempere: The Finish Political Science Association.

Laakso, Markku; Taagepera, Rein (1979). *Effective number of parties: a measure with application to West Europe: Comparative Political Studies* 12, 3–7.

Lakeman, Enid (1970). *How Democracies Vote: A Study of Svibanjority and Proportional Electoral Systems*. London: Faber and Faber.

Lakeman, Enid (1974). *How Democracies Vote: A Study of Electoral Systems*. London: Faber & Faber.

Leijenaar, M. i K. Niemöller (1997) ‘The Netherlands’, U: Pippa Norris (ur.), *Passages to Power; Legislative Recruitment in Advanced Democracies* (Cambridge University Press), str. 114–136.

Lijphart, Arend (1990). *Political consequences of electoral laws 1945–1985*. *American Political Science Review*: 84, 481–496

Lijphart, Arend i Bernard Grofman (ur.) (1984). *Choosing an Electoral System. Issues and Alternatives*. New York: Praeger.

Lijphart, Arend i Waisman, Carlos H. (1996). *Institutional design in new democracies: Eastern Europe and Latin America*. Boulder, Colo: Westview Press.

Lijphart, Arend (1994). *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945–1990*. Oxford: Oxford University Press.

Lijphart, Arend i López Pintor, R. (1988) ‘Alphabetic Bias in Partisan Elections: Patterns of Voting for the Spanish Senate, 1982 and 1986’, *Electoral Studies*, 7 (3): 225-231.

Lipset, Seymour, Ožujakin and Rokkan, Stein (1967). *Clevages structures, party systems and*

- voters alignments. U: Lipset, S.M and Rokkan, S. (ur): An introduction, Party Systems and Voters Alignments. New York: The Free Press, str. 1-64.
- Lorwin, Val R. (1974). Segmented Pluralism: Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies. U: McRae, Kenneth (ur.). Consociational Democracy. Political Accommodation in Segmented Societies. Ottawa: McClelland i Stewart, str. 33-69.
- De Luca, Miguel ; Jones, Mark P.; Tula, María Inés (2002). Back rooms or ballot boxes? Candidate nomination in Argentina. Comparative Political Studies. Volume 35, br. 4, str. 413-436.
- Lucardie, Paul and Voerman, Gerrit (2007). Op Weg Naar de Verkiezingen: Partijprogrammas an de Selectie van Kandidaten. U: Een verddld electoraat: De Tweede Kamerverkiezingen van 2006. Utrecht: Sprectrum, str: 74-96.
- Lundell, Krister (2004). Determinants of Candidate Selection: The Degree of Centralization in Comparative Perspective. Party Politics: 10(1):25-47.
- Luther, Kurt, Richard (1992). Consociationalism, Parties and the Party System. U: Luther, Kurt, Richard i Müller, Wolfgang C. (ur.). Politics in Austria: Stil a Case of Consociationalism? London: Frank Cass & CO. LTD
- Malazogu, Leon i B. Gautam (2014). Kosovo's Political Compass – Mapping Party Ideology. Pristine: D4D Institute.
- Malcom, Noel (2002). Kosovo: A Short History. London: Pan Books.
- Manoschek, Walter (2002). FPÖ, ÖVP and Austria's Nazi Past. U: Wodak, Ruth i Anton Pelinka (ur.) (2002). The Haider Phenomenon in Austria. New Brunswick, New Jersey: New Transactions.
- Manoschek, Walter (2002). FPÖ, ÖVP and Austria's Nazi Past. U: Wodak, Ruth i Anton Pelinka (ur.) (2002). The Haider Phenomenon in Austria. New Brunswick, New Jersey: New Transactions.
- Marsh, Michael - The voters Decide? Preferential Voting in European List Systems, European Journal of Political Research 13, 365 - 78, (1985).
- McAllister, Ian (2007). 'The personalization of politics', Dalton RJ and Klingemann H.D. (ur.), Oxford Handbook of Political Behavior, Oxford: Oxford University Press, 571-88.
- Merkel, Wolfgang; Puhle, Hans-Jurgen; Croissant Aurel; C. Eicher, and Thiery, Peter (2003). Defecte Democratie. Springer.
- Merkel, Wolfgang (2011). Transformacija političkih sustava – Uvod u teoriju i empirijsko istraživanje transformacije. Zagreb: Fakultet poličkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Montabes, J.; Ortega, C. (2002), "Position Effects and Party Nomination Strategies under the Limited Vote: The 2000 Spanish Senate Elections", Representation, 38, 4, str.- 304-316.
- Delia Meth-Cohn i Wolfgang C. Müller 'Leaders Count: the Austrian Election of October 1990',

- West European Politics, Vol. 14 (1991), br. 2, str. 183–188.
- Müller, Wolfgang C. (1992). *Austria (1945-1990)*. U: Katz, Richard S. i Mair, Peter (ur.). *Party Organizations – A Data Handbook on Party Organizations in Western Democracies, 1960 – 1990*. London, Newbury Park i New Delhi: SAGE Publications.
- Müller, Wolfgang C. i Scheucher, Christian (1995). *Das verstärkte Vorzugsstimmensystem: Durchbruch zur Persönlichkeitswahl? Bilanz der Nationalratswahl 1994*. U: Müller, Wolfgang C., Plasser, Fritz i Ulram, Peter A. (ur.), *Wählerverhalten und Parteienwettbewerb. Analysen zur Nationalratswahl 1994*. Vienna: Signum, str. 323–340.
- Müller, W.C. (1997). ‘Das Parteiensystem’, U: H. Dachs, P. Gerlich, H. Gottweis, F. Horner, H. Kramer, V. Lauber, W.C. Müller i E. Ta’los (eds.), *Handbuch des politischen Systems Österreichs*. Vienna: Manz, 215–34.
- Müller, W.C. (2000). ‘Wahlen und die Dynamik des österreichischen Parteiensystems seit 1986’. U: F. Plasser, Peter A. Ulram i F. Sommer (ur.), *Das österreichische Wahlverhalten*, Vienna: Signum, 13–54.
- Müller, Wolfgang C. i Fallend, Franz (2004). ‘Changing Patters of Party Competition in Austria: From Multipolar to Bipolar System’, *West European Politics*, Vol. 27 br. 5, str. 801-835.
- Müller, W.C. (2000a). ‘Wahlen und die Dynamik des o’sterreichischen Parteiensystems seit 1986’, U: F. Plasser, Peter A. Ulram i F. Sommer (eds.), *Das o’sterreichische Wahlverhalten*, Vienna: Signum, 13–54.
- Müller, Wolfgang C. (2008). *Austria: A Complex Electoral System with Subtle Effects*. U: Gallagher, Michael, Mitchell, Paul (ur.). *The Politics of Electoral Systems*, New York: Oxford University Press.
- Narten, J. *External Democracy Promotion in Post-Conflict Zones: Evidence from Case Studies*. Berlin: Freie Universität Berlin.
- Nicolau, Jairo (2007). *The open-list electoral system in Brazil*. Rio de Janeiro: Dados Vol.3 Br. 2. str. 1-27.
- Norris, Pippa – Introduction: *The Politics od Electoral Reform*, *International Political Science Review* 16:3-8, (1995).
- Norris, Pippa (1996). *Legislative Recruitment*. U: LeDuc, Lawrence; Niemi, Richard i Norris, Pippa (ur.). *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*, London: Sage, str. 184–215.
- Norris, Pippa (2004). *Electoral Engineering, Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Orana, A. (2016). *Introducing Cular’s Model of Internal Party Democracy vis-a-vis the Statues of Political Parties in Kosovo*. U: *Binary Study for Bosnia and Hercegovina*, Pristine: KIPRED

i CeMI.

Ortega, Villodres, Carmen (2003). Intra-party competition under preferential list systems: the case of Finland, *Representation*, 40:1, str. 55-66,

Ortega, Villodres, Carmen (2006). Preference voting systems and their impact on the personalisation of politics.

Pavićević, Veselin - Izborni sustav i izbori u Crnoj Gori 1990-1996, CID, Podgorica, 1999.

Pedersen, M.N., (1983). Changing patterns of electoral volatility in European party systems: 1948–1977: explorations in explanation. U: Daalder, Hans; Mair, Peter (ur.). *Western European Party Systems: Continuity and Change*. London: Sage.

Pennings, Paul i Hazan, Reuven Y. (2001). Democratizing Candidate Selection: Causes and Consequences. *Party Politics*, 7(3):267-275.

Petersson, Olof; Von Beyme, Klaus; Karvonen, Lauri; Nedelmann, Birgitta i Smith, Eivind (1999). *Democracy the Swedish Way: Report from the Democratic Audit of Sweden 1999*. Stockholm: SNS Förlag.

Poier, Klaus (2010). Austria. U: Nohlen, Dieter i Stöver (ur.) *elections in Europe – A data Handbook*. Baden-Baden: Nomos.

Rae, Douglas W. (1967). *The Political Consequences of Electoral Laws*. New Haven: Yale University Press.

Rae, D. W. (1971). *The Political Consequences of Electoral Laws*. New Haven, CT: Yale University. Press.

Rahat, Gideon i Sheafer, Tamir (2007), 'The personalisation(s) of politics: Israel 1949-2003', *Political Communication*, 24: 65-80.

Rahat, Gideon (2008) *The Politics of Regime Structure Reform in Democracies: Israel in Comparative Perspective*, Albany: University of New York Press.

Rahat, G. i Hazan R.Y. (2001). Candidate Selection Methods: An Analytical Framework. *Party Politics* 7, 3: 291—322.

Rahat, G. i Hazan R.Y. (2006). Political Participation in Party Primaries: Increase in Quantity, Decrease in Quality. U: Fuchs, D. i Zittel T. (ur) *Participatory Democracy and Political Participation: Can Democracy Reform Bring Citizens Back In?* London: Routledge: 57-72.

Ranney, A. (1981). Candidate Selection. U: Butler, D., Penniman H.R i A. Ranney (ur.). *Democracy at the Pools: A Comparative Study of Competitive National Elections*. Washington, DC: American Enterprise Institute. Str: 75-106.

Raunio, Tapio (2008). Finland: One hundred Years of Quietude. U: Gallagher, Michael, Mitchell, Paul (ur.). *The Politics of Electoral Systems*, New York: Oxford University Press.

Reilly, Ben – The Plant Report and the Supplementary Vote: Not So Unique After All,

Representation 34:95-102, 1997.

Reilly, Ben (2001) Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management. Cambridge: Cambridge University Press.

Reimink, Elwin, Electoral System Change in Europe since 1945: Austria. Dostupno na <http://www.electoralsystemchanges.eu> uvid ostvaren 15.01.2016.

Renwick, Alan i Pilet, Jean-Benoit (2016). Faces on the Ballot – The Personalization of Electoral Systems in Europe. Oxford: Oxford University Press.

Reynolds, Andrew; Reilly Ben, (ur.)(1997). Electoral system design - The New Idea Handbook, Stockholm: IDEA.

Reynolds, Andrew; Reilly, Ben; Ellis, Andrew (ur.) (2005). Electoral system design - The New Idea Handbook, Stockholm: IDEA.

Renwick, Alan (2010). Changing the Rules of Democracy: The Politics of Electoral Reform. Cambridge: Cambridge University Press.

Robson, C. i Walsh, B. (1974) 'The Importance of Positional Voting Bias in the Irish General Election of 1973', Political Studies, 22 (2): 191-203.

Rose, Richard; Urwin, Dereck (1970). Persistence and Change in Western European Party Systems since 1945. Political Studies. (18) 3:287-319.

Rush, M. (1969). The Selection of Parliamentary Candidates. London: Nelson.

Sánchez de Dios, Manuel (1999). "Parliamentary Party Discipline in Spain" U: Bowler, Shaun; Farrell, M. David i Katz, S. Richard (ur.), Party Discipline and Parliamentary Government. Columbus: Ohio State University Press.

Sartori, Giovanni (2002). Stranke i stranački sustavi, Zagreb: Politička kultura.

Sartori, Giovanni (2005). Parties and Party Systems: A framework for analysis Colchester: ECPR Press.

Scarow, E. Susan (2000). Parties without members? Party organization in a changing electoral environment. U: Dalton, J., R. i Wattenberg, M., P. Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies. Oxford: Oxford University Press.

Scarow, Susan (2005). Political Parties and Democracy in Theoretical and Practical Perspectives – Implementing Intra-Party Democracy. Washington: NDI.

Schattschneider, Elmer E. (1942). Party Government, New York: Holt Rinehart & Winston.

Shugart, Matthew, Soberg (2001). Electoral "efficiency" and the move to mixed member systems. Electoral Studies 20 (2001), str. 73–193

Shugart, Matthew, Soberg i Wattenberg, Ožujakin P. (2001). Mixed-Member Electoral Systems. The Best of Both Worlds, Oxford: Oxford University Press.

Shugart, Matthew, Soberg i Wattenberg, Ožujakin P. (2001). Mixed-Member Electoral systems:

A Definition and Typology. U: Shugart, M.S. i Wattenberg (ur.). U: *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* Oxford: Oxford University Press.

Shugart, Matthew, Soberg (2008). *Comparative Electoral System Research: The Maturation of a Field and New Challenges Ahead*. U: Gallagher, Michael, Mitchell, Paul (ur.) - *The Politics of Electoral Systems*, Oxford University Press, New York.

Shugart, M.S. (1994). *Minorities Represented and Unrepresented*. U: Rule, W. i Zimmermann, J.F. (ur.), *Electoral Systems in Comparative Perspective: Their Impact on Women and Minorities*. Westport, CT: Greenwood Press.

Skendaj, Elton (2014). *Creating Kosovo - International Oversight and the Making of Ethical Institutions Mass Mobilization and Democracy in Kosovo*. New York: Cornell University Press
Službeni list Crne Gore, br. 21/96.

Smajljaj, Avdi (2011). *Ailing the Process: Political Parties and Consolidation of Democracy in Kosovo* (doctoral dissertation). University Duisburg-Essen.

Steiner, Kurt (1972). *Politics in Austria*. Boston: Little i Brown.

Sunberg, Jan (2002). *The Electoral System of Finland: Old, and Working Well*. U: Grofman, B. and Lijphart, Arend (ur.), *The Evolution of Electoral and Party Systems in the Nordic Countries*. New York: Agathon Press, str. 67–99.

Taagepera, Rein i Shugart, Matthew (1989). *Seats and Votes: the Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Haven: Yale University Press.

Taagepera, R. (1994). *Beating the Law of Minority Attrition*. U: Rule, W. i Zimmermann, J.F. (ur.), *Electoral Systems in Comparative Perspective: Their Impact on Women and Minorities*. Westport, CT: Greenwood Press.

Taylor, Michael i Herman, V.M. (1971). "Party Systems and Government Stability," *American Political Science Review* 65: 28–37.

Taylor, P.J., i Johnston, R.J. (1979). *Geography of Elections*. New York: Holmes and Meier.

Tepora, Tuomas i Roselius, Aapo (2014). *Introduction: The Finnish Civil War, Revolution, and Scholarship*. U : Tepora, Tuomas i Roselius, Aapo (ur.). *The Finnish Civil War 1918: history, memory, legacy*. Leiden : Koninklijke Brill, str. 1-20.

Tikka, Marko (2014). *Warfare and Terror in 1918*. U : Tepora, Tuomas i Roselius, Aapo (ur.). *The Finnish Civil War 1918: history, memory, legacy*. Leiden : Koninklijke Brill, str. 90-118.

Tsasos, Dimitris, Th.; Schefold, Dian; Schneider, Hans-Peter (ur.) (1990). *Parteienrecht im europäischen Vergleich. Die Parteien in der demokratischen Ordnungen der Staaten der Europäischen Gemeinschaft*,

Vujović, Zlatko (2008). *Izborni sustavi zemalja Evropske unije – komparativna analiza sustava izbora za parlamente država članica i Evropski parlament (magistarska teza)*, Podgorica: Fakultet

političkih nauka.

Vujović, Zlatko (2017). The Impact of Personalization of Electoral System on Intra-Party Democracy: The Evidence from Kosovo. U: Armakolas, Ioannis i ostali (ur.). State-building in post-independence Kosovo: Policy Challenges and Societal Considerations. Pristine: Kosovo Foundation for Open Society.

Westinen, Jussi (1915). Cleavages in Contemporary Finland - A Study on Party-Voter Ties. Åbo: Åbo Akademi University Press

Wildgen, John K. (1985) 'Preference Voting and Intraparty Competition in Italy: Some New Evidence on the Communist-Christian Democrat Stalemate', *Journal of Politics*, 47 (3): 947-957.

Xhelal, Shehu (2011). Izbori 2010 - korak natrag u demokratskom razvoju. Zagreb: Političke analize, Vol.2 No.6. Str. 53-58

PRILOZI

Popis tablica

- **Tablica 1.** Pregled pomoćnih hipoteza (str. 28)
- **Tablica 2.** Sažetak rada (str. 30)
- **Tablica 3.** Pregled ključnih elemenata preferencijskih listovnih sustava po zemljama (str. 32)
- **Tablica 4.** Pregled ključnih elemenata preferencijskih listovnih sustava po zemljama (str. 34)
- **Tablica 5.** Raeove komponente izbornog sustava (str. 54)
- **Tablica 6.** Lakemanova klasifikacija izbornih sustava (str. 55)
- **Tablica 7.** Taylor i Johnstonova klasifikacija izbornih sustava (str. 57)
- **Tablica 8.** Ključne karakteristike izbornih sustava u 22 zemlje (str. 62)
- **Tablica 9.** Stranačko i osobno predstavništvo u izbornim sustavima (str. 64)
- **Tablica 10.** Karvonenova tipologija izbornih sustava (str. 69)
- **Tablica 11.** Karvonenova klasifikacija država prema izbornim sustavima koje koriste (str. 70)
- **Tablica 12.** Klasifikacija preferencijskih sustava Carmen Ortega Vilodres (str. 71)
- **Tablica 13.** Tipologija metoda alokacije mandata u listovnim preferencijskim sustavima (str. 74)
- **Tablica 14.** PVI indeks za parlamentarne izbore na Kosovu 2014. (str. 76)
- **Tablica 15.** Shugartov indeks unutarstranačke učinkovitosti - unutarstranačka dimenzija (str. 83)
- **Tablica 16.** Ocjene izbornih sustava na temelju unutarstranačke dimenzije (str. 86)
- **Tablica 17.** Karvonenove hipoteze o efektima preferencijskog glasanja (str. 94)
- **Tablica 18.** Pomoćne hipoteze o efektima personalizacije izbornog sustava (str. 95)
- **Tablica 19.** Alokacija mandata na razini regionalnih i pokrajinskih izbornih okruga 1923. - 1970. (str. 112)
- **Tablica 20.** Alokacija mandata na razini regionalnih i pokrajinskih izbornih okruga (str. 113)
- **Tablica 21.** Pregled osnovnih strukturnih elemenata izbornog sustava u Austriji (str. 115)
- **Tablica 22.** Alokacija mandata na razini regionalnih i pokrajinskih izbornih okruga (str. 119)
- **Tablica 23.** Pregled rasutih glasova po izborima (str. 120)
- **Tablica 24.** Broj osvojenih preferencijskih glasova kandidata s kandidaturama na dvije razine (str. 122)
- **Tablica 25.** Odnos stranačke i osobne dimenzije u procesu selekcije kandidata – Austrija

(str. 124)

- **Tablica 26.** Pregled ključnih elemenata udjela dvije dominantne stranke u izborima za članove Nacionalnog savjeta (str. 127-8)
- **Tablica 27.** Pregled broja efektivnih stranaka i faza razvoja stranačkog sustava (str. 132)
- **Tablica 28.** Pregled zastupnika izabranih na temelju osvojenih preferencijskih glasova (1990. – 2013.) (str. 133)
- **Tablica 29.** Svrha aktivnosti kandidata tijekom kampanje – kandidat vs. stranka (str. 134)
- **Tablica 30.** Svrha aktivnosti kandidata tijekom kampanje – kandidat vs. stranka – po strankama (str. 134)
- **Tablica 31.** Prosječan broj angažiranih osoba u osobnoj kampanji zastupničkih kandidata u Austriji – po strankama (str. 135)
- **Tablica 32.** Prosječan iznos utrošen u osobnoj izbornoj kampanji kandidata za zastupnika – po strankama (str. 136)
- **Tablica 33.** Ključni strukturni elementi vlada u Austriji nakon Drugog svjetskog rata (str. 137-8)
- **Tablica 34.** Struktura nizozemskih segmenata (str. 142)
- **Tablica 35.** Pregled osnovnih strukturnih elemenata izbornog sustava u Nizozemskoj (str. 145)
- **Tablica 36.** Donositelji odluke o nominaciji kandidata – po strankama (str. 154)
- **Tablica 37.** Razina na kojoj je donesena odluka o nominaciji kandidata – po strankama (str. 154)
- **Tablica 38.** Odnos stranačke i osobne dimenzije u procesu selekcije kandidata - Nizozemska (str. 155)
- **Tablica 39.** Pregled stranaka zastupljenih u Drugom domu nizozemskog parlamenta (str. 156-7)
- **Tablica 40.** Pregled izbornih rezultata stranaka na izborima za Drugi dom po stranačkim obiteljima (str. 158)
- **Tablica 41.** Pregled ključnih elemenata udjela dvije dominantne stranke u izborima za članove Nacionalnog savjeta (str. 161)
- **Tablica 42.** Pregled broja efektivnih stranaka i faza razvoja stranačkog sustava u Nizozemskoj (str. 162)
- **Tablica 43.** Pregled postotka preferencijskih glasova koji nisu dati nositelju liste (str. 163)
- **Tablica 44.** Pregled zastupnika izabranih na temelju osvojenih preferencijskih glasova (1990. – 2013.) (str. 164)
- **Tablica 45.** Svrha aktivnosti kandidata tijekom kampanje – kandidat vs. stranka – po

strankama (str. 164)

- **Tablica 46.** Prosječan broj angažiranih osoba u osobnoj kampanji zastupničkih kandidata u Nizozemskoj – po strankama (str. 165)
- **Tablica 47.** Prosječan iznos utrošen u osobnu izbornu kampanju kandidata za zastupnika – po strankama (str. 166)
- **Tablica 48.** Ključni strukturni elementi vlada u Nizozemskoj nakon Drugog svjetskog rata (str. 167)
- **Tablica 49.** Pregled osnovnih strukturnih elemenata izbornog sustava Finske (str. 178)
- **Tablica 50.** Pregled izbornih jedinica u Finskoj na izborima 2015. (str. 179)
- **Tablica 51.** Prikaz propocije osvojenih glasova i raspodijeljenih mandata u izornoj jedinici Sjeverna Karelija (Pohjois-Karjala) (str. 180)
- **Tablica 52.** Neke karakteristike procesa nominacije kandidata – odredbe izbornog zakona i statuta četiri najveće stranke (str. 183)
- **Tablica 53.** Neke karakteristike procesa selekcije kandidata u četiri najveće stranke i u svim parlamentarnim strankama 1995. (str. 184)
- **Tablica 54.** Donositelji odluke o nominaciji kandidata u strankama na parlamentarnim izborima 2011. (str. 184)
- **Tablica 55.** Razina donošenja odluka o nominaciji kandidata u strankama na parlamentarnim izborima 2011. (str. 185)
- **Tablica 56.** Odnos stranačke i osobne dimenzije u procesu selekcije kandidata - Finska (str. 185)
- **Tablica 57.** Izvorne strukturne osnove za osnivanje četiri konstitutivne stranke u finskom stranačkom sustavu (str. 186)
- **Tablica 58.** Udio u glasovima (%) pet konstitutivnih stranaka u finskom stranačkom sustavu, uspoređen s ostalim strankama u 1922., 1962., 2007. i 2011. (str. 189)
- **Tablica 59.** Pregled ključnih elemenata udjela četiri dominantne stranke u izborima za finski parlament (str. 191)
- **Tablica 60.** Pregled broja efektivnih stranaka i faza razvoja stranačkog sustava u Finskoj (str. 192-3)
- **Tablica 61.** Stavovi zastupničkih kandidata o procesu donošenja odluka unutar stranke (str. 194)
- **Tablica 62.** Svrha aktivnosti kandidata tijekom kampanje – kandidat vs. stranka – po strankama (parlamentarni izbori 2007.) (str. 194)
- **Tablica 63.** Prosječan broj angažiranih lica u osobnoj kampanji zastupničkih kandidata u Nizozemskoj po strankama (str. 195)

- **Tablica 64.** Prosječan iznos utrošen u osobnu izbornu kampanju kandidata za zastupnika na parlamentarnim izborima 2011. (str. 195)
- **Tablica 65.** Posjeti centralnog stranačkog rukovodstva izbornim jedinicama (str. 196)
- **Tablica 66.** Ključni strukturni elementi vlada u Finskoj nakon Drugog svjetskog rata (str. 197-8)
- **Tablica 67.** Narodi u tranziciji, ocjene i prosječni rezultati za Kosovo (str. 210)
- **Tablica 68.** Pregled osnovnih strukturnih elemenata izbornog sustava Kosova (str. 215)
- **Tablica 69.** Odnos stranačke i osobne dimenzije u procesu selekcije kandidata - Kosovo (str. 220)
- **Tablica 70.** Pregled osvojenih glasova i broja mandata po strankama (str. 225)
- **Tablica 71.** Pregled osvojenih glasova i broja mandata po strankama na parlamentarnim izborima održanim 2014. godine (str. 230)
- **Tablica 72.** PVI indeks za parlamentarne izbore na Kosovu 2010. (str. 231)
- **Tablica 73.** Svrha aktivnosti kandidata tijekom kampanje – kandidat vs. stranka (str. 232)
- **Tablica 74.** Koliko snažno ste isticali u svojoj kampanji? (str. 233)
- **Tablica 75.** Pregled postizbornih vladajućih koalicija na Kosovu (str. 235)
- **Tablica 76.** Podaci o kandidatima koji su osvojili izravan mandat na izborima održanima u Austriji 2013. godine (str. 238)
- **Tablica 77.** PVI indeks za parlamentarne izbore u Austriji 2013. (str. 239)
- **Tablica 78.** PVI indeks za parlamentarne izbore u Nizozemskoj 2010. (str. 240)
- **Tablica 79.** PVI indeks za parlamentarne izbore u Nizozemskoj 2012. (str. 240)
- **Tablica 80.** Pregled ključnih podataka o preferencijskom glasovanju na Kosovu (str. 241)
- **Tablica 81.** PVI indeks za parlamentarne izbore na Kosovu 2014 (str. 242)
- **Tablica 82.** PVI indeks za parlamentarne izbore na Kosovu 2010. (str. 242)
- **Tablica 83.** Pristup kandidaturi: Odnos stranačke i osobne dimenzije u procesu selekcije kandidata u četiri zemlje (Austrija, Kosovo, Finska i Nizozemska) – po zemljama/kriterijima (str. 245)
- **Tablica 84.** Usporedba iznosa utrošenog u osobnu izbornu kampanju kandidata za zastupnika – po zemljama (str. 246)
- **Tablica 85.** Usporedba podataka o reizboru zastupnika – po zemljama (str. 248)
- **Tablica 86.** Poticaji za njegovanje osobne u odnosu na stranačku kampanju (str. 249)
- **Tablica 87.** Jedinstvo stranke u europskim demokracijama (izvod od 16 zemalja) (str. 249)
- **Tablica 88.** Jedinstvo stranke u europskim demokracijama (izvod od 16 zemalja) (str. 250)
- **Tablica 89.** Pregled volatilnosti u Austriji – po izborima (1994. – 2013.) (str. 251)

- **Tablica 90.** Pregled volatilnosti u Nizozemskoj – po izborima (1971. – 2012.) (str. 252)
- **Tablica 91.** Pregled volatilnosti u Finskoj – po izborima (1991. – 2011.) (str. 252)
- **Tablica 92.** Pregled volatilnosti po izbornim razdobljima (1946. – 2015.) (str. 253)
- **Tablica 93.** Dužina trajanja vlada nakon Drugog svjetskog rata – po zemljama (str. 254)
- **Tablica 94.** Pregled osvojenih mandata na kosovskim izborima nakon proglašenja neovisnosti – po strankama (str. 255)
- **Tablica 95.** Pregled broja efektivnih stranaka (mandati) – po zemljama (str. 256-7)
- **Tablica 96.** Tipovi unutarstranačkih konflikata koji su vodili prekidu trajanja vlade (str. 258)
- **Tablica 97.** Dužina trajanja vlada na Kosovu nakon proglašenja neovisnosti (str. 15, 258)
- **Tablica 98.** Pregled ključnih elemenata preferencijskih listovnih sustava po zemljama (str. 261)
- **Tablica 99.** Pregled dokazanosti pomoćnih hipoteza (str. 16, 262)
- **Tablica 100.** Svrha aktivnosti kandidata tijekom kampanje – kandidat vs. stranka – po strankama (str. 263)

Popis slika

- **Slika 1.** Kandidatura i stranačko/osobno predstavništvo (str. 43)
- **Slika 2.** Selektorat i stranačko/osobno predstavništvo (str. 45)
- **Slika 3.** Glasovanje nasuprot nominiranju i stranačko/osobno predstavništvo (str. 46)
- **Slika 4.** Decentralizacija i stranačko/osobno predstavništvo (str. 47)
- **Slika 5.** Dimenzije selekcije kandidata i stranačko/osobno predstavništvo (str.48)
- **Slika 6.** Dvodimenzionalna klasifikacija izbornih sustava (str. 63)
- **Slika 7.** Izgled glasačkog listića na parlamentarnim izborima 2011. (str. 181)

Popis grafikona

- **Grafikon 1.** Bodganorova klasifikacija izbornih sustava (str. 56)
- **Grafikon 2.** Pregled tipologije izbornih sustava razvijen od strane IDEA (1997.) (str. 58)
- **Grafikon 3.** Pregled tipologije izbornih sustava razvijen od strane IDEA (2005.) (str. 58)
- **Grafikon 4.** Ideološka orijentacija političkih stranaka na Kosovu prema mišljenju njihovih birača (str. 228)
- **Grafikon 5.** Ideološka mapa političkih stranaka na Kosovu: kako stranački službenici vide vlastite stranke (str. 229)
- **Grafikon 6.** Odnos stranačke i osobne dimenzije u procesu selekcije kandidata u četiri zemlje (Austrija, Kosovo, Finska i Nizozemska) – po zemljama/kriterijima (str. 2244)
- **Grafikon 7.** Odnos stranačke i osobne dimenzije u procesu selekcije kandidata u četiri zemlje (Austrija, Kosovo, Finska i Nizozemska) – po zemljama (str. 245)

Popis korištenih kratica

AK - (*Arbeiterkammer*) - Komora rada

AAK - (*Aleanca për Ardhmërinë e Kosovës*) - Alijansa za budućnost Kosova

AKR - (*Aleanca Kosova e Re*) - Nova Alijansa za Kosovo

ARP - (*Anti-Revolutionaire Partij*) - Anti-revolucionarna stranka

SBG – Sustav blokovsko glasovanje

SBP - Sustav Bordino pravilo

BWK - (*Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft*) - Privredna komora Austrije

BZO - (*Bündnis Zukunft Österreich*) - Alijansa za budućnost Austrije

CCS - (*Comparative Candidate Survey*) - Komparativno istraživanje stavova kandidata za zastupnike

CDA - (*Christen-Democratisch Appèl*) - Kršćansko-demokratski poziv

CoE - (*Council of Europe*) - Savjet Europe

CPN - (*Communistische Partij Nederland*) - Komunistička stranka Nizozemske

CSES - (*Comparative Study of Electoral Systems*) - Komparativna studija izbornih sustava

CU - (*Christian Union*) - Kršćanska unija

DVS - Dvokružni većinski sustav

ED - (*Kansallinen Edistyspuolue*) - Nacionalna progresivna stranka

ENEMO - (*European Network of Election Monitoring Organizations*) - Europska mreža udruga za nadgledanje izbora

EU - (*European Union*) - Europska unija

EULEX - (*European Union Rule of Law Mission in Kosovo*) - Misija vladavine prava EU-a na Kosovu

EVP - (*Evangelische Volkspartij*) - Evangelistička narodna stranka

FPÖ - (*Freiheitliche Partei Österreichs*) - Slobodarska stranka Austrije

ICR - (*International Civilian Representative for Kosovo*) - Međunarodni civilni predstavnik za Kosovo

IRI - (*International Republican Institute*) - Međunarodni Republikanski Institut

ISG - (*International Steering Group for Kosovo*) - Međunarodna grupa za nadzor za Kosovo

JNA - Jugoslovenska narodna armija

JSRV - Jednokružni sustav relativne većine

KD - (*Kristillisdemokraatit*) - Demokršćani

KESK - (*Suomen keskusta*) - Stranka centra

KFOR - (*Kosovo Force*) - Mirovne snage na Kosovu

KNP - (*Katholieke Nationale Partij*) - Katolička nacionalna stranka

KOK - (*Kansallinen kokoomus*) - Nacionalna koalicija

KP - (*Kansalaispuolue*) - Narodna stranka Finske

KPÖ - (*Kommunistische Partei Österreichs*) -Komunistička stranke Austrije

KVP - (*Katholieke Volkspartij*) - Katolička narodna stranka

LDK - (*Lidhja Demokratike e Kosovës*) - Demokratski savez Kosova

LKP - (*Liberaalinen Kansanpuolue*) - Liberalna narodna stranka

LPF - (*Lijst Pim Fortuyn*) - Desničarska stranka Nizozemske

VV - (*Lëvizja VETËVENDOSJE*) - Pokret Samoodređenje

LWK - (*Landwirtschaftskammer*) - Poljoprivredna komora

ML - Agrarna stranka

MRS - Mješoviti razmjerni sustavi

NDI - (*National Democratic Institute for International Affairs*) - Nacionalni demokratski institut za međunarodne odnose

NED - (*National Endowment for Democracy*) - Nacionalna zadužbina za demokraciju

NISMA - (*Nisma per Kosoven*) - Inicijativa za Kosovo

NSB - (*Nationaal-Socialistische Beweging*) - Nacionalsocijalistička stranka

ODIHR - (*Office for Democratic Institutions and Human Rights*) - Kancelarija za demokratske

institucije i ljudska prava

OECD - (*Organisation for Economic Co-operation and Development*) - Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj

ÖGB - (*Österreichischer Gewerkschaftsbund*) - Federacija sindikata Austrije

ORA - (*Partia Reformiste ORA*) - Reformistička stranka Albanije

OSCE - (*Organization for Security and Co-operation in Europe*) - Organizacija za europsku sigurnost i suradnju

ÖVP - (*Österreichische Volkspartei*) - Austrijska narodna stranka

PBG - Stranačko blokovsko glasovanje

PDK - (*Partia Demokratike e Kosovës*) - Demokratska stranka Kosova

PPR - (*Politieke Partij Radikalen*) - Radikalna stranka - ljevica

PS - (*Perusuomalaiset*) - Finska stranka

PSP - (*Pacifistisch Socialistische Partij*) - Pacifistička socijalistička stranka

PvdA - (*Partij van de Arbeid*) - Laburistička stranka

PvdV - (*Partij van de Vrijheid*) - Stranka za slobodu

PVI - (*Preferential Vote Impact Index*) - Indeks utjecaja preferencijskog glasovanja u preferencijskim sustavima

RKP - (*Suomen Ruotsalainen kansanpuolue*) - Švedska narodna stranka

RKVP - (*Rooms-katholieke Volkspartij*) - Rimokatolička narodna stranka

SAD - (*United States of America*) - Sjedinjene Američke Države

SAG - Sustav al-ternativnog glasa

SDAP - (*Sociaal Democratische Arbeiders Partij*) - Socijaldemokratska stranka

SKDL - (*Suomen Kansan Demokraattinen Liitto*) - Finska narodna demokratska liga

SKL - (*Suomen Kristillinen Liitto*) - Finska kršćanska liga, kasnije KD (Kristillisdemokraati)
- Demokršćani

SKS - Savez komunista Srbije

SLG - Sustav limitiranog glasa

SLS - Samostalna liberalna stranka

(SMID) - Sustav alternativnog glasa

SMP - (*Suomen maaseudun puolue*) - Finska ruralna stranka

SNTV (*Single non-transferable vote*) - Sustav pojedinačnog neprenosivog glasa

SPL – Sustav stranačkih lista

SPNG - Sustav pojedinačnog neprenosivog glasa

SPÖ (*Sozialdemokratische Partei Österreichs*) - Socijalistička stranka Austrije

SPPG- Sustav pojedinačnog prenosivog glasa

SRV- Sustav relativne većine
SRSG - (*Special Representative of the Secretary-General*) - Specijalni predstavnik Generalnog tajnika
SSP - (*Suomen Sosialidemokratinen Puolue*) - Socijaldemokratska stranka
SSSR - (*Союз Советских Социалистических Республик*) - Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
STV - (*Single transferable vote*) - Sustav pojedinačnog prenosivog glasa
UČK/OVK - Oslobodilačka vojska Kosova
UK - (*United Kingdom*) - Ujedinjeno Kraljevstvo
UN - (*United Nations*) - Ujedinjeni narodi
UNDP - (*United Nations Development Programme*) - Razvojni program Ujedinjenih naroda
UNMIK - (*United Nations mission in Kosovo*) - Misija Ujedinjenih Naroda na Kosovu
VAS - (*Vasemmistoliitto*) - Lijeva Alijansa
VB - (*Great Britain*) - Velika Britanija
VDB - (*Vrijzinnig Democratische Bond*) - Predratna liberalna stranka
VF - (*Vaterländische Front*) - Patriotski front
VIHR - (*Vihreä liitto*) - Zelena liga
VOI - (*Vereinigung österreichischer Industrieller*) - Udruženje austrijskih industrijalaca
VVD - (*Volkspartij voor Vrijheid en Democratie*) – Liberalna stranka

Životopis

Datum rođenja: 07. rujan 1975. godine

Mjesto rođenja: Podgorica, Crne Gora

Obrazovanje

1. Univerzitet Crne Gore, Fakultet političkih nauka, Međunarodni odnosi, Poslijediplomski magisterij, Crna Gora (2007./2008.)

2. Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet, Međunarodno pravo, Dodiplomski, Crna Gora (2003./2004.)

Radno iskustvo

1. Travanj 2017- Travanj 2020 - Glavni Tajnik međunarodne organizacije ENEMO – European Network of Election Monitoring Organizations (www.enemo.eu)
2. Svibanj 2017 – Rujan 2021 - Član Upravnog odbora međunarodne organizacije GNDEM The Global Network of Domestic Election Monitors (www.gndem.org)
3. Prosinac 2006- Predsjednik Upravnog odbora Centra za monitoring i istraživanje CeMI, think tank organizacije iz Podgorice, Crna Gora. (www.cemi.org.me)
4. Listopad 2004 – Kolovoz 2016 - Suradnik u nastavi na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta Crne Gore na različitim predmetima: Stranke i stranački sustavi, Izborni sustavi, Stranački sustavi u Evropi, Politički sustav Crne Gore, Izborni sustavi u Evropi, Povijest političkih teorija, Statistika, Politička psihologija, Javno mnjenje.
5. Prosinac 2010 – Prosinac 2015 - Član Savjeta Agencije za elektronske medije, nacionalnog regulatora elektroničkih medija u Crnoj Gori
6. Prosinac 2007 – Prosinac 2015 - Član Nacionalne komisije za borbu protiv korupcije i organiziranog kriminala u Crnoj Gori.
7. Listopad 2015 – Prosinac 2015 - Šef misije – ENEMO International Election Observation Mission – Ukraine Municipal Elections 2015.

Popis radova i aktivnih sudjelovanja na znanstvenim skupovima

Vujović, Zlatko; Tomović, Nikoleta. The Presidentialisation of Political Parties in Montenegro: A Limited Semi-presidentialism // The Presidentialisation of Political Parties in the Western Balkans / Passarelli, Gianluca (ur.). London: Palgrave Macmillan, 2018.

Vujović, Zlatko. Oligarchic Party Structures and Membership in Montenegro // Party Members and Their Importance in Non-EU Countries - A Comparative Analysis / Sergiu Gherghina, Alexandra Iancu, Sorina Soare (ur.). London: Routledge, 2018.

Vujović, Zlatko. Country Reports: Non-EU Countries - Montenegro // Civil Society in Central and Eastern Europe: Challenges and Opportunities / Vador, Peter; Traxler, Nicole; Millner, Reinhard ; Meyer, Michael (ur.). Vienna: ERSTE Foundation, 2017.

Vujović, Zlatko. The Impact of Personalization of Electoral System on Political Parties – The Case of Montenegro // Voters, Parties, Elections – How to Democratize Political Parties in Montenegro and Serbia / Stojiljković, Zoran; Spasojević, Dušan (ur.). Beograd, Podgorica: Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu i Centar za monitoring i istraživanje CeMI, 2017.

Dedović, Vlado; Vujović, Zlatko. Electoral System in Montenegro // Electoral and Party System in Montenegro - A Perspective of Internal Party Democracy Development / Goati, Vladimir; Darmanović, Srđan (ur.). Podgorica: Centar za monitoring i istraživanje CeMI, 2016.

Vujović, Zlatko; Tomović, Nikoleta. Internal Party Democracy in Montenegro // Electoral and Party System in Montenegro: A Perspective of Internal Party Democracy Development / Goati, Vladimir; Darmanović, Srđan (ur.). Podgorica: Centar za monitoring i istraživanje CeMI, 2016.

Vujović, Zlatko; Tomović, Nikoleta. Perspectives for Development of Intra-Party Democracy in Montenegro. // Comparative Balkan Politics. 2 (2016) , 1; 43-65 (članak, znanstveni).

Vujović, Zlatko. Uticaj procesa evropeizacije na političke partije u Crnoj Gori. // CIVIS Montenegrin Journal of Political Science. 4 (2015) , 4; 43-59 (članak, znanstveni).

Vujović, Zlatko; Komar, Olivera. Impact of the Europeanization process on the transformation of the party system of Montenegro. // Journal of Southern Europe and the Balkans / Balkan & Near Eastern Studies. 10 (2008) , 2; 223-241 (članak, znanstveni).

Komar, Olivera; Vujović, Zlatko. Europeanisation of National Political Parties and Party System - Case Study of Montenegro. // Politics in Central Europe – The Journal of the Central European Political Science Association. 3 (2007) , 1+2; 51-70 (članak, znanstveni).

Vujović, Zlatko Blurred Perspective of Internal Party Democracy Development in Montenegro // 1st BCES INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE “Impact of Personal Vote on Internal Party Democracy Podgorica, Crna Gora, 2016 (Znanstveni skupovi i radionice, Usmeno)

Vujović, Zlatko Party system in Montenegro after latest elections // PARTIES AND PARTY SYSTEMS Crisis and perspectives after the latest electoral cycle Rome, Italija, 2017 (Znanstveni skupovi i radionice, Usmeno)

Vujović, Zlatko; Tomović, Nikoleta Perspectives for Development of Intra-party Democracy in Montenegro // World Congress - Poznań 2016 Poznan, Poljska, 2016 (Znanstveni skupovi i radionice, Usmeno)

Vujović, Zlatko. The presidentialization of Political Parties in Montenegro – Limiting Internal Party Democracy // ECPR General Conference Prag, Češka Republika, 2016 (Znanstveni skupovi i radionice, Usmeno)

